V БАНДЕРІВСЬКІ ЧИТАННЯ

НЕДЕРЖАВНИЙ АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР
«УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА

***V* БАНДЕРІВСЬКІ ЧИТАННЯ**

МІСІЯ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ВІЗІЯ НАЦІОНАЛІСТІВ

КИЇВ, 2018

УДК 327:323.1:341.211](477)(06)
М65

Рекомендовано до друку Вченою радою
Науково-дослідного інституту українознавства,
протокол № 3 від 26 квітня 2018 р.

Рецензенти:
Адамович С.В., доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника
Гай-Нижник П.П., доктор історичних наук, завідувач відділу історичних студій Науково-дослідного інституту українознавства

МІСІЯ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ВІЗІЯ НАЦІОНАЛІСТІВ. Збірник матеріалів П'ятих Бандерівських читань (9 лютого 2018 р., м. Київ) / Упор. Т. Бойко, Б. Галайко, Ю. Сиротюк. — Київ–Львів: Недержавний аналітичний центр «УССД» – Видавництво «Астролябія», 2018. — 608 с.

Як Україні після століть окупації стати суб'єктом міжнародної політики? Чи здатна Україна реалізувати власний геополітичний проект? Як зберегти українську ідентичність в умовах глобалізації? Зрештою, як адекватно протистояти постійній російській імперській загрозі? Про це міркували відомі науковці, публіцисти, політики, учасники російсько-української війни під час П'ятих Бандерівських читань. Книга містить також найкращі роботи Всеукраїнського конкурсу есеїв для молодих науковців на тему «Чи здатна Україна на власний геополітичний проект: місія України та національні інтереси в глобалізованому світі».

© НАЦ «УССД», 2018
© НДІУ, 2018

ISBN 978-617-664-147-6

ЗМІСТ

СВІТ У ПЕРЕДЧУТТІ ТРЕТЬОЇ СВІТОВОЇ. ФАКТОР УКРАЇНИ: ПЕРЕДМОВА 9

Проблеми геополітики та міжнародних відносин в ідеології націоналізму 17

Олег Тягнибок
УКРАЇНА НА ПЕРЕХРЕСТІ ШЛЯХІВ: МІСЦЕ НА СВІТОВІЙ АРЕНІ 18

Олександр Сич
УКРАЇНА В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ОЦІНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ ОУН 22

Петро Іванишин
ІДЕОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА ГЕОПОЛІТИКИ: НАЦІОСОФСЬКІ АСПЕКТИ 46

Андрій Холявка
ДЛЯ ЧОГО УКРАЇНІ ГЕОПОЛІТИКА? 71

Олексій Бешуля
НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ: ДІАЛЕКТИКА ПРОТИ МЕТАФІЗИКИ 75

Микола Посівнич
ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ОУН (1929–1939) 87

Галина Стародубець
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ В УМОВАХ ЗАВЕРШЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. 123

Соломія Фаріон
СПІЛЬНИЙ ФРОНТ ПРОТИ РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ: ДОСВІД АБН 135

Леонтій Шипілов
ПРИНЦИП «СВОБОДА НАРОДАМ! СВОБОДА ЛЮДИНІ!» ЯК КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ 142

Михайло Галущак
ГЕОПОЛІТИКА В УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІОНАЛІСТИЧНІЙ ДУМЦІ XX – ПОЧ. XXI СТ.: ДІАЛОГ З МИРОСЛАВОМ МИСЛОЮ 154

Ігор Ляльков
«ГІБРИДНА ВІЙНА» РОСІЇ ЗА СТВОРЕННЯ «РУСКОГО МІРА». ЯК ЦЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ І ЩО РОБИТИ? 169

Українські національні інтереси й геополітичні проекти 189

Юрій Черкашин («Чорнота»)
КОРДОНИ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ. 190

Юрій Сиротюк
ЩО НАМ РОБИТИ З ПОЛЬЩЕЮ?. 205

Олег Баган
КРИЗА МІЖМОР'Я? АБО ГЕОПОЛІТИЧНІ РОЗДОРІЖЖЯ СЕРЕДНЬО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ . . . 210

Юрій Міндюк
СПІВПРАЦЯ ПОЛЬЩА — УКРАЇНА ЯК БАЗОВИЙ ВИМІР СТВОРЕННЯ ПРОЕКТУ МІЖМОР'Я 222

Олег Баган
ЯК РОЗВ'ЯЗАТИ УГОРСЬКУ ПРОБЛЕМУ В ЗАКАРПАТТІ?. 228

Сергій Пархоменко
СУЧАСНЕ Й МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ: КОРОТКОСТРОКОВІ ТА СЕРЕДНЬОСТРОКОВІ ПЕРСПЕКТИВИ 242

Попов Тарас
ГЕОПОЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ: МОДЕЛЬ ТРЬОХ ОСЕЙ 249

Юрій Гончаренко
МОЖЛИВІСТЬ СТВОРЕННЯ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКОГО СОЮЗУ («МІЖМОР'Я») В СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ 271

Юрій Олійник
АФРИКАНСЬКИЙ РЕГІОН В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРЕСІВ 278

Олексій Усенко
СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА ІСПАНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ 293

Павло Сацький
РІЧКИ ЯК ЗАХИСНИЙ БАР'ЄР Й ІНТЕГРУЮЧИЙ ФАКТОР (РЕЙН, ДУНАЙ, ДНІПРО) 305

Підґрунтя геополітичної суб'єктності України 317

Михайло Степико
ПОСТАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ 318

Костянтин Денисов
ЕКОНОМІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ РОЗБУДОВИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОЕКТУ «УКРАЇНА» 332

Василь Деревінський
ЕНЕРГОНЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ 343

Євген Костюк
ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ РОСІЇ ДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКУПАЦІЮ УКРАЇНИ ВПРОДОВЖ 1921–1991 РОКІВ 349

Валентина Попова
ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ 357

Валентин Попов
ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНОЇ «ВЕРХІВКИ» НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ (СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ) 375

Тарас Ткачук
УКРАЇНА ЯК ФОРПОСТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ 394

Юрій Ноєвий
ЄВРАЗІЙСТВО: РОЗШИРЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВІЗІЙ НАЦІОНАЛІЗМУ 404

Даце Кальніна
ШЛЯХ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ МІЖ ДВОМА ВІХАМИ 431

Сергій Зубченко
«ГУМАНІТАРНА ЗБРОЯ» ДЛЯ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ 435

Сергій Здіорук
СЛУЖБИ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 446

Анастасія Сичова
ГЕОПОЛІТИЧНІ КОДИ УКРАЇНИ: «ГРА» У СОЮЗНИКІВ І ВОРОГІВ 459

Михайло Гордієнко
АЛГОРИТМИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ В УМОВАХ КРЕМЛІВСЬКОЇ ІНВАЗІЇ 475

Чи здатна Україна на власний геополітичний проект: місія України та національні інтереси в глобалізованому світі. 489

Вадим Прокопов
ГЕОПОЛІТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВНІСТЬ УКРАЇНИ 490

Антон Твердовський
УКРАЇНА ТА НОВА ГЕОПОЛІТИЧНА РЕАЛЬНІСТЬ: «ВИКЛИКИ» VS «ВІДПОВІДІ» 509

Чупак Олександр
ГЕОПОЛІТИЧНА СПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ: ВІД ВНУТРІШНІХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ДО МІЖНАРОДНОГО ЛІДЕРСТВА 526

Андрій Бурка
ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНИ В ГЕОПОЛІТИЦІ 540

Іванна Кондратьєва
БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКИЙ СОЮЗ — МІЖ ГЛОБАЛІЗАЦІЄЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ЗАГРОЗОЮ 552

Ростислав Кирій
ХРИСТИЯНСЬКА УКРАЇНА — АЛЬТЕРНАТИВА ДЛЯ ЄВРОПИ 564

Юрій Тодосійчук
ЯК НЕ ЗАЛИШИТИСЬ ПЕРИФЕРІЄЮ. 576

Станіслав Ткачук
ГЕОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В СВІТІ: УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ. 588

Василь Сич
ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА УКРАЇНИ 597

СВІТ У ПЕРЕДЧУТТІ ТРЕТЬОЇ СВІТОВОЇ. ФАКТОР УКРАЇНИ: ПЕРЕДМОВА

Стіна зі стіною зудариться — одна впаде, друга встоїться.

Богдан Хмельницький

Яке місце й місія України у світі? В чому наші національні інтереси? Чи має Україна власні геополітичні амбіції і чи можливо їх реалізувати?

Хтось може пояснити, яку стратегію реалізовує українське зовнішньополітичне відомство і як цю стратегію реалізовують на тактичних рівнях в диппредставництвах за кордоном? Адже окрім звичної дипломатичної роботи, в кожному посольстві перебувають як мінімум трійко українських розвідників, представників політичної та військової розвідки. Держава витрачає на них чималі кошти. За ким шпигують ці розвідники, кого розпрацьовують, з ким налагоджують приязні контакти, з ким і проти кого дружать? І чи взагалі шпигують? Чи мають вони директиви щодо стратегії, яку реалізовує Україна в цій країні, ворог вона чи тимчасовий партнер? Чи, може, варто розкрити їхні персональні дані й послати на прайд-паради для обміну досвідом, як пропонують деякі агенти впливу іноземних центрів в Україні? Чи влаштовує Україну місце, яке їй приготували світові гравці? Чи здатні ми вирватися з жахливого дипломатичного іловайського котла під назвою «мінська змова»?

Ці питання залишаються здебільшого відкритими.

Століттями іноземні дипломати, здобуваючи освіту, не отримували жодних знань про українське питання. Про Україну як державний фактор не вчили політиків, дипломатів, військових. Україна з часу міжнародних планів гетьмана Івана Мазепи та його послідовників залишалась територією інкогніто для світової політики.

Попри це, головні фронти двох світових воєн минулого століття прокотилися Україною, а недооцінка українців для багатьох окупантів обернулася поразкою.

Короткі спалахи державності, що були підірвані нездатністю внутрішніх еліт діяти в екстремальних умовах та придушені зовнішніми анексіями у XX столітті, не дали Україні реалізувати свій національний проект і запропонувати власні зовнішньополітичні стратегії.

Нині світ на порозі Третьої світової війни. Вона вже фактично триває. Не зачаровуймо себе звичними дипломатичними мантрами про зміцнення миру й стабільність як ніколи. Масове переозброєння провідних країн, зростання напруги в місцях геополітичних надломів, брак основних ресурсів, що переростає у запеклу боротьбу за елементарні речі: питну воду, чисте повітря, корисні копалини, а головне — землю, що є передумовою продовольчої безпеки в умовах поступової, але неминучої втрати американської гегемонії, — це чіткі каталізатори того, що розв'язка наближається.

Понад мільярд землян щодня голодують в пошуках продовольства. Його шукатимуть і в Україні. Так вже було під час Першої і Другої світових воєн. Як і тоді, Україна тепер так само не є повноцінним суб'єктом, але, без сумніву, знову буде одним з основних полів битви.

Тиха Третя світова вже йде.

Просто нинішня фаза світової війни (коли на зміну однополярному світу американського домінування йде світ поліполярних впливів, росту ваги мережевих позадержавних груп, переміщення значної частини війни в цифрову й віртуальну сферу), яку називають війною четвертого покоління (англ. Fourth generation warfare (4GW)) за теорією американського військового Вільяма Ліндома чи скалькованою з неї стратегією Герасимова (керівника Генштабу РФ), кардинально відрізняється від війн минулого.

Попри те, що Третю світову ніхто не оголошував і не буде оголошувати, вона вже відбувається. Просто новітні війни не оголошують. Питома вага військової компоненти в тих війнах відіграє порівняно малу роль, а арсенал агресії охоплює всі сфери — від економіки й фінансів до традиційних цінностей (з інститутом сім'ї та держави включно), інформпростору та маніпулювання свідомістю й діями, де війну ведуть інкогніто, а ще краще чужими руками, «невстановленими повстанцями й інтернаціональними бандами їхніх прихильників», де агресія подається як внутрішній конфлікт. Мета цієї війни — придушення волі населення й влади країни-жертви, її проводу та народу до якого-небудь опору та фактична подальша дезінтеграція (розвал). Нині знищені цілі держави без повномасштабної видимої агресії або з її застосуванням як вимушеного кроку захисту демократії та прав людини.

В цій війні тероризм, зокрема спонсорований державами, тобто державний тероризм, вважають прийнятним засобом.

Безпосередній воєнній фазі передує витончена й високотехнологічна психологічна війна, маніпулювання засобами

масової інформації, постійне проведення агресивних акцій інформаційної війни як усередині країни, так і в світовому медійному просторі, включаючи Інтернет.

Міжнародне й внутрішнє право перестає діяти або використовується ворогом у своїх цілях з метою нанесення збитків опоненту, завоювання симпатій світової громадської думки», фінансового виснаження супротивника і його вимотування шляхом усілякого затягування різних юридичних процедур, нав'язування міжнародних правових норм і підміни ними норм національного законодавства на шкоду національним інтересам країни-жертви агресії, виходу за рамки загальноприйнятих міжнародних правових норм і використання замість них регіональних чи корпоративних правових норм з метою легалізації тих чи інших своїх агресивних дій.

Нині прийнятними вважаються всі форми тиску на країну-жертву: політичного, економічного (санкції), соціального й військового.

Країну-жертву агресії виснажують тактикою «конфліктів низької інтенсивності». При чому агресію подають як виключно внутрішній громадянський конфлікт або протистояння опозиційно налаштованої громадськості владі. Військово-політичні кампанії маскують під «кольорові революції», спецоперації проводять під виглядом демонстрацій, пікетів та кампаній ненасильницької непокори. Інтернет формує симулякр-картинку, якою заміщують реальність, що потім подають як істину.

Масово спостерігається втручання й модерування виборчих процесів всередині країни ворога.

Нинішня війна триває переважно завдяки «чужим рукам»: загонам повстанців, приватним військовим кампаніям, що іс-

нують поза межами міжнародного права ведення воєн. Країни-агресори свою агресію приховують під виглядом надання широкомасштабної інформаційної, фінансової та військово-технічної допомоги бандформуванням, що займаються підривною антидержавною діяльністю.

Війна такого типу триває по всьому світу. А Україна — особливий об'єкт агресії. Від долі подій в Україні залежить усе майбутнє євразійського континенту. На шальці терезів, з одного боку, бажання Росії активно експансувати в Центральну й Західну Європу, а з іншого — шлях до знищення російського імперіалізму, що віками є джерелом неспокою на континенті.

Звісно, у багатьох є спокуса використати українську карту як поле для гри, не враховуючи її як самостійний суб'єктний фактор.

Чи здатна Україна в час карколомних геополітичних катаклізмів повернути собі суб'єктність і забезпечити довгострокову безпеку й вплив, як мінімум зважаючи на те, що ми залишаємось географічно найбільшою країною Європи? Чи здатні ми стати провайдерами змін і чи здатна Україна на місію регіонального лідерства у серці Євразії?

Нинішній непоказний стан України не може бути кінцевою точкою виміру наших геополітичних амбіцій. Без'ядерна, а фактично пограбована країна, обдурена будапештськими папірцями, з обмеженою зовнішньою суб'єктністю та спробою будувати тут неоколоніальний проект через зовнішнє управління, з абсолютним нехтуванням інтересами більшості українського населення, тобто етнічних українців, — проект нестабільний та нежиттєздатний. Провідні геополітичні концепції, зважаючи на цей фактор, Україну не помічають або ментально готові її розміняти у великій грі. Ні американська

стратегія «реалізму», ні панівна в Європі ліберальна стратегія глобалізму не бачать в Україні суб'єкта, тим паче суб'єкта на кшталт регіонального лідера чи одного з європейських лідерів, на якого буде покладено функцію провайдера європейських інтересів.

Внутрішня слабкість України так і штовхає великих гравців і амбіційних сусідів зайнятися українським питанням. Карти поляка й угорські орли-турункули, румунізація прикордонних районів Буковини — це лише зовнішні вияви агресивних стратегій, які сусіди реалізовують в Україні.

Звісно, в умовах невикінченого українського національного проекту, незавершеної столітньої національно-визвольної Революції, коли українці не повернули собі суверенне право бути господарем своєї долі на своїй землі, в умовах цілеспрямованої російської агресії, в якій військова компонента є лише одним і, очевидно, не головним напрямком впливу, говорити нині про Великий геополітичний український проект, тим паче без вирішення внутрішніх проблем, — на межі фантастики. Але криза — це великий шанс змінити позицію на шахівниці, і лише тектонічні зміни дають можливість Україні з пішака в майже патовій ситуації прорватися в офіцери.

Камінь, що його відкидають будівничі, мусить стати наріжним. Але зробити це можуть виключно українці.

П'яте ювілейне видання «Бандерівських читань» пропонує стратегічну дискусію про філософські підстави нашої геополітики, опційні моделі цілепокладання наших міжнародних зусиль, пошук відповіді на питання про «місця й місію України в міжнародній політиці» та амбіційні прогнози «Чи здатна Україна на власний геополітичний проект».

Наразі це лише шкіци, статті відомих вчених, прожекти політиків, візії молодих науковців. Але велика справа спочатку народжується в головах людей. Очевидно, що тлом для нашої дискусії був історичний, теоретичний та практичний досвід націоналістів-попередників, які надзвичайно влучно аналізували й прогнозували міжнародну політику. Нині час за нами.

Звісно, для таких амбіційних завдань потрібна амбіційна провідна верства та нація, готова до великої пригоди. Повірте, нікому не сподобається Велика Україна. Великі амбіції наштовхуються на великий спротив, але кризові умови дають шанс зробити прорив, неможливий в часи стабільності. Сподіваємось, що ця книга дасть усім орієнтири й поле для роздумів.

А зараз варто усвідомити, що війна триває. І в цій війні немає нейтральних і непричетних. Тому чим швидше ми усвідомимо її суть, тим швидше почнемо діяти.

Наприклад, для вирішення проблеми безпеки наших флангів. Білорусь і Молдова завжди були в зоні українських геополітичних інтересів. Варто думати про відновлення природних геополітичних кордонів у південно-східному напрямку, активізацію кавказького напряму міжнародної політики, забезпечення довгострокової безпеки східних кордонів і вгамування апетитів західних сусідів. У перспективі — облаштування євразійського степу й визначення своїх геополітичних союзників у цьому театрі гри, розуміння українських інтересів на всіх континентах, пошук союзників і вибудовування коаліцій — перед молодими українськими дипломатами відкривається нескінченне поле амбіційних проектів.

За умови, якщо Україна вирішить «східне питання», — вгамування Російської імперії.

Отож, вперед до Великої Пригоди. Все тільки починається.

Юрій Сиротюк,
директор Недержавного аналітичного центру
«Українські студії стратегічних досліджень»,
народний депутат України VII скликання

ПРОБЛЕМИ ГЕОПОЛІТИКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В ІДЕОЛОГІЇ НАЦІОНАЛІЗМУ

Олег Тягнибок
голова Всеукраїнського об'єднання «Свобода»

УКРАЇНА НА ПЕРЕХРЕСТІ ШЛЯХІВ: МІСЦЕ НА СВІТОВІЙ АРЕНІ

Народжені під час Революції Гідності (бо саме тут, у революційній Київраді, ми їх вперше провели), Бандерівські читання витримали випробування воєнним часом, заряджаючи своїм духом на боротьбу й даючи дороговкази на шляху побудови Української держави на засадах соціальної, національної та історичної справедливості.

Шляхетність, мудрість і мужність — основні риси українського націоналіста у визначенні Дмитра Донцова. І саме ці риси є у всіх, причетних до Бандерівських читань.

Мужність — дивитися твердо у вічі викликам, які стоять перед Україною, і не повторювати за тимчасовими керівниками нашої держави, що «альтернативи Мінську немає», як це робить безголова маса.

Мудрість — проглядати вперед крізь товщу часу й креслити нашу національну перспективу. І доказом цього є теми Бандерівських читань. Як наприклад сьогоднішніх: «Місія України та національні інтереси в глобалізованому світі: візія націоналістів».

Шляхетність — робити це задля всієї Української Нації — «і мертвих, і живих, і ненарожденних», а не заради «золотого батону» чи «мальдівської засмаги».

Останніми днями бачимо велике людське піднесення від запуску Фалькона, здійсненого Ілоном Маском. Але до захоплення від цього грандіозного проекту докладається частка гіркоти. Бо саме українці — Сергій Корольов, Валентин Глушко, Володимир Челомей — зробили величезний внесок в освоєння Космосу. Але їхню працю і славу присвоїла, в тому числі й енкаведистським терором, чужа держава, яка досі смертельною хваткою тримається за Україну.

Уже один цей факт вказує на те, що Україна має сама реалізувати свій геополітичний проект. Нам і раніше не бракувало великих ідей. Але реалізувалися вони в інших (як виявлялося, чужих нам) інтересах. І Річ Посполита, і Московська імперія в усіх її іпостасях — згадаймо хоча б роль Феофана Прокоповича, натхненника політики кривавого Петра, — це, великою мірою, результат зусиль величезної кількості українців, які ополячувалися і змосковщувалися.

Питання геополітичної стратегії, українського місця у світі вже у XX столітті ґрунтовно опрацювали українські націоналісти. Концепція Юрія Липи щодо Балто-Чорноморського альянсу після початку московсько-української війни вийшла за межі кола націоналістів, показуючи вихід із ситуації вибору-без-вибору, де єдина альтернатива московської колонії — відстала периферія Заходу.

Сьогодні вже для багатьох стає очевидним, що проголошена Бандерою мета — знищити Москву — це не якісь фантазії. Знищити московський «Мордор», розбити цю тюрму народів і поховати нарешті того Ґолема, якого українці вільно чи невільно створили собі на біду — місія України. Це покаже усьому цивілізованому світу нашу силу й потугу. Це засвідчить нашу історичну тяглість: бути щитом Європи й убезпечувати

європейську цивілізацію від навали зі Сходу. По суті це, що роблять наші Герої, четвертий рік стримуючи навалу московської орди на Сході України.

Як казав Іван Мазепа, «ми стоїмо тепер, братіє, між двома проваллями, готовими нас пожерти, коли не виберемо шляху для себе надійного, щоб їх обминути».

Націоналісти підтримали євроінтеграцію, бо це був шлях від Москви. Ми перетворили Євромайдан на Революцію Гідності, ми поверталися туди, де завжди було наше місце — в Європу. І що ми тут зустріли? Ми зустріли ту саму Москву, інтереси якої обстоюють «торгівельні партнери Путіна». Ми зустріли Москву, бо саме на її користь працюють брутальні випади проти нашої держави з боку Польщі, Угорщини, Румунії — тих, хто в XX столітті й раніше живився з розтерзаної України. І не важливо: чи вони агенти Москви, а чи її корисні ідіоти!

Ситуація з нашими західними сусідами — цими самозваними адвокатами — вкотре підтвердила, що не можна надіятися на добру волю сусіда, не можна жити в ілюзіях. У світі панує закон джунглів, і про це треба пам'ятати. І вже зараз бачити загрозу чергового колоніалізму — в ліберальних шатах.

То який же шлях? Передусім повірити у своє призначення. Бо не можна досягти результату, не маючи мети. Бо коли хочеш великого — прагни неможливого.

Але хто бореться за ідеал, досягає й неможливого!

Будь-яка сила у світі починається зсередини — з Духу, Волі, з внутрішньої сили і з порядку в себе вдома. Не навівши порядку всередині власної держави, не здобудемо сили для експансії. Лише монолітна, згуртована нація, керована великою ідеєю, а не приземленими калькуляціями, зможе стати геопо-

літичним лідером. Бо той, хто контролює простір між Балтійським і Чорним морями, домінує в Східній і Центральній Європі, впливає не лише на Європу, але й на цілий світ. Це доведено історією. Це підтвердить майбутнє. І маємо зробити все, щоби цією потугою була Україна! Заради майбутнього наших дітей! Заради нашої Нації!

Олександр Сич
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління та
адміністрування ІФНТУНГ,
голова Івано-Франківської обласної ради

УКРАЇНА В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ОЦІНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ ОУН

Аналізуючи становище України в сучасному світі, більшість західних та вітчизняних політологів сходяться на тому, що вона є країною нереалізованих геополітичних можливостей. Чи не найкрасномовнішим у цьому сенсі є твердження відомого американського політолога З. Бжезінського. З одного боку, він оцінює факт створення незалежної Української держави як третю за значимістю подію XX століття після розпаду Габсбурзької імперії та розколу світу на протилежні політичні системи після Другої світової війни. Але з іншого, вважаючи Україну геополітичним центром Центральної та Східної Європи, одночасно відводить їй роль «буферної зони», яку західні країни і зокрема США мають використати як інструмент впливу на Росію задля її демократичної і європейської трансформації. «Україна, новий і важливий простір на євразійській шахівниці, є геополітичною віссю, тому що саме її існування як незалежної країни **допомагає трансформувати**

Росію (*виділення наше — О. С.*)», — зазначав він у своїй знаменитій «Великій шахівниці»[1].

Зручне географічне положення України на порубіжжі Європи та Євразії є «палицею з двома кінцями» — його повноцінне використання могло б перетворити Україну на впливового геополітичного гравця, а змарнування цих переваг відкидає її на периферію геополітичного процесу та перетворює на об'єкт впливу його лідерів. Влучним з цього приводу є твердження українського науковця М. Михальченка: «Країни без власного проекту майбутнього стають майданчиком, ресурсом для розгортання проектів інших країн»[2]. Аналогічно до свого американського колеги він вважає нинішню Україну лімітрофом («санітарним кордоном») для Росії та Європи[3].

З уваги на сказане, актуальним постає питання дослідження причин такого геополітичного становища України. Оскільки сучасні політичні процеси в Європі ознаменовані тенденцією посилення правих рухів і саме під їхнім впливом сусідні країни все частіше висловлюють претензії до України, то автор пропонує здійснити такий аналіз через призму зовнішньополітичної доктрини Організації українських націоналістів (ОУН), основні положення якої притаманні ідеоло-

1 Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / Збігнєв Бжезінський; [перекл. з англ. О. Фешовець]. — Львів–Івано-Франківськ, «Лілея-НВ». — С. 46.

2 Михальченко Н. Великий цивилизационный взрыв на рубеже XX–XXI века / Николай Михальченко. — К.: Парламентское издательство, 2016. — С. 425.

3 Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність : запасний гравець Європи / Микола Іванович Михальченко. — Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. — С. 302

гічно-програмовим засадам сучасних організованих структур українського націоналістичного руху.

Отож, об'єктом цього дослідження є український націоналізм, а його предметом — зовнішньополітична доктрина ОУН. В рамки аналізу автор включає період існування єдиної ОУН, а після її розколу — ОУН-бандерівської (ОУН-б).

Загалом в сучасній українській історіографії не бракує досліджень з історії націоналістичного руху. Водночас тема міжнародної політики ОУН так і не набула системного окреслення. Окремі аспекти проблеми порушували у своїх працях сучасні українські дослідники О. Баган, Д. Вєдєнєєв і Г. Биструхін, В. В'ятрович, А. Кентій, Ю. Киричук, В. Кук, О. Панченко, М. Посівнич, А. Русначенко, В. Трощинський. Частково тема відображена і в декількох наших працях.

Вважаємо, що основи зовнішньополітичної доктрини ОУН були напрацьовані переважно в період перебування її структур на території України, а вже в період еміграційної діяльності лишень удосконалені та розвинуті. А тому головну увагу в цій статті приділяємо аналізові програмних документів саме цього періоду. При цьому окремо виділяємо принципи, як вихідні положення такої доктрини, та концепції, як вироблені системні підходи до вирішення окремих зовнішньополітичних проблем.

Перший з таких принципів можна сформулювати як «**повноцінна суб'єктність у міжнародних відносинах**». Адже відколи Вестфальський мирний договір 1648 р. поклав кінець Тридцятилітній війні у Європі й санкціонував розпад Священної Римської імперії, відтоді суб'єктом міжнародної політики стає нація-держава, призначенням якої є захист національних інтересів. «Вестфальський мир став поворотним

моментом історії націй... Державу, а не імперію, династію чи релігійну конфесію, було затверджено як будівельний блок європейського порядку та було створено концепцію державного суверенітету», — розмірковує з цього приводу відомий політолог та державний секретар США Г. Кіссінджер, додаючи, що саме тоді «уперше з'явилося поняття raison d'etat і "національного інтересу"»[4].

Саме ідея побудови такої держави й була політичним ідеалом та програмною ціллю ОУН. Тож закономірно, що теза «належного використання міжнародних взаємовідносин для **осягнення суб'єктивної ролі України** (*виділення наше — О. С.*) в міжнародній політиці» прозвучала вже у постановах І Великого збору (ВЗ) ОУН в 1929 р[5].

На той час територія України була розділена поміж чотирьох держав, ОУН шукала союзників у справі визволення, об'єднання та побудови національної суверенної держави й відчула, як напередодні Другої світової війни т. зв. «українське питання» стало розмінною монетою великої європейської політики[6]. А тому вже в ході війни ОУН-б на своїй Третій конференції в лютому 1943 р. констатувала: «Україна знайшлася в сучасний момент між молотом та ковадлом двох ворожих

[4] Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / Генрі Кіссінджер; [перекл. з англ. Н. Коваль]. — К.: Наш формат, 2017. — С. 27, 30.

[5] ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 12.

[6] Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик : [перекл. з франц. Р. Осадчука]. — Париж — Нью-Йорк — Львів, 1993. — С. 70–81.

імперіялістів — Москви й Берліна, що в рівній мірі трактують її як колоніальний об'єкт»[7].

Цей принцип є важливим для розуміння й нинішнього геополітичного становища України. Протягом всього періоду Незалежності вона так і не набула повноцінної суб'єктності у міжнародних відносинах, і натомість весь цей час була об'єктом впливу інших держав, навіть можна припустити, що значною мірою перебувала під їхнім зовнішнім управлінням. З цього приводу у 2005 р. З. Бжезінський обурювався: «У мене викликає подив, що іноземний посол — я підкреслюю, іноземний посол, — проводить в Україні прес-конференцію для того, щоб схвалити рішення щодо змін в українському уряді, начебто це його справа — визначати, що має й чого не має робити керівництво Української держави»[8].

Схоже на те, що з 2014 р. відбулася генеральна зміна суб'єкта такого управління з Росії на США та ЄС. Але й сьогодні не менш принизливими для керівництва Української держави є вимоги до її Президента, Верховної Ради та Уряду з боку цих країн та міжнародних донорських організацій щодо ведення кадрової політики, ухвалення законопроектів, введення до керівного складу державних установ, організацій та підприємств пропонованих ними осіб тощо.

«Опертя на сили власного народу» — чи не найвідоміший принцип національно-визвольної стратегії та зовнішньопо-

[7] ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 77.

[8] Бжезінський З. Україна в геостратегічному контексті / Збігнєв Бжезінський : [перекл. з англ.]. — К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — С. 92.

літичної діяльності ОУН. Він одночасно виключав орієнтацію на чужі сили, а зокрема на історичних ворогів України. Вперше принцип був сформульований на II ВЗ ОУН-б у квітні 1941 р.[9] і потім був присутній у програмних документах всіх наступних форумів ОУН-б.

На практиці ОУН-б переконалася, що відхід від принципу несе великі загрози. Намагання напередодні Другої світової війни знайти опору в особі Третього Рейху виявилися помилковими вже на самому початку війни — нацисти вороже поставилися до проголошення у Львові 30 червня 1941 р. Акту відновлення Української держави, запроторили провідників Організації до тюрем та концтаборів й розпочали тотальні арешти її активу. Аналогічно і після Другої світової війни не виправдалися сподівання на те, що під час геополітичного протистояння США та СРСР західний світ підтримає прагнення України до незалежності. Натомість він виступив з тактикою стримування совєтської агресії та не мав у перспективних планах розчленування СРСР на національні держави, а отже не передбачав існування незалежної України[10].

Сучасна українська державна верхівка також регулярно піддавала ризикові державу, порушуючи цей апробований історичною практикою націоналістичний принцип: спочатку орієнтуючись на історичного ворога — Росію, а після її агресії проти України — покладаючи надії лише на зовнішню

[9] ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 25.

[10] Див.: Сич О. Зовнішня політика закордонних частин ОУН // Питання історії України. Збірник наукових праць. Т. 13. — Чернівці: Технодрук, 2010. — С. 69.

військово-політичну допомогу Заходу. У зв'язку з цим варто пригадати постанови Другої конференції ОУН-б з квітня 1942 р.: «... Поборюємо всякі ледачі сподівання на чужу допомогу і ласку й виховуємо всенародне прагнення вибороти самостійність і соборність України»[11]. А щодо зневіри нинішнього керівництва держави у силах власного народу показовим є твердження III Надзвичайного ВЗ (НВЗ), що відбувався в лютому 1943 р.: «Наша орієнтація на власні сили народу на початку війни видавалася слабшому елементові утопією»[12].

Органічно пов'язаний з ним і **принцип світового національного солідаризму**. Вперше він був сформульований у «Маніфесті Організації Українських Націоналістів» з грудня 1940 р. До речі, цей документ, за висновком відомих українських істориків в еміграції В. Косика та П. Мірчука, своїми основними ідеями й положеннями був передвісником «Загальної декларації прав людини» ООН і в часі випереджав її на вісім років[13]. Так от, позиціонуючись в тогочасних геополітичних реаліях і визначаючи тактику й стратегію національно-визвольної боротьби, ОУН-б у цьому документі закликала «всіх українців — де вони не жили б — ставати у бойові лави Фронту Української Національної Революції». Таку ж ціль — «з'єднати всіх українців у одному визвольному фронті» — має і II

[11] ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Б.м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 68.

[12] Там само — С. 96.

[13] Див.: Сич О. Степан Ленкавський та національна політика ОУН в 1940–1941 рр. // Історико-політичні проблеми сучасного світу. — Чернівці: Рута, 2007. — Т. 15–16. — С. 29.

ВЗ ОУН-б[14]. Закономірно, що цей принцип присутній у програмних документах ОУН-б еміграційного періоду та особливо актуалізується з проголошенням незалежності України. Якраз напередодні цієї події відбувався VIII НВЗ ОУН-б, у постановах якого вчергове звучить теза: «Залучення всіх сил Нації в революційно-визвольні процеси зумовлює конечність консолідації діючих політичних сил в Україні і в діяспорі на спільно прийнятій платформі соціально-економічного і державно-правного ладу в Українській Державі»[15].

Ще актуальнішим цей принцип стає сьогодні. Адже, за різними підрахунками, в еміграції перебуває від 8,2 млн до 20 млн українців[16]. Окрім того, велика кількість українців під тиском складних соціально-економічних обставин продовжує емігрувати з України. Дослідники сходяться на тому, що точних даних про їхню кількість назвати неможливо, але, за даними Міністерства закордонних справ України, тільки в 2017 р. за кордон виїхали 1 млн українських громадян[17]. Ця проблема починає становити демографічну загрозу для національної безпеки. Водночас український Уряд не має систем-

[14] ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Б.м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 22, 30.

[15] Восьмий Надзвичайний Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріяли й постанови. — Б. м.: Видання Організації Українських Націоналістів (ОУН), 1955. — С. 167–168.

[16] Міграція в Україні: факти і цифри. — К., 2016. — С. 17.

[17] У 2017 році Україну покинули 1 млн громадян — Клімкін. — Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/u-2017-roci-ukrayinu-pokinuli-bilshe-1-mln-gromadyan-klimkin-270089_.html. — Дата звернення: 24.02.2018.

ної програми залучення українців-емігрантів до розбудови Української держави — починаючи від відсутності системних культурно-освітніх та інформаційних програм, спрямованих на традиційну українську еміграцію, і завершуючи програмами стримування сучасного процесу еміграції та повернення українців на рідні землі.

Як і перший з наведених принципів, два наступні також сформульовані ще на Установчому зборі ОУН: «Повне усунення всіх найманців з українських земель, що наступить в бігу української революції та відкриє можливості розвитку Української Нації в межах власної держави, забезпечить тільки система власних мілітарних озброєнь та доцільна союзницька політика»[18].

З наведеного випливає принцип **мілітарної організації національного організму.** Вважаємо доречним сформулювати його саме так, оскільки в програмних документах подальших організаційних форумів ОУН-б теза про «систему власних мілітарних озброєнь» була трансформована в доцільність мобілізації цілого українського народу для потреб визвольної боротьби. Зокрема, III НВЗ в умовах ведення Українською повстанською армією (УПА) запеклої двофронтової боротьби проти нацистської Німеччини та більшовицького СРСР наголошував: «Навіть тисячі найбільш відданих борців не здобудуть України, коли весь народ не прийме участи в боротьбі»[19]. Впадає у вічі, наскільки це твердження є актуальним в умовах сьогоднішньої російсько-української війни.

[18] ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 12.

[19] Там само. — С. 102

Сучасні українські дослідники геополітики В. Мадіссон та В. Шахов наголошують на аксіоматичній тезі, що «здавна у світі поважають **сильних** (*виділення наше — О. С.*) і багатих»[20]. Військовий вимір сили поряд з економічним, технологічним та культурним З. Бжезінський вважає основою геополітичного домінування Америки[21]. Наскільки важливою для держави є мілітарна сила наголошує і авторитарний лідер Сінгапуру Лі Куан Ю. До 1942 р. його країною володіли британці й місцеве населення вважало, що їхнє панування триватиме ще тисячі років. Але «вторгнення японців у Сінгапур стало найбільшим уроком політичного виховання в моєму житті, адже впродовж трьох з половиною років я спостерігав за тим, **яке значення має сила і як сила, політика й уряд діють разом** (*виділення наше — О. С.*)»[22], — згадує він.

Всупереч такій істині керівництво Української держави за її сучасного існування віддавало принцип сили в жертву оманливому принципові світової справедливості, який так настирливо пропагували й пропагують сильні геополітичного світу для своїх слабких візаві. А тому, плануючи її ліквідацію й руйнуючи через агентів впливу найвищого рівня її систему безпеки, московський режим В. Путіна мав для своїх дій цілком сприятливий ґрунт.

[20] Мадіссон В. В., Шахов В. А. Сучасна українська геополітика: навч. посібник / Вадим Мадіссон, Валерій Шахов. — К.: Либідь, 2003. — С. 97.

[21] Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / Збігнєв Бжезінський ; [перекл. з англ. О. Фешовець]. — Львів–Івано-Франківськ, «Лілея-НВ». — С. 195.

[22] Лі Куан Ю. Роздуми великого лідера про майбутнє Китаю, США та світу / [Г. Елісон, Р. Д. Блеквілл, Е. Вайн ; перекл. з англ. О. Лобастової]. — К.: Вид. група КМ-БУКС, 2017. — С. 160–161.

Своєю чергою, аналізуючи процес демілітаризації не тільки держави, але й всього українського суспільства, та усвідомлюючи, які загрози він несе для державності, сучасні українські націоналістичні організації, з одного боку, посилювали власний парамілітарний потенціал, а з іншого — пропагували у своїх програмних документах різні системи мілітарної організації цілого народу. Зокрема у «Програмі захисту українців» ВО «Свобода» це виражено в положенні про створення державної системи загальної мобілізації народу за швейцарським зразком[23].

Принцип **доцільна союзницька політика** також випливає з наведеного витягу постанов І ВЗ ОУН. Визначаючи головним джерелом сили власний народ, ОУН все ж ніколи не заперечувала потреби в союзниках і водночас встановлювала критерії їх вибору. Перший і головний з них прозвучав у тих же постановах і на розвиток зазначеного принципу: «Відкидаючи в засаді традиційні методи української політики орієнтуватися у визвольній боротьбі на котрогось з історичних ворогів Української Нації, українська зовнішня політика здійснюватиме свої завдання шляхом союзницьких зв'язань із тими народами, що вороже відносяться до займанців України»[24].

Отож, цей критерій визначав неможливість укладення союзу з історичними ворогами України й натомість передбачав орієнтацію на їхніх недругів. У зв'язку з цим логічно постає

[23] Програма захисту українців. — Режим доступу: http://svoboda.org.ua/party/program/. — Дата звернення: 23.02.2018.

[24] ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 12.

цілком предметне й актуальне для сьогоднішньої української міжнародної політики питання, чи історичні вороги України назавжди залишатимуться такими. На нашу думку, влучно на нього відповів М. Міхновський у своїх «Заповідях», перелічивши їх та визначивши критерій «ворожості»: «Усі люди твої браття, але москалі, ляхи, угри, румуни та жиди — се вороги нашого народу, поки вони панують над нами і визискують нас»[25]. Формула «поки вони панують над нами і визискують нас» і є таким критерієм.

В процесі подальшого удосконалення принцип набував все об'ємнішого змісту. В умовах Другої світової війни до кола закономірних союзників потрапляють народи, поневолені Росією. Теза розвалу «Московської імперії — СРСР» та союзу всіх поневолених нею народів стала головною підставою для появи вже згаданого «Маніфесту». В ньому також вперше прозвучав відомий програмний лозунг ОУН-б «Свобода народам! Свобода людині!». Протягом всього періоду Другої світової війни ОУН-б систематично й цілеспрямовано працює над удосконаленням тактики здійснення таких союзів. Третя конференція ОУН-б уточнює, що вони можливі «на основі спільних інтересів», і наголошує, що прагне «до ліквідації дрібних неістотних спорів». А після неї й III НВЗ додатково акцентує на «взаємній повазі і визнанні права на вільне життя»[26]. Ці уточнення є актуальними й для позиціонування

[25] Міхновський М. Суспільно-політичні твори / Микола Міхновський. — К.: Смолоскип, 2015. — С. 212.

[26] ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 21–23, 82–83, 99.

українських інституцій та високопосадовців у процесі формування сьогоднішніх взаємин України з сусідніми державами.

Наступний етап удосконалення принципу пов'язаний з еміграційним періодом діяльності ОУН-б. Кінець 60-х – поч. 70-х років XX ст. характеризувався послабленням міжнародної напруги й переведенням «холодної війни» у психологічне протистояння. У зв'язку з цим зазнала змін і визвольна концепція ОУН-б[27]. Зокрема IV ВЗ ОУН, що відбувався весною 1968 р., почав піднімати ідею спільного фронту поневолених Росією народів на рівень глобальної політики. Тоді ж зазвучала теза, що потенційними союзниками України можуть бути й ті державні народи, які відчувають небезпеку з боку Російської імперії та підтримують ідею визволення України й створення нею власної держави. «На сучасному етапі української визвольної боротьби ОУН мусить подбати про скріплення й поширення взаємин з тими народами й державами, інтереси яких з тих чи інших причин збігаються з українськими інтересами», — відзначалося в постановах IV ВЗ ОУН-б[28]. Ще чіткіше про це висловилася на наступному V ВЗ ОУН-б восени 1974 р. С. Стецько: «Природними союзниками України є не лише поневолені нації, але і ще вільні, які межують з російською тюрмою народів, що загрожує їм безпосередньо»[29].

[27] Див.: Sych O. Japan in the Liberation Concept of the OUN in the Postwar Period / O. Sych // Kobe Gakuin economic papers. — Kobe Japan, 2015. — No 1–2.

[28] Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН): У 2 т. / Організація українських націоналістів. — Б. м.: Видання Організації Українських Націоналістів, 1969. — Т. 1: Постанови. — С. 176.

[29] П'ятий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріяли й постанови. — Б. м.: Видання Організації Українських Націоналістів (ОУН), 1975. — С. 92.

Отож, у кінцевому підсумку принцип доцільної союзницької політики означає, що до кола союзників України не можна віднести тих історичних ворогів України, які й далі намагаються в тій чи інші формі панувати над нею, й натомість союзниками можуть бути їхні недруги, а також народи, поневолені Росією (як держави, що далі несе найбільшу загрозу для України), й ті, які відчувають від неї загрозу. Суттєве уточнення до цього принципу внесене Декларацією ОУН-б з приводу завершення Другої світової війни у Європи: «... Треба мати союзників, але ніколи — імперіялістичних опікунів»[30].

Здійснюючи тезовий огляд основних концепцій зовнішньополітичної доктрини ОУН (бо аналіз кожної з них вимагає окремого об'ємного дослідження), перш за все слід відзначити, що вже постанови І ВЗ ОУН концептуально визначають **Україну як вирішальний чинник східноєвропейського політичного простору**, а наступні організаційні форуми наділяють її окремою місією на Сході Європи, ставлячи існування незалежних національних держав у цьому просторі в залежність від факту існування незалежної України. «... Без існування Української Самостійної Соборної Держави неможливе існування суверенних національних держав європейських народів, а зокрема поневолених народів східньої, середньої, північної й південної Європи та тривалий мир», — стверджувала Третя конференція ОУН-б, а після неї майже аналогічно й ІІІ НВЗ[31]. Як згадувалося у вступі

[30] ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 122.

[31] Там само. — С. 12, 84, 116.

статті, сьогодні більшість політологів також концептуально сходяться на тому, що Україна посідає унікальне геополітичне положення. А З. Бжезінський відносить її до п'яти країн, які є осьовими для визначення політики на цілому Євразійському континенті[32].

У цьому ж контексті перебуває й **концепція Балто-Чорноморської осі**. Історично вона бере свій початок ще від геополітичної осі «північ — південь», на основі якої князь Ярослав Мудрий намагався розбудовувати державу «від моря до моря». У ХХ ст. концепцію розробляли С. Рудницький, М. Грушевський і особливо Ю. Липа, до спадщини якого зазвичай звертаються прихильники ідеології українського націоналізму. Однак вона не мала повноцінного вираження у зовнішньополітичній доктрині ОУН, принаймні, у її офіційних програмних документах. Можливо, за винятком Х ВЗ ОУН-б, який у 2000 р. вказує на потребу «пошуку потенційних військових союзників у першу чергу серед країн Східної Європи, Чорноморського та Балтицького регіонів»[33]. Крім того, концепція достатньо чітко виписана у програмних документах сучасних українських націоналістичних організацій, а зокрема ВО «Свобода»[34].

[32] Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / Збігнєв Бжезінський; [перекл. з англ. О. Фешовець]. — Львів–Івано-Франківськ, «Лілея-НВ». — С. 4.

[33] Десятий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріяли та Постанови. — К.: Видання Центру Національного Відродження ім. Степана Бандери, 2002. — С. 182.

[34] Програма захисту українців. — Режим доступу: http://svoboda.org.ua/party/program/. — Дата звернення: 23.02.2018.

Водночас, починаючи від Маніфесту ОУН 1940 р.[35], в програмних документах практично усіх наступних форумів ОУН дуже предметно присутня та детально розробляється **концепція розчленування Російської імперії на національні держави**. Дещо пізніше вона доповнена принциповими положеннями й щодо необхідності боротьби з тими російськими опозиційними силами, які хоч і борються в певний період з чинним режимом, але водночас виступають за збереження Російської імперії у будь-якій формі. «Організація Українських Націоналістів бореться проти всіх родів московського імперіалізму, тому поборює всі ті протирежимні організації й рухи в СРСР, що поза СРСР змагають до збереження московської імперії в якій-небудь формі та до нового поневолення немосковських народів», — зазначає у своїх постановах II ВЗ ОУН-б[36], а в надалі її повторюють чи не всі організаційні форуми ОУН, особливо еміграційного періоду.

Концепція актуальна й досі, оскільки Російська Федерація, зберігши після розпаду СРСР внутрішнє імперське ядро, надалі залишається головним чинником загрози для своїх сусідів, зокрема для України. Вбачається, що така загроза може бути ліквідована тільки шляхом реалізації аналізованої концепції ОУН-б. Тим паче, що для цього завжди були і є реальні підстави. Як вказує М. Михальченко, ще в 90-х роках XX ст. під час розпаду СРСР появилися проекти

[35] ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 21–23.

[36] Там само. — С. 32.

створення Далекосхідної, Сибірської, Уральської республік, а сьогодні у Москви дуже складними залишаються взаємини з Якутською, Татарською, Башкирською, Чеченською та іншими автономіями[37]. Цікаво, що хоча для американської геостратегії притаманною є політика збереження на території колишнього СРСР і теперішньої Росії єдиного геополітичного гравця, однак її класик З. Бжезінський в контексті потенційної «демократизації Росії» також схильний до плану її розчленування на три велетенські конфедеративні частини — «європейську Росію, Сибірську Республіку й далекосхідну Республіку»[38].

Концепція Європи вільних національних держав логічно взаємопов'язана з попередньою, і на цьому ґрунті її основи були закладені ще в «Маніфесті» ОУН 1940 р., який після розвалу Російської імперії передбачав постання на її руїнах незалежних національних держав. Однак повноцінного формулювання вона набула після початку нацистсько-більшовицької війни й протистояння ОУН з обома агресорами. Тоді концепція була доповнена запереченням нацистської теорії «Нової Європи» й стала завершеною. «...Московсько-большевицькій міжнародній концепції — інтернаціоналу й німецькій концепції т. зв. "Нової Европи" ми протиставляємо міжнародню концепцію справедливої національно-політично-господарської перебудови Европи

[37] Михальченко Н. Великий цивилизационный взрыв на рубеже XX–XXI века / Николай Михальченко. — К.: Парламентское издательство, 2016. — С. 456.

[38] Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / Збігнєв Бжезінський; [перекл. з англ. О. Фешовець]. — Львів–Івано-Франківськ, «Лілея-НВ». — С. 202.

на засаді вільних національних держав під гаслом "Свобода народам і людині"», — проголошували постанови Другої конференції ОУН-б[39].

Як і інші головні елементи зовнішньополітичної доктрини ОУН-б, ця концепція здобула підтвердження в програмних документах її подальших організаційних форумів, була доповнена «ідеєю самостійних національних держав європейських народів **на їх етнографічних територіях** (*виділення наше — О. С.*)»[40], і з її позиції Організація у своїй післявоєнній «Декларації» 1945 р. критично оцінювала концептуальні засади створення Організації об'єднаних націй (ООН): «Творення міжнародньої організації (Об'єднаних Націй) не розв'язує в позитивному дусі життєвої справи народів тому, що основи, на яких базується ця організація, є в самому корені нездорові». Зокрема, ОУН-б вважала, що передача керівництва ООН в руки великих держав автоматично означає надання їм переваги в міжнародних справах з одночасною «експлуатацією та асиміляцією малих народів», та робила висновок, який сьогодні має актуальне підтвердження: «Ми й на хвилину не сумніваємося, що ця організація ролі, яку вона собі декларативно ставить, не сповнить»[41].

В програмних засадах організованих структур сучасного українського націоналізму ця концепція трансформована в концепцію **«Європи вільних націй»**, що становить націона-

[39] ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 62.

[40] Там само. — С. 81.

[41] Там само. — С. 125.

лістичну антитезу ліберальній денаціоналізаційній політиці Європейського Союзу[42].

Авторське формулювання **концепції «в Європу через Азію»** побудоване на аналізі програмних документів ОУН-б періоду 60–80-х років XX ст. Тоді, як вже згадувалося, зі зміною клімату у міжнародних відносинах відбуваються уточнення й у визвольній концепції ОУН-б, в т. ч. і пошук нових союзників. Під час IV ВЗ ОУН весною 1968 р. К. Блакитний, аналізуючи розклад політичних сил у світі, прийшов до висновку, що Західна Європа і США у своїй політичній стратегії не мають планів розчленування СРСР на незалежні національні держави. Отож, хоч Україна культурно й належить до західного світу, але вона не може покладатися на його допомогу. А тому автор приходить до висновку, що «саме в Азії українські національно-визвольні змагання можуть мати певну підтримку. Нашим союзником в Азії стає Японія»[43]. Від цього часу й аж до розпаду СРСР (та й після нього) це положення завжди є неодмінним елементом зовнішньополітичних постанов ОУН-б. Такою ж неодмінною є й теза, що в Східній Азії найнадійнішим союзником України є Японія[44].

[42] Див.: Програма захисту українців. — Режим доступу: http://svoboda.org.ua/party/program/. — Дата звернення: 23.02.2018.

[43] Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН): У 2 т. / Організація українських націоналістів. — Б. м.: Видання Організації Українських Націоналістів, 1969. — Т. 2: Доповіді й статті. — С. 213.

[44] Див.: Sych O. Japan in the Liberation Concept of the OUN in the Postwar Period / O. Sych // Kobe Gakuin economic papers. — Kobe Japan, 2015. — No 1–2.

В умовах сьогоднішніх намагань з боку структур Європейського Союзу ізолювати Україну від повноцінних контактів з рештою Європи та неоднозначності інтеграційних процесів в ньому самому, ця концепція залишається й надалі актуальною в багатьох аспектах і, перш за все, в геополітичному. Свого часу С. Ленкавський, один з провідних ідеологів ОУН, стверджував: «...Азія в українській політиці повинна б зайняти більше місця, як до цього часу їй відводиться, бо в Азії лежить ключ до існування тих або інших світових потуг — як европейських, евразійської (Московської імперії), так і Американського континенту (сьогодні США)»[45]. Цей висновок сьогодні авторитетно підтверджує і З. Бжезінський, привертаючи увагу на «переміщення глобального центру тяжіння до Азії»[46]. Він же, аналізуючи розклад сил в регіоні Закавказзя та Середньої Азії, який за виміром потенційної вибухонебезпечності своєрідно називає «Євразійськими Балканами», вносить Україну до восьми країн, які ведуть боротьбу за вплив на цей регіон[47].

Не менш важливим є також і економічний аспект. Західні фінансові організації, як правило, перед наданням Україні кредитних ресурсів виставляють принизливі політичні умови. Водночас такі ж, а то й значно більші, ресурси готові надати східноазійські держави без будь-яких додаткових полі-

[45] Ленкавський С. Український націоналізм. Твори: У 3 т. / За ред. О. Сича. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. — Т. 3. — С. 47–48.

[46] Бжезінський З. Україна в геостратегічному контексті / Збігнєв Бжезінський ;[перекл. з англ. А. Іщенка]. — К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — С. 70.

[47] Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / Збігнєв Бжезінський ; [перекл. з англ. О. Фешовець]. — Львів–Івано-Франківськ, «Лілея-НВ». — С. 135.

тичних умов. Наприклад, за роки російсько-української війни Китай поступово витісняє Росію з українських ринків і вже став третім за розмірами її торговельним партнером. Тільки в 2017 році двостороння торгівля між нашими країнами зросла на 17 відсотків[48]. Одне слово, якщо Європа не хоче нас пускати у двері, можна, зайшовши в тил, прорвати її фронт, отримавши відповідні ресурси з Азії.

Зрештою, в умовах глобалізаційної нівеляції національних ідентичностей Східна Азія, за влучним твердженням Лі Куан Ю, в культурно-духовному плані залишається етноцентричним масивом[49]. Навіть більше, З. Бжезінський у своїй відомій праці «Велика шахівниця» неодноразово наголошує на домінуванні націоналізму в країнах Азії загалом і в східноазійському регіоні зокрема. «Азія сьогодні — це місце найбільшої у світі концентрації недавно пробудженого масового націоналізму...» — стверджує він[50]. Для зовнішньої політики України це має важливе значення, бо на етапі становлення національних основ своєї державності вона не може узалежнювати питання ідентичності від тактики й стратегії геополітичного просування. Як зазначає з цього приводу М. Михальченко, «Лімітрофність України не повинна стати причиною втра-

48 Див.: Лапаєв Юрій. The Daily Signal: Китай займає місце Росії та США в Україні. — Режим доступу: http://tyzhden.ua/World/208221. — Дата звернення: 24.01.2018.

49 Лі Куан Ю. Роздуми великого лідера про майбутнє Китаю, США та світу / [Г. Елісон, Р. Д. Блеквілл, Е. Вайн ; перекл. з англ. О. Лобастової]. — К.: Вид. група КМ-БУКС, 2017. — С. 135.

50 Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / Збігнєв Бжезінський ; [перекл. з англ. О. Фешовець]. — Львів–Івано-Франківськ, «Лілея-НВ». — С. 153.

ти політичного й етнічного "обличчя", характеристик власне українського зразка цивілізаційного розвитку»[51].

Концепція просторової експансії не належить до категорії найпоширеніших елементів зовнішньополітичної доктрини ОУН-б. Однак 10-й пункт «Декалогу українського націоналіста» С. Ленкавського, що від 1929 р. для кожного члена ОУН був непорушним моральним законом, проголошував: «Змагатимеш до поширення сили, слави, багатства й **простору** Української держави»[52]. Слід зазначити, що, як правило, такі концепції притаманні ідеологіям націоналістичних сил.

В сучасних умовах міжнародного порядку, встановленого Гельсінськими угодами 1975 р., такий підхід ще донедавна вважався настільки неприйнятним, що якийсь час навіть Конгрес українських націоналістів (КУН), дітище ОУН-б, вважав за доцільне у своїх виданнях публікувати Декалог без слова «простору» в його останньому пункті. Заразом слід пам'ятати, що сама ОУН-б критично оцінювала факт підписання Гельсінських угод як міжнародного акту фіксації російських післявоєнних завоювань у Європі. «Гельсінські домовлення — це вершок капітулянтської політики Заходу перед російськими імперіялістами...», — відзначав у 1981 р. на VI ВЗ у доповіді про міжнародну ситуацію С. Антей[53].

[51] Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність : запасний гравець Європи / Микола Іванович Михальченко. — Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. — С. 326.

[52] Ленкавський С. Український націоналізм. Твори: У 3 т. / За ред. О. Сича. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. — Т. 1. — С. 454.

[53] Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріяли й постанови. — Б. м.: Видання Організації Українських Націоналістів, 1984. — С. 488.

При цьому також слід пам'ятати, що Ф. Ратцель, німецький вчений, автор праці «Політична географія» і засновник геополітики як вчення, вважав просторову державницьку експансію природним процесом. А сьогодні також і Бжезінський до активних геостратегічних гравців відносить ті держави, які мають здатність і волю реалізовувати або здійснювати вплив за межами власних кордонів з метою змінити геополітичне становище[54]. У своїй відомій праці «Велика шахівниця» він хоч і завуальовано, застосовуючи терміни «історичний імпульс», «історичне зацікавлення», «веління історії», «райони історичного інтересу» тощо, але весь час наголошує на цілком прийнятній геополітичній практиці головних гравців розширювати межі свого впливу на території і країни, які мають для них історичне і сучасне геополітичне значення[55]. Зрештою, і російська військова агресія проти України в 2014 р. оголила повну умовність сучасного світопорядку й домінування права сили над його формально зафіксованими правилами. А тому принаймні теоретично й для формування в українській ментальності здорових рис позитивного мілітаризму така концепція має право на світоглядне існування. Зрештою, цілком закономірно постає питання, чому й в Української держави при здійсненні нею зовнішньої політики не можуть проявлятися аналогічні історичні «імпульси», «зацікавлення», інтереси й чому її дипломати принаймні в перспективі не зможуть керуватися такою категорією, як «велінням історії»?

[54] Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / Збігнєв Бжезінський ; [перекл. з англ. О. Фешовець]. — Львів–Івано-Франківськ, «Лілея-НВ». — С. 40.

[55] Див., наприклад: Там само. — С. 133, 164, 206.

Підсумовуючи, констатуємо, що до основних елементів зовнішньополітичної доктрини ОУН належать:

— головні принципи — повноцінна суб'єктність України у міжнародних відносинах, опертя на сили власного народу, світового національного солідаризму, мілітарної організації національного організму, доцільної союзницької політики;

— головні концепції — концепція України як вирішального чинника східноєвропейського політичного простору, споріднена з нею концепція Балто-Чорноморської осі, розчленування Російської імперії на національні держави, Європи вільних національних держав, концепції «в Європу через Азію», концепції просторової експансії.

Ігнорування керівництвом Української держави основних принципів та концептуальних засад зовнішньополітичної доктрини ОУН і призвело до того, що вона сьогодні характеризується як країна нереалізованих геополітичних можливостей та значною мірою перебуває під зовнішнім управлінським впливом лідерів геополітичного процесу.

Петро Іванишин
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури
та теорії літератури Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка,
секретар Науково-ідеологічного центру імені Дмитра Донцова

ІДЕОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА ГЕОПОЛІТИКИ: НАЦІОСОФСЬКІ АСПЕКТИ

Одним із найпроблемніших та найактуальніших завдань політичної філософії та ідеології на сучасному етапі залишається актуалізація геополітичного знання. Важливість цього гносеологічного напрямку увиразнюють принаймні дві основні причини. По-перше, така актуалізація сприяє глибшому розумінню та прогнозуванню світових політичних та культурних процесів. По-друге, вона допомагає виробленню адекватного погляду на місце та роль України в новітніх (і не лише) культурно-історичних обставинах глобальної політики. А це, зі свого боку, мало б допомогти відповідним державним структурам випрацювати ефективні зовнішньополітичні вектори розвитку нації.

Однак сучасний філософ, політолог, ідеолог чи політик, намагаючись оперувати геополітичними ідеями, відразу ж зустрічається з низкою складних методологічних питань у сфері цієї відносно молодої галузі пізнання. Насамперед не

всі дослідники визнають геополітику наукою або принаймні сумніваються в її пізнавальних можливостях. Ще важливіший проблемний момент пов'язаний з дефініціюванням цієї дисципліни, із відсутністю її "чіткого і повного формулювання"[1]. Третя проблема стосується меж об'єктивності геополітики як суспільної науки: наскільки вона ідеологічно заангажована і як це впливає на процес пізнання? Спробуємо осмислити ці питання, використовуючи методологічний потенціал націософії — національно-екзистенціальної герменевтики.

Перший проблемний момент долається великою кількістю різножанрових авторитетних досліджень у сфері геополітики, котрі хоча й по-різному, але достатньо аргументовано формулюють її об'єкт, предмет, методи пізнання та термінологічну базу. Чого вартує лише осмислення суб'єктів геополітики (нації, держави, імперії, цивілізації та ін.) та об'єктів (планетарний простір, геополітична структура світу та ін.), її основних понять (контроль над простором, океани й материки, клімат, народи й держави, культури й цивілізації, континентальна й морська сили, Хартленд і Римленд, моноцентричність і поліцентричність, «світове уніполе», світовий порядок, геостратегія, геопростір, геоекономіка, експансія, інтереси, геополітичні коди, циркуляція, «реальна політика», «життєва сила народів», менталітет, ідеологічна сила, національні вартості та ін.) та законів (дуалізм телурократії й таласократії, синтез суші й моря, транспортна теорема, географічна пов'язаність, демографічна теорема та ін.).

[1] Нартов Н.А., Нартов В.Н. Геополитика: учебник для студентов / Под ред. В. Н. Староверова. — 4-е изд., переработ. и доп. — М.: ЮНИТИ — ДАНА: Единство, 2007. — С. 6.

Проблему з дефініціюванням подолати дещо складніше, оскільки справді існує достатньо велика кількість різноспрямованих визначень. Однак це питання варто осмислювати, залучивши до аналізу структуральний метод. Тоді стає очевидним, що у випадку геополітики ми маємо справу зі структурованим поняттям і, відповідно, **структурованою сферою суспільно-політичного знання, мислення та практичної діяльності.** Тому доречно запропонувати не одну, а декілька дефініцій геополітики.

Перше визначення розглядатиме геополітику **як галузь філософії** (геофілософію), часто — націософії, зосереджену на політичних проблемах національного буття у глобально-просторовому вимірі. Тобто на глибинних онтологічно-екзистенційних, буттєво-історичних питаннях взаємопов'язаності нації та простору чи, в класичній термінології, «життєвого простору» народу (К. Ріттер) або «землі і крові» (Ф. Ратцель, О. Шпенґлер). Сучасні дослідники в межах цієї дефініції також схильні вважати, що філософська геополітика трактує географічно-цивілізаційну «зумовленість динаміки міжнародних відносин, світової торгівлі, глобальної онтології людства»[2].

Друге визначення окреслює геополітику **як інтердисциплінарну політичну науку** (галузь політології, за Рудольфом Челленом), котра, залучаючи потенціал географії, історії, культурології, націології, психології, соціології, філології, економіки та ін., вивчає зовнішньополітичне буття нації (держави) чи групи націй (держав). У цьому плані під геополітикою

[2] Переслегин С. Самоучитель игры на «мировой шахматной доске»: основные понятия геополитики // Классика геополитики, XIX век: Сб. / Сост. К. Королев. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. — С. 682.

розуміють «систему знань про контроль над простором»[3], «проблемну наукову сферу, основним завданням якої є фіксація і прогноз просторових кордонів силових полів різного характеру»[4] чи, наприклад, «науку, котра вивчає відношення держави і суспільства до простору»[5]. Оскільки зовнішня політика постійно пов'язана з поняттям боротьби, то Жан Гаттман вважав геополітику наукою про війну, а Ніколас Спікмен (Спайкмен) — про державну безпеку.

У межах наступної дефініції геополітика постає як **політична методологія** або **геостратегія**, тобто як важливий елемент системи регулятивних принципів національно-стратегічного розмірковування. Йдеться про найвищий, системотворчий рівень стратегічного мислення, котрому підпорядковуються два нижчі: стратегія національної безпеки й військова стратегія[6]. Отже, без продуманої геостратегії, що є елементом національної стратегії (деякі дослідники їх ототожнюють), не може бути ні ефективної системи національної безпеки, ні ефективного застосування збройних сил. Приклад новітньої російсько-української війни 2014–2018 рр. у цьому сенсі вельми показовий. Коли сенатор Вільям Дж. Фулбрайт говорив, що геополітика «розглядає міжнародні відносини як нескінченну боротьбу за владу»[7], то він мав на увазі саме геостратегічний

[3] Нартов Н. А., Нартов В. Н. Геополитика. — С. 8.

[4] Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география: Учебник для вузов. — М.: Аспект Пресс, 2001. — С. 18.

[5] Дугин А. Г. Геополитика России: Учебное пособие для вузов. — М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2012.– С. 12.

[6] Исаев Б. А. Геополитика: Учебное пособие. — СПб.: Питер, 2006. — С. 228.

[7] Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика. — С. 24.

аспект. Бо саме у цьому аспекті геополітика постає методологічною основою досліджень «механізмів і форм контролю над геопростором»[8], постає «теорією позиційної гри на світовій шаховій дошці»[9]. Це ж, очевидно, мав на увазі й класик Карл Гаусгофер, пишучи про «відносини землі й політичних процесів»: «...геополітика має за мету забезпечити належним чином політичну ідею і надати спрямування політичному життю в цілому. Тим самим геополітика стає мистецтвом, а саме мистецтвом керування практичною політикою. Геополітика — це географічний розум держави»[10].

І, нарешті, четверте визначення інтерпретує геополітику як **політичну практику,** передусім як мистецтво розбудови міжнародних відносин. Помітити цю діяльність можна у великій кількості публічних і ще більшої таємних виступів, статей, досліджень, заяв, роздумів, аналітичних довідок тощо, котрі циркулюють у ЗМІ та державному апараті влади й мають геополітичну спрямованість.

Щодо проблеми ідеологічної заангажованості геополітичного знання, то тут варто розглянути два рівні цієї проблеми, виходячи з двох визначень терміну **«ідеологія»** (як політичної доктрини і як суспільного світогляду). На першому стає очевидно, що геополітика через тісний та різновекторний зв'язок із політикою як державотворчою теорією та практикою неминуче ангажується тією чи іншою політичною ідеологією та національно-культурною традицією, що й спостерігаємо

8 Там само. — С. 21.

9 Переслегин С. Самоучитель игры на «мировой шахматной доске»: основные понятия геополитики. — С. 682.

10 Цит. за: Нартов Н. А., Нартов В. Н. Геополитика. — С. 80.

у способі мислення кожного геополітика. Не випадково чимало сучасних дослідників погоджується з тим, що геополітика є «пристрасною» і «в певному сенсі ідеологізованою» наукою, оскільки «набуває забарвлення тієї ідеології чи національної культури, чиєю "атмосферою" дихає»[11].

Другий рівень спонукає нас говорити швидше не про заангажованість геополітики, а про її **органічну для будь-якого гуманітарного знання закоріненість у ту чи іншу ідеологію як суспільний світогляд**. А тому, використовуючи опрацьовану нами націософську теорію базових суспільних світоглядів[12], можемо окреслити чотири основні типи геополітичного знання та мислення відповідно до їхніх ідеологічних джерел.

Перший — **імперський** (явно нігілістичний та універсалістський). Є результатом закорінення в ідеологію імперіалізму (колоніалізму, форми буттєвого нігілізму) — ідеологію національної несвободи, поневолення, колонізації народів і людини, спустошення буття, культивування шовіністичної зверхності, колективного егоїзму й гордині та ін. Генеральна мета імперських доктрин — перетворення світу на себе, самоутвердження коштом інших народів. Тобто світова або регіональна гегемонія. Колоніалістична геополітика утверджує думку про імперії як основні суб'єкти світової політики. В Новочасну

[11] Исаев Б. А. Геополитика. — С. 8.

[12] Іванишин П. Свобода нації: герменевтика політичної та культурної дійсності: вибрані твори. — Львів: ЛА "Піраміда", 2015. — 564 с.; Іванишин П. Ідеологічні основи української державності: проблема вибору [електронний ресурс] // Режим доступу: http://dontsov-nic.com.ua/ideolohichni-osnovy-ukrajinskoji-derzhavnosti-problema-vyboru/; Іванишин П. Національна революція в неоколоніальній ситуації [електронний ресурс] // Режим доступу: http://dontsov-nic.com.ua/natsionalna-revolyutsiya-v-neokolonialnij-sytuatsiji/

добу можна виділити наступні основні типи імперських світоглядів: лібералістичні, соціал-демократичні, псевдотрадиціоналістичні, універсалістсько-консервативні та ін.

Імперські доктрини моделювали і в класичний (XIX – середина XX ст.), і в новітній (від середини XX ст.) періоди розвитку геополітики. Наприклад, основоположник геополітики як науки Фрідріх Ратцель, базуючись на теорії соціал-дарвінізму й розглядаючи держави як організми, вказував, що кожна держава повинна забезпечити себе життєвим простором, що політична експансія (включно з війною) є природною тенденцією розвитку, що є сильні держави (імперії) та слабкі (колонії). Інші німецькі (чи германофільські) геополітики (Р. Челлен, Ф. Науман та ін.), прагнучи утвердити Німеччину як велику державу, проектували її як імперію, що повинна об'єднати довкола себе принаймні Центральну Європу за принципом «планетних держав» і «держав-супутників». Про важливість створення «континентального блоку» імперських держав (Берлін — Москва — Токіо) для протистояння з імперськими морськими державами у міжвоєнний період писав Карл Гаусгофер. Концепція природності імперської інтеграції займає важливе місце в теорії відомого консервативного революціонера Карла Шмітта[13].

На противагу німецьким імперським геополітикам, котрі переважно, хоч і не завжди, утверджували ідею Німеччини як континентальної імперії (сили), британські (Г. Маккіндер) та американські (Ф. Г. Коломб, А. Т. Мехен, Н. Спікмен (Спайкмен) та ін.) автори зосереджувались на теоретичному обґрунтуванні імперської могутності власних країн як сили

[13] Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география. — С. 37–75.; Исаев Б. А. Геополитика. — С. 140–180.

морської (seapower). Звідси їхні ідеї про постійність конфлікту між океанічними та континентальними державами, про розгляд Євразії як Світового острова, про протиставлення Римленду (берегової лінії) та Хартленду (Серцевинної землі, осердя Євразії), про обов'язковість втручання США у справи Євразії в інтересах «глобальної безпеки» та ін. На сучасному етапі ці трактування так чи інакше поєднані в концепції «атлантизму» — домінування США та країн Західної Європи у світі. Цікавим є постулювання згаданими геополітиками певних універсальних законів, що визначають панівного геополітичного гравця у світі. Гелфорд Маккіндер сформулював такі три максими: 1) хто керує Східною Європою, той керує Хартлендом; 2) хто керує Хартлендом, той керує Світовим островом; 3) хто керує Світовим островом, той керує світом[14]. На противагу Маккіндеру, американський адмірал Ніколас Спікмен вивів іншу закономірність: хто контролює Римленд, той контролює Євразію, а значить — світ[15].

Виразно імперську доктрину гри на «великій шахівниці» запропонував у 1997 році американський геополітик Збіґнєв Бжезінський в однойменній книжці з промовистим підзаголовком: «Американська першість та її стратегічні імперативи». Перемога у «холодній війні» та розпад радянської імперії, на його думку, привели до єдиновладдя США у світовому масштабі. Гегемонія Америки забезпечується «верховною позицією у чотирьох вирішальних сферах глобальної влади»:

[14] Маккіндер Г. Дж. Географічна вісь історії [електронний ресурс] // Режим доступу: http://molotoff.info/advises/29–2009–09–16–18–59–51/4632-the-geographical-pivot-of-history.html

[15] Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география. — С. 52–62, 90–97.

військовій, економічній, технологічній та культурній. Однак, щоб зберегти цю гегемонію, треба забезпечити контроль США над «великою шахівницею» — Євразією. Геополітик дає пропозиції, як цього досягти в ім'я збереження світового панування: щоб сформувати контрольовану Америкою «дієву у співпраці глобальну спільноту»[16].

Ще однією країною з відверто вираженими імперськими амбіціями світового масштабу є новітня Росія. Її сучасна геополітика, як це показують виступи президента Володимира Путіна, зокрема його стаття 2011 року «Євразійськиий союз — шлях до успіху й процвітання», базується в основному на оновленій євразійській доктрині (М. Савицький, К. Трубецькой, Г. Вернадський, Г. Флоровський, Л. Гумільов та ін.). Ключовим неоєвразійським геополітиком сучасності від 1990-х рр. став Олександр Дуґін. Його теза про те, що «на практиці більшість геополітиків, як правило, поділяли й поділяють великодержавні й навіть "імперські" ідеї» є певним перебільшенням, однак вона повністю відповідає московитській геополітичній традиції «Третього Риму» й «збирання земель». О. Дуґін та його однодумці розглядають Росію як величну «цивілізацію Суші», як «світовий планетарний полюс», «континентальний Рим», котрому після 1991 р. протистоїть «американська глобальна імперія» (ширше — Захід) зі своєю ідеологією ліберальної демократії. В їхньому баченні російська геополітична доктрина вельми агресивна, спонукає до територіальних завоювань і виглядає наступним чином: 1) зміцнення суверенітету Росії як світового полюса телурократії (Хартленду); 2) конфлікт із таласократією (США); 3) Росія включає не лише РФ, а також

[16] Бжезінський З. Велика шахівниця. — Львів–Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — С. XIV.

і всі країни СНД; вона повинна здійснювати військовий контроль над прилеглими зонами (особливо на півдні й заході); геополітичні інтереси Росії простягаються на всю Землю[17]. Розпалювання Москвою конфліктів у Придністров'ї, Кавказі, Середній Азії, Сирії та ін., а також анексія Криму й частини Донбасу в процесі гібридної війни з Україною, логічно випливають з колоніалістичної геополітики цієї країни.

Власні імперські геополітичні доктрини мали чи мають ісламські країни (зокрема базовані на релігійному фундаменталізмі), Китай, Японія, Індія, Франція, Німеччина, Іспанія, Італія, Греція, Польща, Угорщина, Сербія, Румунія, європейські «нові праві» (наприклад, створення «європейської імперії» «від Владивостока до Дубліна» в націонал-більшовизмі Жана Тиріара[18]) та ін. Деякі маргінальні українські політичні середовища від початку 1990-х пропонували ідею створення імперії трьох слов'янських народів (України, Росії та Білорусії) під гегемонією України.

Другий тип геополітичних теорій — **космополітичний** (приховано-нігілістичний). Вони постають через закорінення геополітичного мислення в космополітичний світогляд — прихований варіант тієї чи іншої імперської доктрини. Прикладом можуть бути різні денаціоналізуючі теорії: інтернаціоналізму у соціал-демократизмі, космополітизму у лібералізмі, расизму в псевдотрадиціоналізмі, «руского міра» в неоєвразійстві та ін. Їхнє призначення — у нівеляції національної ідентичності та державного суверенітету різних народів, у створенні колоній

17 Дугин А. Г. Геополитика России. — С. 8, 130–131, 359.

18 Тириар Ж. Сверхчеловеческий коммунизм [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://my.arcto.ru/public/8tiriar.htm

(явно політично інтегрованих у певну державу-метрополію) або сателітів чи неоколоній (номінально суверенних, а насправді приховано — передусім через економічні та культурні механізми — колонізованих держав, чия влада виражає не волю власної нації, а волю закордонних імперських центрів). Основна мета космополітизму — розчинити ту чи іншу націю у світі, тобто розчинити в тому чи іншому імперському проектові. Основними геополітичними суб'єктами в космополітизмі виступають імперії, наднаціональні союзи (як потенційні чи приховані імперії) чи світова держава.

Космополітично зорієнтовані геополітичні теорії можна поділити на два типи: всесвітні (глобальні) та регіональні. Прикладом першого може бути концепція глобального цивілізаційного процесу в засновника французької геополітичної школи Поля Відаля де ла Бланша, котрий прогнозував у ліберальністично-утопічному дусі створення світової держави, але начебто не на основі інтересів великих держав, а на основі інтересів окремих індивідів. Йшлося про еволюцію самоусвідомлення людьми себе «громадянами світу»[19]. У цій концепції не продуманим до кінця залишається вірогідне припущення щодо імперської вигоди певних держав унаслідок такого космополітичного процесу серед того чи іншого народу. Тим більше, що сам Бланш виправдовував французьку колоніальну політику.

Інший приклад — сучасна теорія мондіалізму (поєднана з мультикультуралізмом та глобалізмом — відповідно культурною та економічною інтеграцією людства), коріння якої в ідеях Е. Крюсе, Я. Коменського, Т. Гоббса, І. Канта, К. Марк-

[19] Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география. — С. 80–83.

са, О. Конта, Г. Спенсера, К. Ясперса, Ч. Тейлора та ін., передусім пов'язаних із філософією забезпечення «вічного миру» між народами шляхом створення єдиної світової держави, керованої світовим урядом. Заради цієї мети мондіалізм передбачає знищення всіх расових, релігійних, етнічних, національних і культурних відмінностей. Виразним представником сучасного мондіалізму, окрім Жака Атталі чи Карло Санторо, є американський дослідник Френсіс Фукуяма. На його думку, після розпаду СРСР та зникнення «Варшавського блоку» відбувся «кінець історії» — переміг західний лібералізм, тому саме західні цінності повинні засвоїти усі незахідні народи: «Те, свідками чого ми, ймовірно, є, є не просто кінець холодної війни чи закінчення будь-якого періоду післявоєнної історії, а кінець історії як такий: тобто кінець ідеологічної еволюції людства й універсалізації західної ліберальної демократії як остаточної форми людського правління». Отже, повинна відбутися універсалізація західної політичної системи під знаками «ринку» й «демократії»[20]. Окрім найпопулярніших на сьогодні моделей світового уряду під неофіційним контролем США, існують мондіалістичні проекти, що виражають приховані імперські амбіції інших претендентів на світову гегемонію — Китаю, Росії, Британії, Франції, Німеччини, ЄС, ісламських фундаменталістів, транснаціональних корпорацій та ін.

Прикладом регіональної космополітичної теорії може бути ідея об'єднання європейських держав. Різнотипні концепції європейської інтеграції (часто з профранцузькими чи пронімецькими імперативами) більше чи менше виражені

[20] Нартов Н. А., Нартов В. Н. Геополитика. — С. 98–102.

у працях П. Дюбуа, герцога Сюллі, В. Пенна, Д. Дефо, абата де Сент-П'єра, Ж.-Ж. Руссо, А. Сміта, Дж. Мадзіні, В. Гюго, П. де Лаґарда, Ф. Ліста, Й.-К. Блюнчлі, А. Берґсона, Д. де Ружмона, А. Деманжона та ін. Однак результативно втілилась ця теорія після Другої світової у секуляризовану, мультикультурну й лібералістичну (що не зовсім узгоджується з засновковими міркуваннями низки авторів) політико-економічну наддержавну структуру — Європейський Союз.

Уже в концепціях деяких зачинателів європейської інтеграції звучали приховані імперські акценти. Наприклад, Альберт Деманжон розглядав об'єднану Європу як третій (поруч із США та Японією) глобальний полюс сили, висловлював незадоволення виникненням значної кількості національних держав у Європі після Першої світової, а також обстоював колонізацію як національну ревіталізацію[21]. А французький політик Арістід Бріан у 1929 році запропонував створити європейську федерацію — Сполучені Штати Європи. І хоча сучасний ЄС поки що є не так федеральною наддержавою, як спілкою національних держав, однак усе очевиднішими стають бажання його тісніше уніфікувати й централізувати, створити штучну, так звану політичну, квазінаціональну ідентичність «європейця», через єдину конституцію, освіту, ЗМІ та інші механізми, під гегемонією тандему Франції та Німеччини. В останній час домінування Німеччини стає все помітнішим. Мабуть, розуміючи це і не бажаючи розчинятися в такому космополітичному проекті, низка європейських країн (Норвегія, Швейцарія, Ісландія, Ліхтенштейн) не увійшла до ЄС, інші, як-от Британія, фактично вийшли з нього, а деякі (наприклад, Польща чи

[21] Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география. — С. 84–85.

Угорщина) активно відстоюють право на власну політичну та культурну позицію. На жаль, частина української владної еліти, пропонуючи суспільству євроінтеграційний вектор розвитку, не завжди враховує колонізаційні пастки ЄС.

Третій тип геополітичного дискурсу — **націоналістичний** (буттєво-історичний). Його джерела — в націоналізмі як фундаментальній ідеології, базованій на ідеї національної свободи. Цей базовий суспільний світогляд формує турботливий тип індивідуального та колективного буття, де культивується буттєво-історичне мислення, де людина і народ постають вільними пастирями сущого. Основна мета націоналістичної геостратегії — теоретичне забезпечення такої зовнішньої політики, котра допомагатиме націям залишитись самими собою у світі, зберегти власну самобутність та зберегти чи здобути національну державність. У межах націоцентричного мислення саме національні держави мали б бути основними геополітичними гравцями, що не виключає можливостей створення міждержавних співдружностей чи блоків на добровільній і паритетній основі.

Початки націоналістичного геополітичного мислення можна віднайти у політичній філософії Античності та Середньовіччя, однак повновартісну концептуальність ця теорія здобуває у Новочасну добу (в працях Дж. Віко, Й. Гердера, Й. Фіхте, Й. Герреса, Дж. Мадзіні, В. Дільтея, М. де Унамуно, Г. К. Честертона, М. Гайдеґґера та ін.). Характерними прикладами можуть бути: обґрунтування національно-державної єдності та могутності Італії в італійського філософа Ніколо Макіавеллі, відмова від європоцентризму, утвердження поліцентризму й заперечення насильної політичної уніфікації народів в одній державі в англійського історика Арнольда Тойнбі, критика

глобалістичної денаціоналізації й утвердження пріоритетної цінності в сучасному світі нації, національної ідентичності та національної держави в англійського націолога Ентоні Сміта, критика імперіалізму й космополітизму та обґрунтування правильності націоналістичного шляху розвитку у монографії «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності» (2004) американського геополітика Семюела Гантінґтона та ін.

Добрим прикладом націоцентричного геополітичного мислення, що базується на паритетності та взаємній повазі, можуть бути п'ять принципів мирного співіснування між державами («Панча шила») (середина 1950-х) індійського прем'єр-міністра Джавахарлала Неру: 1) взаємна повага до територіальної цілісності; 2) ненапад; 3) невтручання у внутрішні справи один одного; 4) рівність і взаємна вигода; 5) мирне співіснування[22]. Інша річ, що справді ефективними ці принципи у міжнародній політиці могли б стати за умови трансформації імперій, колоній та неоколоній у національні держави.

Іншим зразком геополітики, близької до націоналізму, може бути теорія «четвертого світу», що розвивається з 1980-х років у зв'язку з черговим етапом деколонізації. У межах цієї теорії наголошується на тому, що світ складається з близько 200 держав і майже 5000 етносів, народів і націй. Тому політична географія світу повинна показувати не географію держав (більшість із яких є або колишніми європейськими метрополіями, або колишніми колоніями та сателітами), а географію тисяч народів. При цьому багатонаціональні держави, котрих є більшість, розглядаються як імперії, котрі, проголошуючи створення в своїх

[22] Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география. — С. 133.

межах одного народу чи нації, насправді зменшують культурне різноманіття світу через окупацію різних народів. На відміну від типології держав, теорія «четвертого світу» прагне створити типологію народів, критеріями котрої є культурні, політичні та економічні особливості, а також геополітичне значення їх ресурсів і стратегічне розташування на планеті[23]. Слабкістю цієї теорії можна вважати те, що вона не завжди враховує культурні та політичні реалії. Наприклад, що далеко не всі багатонаціональні держави здійснюють імперську внутрішню політику (наприклад, Швейцарія), що потребує глибшого продумування існування спільностей та відмінностей між субетносами, етносами та націями, що існує небезпека формування імперськими спецслужбами штучних народів (наприклад, «карпаторусинів» чи «новоросів» в сучасній Україні) та ін.

Не цілком належно оціненою та вивченою в українській, а тим більше світовій, політології є низка концепцій та теорій, розпрацьована українськими націоналістичними філософами, політиками, письменниками, культурологами, науковцями у ХХ ст. Продовжуючи націософську традицію Т. Шевченка та І. Франка, їх запропонували Д. Донцов, Ю. Вассиян, Є. Маланюк, О. Ольжич, З. Пеленський, Д. Андрієвський, Є. Сціборський, Ю. Липа, М. Колодзінський, Д. Мирон, С. Бандера, Я. Стецько, Б. Вітошинський та ін. Прикладом докладно структурованої та науково опрацьованої доктрини у міжвоєнний період може бути геополітична теорія Юрія Липи, виражена насамперед у трьох монографіях: «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940) та «Розподіл Росії» (1941). Її основними концептами стали:

[23] Там само. — С. 189–199.

утвердження України («понтійської раси») як центральної країни Чорноморського регіону; пошук органічних союзників на Кавказі, Туреччині та Болгарії; знищення московської імперії та постання в її межах національних держав поневолених народів, при цьому сама Росія повинна залишитися виключно в своїх етнографічних межах («життєвому осередку» — Рязань — Володимир — Твер — Калуга). Іманентною ознакою геополітичного мислення Ю. Липи є різке несприйняття імперіалізму як манії величі та колективного егоїзму: «Манія великости є безбожна, смішна і небезпечна. Не від неї починалися великі будівлі людства, а від скромности і послуху. (...)...не гордість служіння собі, лишень служіння Провидінню — це нагорода раси в її історії»[24].

У повоєнний період, передусім у працях Степана Бандери та Ярослава Стецька, особливі акценти робляться на антиімперській та антикомуністичній боротьбі (передусім із Росією), на можливості об'єднання в цій боротьбі всіх колонізованих Москвою націй (створення Антибільшовицького блоку народів), на утвердженні у світовій політиці принципу національного суверенітету і под. Наприклад, Я. Стецько послідовно заперечував орієнтацію на будь-який імперіалізм чи ліберальстичний космополітизм, лише на класичний «антиімперіалістичний націоналізм» як «порятунок світу від війни, страху, нужди і неволі»: «Ліком на розбрат і всесвітню боротьбу є не що інше, як здійснення національного принципу — незалежність усіх держав чи народів»[25].

[24] Липа Ю. Призначення України. — Львів: Просвіта, 1992. — С. 248.

[25] Стецько Я. Українська визвольна концепція: Твори. — Мюнхен: Видання ОУН, 1987. — Т. 1. — С. 214–215.

Органічне продовження ця націоцентрична лінія отримала у політичній філософії Василя Іванишина та його однодумців у постколоніальну добу. Український мислитель вважав, що «сучасним глобалістичним тенденціям, маргіналізації та нищенню націй, розмиванню державних суверенітетів, новоімперським зазіханням народи можуть протиставитися тільки через створення і всебічне зміцнення своїх національних держав». Тому «зовнішньополітична діяльність української держави має бути реалізацією української національної ідеї на міжнародній арені, а головні засади української зовнішньої політики — випливати з природних потреб, інтересів та прагнень української нації». Така геополітична позиція передбачала здійснення низки політичних дій у майбутній національній державі: збереження позаблокового статусу, укладення взаємовигідних двосторонніх договорів, покінчення з «багатовекторністю» й пріоритетне опертя на власні сили, солідаризація з національно-визвольними рухами інших народів, зміцнення природних зв'язків України з країнами Заходу, але без космополітичного розчинення в ньому та ін.[26] Стосовно оборонної доктрини як складової геополітичної концепції, В. Іванишин ще на початку 2000-х пророчо вказував на такі два моменти: «По-перше, нашим сусідом є Росія, яка продовжує щодо України свою агресивну імперську політику — з явним наміром перетворити її у свою колонію. По-друге, оскільки найпотужніша у військовому плані держава — США — повністю ігнорує міжнародне право і діє з позицій міжнародного бандитизму, то сподіватися на якісь

[26] Іванишин В. Програма реалізації української національної ідеї в процесі державотворення // Іванишин В. Українська ідея: вибрані твори / За ред. Петра Іванишина. — Дрогобич: Посвіт, 2014. — С. 679–681.

міжнародні гарантії безпеки не доводиться»[27]. На основі такої геополітичної платформи, прийнятої Всеукраїнською організацією «Тризуб» ім. С. Бандери, у 2007 р. було створено Міжнародний антиімперський фронт (МАІФ) на чолі з Дмитром Ярошем.

Послідовний розвиток ідей націоналістичної геополітики можемо віднайти в сучасного політолога Олега Багана, відомого своєю книжкою «Українська Понтида. Геополітичні виміри сучасної України» (2002) та низкою актуальних статей на цю тематику. Наприклад, у 2013-му він сформулював такі геополітичні максими для України, щоб убезпечити її від нівелюючого тиску Росії: виховання української середньоєвропейської ідентичності; максимальне плекання власної героїчної національної свідомості; використання напряму Великої Чорноморської Дуги (від Балкан через Туреччину і Кавказ до Середньої Азії); союзницькі зв'язки з ключовими державами Римленду; протидія російському наступові; зближення з тюркомовним світом[28]. Щоправда, здійснити їх могла б лише національна держава, визнати котрою Україну вельми проблематично. Тому чіткої геополітичної стратегії, тим більше проукраїнської, що стала б органічною складовою ідеології державотворення, жодна з влад постколоніальної України суспільству не запропонувала.

І нарешті четвертий основний різновид геополітичної теорії та практики — **амбівалентний** (еклектичний). Його репрезентанти демонструють методологічну закоріненість відразу

[27] Там само. — С. 638.

[28] Баган О. Актуальна націософія: теоретичні, культурологічні, геополітичні та історіософські аспекти. — Львів: ЛА «Піраміда», 2016. — С. 195–196.

в декілька базових ідеологічних системах. А це призводить до внутрішньої суперечливості, контроверсійності пропонованих доктрин. З іншого боку, амбівалентні геополітичні дискурси, інтегруючи онтологічно-екзистенціальні, націоцентричні ідеї, якоюсь мірою пом'якшують нігілістичні інтенції імперських чи космополітичних теорій.

Класичним прикладом амбівалентної геополітичної концепції може бути відома «доктрина Монро», сформульована у посланні до конгресу п'ятого президента Джеймса Монро у 1823 році як відповідь на загрозу втручання європейських імперій у справи американських країн. У цій доктрині проголошувалось право на власне майбутнє новопосталих американських держав: «...американські континенти, котрі добилися свободи й незалежності й котрі оберігають їх, віднині не повинні розглядатися як об'єкт майбутньої колонізації з боку будь-яких європейських держав». Проголошуючи невтручання США у справи Європи, Дж. Монро наполегливо застерігав й супроти втручання у справи американських країн: «...в інтересах збереження щирих і дружніх стосунків, котрі існують між Сполученими Штатами і цими (європейськими. — П. І.) державами, ми зобов'язані оголосити, що змушені будемо розглядати спробу з їхнього боку розповсюдити свою систему на будь-яку частину цієї півкулі як таку, що є загрозою нашому миру й безпеці. Ми не втручаємось і не будемо втручатися у справи вже наявних колоній чи залежних територій якої-небудь європейської держави. Але що стосується урядів країн, котрі проголосили та зберігають власну незалежність, і тих, чию незалежність після ретельного вивчення й на основі принципів справедливості ми визнали, ми не можемо розглядати будь-яке втручання європейської держави з метою пригноблення цих країн чи

встановлення якогось контролю над ними інакше, як недружній прояв щодо Сполучених Штатів»[29].

На перший погляд, перед нами цілком націоналістична й багато в чому альтруїстична геополітична доктрина, базована на принципі «Америка для американців». Однак імпліцитно, підтекстово вона також містила імперську ідею — прагнення США до регіонального (на той час) панування в Західній півкулі. Свідченням цьому стали наступні історичні події, в результаті яких США, позбувшись європейських конкурентів, завоювали значну частину території Мексики, здійснили геноцид індіанців, колонізувавши їхні землі, відторгнули частину Панами для побудови каналу, фактично перетворили країни Латинської Америки на власні неоколонії тощо.

Іншим прикладом еклектичного геополітичного мислення може бути концепція «зіткнення цивілізацій», викладена в однойменних статті (1993) та книзі (1996) Семюела Гантінґтона. Робота цього гарвардського професора, котрий зрештою еволюціонував до націоналізму, містить чимало націоцентричних ідей: аргументована критика мультикультуралізму у внутрішній політиці та універсалізму у зовнішній, хибність, аморальність і небезпечність універсалізму, утвердження ідеї багатополюсності, відокремлення модернізації від вестернізації, утвердження унікальності, а не універсальності Західної цивілізації та ін. Однак при цьому піддається сумнівові геополітична вагомість національних держав й натомість утверджуються як глобальні протагоністи цивілізації (західна, ісламська, китайська, православна та ін.) мегакультурні спільноти, що начебто групуються довкола своїх «стрижне-

[29] Доктрина Монро [електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.grinchevskiy.ru/19/doktrina-monro.php

вих» країн. Щоб уникнути «глобальної війни цивілізацій», геополітик пропонує, на жаль, не націоналістичний, а багато в чому імперський, а тому універсалістський, підхід. Він, зокрема, передбачає: визнання «поліцивілізаційного характеру глобальної політики» (тобто різних наддержавних сфер впливу), тіснішу політичну, економічну та військову інтеграцію західних країн, збереження технічної та військової переваги над незахідними цивілізаціями, невтручання у справи інших цивілізацій, і, що найнебезпечніше для сусідів Москви, визнання «Росії стрижневою державою православної цивілізації і великою регіональною державою, котра має законні інтереси у сфері забезпечення безпеки своїх південних кордонів»[30]. Такий підхід насправді багато в чому реалізувався у зовнішній політиці США у 1990-х та 2000-х, що дало можливість розвинутися російським, і не лише імперським, амбіціям у світі.

Іншими прикладами амбівалентних геополітичних теорій, що так чи інакше поєднують імперські, космополітичні та націоналістичні ідеї, можуть бути концепції Н. Спікмена, Ф. Наумана, А. де Бенуа, Р. Шпорлюка та ін. Цікавим прикладом поєднання концептів українського націоналізму та західного універсалізму в художній формі може бути фантастична трилогія Юрія Щербака «Час смертохристів» (2011), «Час великої гри» (2012) і «Час тирана» (2014).

Окреслена структурованість геополітичного знання на рівні базових суспільних світоглядів дозволяє обґрунтованіше трактувати низку важливих політичних понять, використовуючи органічний для геополітики потенціал інтердисциплінарності. Тут вкажемо лише на два. Йдеться, наприклад, про осмислення

[30] Хантигнтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т. Велемеева, Ю. Новикова. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. — С. 15–16, 514.

культурних векторів геополітичного впливу через категорії **культурного імперіалізму** (стратегія культурного домінування — явного або прихованого — культурний космополітизм — нав'язування іншим народам власних культурних цінностей чи їхніх ерзаців з метою денаціоналізації та поневолення) та **культурного націоналізму** (стратегія культурного збереження та розвитку власної національної самототожності, а також забезпечення паритетного культурного діалогу — ознайомлення й рівноправного обміну національно-духовними вартостями між народами)[31]. Не випадково З. Бжезінський писав про культурний імперіалізм США — «культурне домінування» — як «недооцінену грань американської культурної влади»[32]. Закономірно й президент Борис Єльцин, утверджуючи імперську культурну геостратегію, писав у 1995 році про необхідність «гарантувати російську теле- і радіотрансляцію у ближньому зарубіжжі»[33]. Натомість одне з найбільш вдалих формулювань стратегії культурного націоналізму запропонував австралійський літературознавець Саймон Дюрінґ через риторичне питання: «...що ж як не культура захищає від культурного, економічно й військового вторгнення імперіалізму?»[34].

[31] Детальніше див.: Іванишин П. В. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти): монографія. — Дрогобич: ВФ «Відродження», 2005. — С. 64–96; Іванишин П. Критика і метакритика як осмислення літературності: монографія. — К.: ВЦ «Академія», 2012. — С. 39–48.

[32] Бжезінський З. Велика шахівниця. — С. 25.

[33] Там само. — С. 109.

[34] Дюрінґ С. Література — двійник націоналізму? // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. М. Зубрицької. — Львів: Літопис, 1996. — С. 566.

Іншим прикладом може бути трактування поняття **«геополітичні коди»** (термін Джона Ґеддіса) як «набору стратегічних уявлень, котрі уряд формує про інші держави під час формування своєї зовнішньої політики»[35]. Ці коди продуктивно витлумачувати, використовуючи гносеологічний потенціал таких термінів, як **політичний міф** (семіотична система, покликана фальшувати дійсність в інтересах імперської ідеології через витворення хибних, нігілістичних стереотипів у масовій свідомості) та **політична візія** (семіотична система, призначення якої у витворенні істинних, буттєвих, націотворчих об'єктів (стереотипів) для національно-духовної ідентифікації у колективній свідомості)[36]. Типовим прикладом універсалістського геополітичного міфу може бути уявлення про Росію як «героїчну, аскетичну й спартанську» цивілізацію, як імперський «континентальний Рим», покликану до євразійського (і навіть світового) панування в геополітиці неоєвразійців[37]. Натомість прикладом геополітичної візії може бути концепція української національної держави як «своєї хати», в якій «своя правда, і сила, і воля» (Т. Шевченко), як Української Соборної Самостійної Держави в українському класичному націоналізмі.

Накреслені нами націософські аспекти далеко не вичерпують теоретико-методологічних складнощів геополітичного дискурсу. Їхнє призначення — вказати деякі інші, окрім

35 Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география. — С. 125.

36 Детальніше див.: Іванишин П. Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка. — Дрогобич: ВФ «Відродження», 2001. — С. 47–64.

37 Дугин А.Г. Геополитика России. — С. 129, 353.

наявних, герменевтичні шляхи осмислення геополітичних проблем, котрі могли б посприяти більш вдумливому та відповідальному випрацюванню стратегій націотворення та державного будування. Бо щоб нація могла ефективно застосовувати «географічний розум держави», вона, як мінімум, повинна бути нацією й мати власну національну державу.

Отже, геополітику доречно розглядати як складне, структуроване поняття, котре стосується політичної філософії, політології, методології (стратегії) та політичної практики. Геополітика завжди «ідеологізована» — закорінена і в певну політичну ідеологію, і в той чи інший базовий суспільний світогляд. Тому доречно виділяти чотири основні ідеологічні типи геополітичного знання: імперський, космополітичний, націоналістичний і амбівалентний. Як показують історичний та політичний досвіди, що більше геополітичні теорії закорінені в націоцентричний світогляд, то об'єктивніші концепції вони пропонують. І навпаки: залежність від імперських чи космополітичних доктрин призводить до суб'єктивізму, до фальшування буттєвих реалій, до витворення геополітичних міфів.

Андрій Холявка
магістр державного управління,
політичний аналітик

ДЛЯ ЧОГО УКРАЇНІ ГЕОПОЛІТИКА?

Геополітика як наука вивчає закономірності впливу географічних факторів на міжнародну політику.

Вона розгортається між двома полюсами — географією й політикою. Перша привносить об'єктивність, науковість, сталість, друга — суб'єктивність, волюнтаризм і динаміку. Живий, мінливий баланс між ними визначає геополітику як науку й мистецтво. Надмірний ухил в об'єктивізм веде до безплідного географічного фаталізму, однак ухил в інший бік означає безплідне, відірване від реальності мріяння.

Отже, геополітика розкриває те, у який спосіб особливості географії впливають на розселення народів в минулому, теперішньому й майбутньому, дозволяє чіткіше визначити потенційних союзників, конкурентів і ворогів, а також пріоритетні напрямки зовнішньої політики, тобто, якщо хочете — місію нації і держави.

Але геополітика — не для всіх.

Геополітика — виключний уділ сильних. Тому що реалізація геополітичного проекту передбачає застосування усього спектру засобів — від культурного співробітництва, дипломатії, економічного впливу аж до застосування сили.

Треба розуміти кілька простих, але вічних істин.

I. Мир — результат рівноваги між боротьбою й співробітництвом найбільших потуг.

II. Рівновага ця не залежить від якихось моральних законів, «права», а лише від інтересів. Мораль і право постфактум легітимізують відносини сили, є похідними він них, і змінюються залежно від них.

III. Сила є джерелом права. Безсилий ніколи не має рації — договори завжди нерівноправні, завжди трактуються на користь сильнішого й виконуються лише тою мірою, якою це потрібно сильнішим.

Сьогодні в України нема геополітики. Мислення геополітичними категоріями не вкладається в картину світу державної «еліти».

Сервілістична політика запобігання, бажання всім подобатися, нікого не розгнівати — все це позначає відсутність суб'єктності, означає, що Україна є об'єктом чужих геополітичних проектів. Державна «еліта», складена з колишніх совітських колоніальних управлінців, дещо розбавлених елементами демократів, грантових «лібералів» та представниками організованої злочинності, зосереджена виключно на самозбагаченні й неспроможна піднятися над вродженими клептократичними рефлексами.

Наслідком діяльності такої «еліти» є постійне зниження місця України в міжнародному табелі про ранги.

Зрозуміло, що для такої неспроможної «еліти» єдиним способом утримуватися при владі є системна діяльність з дезорієнтації, дезорганізації, деморалізації і загального зниження освітньо-культурного рівня народу. У цьому розгадка ідіотичних реформ, медійного надування «героїв» з подальшим

неминучим розвінчуванням, безлічі зрадоперемог, забивання суттєвого інформаційним шумом, підміна аналітики рекламою, істериками або скандалами.

У результаті до неспроможності «еліти» додається навчений інфантилізм мас.

Протистояти такій «еліті», пробудити маси, думати й діяти геополітично здатні лише націоналісти.

Для контрасту. На відміну від нашої навченої геополітичної безпомічності, у нашого головного ворога все не так. В РФ дисципліну «геополітика» читають у дипломатичних і управлінських вишах, там підготовлені півтора десятка підручників (!) з геополітики. Стратегічний противник вивчив не лише світову геополітичну думку, розвиває власну імперську традицію, але знайомий і з українською геополітикою. Чи випадково, що РФ завдала удару саме у ті місця, які Юрій Липа вважав ключовими для безпеки України й Балто-Чорноморського простору? Я маю на увазі приведення до влади в Білорусі у 1994 р. Лукашенка та захоплення Криму у 2014-му.

Що конкретно, під геополітичним кутом зору, маємо засвоїти самі й усіма силами доносити до нації?

1. Мусимо бути сильними.
2. Мусимо спиратись на власні сили.
3. Мусимо твердо відстоювати українські інтереси назовні.
4. Ми зобов'язані пам'ятати, що геополітичним змістом Київської Русі була гегемонія на просторі між Балтикою і Чорним морем — «шлях із варяг у греки» як вісь. Плюс контроль над нижньою Волгою і Нижнім Дунаєм (Святослав). Законним геополітичним спадкоємцем Київської Русі була Литовсько-Руська держава «Велике князівство Литовське». Надалі

цю місію перехопила Москва і Польща, що призвело до непоправних наслідків для Балто-Чорноморського простору.

5. Як учив Юрій Липа, володіння Кримом є першою головною вимогою безпеки України і її перспектив.

6. Зближення з Білоруссю, виривання її всіма засобами з-під московських чи інших впливів, є другою вимогою безпеки й перспективи за Юрієм Липою; до того зближення з Україною відповідає найповніше й інтересам самої Білорусі. Україна — єдина, хто щиро пропонує Білорусі рівноправні, взаємовигідні стосунки.

7. Простір між Чорним і Балтійськими морями — Україна, Білорусь, Литва, Латвія, Естонія, з Польщею чи без Польщі, — це Альфа і Омега. Наша вісь, як і в часи Київської Русі — Північ – Південь.

8. Головний ворог — той, хто найсильніший, хто здатний нас змусити діяти проти наших інтересів — Росія. Вона ж є і нашим геополітичним ворогом. **Розумінням неминучості протистояння з Москвою має бути перейнята вся наша політика.** Ми зобов'язані грати на геополітичну декомпозицію РФ, якщо хочемо вижити. Зокрема, ми повинні підтримувати національно-визвольні рухи поневолених РФ народів, як заповідали Степан Бандера і Ярослав Стецько.

9. Пам'ятати, що Юрій Липа, як геополітик, мав остаточну рацію.

Олексій Бешуля
аспірант юридичного факультету
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ: ДІАЛЕКТИКА ПРОТИ МЕТАФІЗИКИ

На сучасному українському націоналізмі висить тягар бездержавної ідеології. Принципи ухвалення рішень досі ґрунтуються не на державницьких інтересах, а на інтересах нації, що досі прагне самовизначення. Звідси походить геополітичний «ідеалізм», відсутність диференційованого підходу до окремих явищ і процесів та нехтування базовою для геополітики діалектикою.

Базовий контент-аналіз може показати, що для націоналістичних праць є характерним вживання терміну «метафізика» та ігнорування «діалектики». Загалом для метафізики, як філософського методу, характерне прийняття незмінного сталого світу без суперечностей, а наявні в ньому предмети — без зв'язку одне з одним. Рух у контексті метафізики найчастіше пов'язується з кількісними, а не якісними змінами світу. А діалектика натомість стверджує постійний розвиток, народження та смерть явищ і процесів, перехід якісних змін у кількісні та навпаки, вплив процесів одне на одного. Георг Вільгельм Фрідріх Гегель запропонував розуміти метафізику як антидіалектику, що дуже слушно характеризує їхнє співвідношення.

Конфлікт між діалектичним та метафізичним методами наразі є базовим для нерозуміння своєї геополітичної ролі в Україні. Провідним поняттям будь-якої геополітичної доктрини є національні інтереси, тобто система цілей та завдань зовнішньої політики держави. Відповідно до вчення школи політичного реалізму національні інтереси становлять причину виникнення міжнародних відносин як таких.

На сучасному етапі розвитку доктрини українського націоналізму можна схарактеризувати національні інтереси як такі, що стосуються сфери метафізичного та відповідно послуговуються цією методологією. Попри те, що метафізика як галузь філософії досліджує витокові принципи, причини та засади буття, вона у методологічній базі спирається на сталість процесів та явищ, відкидає взаємний розвиток та вплив. Тобто у цьому випадку про національні інтереси йшлося здебільшого у площині духовності, сакральної місії нації та інших нематеріальних категорій. Така точка зору чудово вкладається в особисту мотивацію, проте не дає повністю осягнути та конкретизувати національні інтереси на геополітичній арені. Адже політика — це мистецтво реального. Сакральний фанатизм чи духовна місія нації перш за все має бути конвертована у конкретні цілі та завдання, але метафізичний підхід до цього не дає можливості точно визначити та постійно осучаснювати національні інтереси.

Заразом інший підхід можна схарактеризувати як діалектичний, тобто такий, що дає можливість досліджувати розвиток. У цьому контексті про діалектику можна говорити перш за все як вчення про загальний зв'язок та розвиток, які водночас є її двома головними принципами. Національні інтереси є досить динамічною категорією, мабуть, єдиним ста-

більним інтересом української нації є розрив з Московією та максимальне унезалежнення від неї. Гасло, що запропонував Микола Хвильовий, «Геть від Москви!» було актуальним як для бездержавної нації, так і для сучасного державницького етапу. Однак інші геополітичні інтереси змінюються, відмирають або народжуються відповідно до викликів часто навіть не місяця, а доби чи дня. Отже, для формування адекватної та доцільної моделі поведінки України на геополітичній арені доцільно користуватися методологічною базою, що пропонує нам діалектика. Саме такі методи створюють можливість вирішувати питання, пов'язані з майбутнім, а не актуальні для минулого чи позаминулого століття. І саме така методика може забезпечити як розумне реагування на виклики часу, так і формування своїх власних викликів, своєчасних та потрібних.

На підтвердження тези про доцільність відходу від метафізичного сприйняття ролі України у світі на користь діалектичного для прикладу можна згадати відомого мислителя сучасності Нассіма Ніколаса Талеба, який попри симпатії та певний пієтет до Московії вирізняється гнучкістю та практичністю думки. Зокрема цей мислитель критично сприймає глобалізацію, яка, на його думку, попри базове завдання створити інтелектуальне різноманіття та плюралізм думок спричинила протилежний ефект — сформувала міжнародну централізовану систему, що зводить нанівець інтелектуальні пошуки, знищує творчість і новаторство та дедалі більше нагадує тоталітарну державу планетарного масштабу.

Наріжним каменем теорії Талеба є «чорні лебеді». Під цим поняттям мислитель розуміє події зі значним історичним впливом, які до їх настання ніхто не міг передбачити і які пі-

зніше здаються прогнозованими. Сила впливу, винятковість і ретроспективна прогнозованість — три визначальні ознаки «чорних лебедів». Історія складається з таких маловірогідних подій і є принципово непрогнозованою. Але людська схильність ігнорувати складність навколишнього світу на користь простих історій маскує вплив «чорних лебедів». З цим пов'язане критичне ставлення автора до суспільствознавства (історичної науки, економіки, політології) та різного роду прогнозистів. «Чорні лебеді» — те, чого не беруть до уваги, коли формують структуру національних інтересів, проте вони мають на ці інтереси найбільший вплив. «Чорні лебеді» — те, що водночас може дати надпотужний імпульс для розвитку й призвести до непоправних втрат або просто знищити. Надмірне прагнення до стабілізації та консервування інтересів і методів їх втілення робить будь-яку структуру надвразливою для раптових, шокових втручань, що важко піддаються чи взагалі не піддаються передбаченню. Використовуючи цю теорію, Нассім Ніколас Талеб є успішним гравцем на біржовому ринку та спромігся використати значні фінансові потрясіння на здобуття повної фінансової незалежності. Теорія, що народилася з дослідження випадковостей та пройшла апробацію на ринку цінних паперів, цілком адекватно та реалістично вписується в інші сфери життєдіяльності, зокрема і державотворення.

Після опису феномену «чорних лебедів», інтелектуальних пошуків та емпіричних досліджень Нассім Ніколас Талеб пропонує простий та геніальний спосіб формування системи, що може ефективно та безболісно пристосовуватися до викликів, які пропонує світ. У своїй праці «Антикрихкість: речі, що стають кращими від безладу» вводить поняття антикрихкості. «Деякі речі покращуються від шоків: вони живуть і процві-

тають в умовах волатильності, випадковості, хаосу й стресорів, та люблять пригоди, ризик і невизначеність. Але попри поширеність цього явища, немає слова на позначення точно протилежного до крихкості. Назвімо його антикрихким. Антикрихкість — це більше ніж міцність або стійкість. Міцне протистоїть шокам і залишається таким самим; антикрихке стає кращим», — так автор визначає вказане поняття.

Основним джерелом антикрихкості за Талебом є постійна конкуренція та боротьба, формування ілюзорно-стабільної системи є прямим шляхом до крихкості, а, отже, до знищення. Тут можна зробити пряму аналогію з вченням Дмитра Донцова, який у праці «Націоналізм» стверджував, що «одною з найважливіших форм вияву гегелівського духу «неспокою» є насолода ризиком, небезпекою, рухом, творчістю». «Гегелівський дух» за Донцовим є волюнтаристичною засадою існування будь-якої нації та базовим принципом розвитку через боротьбу та «покорення вершин».

Також елементи пошуку тієї самої антикрихкості можна знайти у геополітичній статті «Наше місце у поході Європи» Анатолія Лупиноса, де крім обґрунтування свого класичного афоризму «цінності чужих світів потрібні нам тільки як трофеї» автор пояснює, хто козак, а хто свинопас: «Європейський стан — любов до шляху й заліза, відраза до всього рожевого та м'якого. Що є символ Європи: вояк у церкві? Монах на коні? Гармонія — мета Сходу. Духовний зрив — сенс Європи. Руйнація порядку речей, порушення гармонії, що склалася, перманентна революція — її метод. Війна — її стан. Бути європейцем — це значить перебувати у стані священної війни. Похід для хреста чи хрест для походу? Ти можеш вибирати? Ти не європеєць». Так само крізь всі свої роботи Донцов апе-

лює до «фаустівського духу» і донкіхотства, що просто і з усім властивим йому естетичним напруженням коротко підсумовує: «У кожнім разі, в однім Шпенглер мав рацію: люди будуть вічно ритися в землі, будувати піраміди, завойовувати країни, організовувати незорганізоване й боротися між собою. Хто хоче вирватись з-під влади цього закону в ім'я феллахського «миру» і «загальної справедливості», лишиться його пасивним виконавцем. Хто не хоче працювати заради своїх абстрактних ідеалів, працюватиме «на фараона». Лише ця дилема стоїть перед нами».

Заразом зацикленість на прогнозуванні та історизмі, на думку Талеба, може спричинити таку логічну помилку, як твердження про те, що ядерна зброя є більш безпечна за звичайну, оскільки використовується значно рідше.

Тобто ми можемо зробити пряму аналогію між вченнями Нассіма Ніколаса Талеба та Дмитра Донцова, думки яких цілком збігалися в питанні формування здатності виживати через боротьбу, конкуренцію та зіткнення. Твердження про антикрихкість як властивість, що допомагає не тільки встояти під тиском різних факторів, а й перетворити це на фактор зростання, цілком вкладається у доктринальні положення інтегрального націоналізму, який прагне через подвиги та звершення сформувати комбативну націю. Таку націю якраз і можна схарактеризувати у формі повноцінної системи, що спрямована назовні та постійно перебуває в пошуках нових загроз, що можуть зробити її сильнішою та життєздатнішою, через що й відбувається подолання можливих негативних наслідків від непередбачуваного, «чорних лебедів» та перетворення цих впливів на позитивні. Як говорив Фрідріх Ніцше, «все, що не вбиває, робить мене сильнішим».

Життєво необхідним є усвідомлення національних інтересів через призму динамічного розвитку. Розуміння їх як факторів, що допомагають формуванню державності на принципах антикрихкості, є обов'язковим. Застосування діалектики як методологічного підходу — єдиний можливий спосіб для України вибороти місце на геополітичній арені. Зокрема, однією з рекомендацій Талеба у праці «Чорний лебідь» є проведення максимальної кількості експериментів з метою «зловити якомога більше чорних лебедів», адже через емпіричність та перманентний динамізм можна значно зміцнити власні позиції.

Національні інтереси, які можна визначити як підставу виникнення всіх міжнародних відносин, про що йшла мова вище, формуються у безперервній боротьбі, а не через пізнання «сакральної місії» чи постійне теоретизування з приводу історичних аналогій. Зокрема, підтвердження цієї тези можна знайти у статті Романа Коваля «Турнір націй», у якій автор стверджує, що «українські націоналісти виходять із концепції міжнаціональних взаємин, в основі яких лежить винятковість українських інтересів... інтереси будь-якої нації вступають у конфлікт з інтересами іншої нації... інтереси нації не замикаються у власних кордонах... нації стверджуються на міжнародній арені, вголос заявляють про свою силу, вартість, самодостатність».

Геополітичний простір є сферою дії суто національних інтересів окремих націй, методи діяльності кожної з них також визначаються лише власними інтересами. У риториці існує окремий вид аргументації — посилання на авторитет, однак це лиш один із засобів підсилення. Наразі проблемою української діяльності на міжнародному рівні є апелювання не до

власного авторитету та сили, а відсилання до чужого, зокрема до міжнародного права, що по суті ніколи не збігається з інтересами нації. На думку Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, міжнародне право є маячнею, а конфлікти між державами завжди будуть вирішуватися через війни. Ця позиція, висловлена в авторитетній праці «Філософія права», найкраще дає змогу зрозуміти способи реалізації національних інтересів. Зокрема, покликання на міжнародно-правові акти характерне для бездержавних націй або, як це визначається у тому ж таки міжнародному праві, націй та народів, що прагнуть до самовизначення, і має характер апеляції до вищої справедливості, гуманності та милосердя, занотованих через правові акти. У той же час для нації, що має власну державу та гідність, характерним є ствердження своїх інтересів через апелювання до власної авторитетності та могутності, а всі міжнародно-правові акти можуть слугувати ситуативним інструментарієм для досягнення тих чи інших цілей. Самі по собі задокументовані правила цінності не мають.

Однак у випадку України можна спостерігати поведінку, характерну саме для бездержавної нації, тобто ігри в авторитетність тих чи інших правил, зокрема постійна аргументація щодо права нації на самовизначення — одного з найабстрактніших положень міжнародно-правових актів. Зокрема, самовизначення тлумачиться як принцип, згідно з яким кожна спільнота має право на вільне облаштування свого громадського й політичного життя, а також сама визначає форму свого правління. Цей принцип ґрунтується на природному праві і з сімнадцятого століття стає провідною ідеєю ліберальної політичної державної думки. Джон Локк, Жан-Жак Руссо, як одні з ідеологів американської та французької революцій, ви-

сунули на чільне місце ідею самовизначення, закріплену в конституційних актах багатьох країн протягом дев'ятнадцятого та двадцятого століть. Покликання на це право є прикладом поведінки крихкої державної системи, що, наче чашка, не обмотана скотчем, розіб'ється під час падіння на підлогу. Тобто право на самовизначення можна схарактеризувати виключно як благе побажання, що не існує без силової підтримки.

Право нації на самовизначення може слугувати найкращим прикладом застосування діалектичного підходу у геополітичних іграх. Частково український націоналізм до цього часу потерпає від ідеологічного спадку часів існування Антибільшовицького блоку народів, що своїм головним завданням ставив визволення народів, окупованих Радянським Союзом. У контексті своєї міжнародної діяльності ця організація на певних етапах розвитку позбулася діалектичного підходу до національного визволення та перейшла на мейнстрімний у ті часи антиколоніалізм, що стверджував право усіх націй світу на формування власних національних держав. Зокрема, провідний діяч Організації Українських Націоналістів та перший голова Антибільшовицького блоку народів Ярослав Семенович Стецько у своїх працях, попри те, що здебільшого не відступав від основних положень націоналістичної доктрини, часто говорив про необхідність сприяння визволенню будь-яких націй чи народів, що перебувають у складі інших держав. Хоча часто уточнював, що йдеться саме про поневолені комунізмом народи, але для прикладу у статтях «Визвольна революція народів АБН» та «За єдиний фронт поневолених народів» апелював до потреби створення національних держав усіх націй світу, що не може відповідати інтересам України, попри ідеалістичний порив та пропаган-

дивний ефект. Це твердження не можна інтегрувати у систему національних інтересів, а, отже, і в доктрину українського націоналізму, надто у сучасних умовах існування української держави.

«Питання щодо відокремлення національної меншини або нації породжує проблеми, вирішення яких повинно здійснюватися в рамках міжнародного права, однак зазвичай реалізація такого права можлива виключно через тривалу, часто збройну боротьбу. Оскільки міжнародно-правові акти поміж іншим передбачають принцип недоторканості кордонів, в більшості випадків кінцевим результатом є засудження, визнання нелегітимним та недопустимим відокремлення, сепаратизму. Проте в конкретних випадках потрібно відмежовувати право націй на формування власної держави від сепаратизму. Відповідно до гуманістичних побажань кожного разу необхідно проаналізувати етнічний склад населення, що бажає відокремитися, ознаки нації, причини, що обумовлюють їхній вихід зі складу конкретної держави, до прикладу, тотальне порушення етнічних прав, дискримінація, відсутність можливості повноцінно розвиватися в межах власних культурних надбань та традицій, загроза асиміляції», — таке визначення щодо співвідношення самовизначення, національних інтересів та міжнародного права зазвичай можна зустріти у легітимній сфері міжнародної арени.

Водночас Провідник ОУН Степан Бандера у своїх працях говорив суто про необхідність визволення та самовизначення народів, що перебували під комуністичною окупацією, та не дискутував стосовно інших, оскільки тодішнім інтересам бездержавної української нації відповідало тільки знищення Радянського Союзу та утворення України як самостійної дер-

жави. Зокрема у праці «До засад нашої визвольної політики» Степан Андрійович Бандера зазначає, що «з великої, розпорошеної і розбитої революційної енергії поневолених большевизмом народів маємо творити одну могутню, скоординовану силу, свідому своєї непереможности, планово та однозгідно діючу силу в боротьбі». Тобто можна спостерігати мислення суто в інтересах України, а не абстрактний принцип самовизначення кожної нації.

Також прикладом відсутності діалектичного підходу до розуміння національних інтересів у сучасному націоналістичному середовищі є часті дискусії стосовно подій в Європі, зокрема нещодавніх у Іспанії стосовно незалежності Каталонії. Частина українських націоналістів, ігноруючи примат національних інтересів над ідеалістичними абстракціями, підтримала проголошення незалежності Каталонією, покликаючись на право кожної нації на самовизначення та створення власної держави. У цьому випадку питання визнання Каталонії, попри національну окремішність, є прямим порушенням національних інтересів України та шкодить реалізації програмових засад українського націоналізму, адже двигунами сепаратизму були «Ліві республіканці Каталонії», «Об'єднані ліві та альтернативні», «Кандидати народної єдності» та інші подібні партії. Для українських націоналістів не вигідне утворення в будь-якому куточку Європи держави з ліво-ліберальною або й відверто комуністичною ідеологією та контактами з окупованими Росією регіонами, такими як так звана «Південна Осетія». Також із суто геополітичних міркувань неможливим для України є підтримка утворення незалежної Шотландії, яка попри програний референдум прагне ще одного після Брексіту. Рушієм цієї ініціативи є ліво-ліберальна та єврооптимістич-

на Шотландська національна партія, що також не відповідає інтересам українського націоналізму. Водночас, використовуючи діалектичний підхід, цілком в українських інтересах є підтримка сепаратизму у Бельгії. На сьогодні так звані країни Бенілюксу є джерелом антинаціоналістичних тенденцій, пов'язаних з поширенням мультикультуралізму та гендерної ідеології, для всього європейського континенту. Крім того, ініціаторами формування незалежної Фландрії є партії «Фламандський інтерес» і «Новий фламандський альянс» — євроскептики та праві націоналісти, і цей факт може бути підставою для спільних інтересів з українськими націоналістами.

Отже, заміна метафізичної методології на діалектичну у геополітичному полі є надзвичайно актуальним питанням для розвитку української державності та націоналістичної ідеології зокрема. Формування національних інтересів можливе тільки в умовах динамічного розвитку, що сприятиме використанню «чорних лебедів» для власного розвитку та творення антикрихкої української державності. Водночас абстрактний ідеалізм у питаннях геополітики зрештою може нав'язати бездержавним національним меншинам України ідею формування власних держав та спричинити їхнє відокремлення. А Караїмська республіка, Гагаузія чи інші утворення такого типу явно не відповідають українським національним інтересам.

Микола Посівнич
кандидат історичних наук,
науковий співробітник
Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України,
президент фонду Літопис УПА ім. В. Макара

ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ОУН (1929–1939)

Поразка національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. призвела до окупації України сусідніми державами — більшовицькою Росією (центрально-східна і південна частини), Польщею (Галичина і Волинь) і Румунією (Буковина і частина Бессарабії). Виняток становить Закарпаття, яке перейшло до Чехо-Словаччини внаслідок переговорів з представниками місцевих еліт та діаспори у США. Версальсько-Вашинґтонська система мирних договорів на деякий час послабила національну проблематику в Центрально-Східній та Південній Європі, проте вона залишила дуже багато нерозв'язаних питань, що зумовило появу реваншистських настроїв. Одним з основних її принципів було право націй на самовизначення, але принцип цей діяв вибірково. Згідно з рішенням Ради послів Великобританії, Франції, Італії і Японії від 14 березня 1923 р. Галичину було передано під юрисдикцію Польщі за умови надання широкої автономії, політичної, релігійної та особистої свободи її населенню. Проте цієї умови виконано не було. Так само не виконували взятих на себе зобов'язань Румунія (Сен-Жерменський договір від 10 вересня 1919 р.; т. зв.

Бессарабський протокол від 28 жовтня 1920 р.) та Чехо-Словаччина (Сен-Жерменський договір від 10 вересня 1919 р.; Тріанонський договір від 4 червня 1920 р.). Нові держави не зважали на права та прагнення українців і натомість вели тотальну асиміляційну політику[1]. Тому поява українських націоналістичних організацій у міжвоєнний період, і насамперед ОУН як сили, спроможної чинити дієвий опір новій окупації, була історично закономірною.

Необхідною передумовою відновлення самостійної України була зміна міжнародної політичної ситуації, тому в 1920-х – 1930-х рр. українські націоналісти орієнтувалися на держави, які прагнули до ревізії Версальсько-Вашинґтонської системи мирних договорів і спрямовували свою діяльність проти СРСР та Польщі. Такими країнами були Німеччина, Литва, Італія та Японія. Зокрема, Німеччина прагнула анулювати згадану систему, і ОУН була зацікавлена в цьому, адже відтак виникли б сприятливі умови для відновлення самостійної України. Переговори ПУН з представниками Абверу та інших відомств Третього Райху стосовно повстання проти Польщі з початком німецько-польської війни та створення Української Держави в 1930-х рр. тривали постійно, але жодних офіційних домовленостей досягнуто не було. У самому факті таких переговорів, за допомогою яких ОУН прагнула знайти найвигіднішого союзника для досягнення власних стратегічних і тактичних цілей, немає нічого незвичайного. В той час так само діяли й держави західної демократії, а також Польща й СРСР[2].

[1] Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л. Зашкільняка. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. — С. 388–392, 418, 430.

[2] Кентій А. Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929–1941). — К., 1998. — С. 111.

На І Конгресі Українських Націоналістів, що відбувся 28 січня – 3 лютого 1929 р. у Відні, було окреслено основні риси політичної й воєнної доктрини ОУН. На ньому було виголошено 39 рефератів, з яких більшість не збереглися або дійшли до нас у вигляді тез. Дев'ять із них розкривали подальші плани військово-політичної діяльності, зокрема, «Військова справа» Є. Коновальця, «Військова політика України» і «Справа інтервенції» М. Капустянського, «Проблема морської оборони України» Л. Костаріва, «До морської політики України» Я. Герасимовича, «Політичне становище в Західній Україні» С. Чучмана, «Закарпаття» Р. Ярого, «Політичне становище на Буковині» та «Політичне становище в Басарабії» Ю. Руденка, «Міжнародня політика України» З. Пеленського[3].

У загальних положеннях, ухвалених Конгресом, зазначалося: Організація не визнає міжнародних актів, у яких закріплено наявне поневолення України. ОУН поборюватиме всіх, хто заважатиме їй втілювати задекларовані принципи в життя; вона вестиме політику соборництва українських земель і ставить собі за мету оздоровити стосунки всередині нації та викликати максимальні державотворчі зусилля. Організація, бувши в основі всеукраїнською, не обмежуватиметься у своїй діяльності певними територіями, а змагатиме до опанування національного життя на всіх етнічних землях. Остаточна мета націоналістичного руху — формування такої політичної сили, яка б забезпечила українській нації належне місце серед інших народів світу. Отже, в ході дискусії

[3] Мірчук П. Нарис історії ОУН / За ред. С. Ленкавського, Д. Штокала, Д. Чайківського. — Мюнхен–Лондон–Нью-Йорк: Українське Вид-во, 1968. — С. 90–91.

1927–29 рр. було опрацьовано основні принципи політичної діяльності ОУН: опертя на власні сили, намагання стати незалежним суб'єктом міжнародної політики, пріоритетність військової підготовки та плекання мілітаристського духу серед молоді[4].

У «Декларації Проводу Українських Націоналістів» (1930 р.) зазначалося, що: "*Український націоналізм в основу своєї визвольної політики поставив переконання, що всякі розрахунки на підтримку сторонніх чинників у нашій боротьбі проти окупантів не мають під собою ніяких підстав, коли ми самі не спроможемося досягти відповідного стану власної організованості та політичної відпорності, а сподівання використати допомогу одного окупанта проти другого — Москви проти Польщі, чи Польщі проти Москви — становлять смертельну небезпеку для нашого визволення*"[5].

Цікавими в цьому контексті є праці члена ПУН Макара Кушніра. В них автор висловлює концепцію спільної визвольної боротьби поневолених націй за допомогою спеціально створеної організації — «Ліги визволення народів Східної Європи, Кавказу й Закаспію». Згідно з нею, лише поділ СРСР на національні держави та створення незалежної України в Східній Європі могли стабілізувати політичну та економічну ситуацію. Розмежування українськими кордонами Польщі та Росії (в їхніх етнічних межах) мало б запобігти встановленню будь-

[4] Конгрес Українських Націоналістів 1929 рік. Документи і матеріали / Упор. В. Муравський. — Львів, 2006. — С. 304; ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955. (Видання ЗЧ ОУН). — Б.м.в, 1955. — С. 15–16.

[5] Цит. за: Кентій А. Нариси історії ОУН... — С. 64.

якої гегемонії в регіоні[6]. М. Кушнір зазначав: «*Ліга в першу чергу мала б провадити боротьбу проти тих русофільських та полонофільських традицій, що закорінилися в колах європейської дипломатії, також у різних суспільно-політичних та інших організаціях, у пресі тощо. Вона мала б провадити не лише політичну боротьбу проти большевицького панування на Сході Европи, але також рішуче поборювати ідею реставрації російського панування поза межами етнографічної Росії. Нарешті, її обов'язком була б не менш рішуча боротьба проти польської чи румунської окупації земель українських, білоруських та інших*»[7].

В одній зі статей Р. Ярого проаналізовано українське питання в міжнародній політиці після Першої світової війни, поширення інформації про визвольний рух та її вплив на формування думки світової спільноти. Автор зазначав, що саме тепер, зважаючи на слабкість Радянського Союзу та Польщі, потрібно виступити з пропозиціями щодо української справи, щоб у майбутньому не опинитися між молотом і ковадлом[8]. Натомість у статті Дмитра Андрієвського знаходимо огляд

[6] Богуш В. Ліґа визволення народів Східньої Европи, Кавказу та Закаспію // Розбудова Нації. — Прага, 1929. — Ч. 12. — С. 392–396; Дніпрянський Б. Проблема української великодержавности й будуччина Східньої Европи // Там само, 1930. — Ч. 1–2. — С. 12–18; Дуб Я. Зовнішньо-політичне ставлення української справи // Там само, 1933. — Ч. 5–6. — С. 109–114; Дніпрянський Б. Московський імперіялізм та український націоналізм // Там само, 1934. — Ч. 7–8. — С. 172–177.

[7] Богуш В. Ліґа визволення народів Східньої Европи, Кавказу та Закаспію // Розбудова Нації. — Прага, 1929. — Ч. 12. — С. 395–396.

[8] Ярий Р. Зовнішня політика // Розбудова Нації. — Прага, 1930. — Ч. 9–10. — С. 215–220.

позицій держав світу щодо України. СРСР, Польща й Румунія, на думку публіциста, є найбільшими противниками націоналістичного руху, Франція і Югославія ставляться до нього неприхильно, а балтійські держави — найбільші симпатики. Нейтральними він вважає Чехо-Словаччину та Болгарію. Німеччину, Італію, Японію, Англію та США автор визначає як країни-союзники, які прагнуть використати українське питання у світовій політиці у власних інтересах. Д. Андрієвський зазначав, що потрібно максимально скористатися з суперечностей між названими державами для потреб визвольного руху. В міжнародній політиці останнє слово завжди мають силові чинники, отже й ОУН мусила мати такі аргументи та вміти їх застосовувати[9].

Щодо зовнішньої політики Німеччини Д. Андрієвський зауважив, що ця держава *«є на роздоріжжі між Сходом і Заходом й нині не знати, куди обернеться [...], захоче творити політично-економічний блок з Московщиною, опановуючи дедалі більші терени Східної Европи; тоді вона намагатиметься затримати Україну при Московщині. Чи наладнає відносини з західними державами, дістане колонії й можливість розросту, не так потребуватиме східноевропейського ринку та сирівців. Тоді не ставитиме перешкод до розкавалкування Росії. Але як би там не сталося, навряд щоб Німеччина зробилася великою прихильницею самостійности України [...]. Сучасний її інтерес до української справи пояснюється чи не виключно боротьбою проти Польщі»*[10].

[9] Андрієвський Д. Українська справа на міжнародній шахівниці // Розбудова Нації. — Прага, 1931. — Ч. 11–12. — С. 257–265.

[10] Там само. — С. 259.

У п'ятому номері «Бюлетеня Організації Українських Націоналістів на Західноукраїнських землях» за 1931 р. та в журналі «Юнак» за травень того ж року чітко показано ставлення до Польщі «крайовиків» — місцевої націоналістичної молоді. Оунівці оголошували Польщу ворогом України, проти якого потрібно вести послідовну боротьбу. Створивши базу на західноукраїнських землях, Організація зможе розпочати війну проти іншого ворога — СРСР. ОУН відкидала легально-еволюційні методи боротьби з Польщею, бо за допомогою цієї тактики українським політичним партіям і громадським організаціям не вдалося здобути навіть автономії для України, не кажучи вже про незалежність[11]. У липні 1931 р. КЕ ОУН на ЗУЗ видала дві брошури чільного публіциста Осипа Бойдуника-«Діброви»: «Наше становище» та «Наша боротьба: її цілі, дороги і методи». В одній з них було зазначено: *«Якщо Українці хочуть перемогти — мусимо сфанатизувати маси. Не може бути вибору: чи з Польщею, чи з Москвою, чи самим. Маємо єдину правду: перемогу з опертям на власні сили на шляху національної революції з гаслами — "Україна понад усе" і "Україна для українців"»*[12].

У середовищі ОУН існувала думка (передана у відозві 1932 р. «Український імперіалізм», підписаній псевдонімом М. К.) про те, що до складу УССД мали ввійти землі, де переважало українське населення, а територіальний поділ мав проходити за етнографічним принципом. Проте ми не можемо вважати цю позицію офіційно підтвердженою КЕ ОУН. Автор зазначав: «Ми хочемо бути свобідними на своїй етно-

[11] ДАЛО. — Ф. 121. — Оп. 3. — Спр. 1020. — Арк. 3 зв. — 4.

[12] ЦДІА України у м. Львові. — Ф. 205. — Оп. 1. — Спр. 1033. — Арк. 15 зв.

графічній території»[13]. До таких радикальних гасел і дій оунівців підштовхувала польська влада, яка 1930 р. провела каральноно-репресивну акцію — «пацифікацію» (умиротворення). За спостереженням крайових діячів ОУН: «*[...] жодної користи пацифікація не принесла Польщі. Українські маси ще більше почали ненавидіти гнобителів і ждати пригожої хвилі, щоби повстати збройно проти поляків та збудувати Українську Державу*». При цьому наголошувалось: «*Український народ повинен бути все до того приготованим, щоби у відповідну хвилю наприклад з нагоди недалекої війни збройно повстати проти польської держави*»[14]. Якби Польща розпочала війну проти своїх сусідів, ОУН скористалась би з ситуації для створення Української Держави та потужної української армії. У разі потреби ОУН вступила б у конфлікт і боролась би проти Польщі всіма можливими способами. Така позиція стала результатом зустрічей членів Проводу ОУН з Євгеном Коновальцем, які, за даними польської поліції, відбувались у серпні 1931 р. в Карлзбаді (Чехо-Словаччина)[15].

Ще в червні 1933 р. на конференції ОУН Є. Коновалець наголошував на доконечній потребі налагодити зв'язки з іншими, окрім Німеччини, провідними державами. Після підписання 26 січня 1934 р. польсько-німецького договору про дружбу й ненапад ОУН почала змінювати вектор своєї зовнішньої політики. У 1934 р. представник ОУН у Великобританії Євген Ляхович-«Окей» зумів зав'язати стосунки з чільними представниками влади та обговорити питання можливої

[13] ДАЛО. — Ф. 121. — Оп. 3. — Спр. 806. — Арк. 39.

[14] ДАЛО. — Ф. 121. — Оп. 3. — Спр. 798. — Арк. 156 зв.; 158.

[15] ДАЛО. — Ф. 121. — Оп. 3. — Спр. 1020. — Арк. 17 зв.

допомоги ОУН. У Лондоні в 1935 р. було створено Англо-Український комітет, до якого ввійшли відомі британські парламентарі й громадські діячі. Основною метою комітету було пропагувати українську незалежність в Англії та Канаді. Депутат британського парламенту Мелон під час переговорів зазначив, що створення незалежної України за підтримки Німеччини суперечитиме інтересам Британії. На початку 1930-х рр. ОУН також налагодила тісні зв'язки з громадськими діячами й представниками військово-політичних сил Італії та Японії, з якими вона прагнула скоординувати діяльність проти СРСР[16].

З приходом до влади Адольфа Гітлера ОУН змінила своє ставлення до Німеччини. Проблема нацизму стала однією з основних тем обговорення на Берлінській конференції ОУН 3–6 червня 1933 р. Застереження щодо орієнтації на нацистську Німеччину висловили Д. Андрієвський, В. Мартинець, Є. Онацький, М. Сціборський та Є. Коновалець. На вимогу військового референта ПУН ген. М. Капустянського в кінці 1933 – на початку 1934 р. всі члени Проводу одержали переклад розділів книги А. Гітлера «Моя боротьба», в яких висвітлено політику нацистської партії щодо Східної Європи[17]. Водночас Є. Коновалець висловив застереження щодо наці-

[16] ЦДАВОУ. — Ф. 3833. — Оп. 3. — Спр. 1. — Арк. 75; Косик В. Спецоперації НКВД-КГБ проти ОУН: Боротьба Москви проти українського націоналізму 1933–1943. Дослідження методів боротьби. — Львів, 2009. — С. 69.

[17] Врецьона Є. Мої зустрічі з полковником // Євген Коновалець та його доба / Ред. Ю. Бойко. — Мюнхен, 1974. — С. 475–477; Полікарпенко Г. Організація Українських Націоналістів під час Другої світової війни. — Б. м. в, 1951. — С. 33.

онал-соціалістичної політики в листі Голови ПУН до Євгена Онацького, зазначивши: «Наше рядове членство на ЗУЗ незвичайно захопилося приходом гітлеризму до влади та поклало на нього великі надії [...]. Я особисто кілька разів, знаючи відносини, звертав увагу Краєвої Екзекутиви на те, щоб старалися паралізувати цей телячий захват до гітлеризму [...]. Щойно видача Скиби [Миколи Лебедя] та арешт Ріка [Ярого в 1934 р.] відкрили очі нашого членства на дійсну вартість гітлеризму, оскільки ходить про його відношення до української справи»[18].

У середині 1930-х рр. ген. М. Капустянський представив на розгляд ПУН «Українську націоналістичну воєнну доктрину», яка, по суті, була історичним оглядом постійної боротьби хліборобів зі степовими ордами. Під воєнною доктриною автор розумів певну світоглядну систему, яка допоможе змобілізувати моральні й фізичні сили нації, потрібні для оборони української раси й утвердження місця України в світовій історії. На думку М. Капустянського місія націоналістів — «*не лише будувати Україну над Дністром чи Дніпром, але Україну в рамках, які їй визначив Творець, надаючи землі нинішній географічний образ Східньої Европи, [який] мусить бути наш, бо такий заповіт нам зіставили наші прадіди*»[19]. Він акцентував увагу на тому, що в зовнішній та воєнній політиці опиратися слід на власні сили, й усвідомлення цього має визначати діяльність націоналістичного руху. «*Україна буде самостійною, не тому що Гітлер і Муссоліні зорганізують хрестовий похід*

[18] Онацький Є. У вічному місті: Записки українського журналіста. — Вінніпег, 1989. — Т. 4. — С. 291.

[19] Капустянський М. Українська націоналістична воєнна доктрина // Архів ОУН у м. Києві. — Арк. 5.

на комунізм, а тому що ми, націоналісти, так хочемо. Кождий думає за Україну, як територію, на яку можна простягнути свою експансію, все одно чи військову, політичну, економічну, чи всі три разом»[20].

Помилкою в зовнішній політиці ОУН була недооцінка майбутньої ролі США у світовій політиці. На той час США відмежувалися від подій у Європі і явно зблизилися з СРСР, вочевидь, тому ПУН не вважав їх за країну, яка б могла реально допомогти українському визвольному руху, та не налагоджував ширших контактів з американцями. З підписанням польсько-німецького та радянсько-французького договорів про співпрацю коло потенційних політичних союзників ОУН суттєво звузилося, що своєю чергою призвело до звуження масштабів її діяльності. Єдиним надійним союзником ОУН у Європі залишилася Литва, яка прагнула з допомогою українського визвольного руху ослабити Польщу і в такий спосіб повернути собі окуповану Віленську область. Унаслідок такого розвитку подій ОУН була змушена з 1938 р., попри своє застереження щодо нацистської політики, розвивати стосунки з Німеччиною, намагаючись отримати від неї допомогу в боротьбі проти СРСР і Польщі. ПУН розумів, що Німеччина прагне використати український визвольний рух у своїх інтересах і не має наміру сприяти реалізації його стратегічної мети — незалежності України. Одначе Провід сподівався на зміну планів Гітлера щодо України та її державності в перспективі — під час світової війни. Є. Коновалець у розмові з Євгеном Бачиною-Бачинським 18 червня 1937 р. в Женеві зазначав: «Війна неминуча за яких-небудь два-три роки. Неміе-

[20] Там само. — Арк. 25.

цько-італійська вісь намітила розірвати Радянський Союз, і якщо Гітлер не збожеволіє з його імперіалізмом Великої Німеччини, то Україна матиме автономію і своє військо»[21].

З 1937 р. до розробки зовнішньополітичної програми ОУН залучено Ореста Чемеринського — «Ярослава Оршана», який у ПУН обіймав посаду заступника референта з культурно-освітньої праці. В брошурі «Де стоїмо?» він простежив етапи діяльності українського визвольного руху в контексті міжнародної політики. Чемеринський робить висновок, що фронт поневолених націй має збігатися з антимосковським і що основною метою ОУН слід вважати розпад СРСР на національні держави. Єдину можливість актуалізації української проблематики в міжнародній політиці він бачив у початку великої світової війни. Автор проаналізував позиції легальних українських партій у Польщі та екзильного уряду УНР, охарактеризувавши їх як угодовські, опортуністичні та відірвані від політичних реалій. Орест Чемеринський вважав, що тільки ОУН у формі «українського ордену» зможе здобути державність. Він наголошував, що Організації насамперед потрібно дбати про власні інтереси: «Українська політика в часі нашої короткої державности й довго після неї була і є нерозривно зв'язаною з комплексом "симпатій" й "антипатій", і це було одним з наших найбільших нещасть. Вірили й вірять, що можна рахувати на чиїсь ірраціональні симпатії до нас та на чиїсь антипатії до наших ворогів; думали й думають, що вільно нам коли-небудь казати, що ця або

[21] Життя і смерть полковника Є. Коновальця: Документи, матеріали, спогади, щоденники, листи, фотографії. — Львів: Червона Калина, 1993. — С. 165.

друга нація нам "більше симпатична" від другої й тому треба "шукати" союзу з нею»[22].

У наступній брошурі О. Чемеринський з'ясовує завдання українського націоналізму в загальноєвропейському контексті. Він намагається розглянути поняття Європи в географічній, расовій, економічній, політичній і культурній площинах; окремо аналізує расову теорію Третього Райху та націоналістичні революції кінця XVIII – початку XX ст. Автор робить висновок: «Український націоналізм займає сьогодні між другими націоналізмами окремішнє місце постільки, що він є в першій мірі ідеєю визволення з-під чужонаціонального ярма [...]. Український націоналізм наставлений на тотальну мобілізацію нації — в ім'я боротьби за творчі цілі державности, національної спільноти, за буття нації»[23].

Цікавий погляд на геополітичну роль України виклав член ПУН Іван Ґабрусевич у праці «Місце України в світі» (травень 1939). Він зазначав, що вміле дотримання основ зовнішньої політики українського визвольного руху щодо інших поневолених народів дасть йому змогу отримати моральний капітал і збільшити свою питому роль у грі світових наддержав[24]. У статті «Український міт», опублікованій в альманасі «Ідея у наступі» (1938), І. Ґабрусевич стверджував, що український визвольний рух повинен очолити боротьбу за звільнення всіх поневолених Москвою народів, використовуючи свої потенційні можливості — географічні, людські, культурні й морально-політичні.

[22] Оршан Я. Де стоїмо? — Париж, 1937. — С. 16–19.

[23] Оршан Я. Доба націоналізму. — Париж, 1938. — С. 31–32.

[24] Ґабрусевич І. Місце України в світі. (На правах рукопису). — Б. м. в., 1940. — С. 11–14, 44–51.

Застосовуючи лише таку тактику в зовнішній політиці, ОУН зможе досягти відновлення української державності[25].

Важливий внесок у розвиток ідеї націоналістичного руху зробив референт із підсовєтських справ КЕ ОУН на ЗУЗ Іван Мітринґа — «Сергій Орелюк». У своїх статтях («Багатства і промисли СРСР», «Устрій СРСР») і дослідженнях він доводив, що визволення України та інших пригноблених націй можна досягти лише спільними зусиллями. Також за редакцією І. Мітринґи в 1937–1938 рр. у Львові виходив журнал «Геть з большевизмом», який був своєрідним інтелектуальним центром, де визрівала концепція спільного антиімперіалістичного фронту поневолених народів[26].

На початку 1930-х рр. особливу увагу у розв'язанні української проблематики Провідник ОУН Євген Коновалець приділяв подіям, що відбувалися на Далекому Сході. Саме там він бачив можливість втілити в життя «легіонову» концепцію створення регулярної української армії. Контакти з японцями вдалось налагодити у Варшаві завдяки колишньому військовому міністрові УНР ген.-хор. Володимиру Сальському та редактору паризького журналу «Тризуб» Іларіону Косенку, а в Стамбулі — Олександру Шульгіну спільно з В. Мурським через військового аташе пполк. Хари. Через полк. Янагіту було передано звернення щодо українського питання на Далекому Сході та в Сибіру, яке підготував Т. Олеснюк. Полк. Є. Конова-

[25] Ґабрусевич І. Український міт // Визвольний шлях. — Лондон, 1980. — Кн. 3. — С. 271.

[26] Левицький Б. Національний рух під час Другої світової війни. Інтерв'ю // Діялог. — 1979. — Ч. 2. — С. 5; Орелюк С. Большевизм це московський імперіялізм. — Львів: Дешева книжка, 1936; Орелюк С. Наш шлях боротьби. — Ч. 1, 2. — Б. м. і р. в.

лець зумів переконати японський Генштаб у тому, що Україна має виняткове політично-стратегічне та економічне значення в контексті розв'язання далекосхідної проблеми. ПУН намагався через Японію та Італію впливати на політику Німеччини стосовно українського питання у Східній Європі[27].

У серпні 1937 р. у Відні в готелі «Брістоль» відбулася зустріч полк. Є. Коновальця, генералів Миколи Капустянського та Віктора Курмановича з дипломатом-розвідником Ітo й двома офіцерами японського генштабу, які запропонували скоординований план дій Японії та ОУН у разі початку війни з СРСР. Тоді ж у Мюнхені переговори з представниками японського військового штабу май. Г. Нукадою й амбасадором Танакою проводили Р. Сушко та Р. Ярий. Японці пропонували створити союз з Україною, донськими козаками, Туркестаном і народами Кавказу проти спільного ворога — СРСР. Для узгодження позицій до Парижа прибули голова донських козаків та туркестанський шах, які з Танакою і ген. Капустянським обговорювали можливі варіанти співпраці[28]. До Японії для ведення переговорів і остаточного визначення формату угоди мав вирушити ген. М. Капустянський. Аналізуючи можливості українства в Азії, він відзначав необхідність «творити на Далекому Сході Укр[аїнську] національну армію, домагатися самостійности для Зеленого Клину, [...] українська держава азійських українців буде гідна нашого руху і нашої будучности [...]. Організація укр[аїнського] націоналістичного відділу на Далекому Сході є вимогою нашої військової політики

[27] Світ І. Україно-японські взаємини 1903–1945. Історичний огляд і спостереження. — Нью-Йорк, 1972. — С. 99.

[28] Лист П. Маценка до Крайової Екзекутиви Канади від 10 червня 1985 р. // Архів ОУН у м. Києві.

і згідне з нашою воєнною доктриною [...] організація такої армії мусить бути нашою остаточною ціллю, коли ми конечно хочемо бути підметом подій на Далекому Сході»[29].

У січні 1938 р. в японському посольстві в Берліні було влаштовано бенкет на честь полк. Є. Коновальця. У цей час тривали політичні переговори щодо підписання рамкової угоди між представниками ПУН та амбасадором Ошімою і його військово-політичними референтами. Проте Є. Коновалець не поспішав підписувати домовленості, оскільки на той момент у японському генштабі розглядали дві воєнні доктрини: 1) сухопутну, яка зводилася до ведення війни проти СРСР; 2) морську, спрямовану на припинення англосакського панування на Тихому океані. В ході дискусії перемогу здобула друга, за якою співпраця відповідно до інтересів ОУН була неможливою. Український визвольний рух у власній зовнішній політиці вже орієнтувався на США та Англію. На думку ПУН, українське питання варто було розглядати в контексті англо-японського суперництва в регіоні, яке, зрештою, призвело до певної рівноваги сил[30].

На доручення Провідника ОУН Є. Коновальця сот. Ріко Ярий з допомогою підполковника німецької армії Курта Грабе встановив контакти з військовим аташе японського посольства в Берліні полковником (згодом генералом) Гірошімі Ошімою. У 1933–35 рр. безпосередньо зв'язками з ОУН за призначенням полк. Ошіми займався майор (згодом підполковник)

[29] Капустянський М. Воєнна доктрина українських націоналістів // Архів ОУН у м. Києві. — С. 188, 192.

[30] ЦДАВОВ України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 49, 75; Капустянський М. Нариси споминів 1929–1939 років // Український історик. — 1987. — С. 100.

Томочіку. Пізніше ген. Ошіма став одним із найавторитетніших японських вищих офіцерів та керівників Квантунської армії. За його рекомендаціями японський уряд призначав спеціальних офіцерів з українських справ у посольстві в Берліні, ними стали пполк. Усуї (1935–1937), пполк. Манакі та май. Нагата (1937–1939), пполк. Ямамото (1940–1941). Ген. Ошіма офіційно запропонував ПУН створити представництво ОУН у Токіо та організувати спільний Антибільшовицький фронт на Далекому Сході. На думку генерала, цьому мали сприяти велика українська діаспора в Маньчжурії та значний відсоток українців у Сибіру й у гарнізонах Червоної армії. У 1933 р. Є. Коновалець доручив Є. Ляховичу зв'язатися з провідним японським дипломатом бароном Убумі Ітo, у цей час — послом у Женеві. Згодом, коли Ітo був послом у Парижі (1934) та Варшаві (1935), Є. Ляхович двічі зустрічався з ним для полагодження організаційних справ[31].

Під час обговорень у ПУН співпраці з Японією висували припущення, що їй невигідно погоджуватися на те, щоб СРСР залишався на Далекому Сході та постійно загрожував її інтересам. Тому Японія змушена буде створити як противагу чи буфер українську (Зелену) державу[32]. В листі до Є. Ляховича від 24 квітня 1934 р. член ПУН Дмитро Андрієвський-«Стобар» давав незадовільну оцінку переговорному процесу, зазначаючи, що *«через Вашу впертість ми згаяли багато часу в пере-*

[31] Ляхович Є. Діяльність ОУН в Лондоні в 1933–1935 роках // Євген Коновалець та його доба. — Мюнхен: Фундація ім. Є. Коновальця, 1974. — С. 911–912; Зеленко К. Великобританія і Україна // Там само. — С. 888–889.

[32] Онацький Є. У вічному місті: Записки українського журналіста. 1934 рік. — Торонто, 1989. — С. 199.

говорах з жовтими [японцями] на карпатівському ґрунті [в Німеччині] у січні 1934 р.». Далі концепцію розвитку взаємовідносин між ОУН та Японією в ПУН розробляли Р. Ярий-«Карпат» та І. Ґабрусевич-«Іртен», «Джон»[33]. Аналізуючи звіти Є. Ляховича, І. Ґабрусевич у листі від 12 квітня 1934 р. зазначав: «Наша міжнародна концепція України хоч з'ясована досі фрагментарно й у грубих зарисах, є справді самостійною концепцією, так як і майбутня українська імперія гратиме вповні самостійну ролю. До того, дякуючи своєму географічному положенню "на грані двох світів" [Європи та Азії], не раз [відіграватиме] куди більшу суверенну й важну [роль], ніж інші виликодержави світу»[34]. Від ОУН у 1930-х рр. офіційні зв'язки з японськими речниками підтримували Є. Коновалець-«Віра» й Володимир Стахів-«Мек»; активну участь у переговорах брали Ярослав Барановський, ген.-полк. Віктор Зелінський, ген.-хор. М. Капустянський-«Низола», ген.-четар Віктор Курманович-«Торк», полк. Андрій Мельник, поручники Михайло Колодзінський-«Кум» і Олекса Гасин-«Лицар», Орест Чемеринський — «Я. Оршан», Микола Митлюк-«Кер», Михайло Качмар-«Пік»[35].

Цікавий погляд на геополітичну співпрацю між Україною та Японією виклав у травні 1939 р. в праці «Місце України в світі» член ПУН Іван Ґабрусевич. Він зазначав, що тактику ОУН стосовно Японії потрібно розвивати за двома основними сценаріями: 1) японського буфера та 2) української дале-

[33] ЦДАВОВ України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 161–164.

[34] Там само. — Арк. 54–55.

[35] Стахів В. Сім років україно-японських взаємин, 1934–41 // До зброї. — Мюнхен, 1955. — № 26. — С. 21.

косхідної держави. В праці ґрунтовно проаналізовано лише другий сценарій. Успіх у його реалізації мав залежати від таких чинників: 1) питомої ваги України, з одного боку, й організованості українців Далекого Сходу — з іншого; 2) від військово-політичної долі України в Європі; 3) геополітичних обставин серед народів Далекосхідного регіону. Сама поява на Далекому Сході української держави, заснованої на національному принципі, на думку автора, мала підштовхнути народи Азії до активної боротьби проти загарбників[36].

Полк. Є. Коновалець в рамках антикомуністичної співпраці з японськими військовими колами відрядив через Токіо в Маньчжурію групи членів ОУН, щоб налагодити зв'язки з українським населенням Зеленого Клину, з вояками-українцями, котрі служили в Червоній армії на Далекому Сході, та з політичними в'язнями радянських концтаборів. Формально завданням цих груп була громадсько-політична й просвітницька робота серед української діаспори в Маньчжурії, фактично ж вони мали, як було сказано, налагоджувати контакти з українцями Сибіру, а крім того, поглиблювати співпрацю з японцями на місцях.

У 1937 р. заходами ПУН побачили світ книжки про Україну японською та китайською мовами, а також було реалізовано спробу встановити лінію зв'язку ОУН з Японії до Києва через Владивосток[37]. Водночас за сприяння Організації була видана книжка про сучасне політичне становище Японії. У ній зазначалося, що японський наступ на Китай «зга-

[36] Ґабрусевич І. Місце України в світі. (На правах рукопису). — Б. м. в., 1940. — С. 11–14, 44–51.

[37] Стахів В. Сім років україно-японських взаємин, 1934–41... — С. 21.

няє сон з повік кремлівських сатрапів, до скаженості сердить американського бізнесмена, лякає навіть спокійного і певного себе англійського джентльмена». Війна Японії з СРСР, на думку автора, найбільш бажаною була саме для українців[38]. У листі до полк. Є. Коновальця від 18 квітня 1934 р. з Голландії пполк. Володимир Колосовський, який мав очолити ОУН на Далекому Сході, писав: «*Ознайомлення моє з сучасним станом Далекого Сходу, [його] проблеми переконую[ть] мене, що саме там, на Далекому Сході, діється щось велике, невідоме, що є багато ширше наших надій і бажань [...]. В перетрактаціях з японськими представниками нам треба висовувати наші інтегральні права на ці землі. Історично російська експансія в Азії після 1654 р. проводилася спільними зусиллями москалів і українців, отже, морально ми маємо право шукати й для себе колоніяльних земель [...]. Очевидно, що в ніякому разі не треба перебільшувати наших можливостей, а триматися тільки рамок реальности*»[39]. Михайло Селешко зазначав, що в цей період в ОУН побутувала концепція Великої України, відповідно до якої в місцях компактного проживання українців мали створюватися державні органи[40].

Зі зміною геополітичної ситуації в Європі поряд із далекосхідним вектором для ОУН важливого значення набуло Закарпаття. У листопаді 1937 р. Є. Коновалець скликав нараду ПУН стосовно подальшої політики ОУН у Закарпатті («Мюнхенська конференція»). У ній взяли участь Ріко Ярий, Я. Барановський, пполк. В. Колосовський, Михайло Селешко,

[38] Воїн П. Японія. — Львів: «Дешева книга», 13.09.1937. — С. 32.

[39] ЦДАВОВ України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 160.

[40] Світ І. Українсько-японські взаємини... — С. 191.

В. Стахів, Орест Чемеринський, Степан Давидович. Вважаючи, що цей регіон у майбутньому зможе відіграти вагому політичну та військово-стратегічну роль у боротьбі проти Польщі та СРСР, Провідник ОУН запропонував створити Окремий штаб ПУН для справ Закарпаття. Структура утвореного в Відні в лютому 1938 р. штабу об'єднувала два профільні сектори: політичний, до якого належали Р. Ярий-«Карпат» (відповідав за зовнішню політику), Я. Барановський-«Борис», М. Сціборський-«Органський», О. Сеник-«Канцлер» (займались організаційними справами та внутрішньою політикою), О. Чемеринський-«Оршан» (завідував пресою та інформаційною діяльністю), та військовий сектор, у якому працювали полк. М. Колодзінський-«Генерал», ген. М. Капустянський-«Низола», ген. В. Курманович-«Торк», полк. Р. Сушко-«Сич», пполк. В. Колосовський. Досягненням новоствореного штабу була розпочата 16 вересня 1938 р. трансляція українських передач із віденської радіостанції[41].

У нових зовнішньополітичних обставинах почалося формування концепції щодо Закарпаття. Влітку 1938 р. в Парижі заходами військового штабу ПУН вийшла друком третя брошура О. Чемеринського «Закарпаття». Тут він поставив собі за мету подати вичерпний історичний опис політичної, соціальної та географічної історії краю в контексті загальноєвропейської політики, визначити роль Закарпаття у всеукраїнському визвольному русі та у планах ОУН. Він стверджував: «Перша небезпека, що грозила, грозить і далі

[41] Стахів В. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті. — Мюнхен, 1954. — Ч. 11–12. — С. 7–10; Мірчук П. Нарис історії ОУН... — С. 549; ДАВО. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 7346. — Арк. 1–3.

Закарпаттю: стати предметом порозумінь між якимись державами, і на підставі цього порозуміння впасти жертвою чи то збройної, чи то мирної окупації новим займанцем. Друга небезпека лежить у тому, що між українцями чи то Закарпаття, чи то поза ним — можуть знайтись сили, що будуть готові запродати Закарпаття якій-небудь чужій силі. Як приклад такої можливості можна навести "будапештський акт" гетьмана Скоропадського, який за невелику суму обіцяних грошей підписав в 1929 р. в Будапешті договір, яким зрікся Закарпаття на користь Угорщини»[42]. Розв'язання політичної проблеми Закарпаття автор бачив у рамках вирішення майбутнього всієї України: «Першим практичним висновком буде створення тут політичної сили — в протиставленні до всіх агентур Праги, Будапешту, Москви й Варшави, які діють на Закарпатті. Цим агентурам мусить бути виповіджена найрішучіша війна в ім'я власних ідеалів: великих, ясних, захоплюючих, в ім'я ідеалів революційних, що мобілізують до боротьби за УССД»[43]. Автор брошури вважав, що Чехія, Словаччина, Закарпатська Україна повинні існувати як самостійні держави, уклавши пакт про добросусідство. Закарпаття мало би стати зав'язком української державності, приймаючи до себе українських політичних емігрантів із різних країн Європи. Завдяки інвестуванню капіталу української еміграції Закарпаття могло долучитися до світового господарського процесу[44]. Щодо місця ОУН у майбутньому політичному житті краю О. Чемеринський зазначав: «Закар-

[42] Оршан Я. Закарпаття. — Париж, 1938. — С. 22.

[43] Там само. — С. 24.

[44] Там само. — С. 26–28.

паття може орієнтуватись тільки на ту єдину соборну, понадпартійну силу української дійсності, якою є організований український націоналізм. В тісному зв'язку з ним і стосуються організаційні методи. Закарпаття виробить собі певну особливу їх надбудову. Ця надбудова буде пристосована до сьогоднішніх умов боротьби на Закарпатті»[45].

Німецькомовне видання цієї брошури було зорієнтоване на вищі політичні та військові кола Німеччини як потенційного союзника ОУН у Європі — воно мало привернути їхню увагу до української проблематики й зокрема до долі Закарпаття. Провідні члени ОУН, як і керівники найбільших закарпатських політичних партій, сподівалися, що, розв'язавши проблему Судетів на користь німців, Німеччина, за аналогією, підтримає українців у Закарпатті. У брошурі зазначалося: «В момент успішного завершення змагань судейських німців, вся Ч[ехо]С[ловацька] Р[еспубліка] незвичайно захитається й чеська національна думка стане на вирішальній історичній точці. Саме в цей критичний момент Закарпаття зможе підперти активно й зреалізувати свою ідею. [...] Така розв'язка чехословацької проблеми посприяє постанню спільних мадярсько-польських кордонів, що вело б, напевно, до захитання рівноваги в середній Європі. До цього, зокрема, не допустила б ніколи Німеччина»[46].

На основі брошури О. Чемеринського влітку 1938 р. ПУН підготував «Платформу Закарпаття» з десяти пунктів — своєрідну програму діяльності ОУН у краї. Згодом її також прийняла закордонна делегація Карпатської України — як базу для подальшого плану дій у дипломатичній

[45] Там само. — С. 30.

[46] Там само. — С. 26–27.

ділянці[47]. На думку члена ПУН ген. Миколи Капустянського-«Низоли», Чехо-Словаччина разом з Карпатською Україною посідала ключову позицію на Сході Європи і творила своїм геополітичним становищем та поважним стратегічно-економічним потенціалом перепону для військового просування Німеччини на Схід. Також вона була зручним плацдармом для радянських та антантівських армій[48].

У рамках роботи військового штабу ПУН 1938 р. Михайло Колодзінський викінчив розвідку «Воєнне значення та стратегічне положення Закарпаття». В ній він визначив основні напрями діяльності ОУН та імовірний розвиток майбутніх подій. Колодзінський зазначав, що після підписання радянсько-чехословацького договору до Закарпаття прикута особлива увага провідних військово-політичних держав світу і згодом цей регіон може стати основною базою для радянських військ і авіації. Він констатував: «Під оглядом стратегічним, Закарпаття було б неоціненним для оборонної системи української держави. [...] Сильно уфортифіковані Карпати зможуть здержати ворожий наступ зрівно з полудня як і з заходу. В цьому випадку має для нас неоціненне значення Лемківщина. З неї ми вічно будемо загрожувати полудневій Польщі. Ніякий поляк не відважиться перейти на схід від Вісли, якщо поперед не буде здобутою Лемківщина, сполучена фортифікаційною системою з Перемишлем і Львовом»[49].

47 Химинець Ю. Тернистий шлях до України. — Ужгород: «Гражда», 1996. — С. 240.

48 Вегеш М. Сторінки історії ОУН — УПА в Закарпатті (1929–1939) // Сучасність. — Київ, 2001. — № 2. — С. 89.

49 На зов Києва: Український націоналізм в другій світовій війні. Збірник статей. — К., 1993. — С. 132.

Колодзінський підкреслював, що Закарпаття за короткий час можна було б перетворити у природний плацдарм-фортецю, своєрідну українську лінію Маннергейма[50].

Тим часом у середовищі закарпатських націоналістів визрівав план формування власних збройних сил, який був би своєрідним втіленням «крайової» концепції розвитку національної армії. Провідний діяч ОУН на Закарпатті С. Росоха в статті «Боротьба аж до перемоги» наголошував, що наближаються великі світові події і в цей історичний момент необхідно повести боротьбу за українські національні права. Своєю чергою провід КЕ ОУН Закарпаття (ОУН З) висував конкретні політичні вимоги до чехо-словацького уряду, серед яких — надання автономних прав Закарпаттю згідно із Сен-Жерменським договором, передача губернатору всіх повноважень та негайне скликання закарпатського Сойму. С. Росоха як керівник пропагандистського відділу КЕ ОУН З подав ідею використати організовані Міністерством оборони Чехо-Словаччини 6-місячні передвоєнні військові вишколи для студентів, які ще не відбули обов'язкової 18-місячної служби, як базу формування українських військових відділів[51].

У травні — жовтні 1938 р. КЕ ОУН З розгорнула активну діяльність, спрямовану на здобуття автономного статусу для Закарпаття та на підготовку її збройних сил. Від 24 жовтня 1938 р. офіціозом націоналістичної думки в Закарпатті став тижневик «Наступ» (редактор С. Росоха). У серпні 1938 р. КЕ

[50] Бурун. [Колодзінський М.] Воєнне значення й стратегічне положення Закарпаття // Війна й техніка. Воєнно-науковий збірник. — Париж, 1938. — С. 34–48.

[51] Росоха С. Боротьба аж до перемоги // Пробоєм. — Прага, 1938. — Червень. — С. 68–69.

поширила через місцеву пресу таку заяву: «Надходить великий час! Закарпаття мусить стати зародком одної Самостійної Соборної Української Держави від Попрада і Татрів аж до Каспійського моря і гір Кавказу! Стати цим зародком мусить бути для нас найбільшою честю! Ми будемо горді, що якраз ми перші будемо тими, що зачнуть відбудовувати Українську Державу. Що ми поможемо нашим браттям скинути московське, польське й румунське ярмо. В цій відбудові поможе нам тільки єдність народу, велика віра в свої власні сили й віра в те, що Бог призначив нас повести свій народ до Волі!»[52].

У 1938–1939 рр. головним засобом допомоги, яку ПУН надавав урядові Карпатської України, стали дипломатичні заходи. Прибувши до Відня 29 вересня 1938 р., Ю. Химинець очолив закордонну делегацію Карпатської України. Через неї керівництво УНО намагалась протестувати на міжнародній арені проти постійних нападів угорських та польських терористів на Закарпаття. За допомогою її керівника Ю. Химинця провід УНО 10 жовтня 1938 р. звернувся відозвою до урядів Англії, Франції, Італії та Німеччини, в якій зазначалося: «Через поголоски про польсько-мадярський план зайняти військово Закарпаття, подаємо Вам до відома, що українці Закарпаття і поза ним є готові до крайнього відпору проти намагання позбавити їх людських прав самим рішати свою долю. Просимо Вас про надіслання міжнародної легії на Закарпаття, щоб забезпечити лад, і про дозвіл формувати на Вашій території українські легіони. Віримо, що Ви як гарант європейського правного порядку будете готові вжити всіх

[52] Росоха С. Спомини: Події та люди на моєму життєвому шляху / Уклад. В. Худанич. — Торонто–Ужгород: «Мистецька лінія», 2001. — С. 76–77; На зов Києва... — С. 36.

потрібних заходів, щоб забезпечити Європу перед політичним бандитизмом»[53].

Функції політичного та дипломатичного представництва Закарпаття на міжнародній арені взяла на себе Українська пресова служба (УПС) у Берліні, що діяла при Міністерстві закордонних справ та Міністерстві пропаганди Німеччини. Кандидатуру її керівника (Володимира Стахіва-«Мека») погодили ПУН та прем'єр-міністр Августин Волошин. Стахів співпрацював з Іваном Ґабрусевичем (політичні справи), Богданом Кордюком (економічна політика), Орестом Чемеринським (питання преси та інформації). У листопаді–грудні 1938 р. берлінське представництво прибуло до Хуста, щоб отримати вказівки від уряду Карпатської України, Головної команди Карпатської Січі та КЕ ОУН З. Офіційним представником уряду Карпатської України в Берліні був «муж довір'я» Олександр Севрюк. Вони відстежували й активно протидіяли пропагандистським зусиллям посольств Угорщини та Польщі в Берліні й Римі — основних противників державності Карпатської України[54].

Перебуваючи в Берліні, Ю. Химинець у жовтні 1938 р. разом із М. Колодзінським передали меморандум литовському і японському консулам у справах Карпатської України з проханням про підтримку та запрошенням відвідати Закарпаття. 15 грудня 1938 р. Р. Ярий як відповідальний за зв'язки ОУН з Японією, Ю. Химинець, ген. В. Курманович та два представники японського генерального штабу відвідали Хуст. У Римі

[53] Химинець Ю. Тернистий шлях до України... — С. 89.

[54] Химинець Ю. Тернистий шлях до України... — С. 88–89; Стахів В. П. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті. — Мюнхен, 1954. — Ч. 11–12 (49–50). — С. 6–7.

інтереси Карпатської України захищав представник ПУН Євген Онацький. Завдяки його старанням було заплановано заснувати в Хусті італійське консульство на чолі з консулом Енріко Інсабато[55].

Діяльність закордонної делегації Карпатської України після І Віденського арбітражу була припинена. Як уповноважений прем'єр-міністра Августина Волошина Юліан Химинець для зв'язку з ПУН залишався за кордоном до 15 грудня 1938 р. Повернувшись до Хуста, він і надалі контактував із закордонним Проводом ОУН[56].

У грудні 1939 р., зібравши достатньо грошей від українців з цілого світу та отримавши деякі кошти від німців, ПУН намагався закупити для КС однострої, 6 тис. гвинтівок та іншу зброю. Але з нез'ясованих причин переговори, які провадив з урядом Чехо-Словаччини член ПУН та одночасно представник ОУН у Німеччині Ріко Ярий-«Карпат», були остаточно зірвані. Німецьке військове командування передало через Р. Ярого Карпатській Січі як подарунок сукно на тисячу комплектів обмундирування[57].

Будуючи політичні плани, провідні члени ОУН покладалися на війну Німеччини з Польщею, під час якої вдалося би створити незалежну Українську Державу. Тому Організація повела активну антипольську агітацію, що викликало зна-

[55] Химинець Ю. Тернистий шлях до України... — С. 90; Боржава Ю. Від Угорської Руси до Карпатської України. — Філадельфія, 1956. — С. 46.

[56] Стахів В. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті. — Мюнхен, 1955. — Ч. 9–10 (59–60). — С. 6–7; Химинець Ю. Тернистий шлях до України... — С. 92–94, 315.

[57] ЦДАВО України. — Ф. 4628. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 60; ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 34. — Арк. 211.

чний спротив з боку карпатоукраїнського уряду, який боявся польського вторгнення на Закарпаття. Тож у статті «Наші міжнародні позиції» відзначалася потреба підтримувати зовнішньополітичну орієнтацію на Німеччину та підкреслювалось прагнення українців до перегляду Версальських договорів, які узаконили окупацію України. У ній було значно переоцінено вагу української проблематики в міжнародній політиці на початку 1939 р. загалом та можливості націоналістичного руху зокрема. Невідомий автор писав: «І чим більше наближається упадок теперішнього стану на Східній Європі, то тим більше набирає значення український чинник, без якого не можуть відбуватись ніякі основні ідейні, суспільно-політичні та державні переміни. Але беручи участь у цьому поки що ідейному й політичному конфлікті, що тяжить над Східною Европою, а який, мабуть, незадовго прибере й збройні форми, українська нація не хоче відіграти іншої ролі, як тільки співвирішальну, а що торкається її самої, то суверенну. Одначе не тільки в питаннях Східної та Середньої Европи, але й в питаннях інших частин европейського континенту, а то й поза ним. Українська нація повинна займати згідно з її власними інтересами становище»[58]. З іншого боку, представники ОУН, які прибули на Закарпаття з ЗУЗ, сподівались лише на власні сили. Німеччину вони вважали винятково тим чинником, за допомогою якого в ситуації, що складається, можна здобути державну незалежність.

Аналізуючи дії Німеччини щодо Закарпаття, місцеві провідні члени ОУН доходили висновку, що треба переглянути зовнішньополітичні пріоритети й прагматично оцінити між-

[58] Наші міжнародні позиції // Наступ. — Хуст. — 6 березня, 1938. — С. 1.

народну ситуацію. Вони відзначили, що настав час відійти від надмірної віри в допомогу Третього Райху[59].

14–16 та 25–26 лютого 1939 р. до Берліна прибув комендант Карпатської Січі Іван Роман для переговорів щодо купівлі зброї[60]. Його зустрічі організовував В. Стахів з допомогою пполк. К. Грабе, май. Дерінґа, Гайнца Геккеля, Петера Кляйста, Зіґфріда Цогльмана. Після відповідних консультацій з представниками урядових кіл та ОКВ І. Роману дали відповідь, що після уточнення деталей з технічного боку справа доставки зброї остаточно вирішиться і по приїзді міністра Ю. Ревая будуть підписані відповідні документи. Увечері 6 березня 1939 р. міністр Ю. Ревай зустрівся з державним секретарем Кеппелером. В. Стахів у спогадах так написав про ці переговори: «Німецький партнер погодився на підставі грудневого договору виплатити за свої зобов'язання 2 мільйони марок на окреме конто карпатського уряду. Іншими словами, з цього конта можна було також трансферувати відповідну суму на закуплення зброї»[61].

Намагаючись отримати від Німеччини гарантію непорушності кордонів Карпатської України, А. Волошин 8 січня 1939 р. направив Ю. Химинця в Берлін, щоб підготувати зустріч з А. Гітлером[62]. 9 березня 1939 р. Юліан Химинець

[59] Німецька закордонна політика // Наступ. — Хуст, 16 лютого 1939. — С. 1; Гірняк Л. На стежках історичних подій. Карпатська Україна і наступні роки. Спогади і матеріали. — Нью-Йорк, 1979. — С. 183.

[60] Архів УСБУ в Закарпатській області. — Ф. 5. — Спр. 159. — Т. 2. — Арк. 238; Гірняк Л. На стежках історичних подій...— С. 75–76.

[61] Стахів В. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті. — Мюнхен, 1955. — Ч. 7–8 (51–52). — С. 15.

[62] Химинець Ю. Тернистий шлях до України... — С. 92, 315; ЦДАГО України. — Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 338. — Арк. 74.

зустрівся в Берліні з директором УПС В. Стахівим, який перед цим мав розмову з пполк. Куртом Грабе, одним з посередників між ПУН і військовими колами в ОКВ. В. Стахів повідомив, що незабаром у Чехо-Словаччині відбудуться великі зміни, тому існує вказівка бути готовими до будь-якої несподіванки. Ю. Химинець разом із В. Стахівим того ж дня поїхали до Відня — обговорити справу із секретарем ПУН Я. Барановським-«Лімницьким». 10 березня відбулася нарада провідних членів ОУН (у такому складі: Р. Ярий, О. Сеник, Я. Барановський, Ю. Химинець, В. Стахів, Анна Чемеринська-«Іскра», Р. Сушко, М. Капустянський, Віктор Курманович) щодо подальшої діяльності на Закарпатті. Загалом усі зійшлись на думці, що Карпатська Україна має проголосити самостійність і офіційно просити німецький уряд про захист і допомогу. Більшість погодилася з думкою Барановського про те, що Гітлер не піде на передачу Карпатської України Угорщині. Лише Р. Ярий і А. Чемеринська запропонували на основі пропозицій В. Стахіва виробити запасний план дій. Після засідання В. Стахів передав Ю. Химинцю інструкції такого змісту: виїхати через Братиславу до Хуста й детально роз'яснити політичну ситуацію прем'єр-міністрові та всьому уряду, команді Організації народної оборони Карпатська Січ (ОНОКС), зокрема М. Колодзінському, і КЕ ОУН З через О. Ольжича; встановити в Хусті постійне чергування при братиславському радіо й у випадку проголошення Словаччиною незалежності проголосити через дві години самостійність Закарпаття на зборах Сойму; повідомити про це негайно В. Стахову до Берліна; уникати будь-яких сутичок із чехами й домовитися про спільні дії з ген. Прхалою, Сватеком, Люкашем; бути пильними супро-

ти загрози з півдня. З цими інструкціями Ю. Химинець виїхав до Хуста[63].

14 березня 1939 р. через УПС у Берліні було розіслано пресовий комунікат про проголошення незалежності Карпатської України. Прем'єр-міністр Ю. Ревай офіційно призначив В. Стахіва представником Карпатської України в Берліні. Той негайно повідомив про своє призначення МЗС Німеччини та висловив прохання долучитися до процесу припинення окупації угорськими військами[64].

Головні заходи Проводу ОУН у справі Карпатської України стосувались організації фінансової допомоги та дипломатичних зусиль. Фактично майже всі контакти між урядом Карпатської України та Німеччиною здійснювались за допомогою та посередництва ПУН.

Отож, можна стверджувати, що орієнтація націоналістичного проводу Закарпаття, як і уряду А. Волошина, на Німеччину була суто прагматичною, адже уряди Німеччини та Італії виступили міжнародними гарантами територіальної цілісності Карпатської України відповідно до рішень І Віденського арбітражу від 2 листопада 1938 р. З іншого боку, встановлюючи тісні контакти з Німеччиною, Італією та Японією, українські націоналісти намагалися заручитись міжнародною підтримкою великих держав, які негативно ставились до комуністичної доктрини. У своїх стосунках з Німеччиною оунівці намагалися ставити національні інтереси над реаль-

[63] Стахів В. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті. — Мюнхен, 1955. — Ч. 9–10 (59–60). — С. 6–7; Химинець Ю. Тернистий шлях до України... — С. 92–94, 315.

[64] Стахів В. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті. — Мюнхен, 1955. — Ч. 9–10 (59–60). — С. 9–10.

ними можливостями українсько-німецького союзу. Саме у цьому полягала принципова розбіжність між членами КЕ ОУН, що прибули в Карпатську Україну, та ПУН, який підтримував плани Німеччини, нехтуючи українськими інтересами.

Наприкінці 1930-х рр. українсько-польські стосунки опинилися в глухому куті. До цього спричинилася політика польського уряду щодо національних меншин, спрямована на зміцнення «польськості кресув всходніх». У цей час вагомі позиції в Речі Посполитій займали представники силових відомств, котрі прагнули якнайширше розгорнути асиміляцію етнічних меншин. Як приклад можна навести слова одного з лідерів «ендеків» полк. Венда, який, виступаючи в сеймі, заявляв: «Польський народ є єдиним господарем у своїй державі, і жодна перешкода не може стати на дорозі його розвитку і реалізації його життєвих інтересів на територіях зі змішаним населенням»[65]. Міністерство військових справ у документі «Про національне питання в Галичині і на Волині» (1938) зазначало, що всі слов'янські меншини слід піддавати цілеспрямованому асиміляційному впливові з метою щонайтісніше пов'язати їх з Польщею[66].

Будуючи політичні плани, провідні члени ОУН покладалися на війну Німеччини з Польщею, під час якої вдалося би створити незалежну Українську Державу. Протягом весни-літа 1939 р. на території Волинського, Львівського, Станислав-

[65] Макарчук С. Міжнаціональні антагонізми в суспільстві Західної України в переддень вересня 1939 року // 1939 рік в історичній долі України і українців. Мат. Міжн. наук. конф. 23–24.09.1999 / ЛНУ ім. І. Франка. — Львів, 2001. — С. 12.

[66] ЦДІА України у м. Львові. — Ф. 492. — Оп. 1. — Спр. 45. — Арк. 7.

ського та Тернопільського воєводств польські органи безпеки зафіксували активне посилення навчань та практичних тренувань членів легальних українських спортивних і пожежних товариств. В аналітичних записках цих органів констатовано видання і впровадження в дію інструкції КЕ ОУН на ЗУЗ щодо організації повстанської боротьби в разі оголошення польською владою загальної мобілізації. Ця інструкція вимагала від членів ОУН всіляко ухилятися від призову до польської армії та переховуватись по лісах, об'єднуватись у повстанські загони[67]. У разі початку німецько-польської війни український народ повинен був скористатися з цього моменту та відновити незалежну державу. Якщо ж Західну Україну окупує Червона армія, чинити опір вважалося недоцільним, але слід було використовувати можливості, щоб захопити зброю. Повстанцям було категорично заборонено вчиняти репресивні дії щодо євреїв, оскільки в країнах західних демократій (Англії, Франції, США) вони мали вирішальний вплив на формування зовнішньої політики, відтак це могло б зашкодити позитивному вирішенню українського питання на міжнародній арені[68].

Напередодні Другої світової війни, навесні–влітку 1939 р., ОУН розробила чіткий план дій на випадок загальноєвропейського збройного конфлікту, більшість її членства отримала військовий вишкіл у рамках роботи військової референтури та

[67] ДАВО. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 7837. — Арк. 17, 37; Там само. — Ф. 46. — Оп. 9а. — Спр. 4672. — Арк. 8; Там само. — Ф. 191. — Оп. 1. — Спр. 1285. — Арк. 35 зв.

[68] Шпіцер В., Мороз В. Крайовий провідник Володимир Тимчій — «Лопатинський». — Львів, 2004. — С. 90; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-33843. — Т. 1. — Арк. 75–77.

мереж вишкільних таборів у Західній Україні та за кордоном. ПУН на чолі з А. Мельником вважав, що Німеччина після переможної війни з Польщею підтримає створення Західноукраїнської держави. Тому для майбутньої республіки готували конституцію. Було сформовано уряд на чолі з Андрієм Мельником, до якого ввійшли заступник Омелян Сеник, міністри: закордонних справ — Лука Мишуга, військових справ — Віктор Курманович, внутрішніх справ — Ярослав Барановський, преси і пропаганди — Микола Сціборський, освіти й народної культури — Олег Кандиба. Решту міністерств мали очолити представники інших політичних партій[69].

ПУН прагнув, орієнтуючись на воєнно-політичну діяльність Німеччини, сформувати національні збройні сили на базі «Українського Легіону» та відновити незалежну державу. Своєю чергою КЕ ОУН на ЗУЗ вимагала більш самостійної лінії поведінки та гарантій з боку німецького уряду щодо виконання їхніх зобов'язань. Тому з початком німецько-польської війни ОУН не вдалася до активних дій і зайняла вичікувальну позицію до середини вересня 1939 р. Члени ОУН та симпатики націоналістичного руху загалом ухилялися від мобілізації до польської армії. Чимало з них долучилися до формування збройних загонів ОУН і взяли участь у повстанні, яке охопило майже всі місцевості Західної України. Вересневе повстання 1939 р., організоване ОУН, мало на меті задекларувати прагнення українського народу стати самостійним гравцем на міжнародній арені початку Другої світової війни. На відміну від легальних громадських організацій і політичних партій, які проголосили лояльність до польської влади, ОУН почала

[69] Організація Українських Націоналістів 1929–1954. — Париж, 1955. — С. 133–134.

втілювати власні державотворчі концепції.

Аналізуючи українську історію, націоналісти прагнули зосередити фізичні й моральні сили для здобуття незалежності та подальшого її захисту від зовнішніх ворогів. Вони ставили реальні завдання, продумуючи наступні кроки, але водночас і розуміючи, що на цьому шляху вони не застраховані від невдач та поразок. Дальший хід подій засвідчив, що, попри певні помилки, Організація Українських Націоналістів у 1940-х рр. залишилася чи не єдиною реальною політичною силою, яка репрезентувала українську націю та зуміла очолити її боротьбу за свободу й розбудову незалежної держави.

Галина Стародубець
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ В УМОВАХ ЗАВЕРШЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Зміна геополітичної конфігурації на світовій та європейській мапі, зумовлена наближенням військово-політичної поразки гітлерівської Німеччини у Другій світовій війні, викликала необхідність розробки та озвучення Організацією українських націоналістів нової тактики й стратегії їхньої боротьби. Своє бачення ролі й місця українського національно-визвольного руху в міжнародній політиці в умовах повоєнних військово-політичних реалій тезово було викладено в тексті «Декларації Проводу ОУН після закінчення Другої світової війни в Європі» та низці публіцистичних праць ідеологів оунівського руху на сторінках підпільних видань.

У програмних документах ОУН, датованих 1945 р., наголошувалося на незмінності стратегічного курсу «визвольно-революційної» боротьби українського народу — встановлення самостійної соборної держави, що є «точно визначеним понят-

тям і не може бути підміненим жадними "совєтськими Україна-ми" чи іншого роду експозитурами чужого імперіалізму»[1]. Ідентифікація Української держави виключно як суверенного суб'єкта міжнародної політики була принциповою позицією українських націоналістів. Тим самим вони намагалися донести до світової спільноти факт існування альтернативної, принципово відмінної від офіційної більшовицько-сталінської, концепції міжнародних стосунків у Східній Європі. Нова конструкція «міждержавної системи» повоєнного періоду мала охоплювати «вільні самостійні держави всіх народів без окремої супремації великих держав над малими»[2]. Ця теза лежала в основі офіційної позиції ОУН щодо бачення, по-перше, місця і ролі України на геополітичній карті Європи після завершення Другої світової війни, по-друге, кола її потенційних союзників.

Мета нашої статті — на підставі аналізу програмних документів ОУН та праць провідних діячів українського повстанського руху 1940-х років розкрити чинники, які визначали формування міжнародної стратегії ОУН в період завершення Другої світової війни.

Кожна важлива подія, яка прямо чи опосередковано впливала на динаміку змін міжнародної ситуації в Європі (як, наприклад, Кримська конференція лютого 1945 р., конференція у Сан-Франциско з приводу створення ООН (червень 1945 р.)), зображалася в офіційних документах українського

[1] Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення Другої світової війни в Європі // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. — Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 122.

[2] Там само. — С. 123

визвольного руху та активно обговорювалася на сторінках пресових видань ОУН. Тому предметом нашого наукового аналізу є низка публіцистичних творів провідних ідеологів українського націоналістичного руху, написаних в цей час.

Насамперед зазначимо, що керівники ОУН і УПА уважно слідкували за розвитком міжнародної ситуації в контексті завершення світової війни й докладали максимум зусиль, щоб зруйнувати радянську інформаційну блокаду про український повстанський рух як такий та вивести його з формату внутрішнього локального протистояння (саме так його зображувала радянська пропаганда), демонструючи світовій спільноті незаперечні докази його всенародного, національно-визвольного характеру.

Найважливішою темою, яку активно обговорювали на сторінках українських підпільних видань, була тема повоєнного облаштування Європи згідно з домовленостями керівників трьох провідних країн світу — США, Великобританії та СРСР на Ялтинській конференції. Прогнозуючи хід розвитку міжнародних подій, оунівські ідеологи висловлювали сподівання, що опоненти Москви, зокрема Лондон і Вашингтон, за жодних обставин не допустять світової політико-економічної гегемонії більшовицької держави. Виснажена війною Європа потребувала спокою, тому головне завдання світової спільноти полягало у забезпеченні миру й недопущенні війни. Але, як слушно зауважує Я. Старух, «ніхто, мабуть, не має найменшого сумніву, що заходи англійських політиків для творення політичних блоків, організацій літунства і т. п. — це не підготовка до "вдержання миру", але підготовка до війни, якої неможливо уникнути»[3].

[3] Старух Я. Довкруги Кримської конференції // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 21. — Київ, Торонто, 2012. — С. 501.

Націоналісти наголошували, що причиною скликання Кримської конференції було прагнення Великобританії зупинити «імперські апетити» Радянського Союзу, які стали безпосередньою загрозою «для других великодержав». Факт участі Й. Сталіна у роботі конференції засвідчив визнання «західними союзниками переважної ролі СРСР стосовно більшості держав Східноєвропейського регіону, проте вони трактували таку роль швидше як певне патронування зовнішньої орієнтації цих держав з метою забезпечення інтересів Москви»[4]. Я. Старух наголошує, що постанови Кримської конференції «принесли повну перемогу Сталінові і є перекресленням Атлянтійської карти від початку до кінця»[5]. Автор звертає увагу на дві основні загрози, зумовлені їхнім ухваленням: 1. Територіальне розширення зони впливу сталінського режиму коштом країн Східної і Південно-Східної Європи, зокрема Болгарії, Польщі, Югославії, Угорщини, Румунії і навіть Німеччини; 2. Насадження в цих країнах більшовицької, тоталітарної ідеології радянського зразка.

З огляду на це, вістря оунівської пропаганди спрямовується на критику більшовицько-радянської політичної системи, яка в той чи інший спосіб нав'язувалася в державах Східної та Південно-Східної Європи після визволення їх від німецьких окупантів. Українські націоналісти бачили своє завдання в тому, щоб «розшифровувати властиві загарбницькі цілі

[4] Холодная война 1945–1963 гг.: Историческая ретроспектива: Сб. статей / Рос. акад. наук. Институт всеобщей истории. — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. — С. 127.

[5] Старух Я. По Чорноморсько-Кримській конференції. Мир чи війна? Атлянтійська чи сибірська карта? // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 21. — Київ, Торонто, 2012. — С. 482.

й методи Москви і цим відкривати народам, поневоленим і загроженим Москвою, справжнє обличчя большевиків, та накреслювати нові перспективи їхньої боротьби за волю»[6]. На сторінках тогочасних підпільних українських видань писали, що «більшовики під гаслом "визволення" проводять так звані буржуазно-демократичні революції, що має в наслідку довести до вилучення цих країн як чергових трабантів до московської метрополії, а тим самим створити підстави для повної гегемонії Росії в Європі»[7].

Очевидно, що навесні 1945 року лідери українського повстанського руху були сповнені надій, що світова спільнота на чолі зі США та Англією не допустить «совєтизації» Європи і як наслідок — значного посилення міжнародних позицій Радянського Союзу, який, за влучним висловом Д. Маївського, «дуже запопадливо капіталізує на трупі німецької імперії свої успіхи»[8]. Попри миролюбну риторику урядів цих держав, оунівці акцентували увагу на існуванні всередині як американського, так і англійського політикуму поважної опозиції правлячій партії стосовно способу усунення потенційної загрози розширення сфери впливу сталінського режиму коштом східноєвропейських країн.

Оунівці висловлювали переконання, що алгоритм мирного врегулювання питання післявоєнного облаштування карти Європи та світу (в цілому узгоджений учасниками Ялтинської конференції) не буде впроваджений в життя, оскільки,

6 Дума П. Большевицька демократизація Європи // Літопис Української повстанської армії. — Т. 24. — Торонто, Львів, 1995–1996. — С. 372.

7 Там само. — С. 376–377.

8 Там само. — С. 371.

по-перше, «немає найменших слідів, щоб большевики трактували постанови Кримської конференції як нерушимий фундамент нового світового порядку». З іншого боку, «дуже поважний відлам американської опінії стоїть на становищі непримиримої боротьби з большевицькою потворою»[9]. І, врешті-решт, англійська сторона традиційно вбачала в Російській, а тепер — радянській імперії свого потенційного ворога, який прямо чи опосередковано загрожував її національним інтересам, руйнації її колоніальної системи. Факт підписання рішень конференції лідери ОУН і УПА трактували як тактичний маневр сторін-підписантів, як можливість отримати короткочасний тайм-аут для перегрупування сил, нарощення військових та політичних м'язів. Я. Старух був переконаний, що дискусії, які розгорілися в парламентах обох країн після Ялтинської зустрічі лідерів провідних країн світу, «дають причину сумніватися, чи ця політика компромісів не добігає вже до свойого кінця, чи струна вже й так не перетягнена»[10].

Націоналісти неприховано висловлювали сподівання на загострення конфлікту між Радянським Союзом і країнами демократичного блоку та переростання його у повномасштабну війну. Не випадково тема третьої світової війни в цей час активно обговорювалася в середовищі українського політикуму. Навесні 1945 року такий сценарій розгортання міжнародних подій націоналісти трактували як досить сприятливий для перемоги українського національно-визвольного руху. Однак вони не узалежнювали переможне завершення антирадян-

[9] Старух Я. Довкруги Кримської конференції // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 21. — Київ, Торонто, 2012. — С. 484, 489.

[10] Там само. — С. 491.

ського руху Опору від потенційно можливого збройного конфлікту між СРСР та країнами англо-американського блоку, наголошуючи, що «в можливій війні західних альянтів проти СРСР ми заінтересовані остільки, оскільки вона несе ще один шанс поневоленим народам визволитися від всякого імперіалізму»[11].

Прогнозуючи розвиток дальших подій, оунівці акцентували увагу на тому, що Великобританія й США будуть шукати можливість створення єдиного міжнародного центру на зразок Ліги Націй, який слугував би інструментом стримування потенційної військової загрози світовій спільноті. Гарантом забезпечення миру мав виступати потужний англо-американський військовий блок, «що буде обіймати в новій ситуації три четвертини, а властиво навіть п'ять шостих земного гльобу проти одної шостої в руках большевиків»[12]. Потенційних членів такої міжнародної організації Я. Старух згрупував у три основні групи — блок країн Американського континенту, за винятком Аргентини і Канади, віссю згуртування яких виступають США; блок арабських країн, основу яких становлять країни англійської колоніальної імперії, та західноєвропейський блок, процес формування якого на початку 1945 року не було завершено.

Однак лідери ОУН і УПА дуже скептично поставилися до ідеї створення такої міжнародної організації, вважаючи, що це не зупинить агресивну політику СРСР. Вони підкреслювали, що не слід «легковажити їх агентур у всіх краях та їхню хитру макіявелівську політику, доведену у своїй забріхано-

[11] Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів.... — С. 130.

[12] Там само. — С. 499.

сті й хитрощах до неперевершеного досі своєрідного мистецтва, що становить дуже поважний чинник їхньої сили»[13]. Окрім цього, націоналісти наголошували, що, на відміну від країн демократичного ладу, сталінський тоталітарний режим у своєму прагненні завоювати панівні позиції на світовій арені, у жодному разі не зупиниться перед загрозою невиправдано значних людських втрат.

Відтак ідею створення Організації Об'єднаних Націй, практична реалізація якої розпочалася в червні 1945 року, суворо розкритикували на сторінках підпільних повстанських видань. Автори публікацій на тему міжнародної політики висловлювали небезпідставні сумніви щодо можливості реалізувати основну мету новоствореної міжнародної інституції — забезпечення миру шляхом максимально можливого використання мирних засобів стримування потенційного агресора та декларування нею наміру застосовувати збройні сили тільки в крайньому випадку.

Створенням ООН фактично було зафіксовано початок процесу формування «нового ладу», в основі якого лежав, по суті, недемократичний принцип поділу світу, по-перше, на два антагоністичні блоки: англо-американський та більшовицько-радянський, і по-друге, на сильні й слабкі держави. Я. Старух висловив небезпідставне припущення, що після ратифікації Статуту ООН ця організація «стане ареною політичної гри між большевиками й англо-американським блоком до часу вибуху збройного конфлікту між цими потугами»[14]. Автор

[13] Там само. — С. 499.

[14] Старух Я. Конференція у Сан-Франціско й Організація Об'єднаних Націй... — С. 505.

висловлює переконання, що Англія та США докладуть максимум зусиль для створення якомога більш представницького антибільшовицького блоку держав і встановлення світової військово-політичної гегемонії, «щоб не допустити до цього большевиків».

З іншого боку, «Совєтський Союз, увіяний німбом свіжої перемоги над Німеччиною, спираючись на великі територіальні й мілітарні успіхи у цій війні, також виступив на міжнародню арену з претензіями "грати першу скрипку" у світовій політиці, диктувати свою волю»[15]. Однак, на думку, Я. Старуха, Й. Сталіну не вдалося вийти переможцем з дипломатичного двобою у процесі формування засадничих основ ООН, тому що практично всі держави-засновниці Організації мобілізувалися єдиним фронтом проти СРСР. Націоналісти висловлювали сподівання, що в недалекому майбутньому цей блок держав стане ініціатором розгортання антирадянської збройної боротьби, в результаті якої «більшовицька тюрма народів» буде знищена.

Кількома роками пізніше С. Бандера, осмислюючи ставлення провідних країн світу до українського національно-визвольного руху з огляду на динаміку змін післявоєнного світоустрою, змушений був визнати, що «у їхній політиці, навіть при її рішучих протибольшевицьких наголосах, немає *жодних знаків позитивної настанови до справи визволення України*»[16] (виділення наше, — Г. С.). Автор наголошує, що сита й задоволена Європа найбільше боїться революційних потрясінь, тому

[15] Там само. — С. 510.

[16] Бандера С. Проти ідейного роззброювання визвольної боротьби // Бандера С. Перспективи Української Революції: Репринтне вид. — Дрогобич, 1998. — С. 247.

вона устами своїх політичних та державних лідерів запекло критикує всякі прояви національно-визвольного руху.

Заради забезпечення уявного спокою європейці погодилися на значні територіальні поступки сталінському режимові, марно очікуючи натомість демократизації більшовицько-радянської політичної системи. Відкидаючи огульне звинувачення Заходом націоналістичних ідеологій у шовінізмі, тоталітаризмі, прагненні до диктатури, С. Бандера навзаєм звинувачує західних політиків у прагненні нав'язати ідеологію інтернаціоналізму, в основі якої лежить «різного роду нівеляція національно-політичних, культурних та економічних окремішностей»[17]. Гострій критиці він також піддає їхнє намагання вести боротьбу зі сталінським режимом м'якими, демократичними методами, всіляко уникаючи використання засобів суворого, збройного тиску на СРСР.

Не відкидаючи загалом можливості співпраці з провідними демократичними країнами світу, С. Бандера наголошує на необхідності в боротьбі за незалежну українську державу покладатися виключно на власні сили. Варто підкреслити, що наскрізною тезою тогочасних програмних документів ОУН та аналітичних статей їхніх підпільних видань середини 1940-х років є думка про те, що основним союзником українців у їхній боротьбі є не великі світові держави-лідери, а насамперед «поневолені народи СРСР», до фронту яких «долучається фронт загрожених народів Середньої й Південної Європи останньо "визволених" Червоною Армією з-під німецької окупації»[18]. Власне ця група країн, на думку оунівців, складала

[17] Там само — С. 248.

[18] Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів.... — С. 133

окремий блок «звичайних членів організації "Об'єднаних держав"»[19]. Їхній статус відрізнявся від статусу, наприклад, США, Великобританії та СРСР тим, що, відповідно до статусу Організації, вони були фактично позбавлені права розглядати діяльність держав, членів Ради Безпеки, тоді як великі держави могли примусити їх виконувати рішення ООН навіть шляхом застосування збройного примусу. У цьому була очевидна недемократичність, несправедливість і нежиттєздатність статуту ООН.

Позитивно оцінюючи факт долучення України до країн-засновниць ООН, націоналісти категорично заявили про неприпустимість визнання міжнародною спільнотою української делегації у Сан-Франциско, представленої делегатами від УРСР, «як єдиного представника українського народу»[20]. Зрозуміло, що такого роду офіційні заяви представників українського повстанського руху були не більше ніж деклараціями. Але в такий спосіб вони намагалися заявити світові, що українці мають право бути суб'єктом міжнародної політики й будуть домагатися його реалізації всілякими способами.

Отже, результати завершення Другої світової війни спонукали лідерів ОУН та УПА до пошуку нових векторів зовнішньої політики українського повстанського руху. Розвиток подій у перше повоєнне десятиліття підтвердив правильність основних аналітичних висновків ідеологів самостійницького руху. Їхні сподівання на розгортання світової війни, викликаної загрозою поширення більшовизму в Європі, мали підстави

[19] Старух Я. Конференція у Сан-Франціско й Організація Об'єднаних Націй... — С. 507.

[20] Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів.... — С. 137.

у тих конкретних історичних умовах. Однак важливо зазначити, що всупереч мусованій радянсько-більшовицькою пропагандою тезі про те, що керівництво воюючої України будувало свою стратегію спочатку на союзі з фашистською Німеччиною, а потім з Англією, є лиш одним з багатьох пропагандистських міфів. Свою головну опору український повстанський рух бачив у власному народові, а союзників у боротьбі проти сталінського режиму намагався знайти як серед світових держав-лідерів, так і народів, що в той чи інший спосіб потрапили в сферу впливу Радянського Союзу.

Соломія Фаріон
голова Молодіжного Націоналістичного Конгресу

СПІЛЬНИЙ ФРОНТ ПРОТИ РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ: ДОСВІД АБН

Одним з найефективніших досвідів міжнародної діяльності націоналістів у ХХ столітті став Антибільшовицький блок народів (АБН).

21–22 листопада 1943 року на Рівненщині, в селі Будераж, з ініціативи ОУН (б) та під охороною УПА відбулася Перша Конференція поневолених народів Східної Європи й Азії[1]. У результаті конференції делегати 13-ти поневолених народів скоординували свою роботу проти окупантів, зокрема проти вивезення населення поневолених народів на примусову роботу в Німеччину та на фронти національних формацій при німецькій армії, було створено національні формації бійців інших національностей в УПА та випущено пропагандивні матеріали.

Саме від цієї події бере свій початок діяльність АБН, який об'єднав десятки поневолених Москвою народів у спільний фронт боротьби з більшовицькою окупацією. АБН активно

[1] Йолкіна Л. В. Антибільшовицький блок народів // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. — К., 2003–2016.

діяв майже півстоліття — від Другої світової війни до розвалу СРСР у 1991 році. Діяльність українців в АБН — непересічний приклад того, як нація без своєї держави, загнана в надзвичайно складні умови як під радянським терором, так і в країнах еміграції, без знання мови та без засобів для існування, покладаючись лише на власні сили, змогла переламати хід подій та відновити свою незалежну державу.

У квітні 1946 року відбувся 1-ий Конгрес АБН, на якому Блок був реорганізований. Діяльність АБН стала одним з основних напрямків національно-визвольної боротьби ОУН (б). Керівником Блоку впродовж 1946–1986 років був Ярослав Стецько, а після його смерті — його дружина Слава Стецько[2]. Провід ОУН протягом всього періоду діяльності АБН однаково критично ставився до політики СРСР та США, Варшавського договору та НАТО, а співробітництво з останніми прагматично вибудовував, виходячи з українських національних інтересів.

Актуальність ідей АБН

Хоч АБН створили в розпал боротьби імперських потуг — німецької та російської, в основу його діяльності лягла ідея влаштування світу шляхом взаємодії незалежних національних держав. Ця ідея виражена в гаслі «Воля народам! Воля людині!». Лише в національній державі людина може повною мірою забезпечити свої економічні, соціальні, культурні та по-

[2] Михальський Ю. В. Ярослав Стецько — лідер міжнародного антикомуністичного руху XX століття / Ю. В. Михальський, А. В. Прокіп // Вісник Львівської комерційної академії. Серія : Гуманітарні науки. — 2014. — Вип. 12. — С. 171–177. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_Gum_2014_12_23.

літичні права. Правильність цих висновків доводить історія XX століття, протягом якої більшість імперій втратили свій колоніальний статус. Сьогодні право на національне самовизначення закріплене в Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права та ряді інших міжнародних документів. Проте існує держава, яка вперто не хоче цього визнавати та продовжує плекати імперські амбіції.

Російська Федерація є ідейним спадкоємцем як СРСР, так і царської Російської імперії і має свої імперські традиції. В найбільшій за територією країні світу сьогодні живуть представники півтори сотні народів. Національна свідомість цих народів, стан збереження їхньої культури, мови та звичаїв є прямим свідченням асиміляційної політики Росії. Якщо національну політику США порівнюють з плавильним котлом, то національну політику Росії можна назвати гігантською м'ясорубкою. Росія перемелює людські долі та перетворює народи на однорідну масу населення без історичного минулого та яскравих культурних особливостей.

Змінюється ідейне підґрунтя російського імперіалізму — під гаслами слов'янства, соціалізму чи «руского міра» ведеться агресія проти націй-сусідів, вдосконалюються методи боротьби, арсенал яких варіюється від культурної експансії до ведення військових дій, але суть політики Росії залишається незмінною.

Україна сьогодні, як і в минулому, зайняла чільне місце в боротьбі з російським імперіалізмом. Актуальність спільного фронту як незалежних, так і поневолених Росією народів сьогодні незаперечна. Проте сама актуальність ідеї нічого не варта, якщо немає достатньо людей, які ці ідеї безкомпромісно впроваджують в життя, а не лише використовують їх для

святкових промов. З цієї точки зору особливий інтерес для сьогодення становить досвід діяльності АБН.

Досвід діяльності АБН

Про діяльність Антибільшовицького блоку народів є чимало матеріалів — статті, матеріали та офіційні документи, інформація про акції в українській та міжнародній пресі, письмові та усні спогади учасників. Комплексних досліджень, які б об'єднали всі наявні матеріали в одну цілісну картину, практично немає, проте на основі наявної інформації можна виділити основні напрямки діяльності АБН.

По-перше, одним з основних напрямів діяльності АБН було налагодження зв'язків з революційними рухами інших народів. З початку діяльності АБН включав у свої ряди представників визвольних рухів поневолених народів та постійно залучав нових союзників. У різні періоди до складу АБН входили представники визвольних рухів від 13 до 35 народів[3]. Тут важливим є підхід до співпраці — українці, попри те, що відігравали ключову роль в діяльності Блоку, постійно підкреслювали, що вони є лише одним з поневолених народів та у всіх своїх заходах обстоювали інтереси всіх поневолених народів, представлених в АБН. Неможливо побудувати ефективну співпрацю на основі прагнення використати інших для власного інтересу.

По-друге, АБН брав участь у створенні та діяльності антикомуністичних об'єднань. Постійний пошук прихильників ідей національної незалежності та боротьби з російським імперіалізмом був передумовою зміцнення впливів Антибільшови-

[3] АБН у світлі постанов Конференцій та інших матеріялів з діяльности 1941–1956 рр. // Видання Закордонних частин ОУН. — 1956.

цького блоку народів. АБН був співзасновником Європейської ради свободи та Всесвітньої антикомуністичної ліги[4]. Показово, що АБН увійшов до Всесвітньої антикомуністичної ліги лише після того, як було ухвалено рішення, що Ліга буде не лише антикомуністичною, але й змагатиме за розподіл російсько-совєтської імперії на самостійні держави на їхніх етнографічних територіях. Обстоювання своєї позиції та переконування членів Ліги тривало 3 роки. Така наполегливість, безкомпромісність та послідовність у досягненні власних цілей є для нас яскравим прикладом до наслідування. Це протилежність до «політики флюгера», який постійно змінює свої цілі та переконання через втрату ентузіазму чи віри в їхнє досягнення, а чи через найменшу зміну обставин. «Флюгери» приречені в кращому разі лише на дрібні перемоги, з таким підходом ніколи не зможемо здійснити нічого дійсно великого.

По-третє, АБН обстоював інтереси поневолених народів на міжнародній арені. Це свого роду лобізм на міжнародному рівні, тільки без власної держави. З цією метою керівники АБН проводили зустрічі зі світовими лідерами, дипломатами, міністрами, військовими, надсилали листи та аналітичні матеріали про становище поневолених народів та їхні вимоги, проводили масові демонстрації та протести.

Практично всі керівники держав, делегати ООН, посли були поінформовані про АБН та його позиції. Досягнення таких успіхів без власної держави та значного фінансування здаються неможливими. Здається, що тут є якийсь секрет. Проте

[4] Гурик М. Еміграційна діяльність Ярослава Стецька (1967–1968 рр.) [Електронний ресурс] / Мирослава Гурик // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Історія. — 2009. — № 3. — С. 140–143.

це просто приклад того, на що здатні люди, які вірять у свою ідею. А секрет дійсно є: не оглядатися на інших, а бути самим творцем своєї долі.

На початку 1950-х в еміграційних колах були дуже популярними (адже знаходили фінансову підтримку ЦРУ) ідеї спілки народів Росії для перебудови території СРСР на антибільшовицьких засадах. Ярослав Стецько відкинув та постійно критикував подібні ініціативи, наголошуючи на необхідності створення незалежних національних держав. І хоч така позиція не приносила коштів в казну, проте вона дала дійсно необхідне — повагу, з Ярославом Стецьком та представниками АБН спілкувались як з рівними.

По-четверте, АБН вів широку пропаганду своїх ідей та боротьби поневолених народів. Для цього видавали друкований орган «АБН Кореспонденс» («ABN Correspondence»)[5], який виходив англійською, німецькою й неперіодично французькою, іспанською та португальською, розміщував матеріали в десятках українських газет та журналів, а також видавав десяток власних періодичних видань, сотні брошур і десятки багатотомних книжок. АБН протягом 12 років здійснював радіомовлення для поневолених народів СРСР на Далекому Сході, в т. ч. на Зеленому Клині. Також більшість акцій АБН були висвітлені в світових ЗМІ, адже вони відбувалися в яскравій формі та були прив'язані до важливих світових подій — олімпіад, самітів держав, з'їздів ООН тощо.

Аналізуючи пропагандивну діяльність АБН, привертає увагу масштабність, цілеспрямованість та креативність. Ба-

[5] Антикомуністичний журнал «ABN Correspondence». — Історична правда [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.istpravda.com.ua/artefacts/2012/01/31/70754/.

жання охопити широкі цільові аудиторії та максимально ефективно впливати на їхнє переконання, використання сучасних засобів інформаційно-пропагандивної роботи є тими дороговказами, на які варто рівнятися.

АБН за півстоліття своєї діяльності зміг порушити питання України на міжнародній арені та своєю згуртованістю, безкомпромісною позицією й активною працею спричинитися до відновлення незалежності України.

Досвід ОУН (б) та АБН в лобіюванні українських інтересів на міжнародному рівні є корисним сьогодні щодо захисту незалежності та соборності України. Але щоб цей досвід використати, недостатньо відслідковувати якісь закономірності чи «робочі методи». Передусім треба стати такими людьми, які шукають можливостей, а не виправдань, які вірять у майбутнє України й готові захищати свою ідею, навіть якщо проти нас буде увесь світ.

Леонтій Шипілов
доцент, кандидат юридичних наук,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ПРИНЦИП «СВОБОДА НАРОДАМ! СВОБОДА ЛЮДИНІ!» ЯК КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

У 2017 році ми відзначали дві доленосні для нас дати — 100-річчя Української Революції та 75-ту річницю заснування УПА. І обидві вони органічно пов'язані. Ствердження української державності під час національно-визвольних змагань 1917–1921 років, вочевидь, змінило б хід світової історії. І ці майбутні звитяжці УПА прислужилися б Державі не трагічною героїкою «лицарів абсурду», а доклалися б до поширення її сили, слави й багатства на усіх українських етнографічних теренах. І, навпаки, постання ОУН, а згодом за її ініціативи й УПА, — було, зокрема, реакцією й рефлексією на поразку Української Революції.

Водночас, і революційний зрив початку та середини XX сторіччя, і Помаранчева революція 2004-го, і Революція Гідності були загальнонаціональними рухами, що і зумовило на відповідних етапах їхню переможну ходу. Як зазначав Ярослав Стецько, «української "белюа сіне капіте" — потвори без голови, боялися від століть усі... Ніхто не знав і сьогодні не знає, що промовлять українські степи, гори, ліси, яри... Україна мовчазна, але як промовить — валить основи всього дотеперішнього ладу. Як Хмель вчинив повстання, усуверенню-

валися Пруси, валилися європейські коаліції, творилися нові держави»[1].

Але на те вона і belua sine capite, що на кожному наступному етапі (не будемо говорити про сучасність, бо це наша реальність і від кожного з нас залежить, якою вона є і якою буде) новопосталий панівний клас не скористався пасіонарним сплеском нації. Тому, як на початку XX сторіччя, так і на початку XXI-го, після ейфорії, як наголошує психологічна наука, «з'являється розчарування й дезорієнтація, які часто призводять до глибокої депресії».

Так починається час популістів. Соціальних, національних, ліберальних. Не в цьому суть. Як переконливо доводить Ярослав Стецько на прикладі Руїни, «Москва почала оперувати, як завжди, соціяльною демагогією з допомогою наших татарських людей, а з другого боку, керівна соціяльна верства, що відірвалась від народу і захищала тільки соціяльні інтереси, шукала "опіки" в шляхетській Польщі або дворянській Москві... Петро зумів Семена Палія повернути з Сибіру для соціяльного бунту проти Мазепи, а принаймні, щоб виключити підтримку народних мас для справи національної революції, точніше — для української національної війни проти Москви»[2].

Власне, ми і живемо в такому стані. Маємо достатню кількість отаманш та отаманчиків, які готові зініціювати який завгодно «майдан» і очолити яку завгодно директорію заради власних політичних амбіцій. Українська політична еліта (як панівнй клас, так і опозиція, попри всю ілюзорність такого поділу) реалізує здебільшого паліативну політику, політику реагування

[1] Стецько Я. Дві революції / Ярослав Стецько // Український націоналізм. Антологія. Т. 2 / Упор. В. Рог. — К.: УВС ім. Ю. Липи, 2011. — С. 38.

[2] Стецько Я. Дві революції / Ярослав Стецько // Український націоналізм. Антологія. Т. 2 / Упор. В. Рог. — К.: УВС ім. Ю. Липи, 2011. — С. 37.

на зовнішні подразники, і часто-густо сама призводить до політичних конфліктів, прискорюючи власну делегітимацію в очах суспільства. Ворог грає стратегічно й системно, інспіруючи й підсилюючи наявні політичні конфлікти з метою деконструкції української державності. Тут принагідно треба згадати, що поки Директорія оголошувала мобілізацію на повалення гетьманату, більшовицькі «зелені человечікі» скупчувалися у Курську під прикриттям чергового «українського радянського уряду». Коли після повалення режиму Скоропадського Директорія заходилася грати в традиційну українську забаву — парламентські вибори (чи пак, до Трудового конгресу, але так і проситься слово «дострокові»), «ополченці» брали Харків. На всілякі протести і апеляції УНР тогочасний Лавров, він же Чичерін, цілком по сучасному заявляв: «Ніякого війська Радянської Росії в Україні немає. Військова акція на українській території проводиться між військами Директорії і військами Українського радянського Уряду, який є цілком незалежним». Через місяць після того Директорія вже перебуватиме у Вінниці[3].

З Росією все зрозуміло. Вона — екзистенційний ворог України, який в усі часи заперечує право на життя української нації, сам факт існування української державності.

З вітчизняним політикумом, як завжди, все складно.

Партикулярність та атомізація, на жаль, відтворюються на кожному етапі національного державотворення.

Але якою є візія українського націоналізму в царині соціального? Яка соціальна модель сприятиме розбудові Української Самостійної Соборної Держави як інституції, спромож-

[3] Шипілов М. 100 років Української Революції. Повторення пройденого / Микола Шипілов // Націоналістичний портал. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrnationalism.com/publications/2542–100-rokiv-revoliutsii-povtorennia-proidenoho.html

ної не лише витримати та подолати чинники, що загрожують її існуванню, а й перейти до її розвитку й росту?

За вихідний методологічний базис візьмемо ледь не пророчі в умовах сучасної гібридної війни слова Ярослава Стецька: «грядучий час — це вже не час боротьби самих армій, а цілих народів. Щоб вдержатися в цій борні й її виграти, — необхідна єдність, витривалість, працездатність і активність цілої нації»[4]. Своєю чергою, така єдність можлива лише за умови органічного поєднання загального та одиничного інтересу у функціональному призначенні держави.

А відтак закріплення та реалізація прав нації перебуває у діалектичній єдності з індивідуальними правами людини. Квінтесенцією такої єдності є доктринальний принцип «Свобода народам! Свобода людині!». В межах теорії українського націоналізму є очевидним, що вільний розвиток людини можливий лише за умов вільного національного розвитку, а вільний національний розвиток можливий лише за умов ствердження прав і свобод людини.

Першооснову цього принципу слід шукати ще в «Самостійній Україні» М. Міхновського: «...кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче виливатись у форму незалежної, самостійної держави... тільки держава одноплемінного національного змісту може дати своїм членам нічим не обмежовану змогу усестороннього розвитку духового і осягнення найліпшого матеріального гаразду... розцвіт індивідуальності можливий тільки в державі, для якої плекання індивідуальності є метою»[5].

[4] Стецько Я. Новий суспільний лад / Ярослав Стецько // Українська визвольна концепція. — Т. 2. — Мюнхен: Видання ОУН, 1987. — С. 130.

[5] Міхновський М. Самостійна Україна / М. Міхновський // Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. / упоряд О. Проценко, В. Лісовий / М. Міхновський. — К.: «Смолоскип», 2006. — С. 425.

Втім, в концентрованому вигляді він був уперше проголошений в Маніфесті ОУН від грудня 1940 року, а надалі закріпився в постановах II, III та наступних Великих Зборів ОУН (р).

Теоретичний зміст цього принципу розкривається через наступні три рівні його відображення:

Міжнародний. Як зазначається в програмових документах III надзвичайного Великого Збору ОУН (р), «система вільних народів у власних самостійних державах — це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національному і соціальному питанню загалом світі»[6]. Лише за реалізації такої моделі міжнародних відносин, знищення поневолення та експлуатації нації можливий людський поступ, культурний і економічний ріст народів, з яких людство, власне, складається. Зі свого боку така система міжнародних відносин має ґрунтуватися на взаємній пошані й визнанні права всіх на вільне життя.

На сьогодні ця позиція є загальноприйнятою в міжнародному праві. Вже в Декларації про надання незалежності колоніальним державам і народам, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 14.12.1960 року[7], однозначно проголошувалося, що «всі народи мають право на самовизначення; в силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний ста-

[6] ОУН і УПА в 1943 році: Документи / Упорядники: О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчук ; відпов. ред. С. Кульчицький. — Інститут історії НАН України, 2008. — С. 221.

[7] Декларація про надання незалежності колоніальним державам та народам. Прийнята резолюцією 1514 (XV) Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1960 року // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_280

тус і здійснюють свій економічний, соціальний і культурний розвиток». Ця новела була продубльована в повному обсязі в статті 1 Міжнародного Пакту про громадянські й політичні права[8] та Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 року[9]. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24.10.1970 року[10], проголошує одним з таких принципів рівноправність та самовизначення народів.

Водночас ствердження такої моделі міждержавних відносин вступає в конфлікт з політичними режимами, що ґрунтують свою владу на імперіалістичних ідеологемах. А відтак неминучим і необхідним є поборення інтернаціоналістичних і фашистських програм та політичних концепцій, коли «один народ для досягнення своїх імперіалістичних цілей "звільняв", "брав під свою опіку" інші народи, бо за лукавими словами приховується огидний зміст — гноблення, насильство, пограбування»[11].

[8] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. — К.: Право, 1995. — 40 с.

[9] Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. — К.: Право, 1995. — 16 с.

[10] Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. Прийнята резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Ассамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569

[11] ОУН і УПА в 1943 році: Документи / Упорядники: О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчук; відпов. ред. С. Кульчицький. — Інститут історії НАН України, 2008. — С. 221.

Збройна агресія Росії проти України, окупація Криму, створення терористично-фейкових «ДНР» та «ЛНР», широкомасштабна гібридна війна на тлі «промивання мізків» дорослого населення й мешканців окупованих територій під примарним виглядом «руского міра» — все це інструментарій з московського арсеналу ще років Української революції, за допомогою якого вона й була знищена.

Національний. В націоналістичній доктрині УССД конструюється як держава національна. Базові правові акти, на яких ґрунтується сучасна українська державність, теж визнають її як результат втілення права на самовизначення української нації.

За Декларацією про державний суверенітет України[12] від 16 липня 1990 року, Україна трактується «як суверенна національна держава, яка розвивається в наявних кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення». Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року[13] зокрема визначає право на самовизначення та реалізацію вже згаданої Декларації. Так само і Преамбула Конституції України від 28 липня 1996 року[14]

[12] Декларація про державний суверенітет України. Прийнята Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 року // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55–12

[13] Акт проголошення незалежності України. Прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1427–12

[14] Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

посилається на Акт проголошення незалежності та «здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення».

Таким чином, українська нація була і є системоутворюючим елементом українського народу, вона визначає його минуле, сучасне та майбутнє. Українська нація, що становить абсолютну більшість від чисельного складу українського народу, визначає його волю, потреби та інтереси. Саме тому право на самовизначення української нації стає водночас правом на самовизначення всього українського народу, який в умовах незалежної держави формалізує себе як єдність громадян України.

Відтак українська держава генетично постала як національна і водночас народна. Що, відповідно, зумовлює і її соціальний характер.

Принцип єдності національного й соціального наскрізно звучить і в постановах Великих Зборів ОУН: в основі націоналістичного світогляду лежить боротьба за силу й добро української нації. Найвищою метою є усесторонній розріст, сила, здоров'я й добробут українського народу. Єдиним інструментом забезпечення наведеного стану може бути лише власна національна держава.[15] Безпосереднім обов'язком влади в такій державі є спрямовування всіх економічних ресурсів та людської енергії на утворення нового державного справедливого соціального ладу, а також на економічну розбудову країни й культурний розвиток народу[16].

[15] ОУН і УПА в 1941 році: Документи : у 2-х ч. — Ч. 1 / Упорядники: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук ; відпов. ред. С. Кульчицький. — К.: Інститут історії НАН України, 2006. — С. 37.

[16] ОУН і УПА в 1943 році: Документи / Упорядники: О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчук; відпов. ред. С. Кульчицький. — Інститут історії НАН України, 2008. — С. 222.

В такій логіці функціонування державного механізму ми бачимо поєднання всіх трьох параметрів: національного, народного, соціального — створення умов для вільного та безпечного життя та розвитку як української нації, всього українського народу, так і окремого громадянина України, а відтак гарантування та забезпечення колективних та індивідуальних прав людини — все це дає змогу по-новому поглянути на соціальний характер держави в дусі статті 3 Конституції України.

Індивідуальний. Саме на цьому щаблі проявляється гуманістичний характер українського націоналізму. Як зазначав Ярослав Стецько, «немає свободи людини без свободи народу. І немає свободи народу без свободи людини... Велика революція народів гряде під основними гаслами: за свободу народів — за свободу людини, за людину, "створену на образ і подобу Божу", якої гідність топтати — значить чинити святотатство»[17].

Аксіоматичною є теза, що християнський світогляд лежить в основі ідеології українського націоналізму. А в основі християнського світогляду — уявлення про людину як богоподібну істоту. Як зазначає Р. Зварич, у центрі філософічних міркувань українського націоналізму завжди було християнсько-ідеалістичне розуміння Людини як істоти, створеної на подобу Божу, з властивою спроможністю пізнавати Добро й відрізняти його від Зла... В подібному ракурсі розмірковує О. Баган: «Йому (українському націоналізмові — Л. Ш.) властивий усебічний ідеалізм, тобто плекання всього Духового, ідеального в людині й суспільстві, утвердження їх в тому, що Дух панує над матерією, що лише в устремлінні до Високого,

[17] Дискурс свободи у духовній та політичній спадщині Ярослава Стецька / М. І. Гурик, М. Л. Шумка // Грані. — 2013. — № 9. — С. 28.

Шляхетного, Ідеального людина зможе знайти повне задоволення потреб своєї душі[18].

Водночас, як писав Юліян Вассиян, «дорога до Бога лежить через Батьківщину»[19]. Людина здатна здійснити своє божественне покликання через буття й творення в нації. Тут немає жодної антиномії між національним та універсальним, загальнолюдським. Не можна не погодитися з Мігелем де Унамуно: «Людська природа універсальна — вірно, але це жива, плідна універсальність; вона притаманна кожній окремій людині лише настільки, наскільки одягнена плоттю нації, релігії, мови та культури й коріниться в них... Хіба не універсальними є генії, що розкривають в індивідуальному й тимчасовому вічне? Шекспір, Данте, Сервантес, Ібсен належать усьому людству якраз через те, що один з них був англієць, інший — флорентієць, третій — кастілець, четвертий — норвежець»[20].

Не можна не погодитися з думкою Юліана Вассияна, що «для одиниці нація не є ідеалом, абсолютною вартістю, але ідеєю, формою творчого буття, що, попри багату різнорідність своїх ідеалів, вдержує їх у відношенні певного споріднення, співналежності. Одиниця вважається супроти нації засобом тільки зі становища свідомості, що ідея нації переходить межі її існування, — отже, тільки з огляду на свою часову обмежену участь в ідеї нації, тоді як вона є ціллю з огляду на

[18] Баган О. Світоглядно-ідеологічні засади українського націоналізму / О. Баган // Українські проблеми. — 1995. — № 3–4. — С. 3.

[19] Українська афористика X–XX ст. [Текст] / упоряд. Р. Коваль [та ін.] ; заг. ред. І. Драч, В. Черняк. — К.: Просвіта, 2001. — С. 25.

[20] Унамуно М. де. Искусство и космополитизм // Называть вещи своими именами: Прогр. выступления мастеров запад.-европ. лит. XX в. / Сост., предисл., общ. ред. Л. Г. Андреева. — М.: Прогресс, 1986. — С. 232–233.

обставину, що актуальність самої ідеї зумовлена неперервною присутністю одиниць, які дають їм зміст та вдосконалюють його. Якщо людський розум зумів би знайтися в стані надособового суб'єкту нації, він бачив би в одиниці не засіб, але ідеал нації»[21].

Як зауважує О. Ященко, «правильним поглядом на суспільство буде примирення цих обох точок зору (індивідуалістичної та колективістської, — Л. Ш.) та прийняття синтетичної теорії, що визнає двосторонню природу суспільства як особово-збірного утворення, як рівновагу двох моментів — особистого та загального... Немає й не може бути принципової ворожнечі між особистістю та суспільством, а лише тимчасове зіткнення, що відбувається внаслідок індивідуального почину, між попередньо досягнутою стадією суспільно-особистого розвитку та новою; тому вся історія може бути зрозуміла як поступове поглиблення, вивищення й розширення двостороннього особо-суспільного життя»[22]. Отже, особа існує як соціалізований самоусвідомлений суб'єкт лише остільки, оскільки належить до певної спільноти.

Соціологи переважно дійшли згоди у тому, що найбільш оптимальною для функціонування суспільства та його всебічного розвитку є така система цінностей, яку Б. Гаврилишин називає «групово-кооперативною» на противагу до еґалітарно-колективістської, що нівелює членів суспільства

[21] Вассиян Ю. Твори. — Т. І. Степовий сфінкс: суспільно-філософічні нариси. — Торонто, 1972. — С. 118.

[22] Ященко А. С. Философия права Владимира Соловьева. Теория федерализма. Опыт синтетической теории права и государства : (серия «Классики русской философии права»). — СПб: Санкт-Петербургский университет МВД России — Алетейя, 1999. — С. 62, 72.

і тим самим унеможливлює їхню вільну самореалізацію, а відтак і прогрес цілого суспільства, та індивідуально-конкуренційною, яка апріорі змушує індивіда у стосунках з іншими перебувати у стані, подібному до гоббсівської «війни всіх проти всіх». Оптимальність групово-кооперативних цінностей зумовлена формуванням за їхньою допомогою таких мотивів праці й суспільного функціонування, як почуття солідарності й відповідальності перед суспільством.

А відтак, як зазначається в Постановах III Великого Збору ОУН (р), «ідеалом нової суспільности є вільна людина. Вільний почин людини буде основною рушійною силою суспільного життя. Але цей вільний почин може йти тільки в суспільному напрямі й не сміє в жодному разі йти по лінії шкурницьких інтересів та в результаті визискувати інших "вільних" людей, подібно, як це буває в умовинах капіталізму»[23].

Єдність загального та одиничного, соціального та особистого може бути досягнута лише за наявності системи інститутів та організованого ними публічного порядку, які будуть синтезувати одиничні інтереси в загальному і навпаки забезпечувати відповідність загальної волі максимально більшій кількості одиничних воль. Як ми зазначали вище, такою системою лишається єдина національна держава. З цього і випливає засадниче «Українська держава — це добро всіх громадян України, тому за неї мусять усі боротися»[24].

[23] Матеріали III Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів (С. Бандери) // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. Т. III. / Упоряд. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. — Нью-Йорк: Пролог, 1983. — С. 63.

[24] Там само.

Михайло Галущак
аспірант Науково-дослідного інституту українознавства

ГЕОПОЛІТИКА В УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІОНАЛІСТИЧНІЙ ДУМЦІ XX – ПОЧ. XXI СТ.: ДІАЛОГ З МИРОСЛАВОМ МИСЛОЮ

Той, хто править у Східній Європі,
той панує над «Хартлендом»;
той, хто править «Хартлендом»,
панує над Світовим островом;
той, хто править Світовим островом,
панує над світом.

Гелфорд Маккіндер

Зимова сесія. Залік з «Україна та геополітика». Студент історичного факультету Мирослав прийшов на випробування з камуфляжним наплічником, щойно з потяга. Дев'ятнадцятирічний хлопчина не встиг добре вивчити предмет, оскільки практично весь навчальний семестр «прогуляв» на фронті. Чекаючи викладача в аудиторії, Мирослав із захопленням слухав, як його одногрупники, один поперед одного, начитавшись книжок, цитували геополітичні теорії провідних світових філософів, розказували про великі ідеї... Мирославу, який без виїзду в Пісках тримав три місяці «якусь» сотню метрів лінії фронту, було дивно чути, як його одногрупники переміща-

ли кордони, ділили й наново об'єднували країни, вирішували, на кого слід сподіватись у цьому світі, а на кого ні... Хлопець мав дещо інші погляди на те, як побудоване це життя.

Один з одногрупників, до війни найкращий друг Мирослава, все переконував останнього не повертатись більше на фронт:

— За кого ти там воюєш? За «Рошен»? Я тобі цукерки й тут можу купити. Подивись навкруги, поїдь в інші країни — люди нормально живуть і без твоєї війни. Життя проходить повз тебе, Мирославе.

Розмову одногрупників перервав викладач, який зайшов в аудиторію і розпочав залік.

Мирослав витягнув білет з питанням: Чи здатна Україна на власний геополітичний проект?

— Знаєте, коли я вчора їхав у потязі, — звернувся Мирослав до викладача, — я заснув із книгою Дмитра Донцова «Дух нашої давнини». Уявляєте, класики української націоналістичної думки XX – початку XX ст. та кілька світових футурологів розмовляли зі мною уві сні на цю ж тему, що в білеті:

Дмитро ДОНЦОВ: Раз на се пішло, Степане Андрійовичу, що у руках моя книжка, то дозвольте я розпочну. Так, час не стоїть на місці: якщо людство зараз відправляє супутник за межі Сонячної системи, навіть якщо кіберпростір не знає меж, то Карпати все ще розділяють Львів та Ужгород, а українці, поляки та москалі живуть фактично на тих же територіях, що і сто та двісті років тому[1]. Як редактор «Вісника», зауважу, що від початку війни з Росією ми знову з'явилися на

[1] Див. док.: Каплан Р. Помста географії [Електронний ресурс]: — С. 9. — Режим доступу: http://readli.net/chitat-online/?b=403340&pg=1

обкладинках світових видань. Світ знову почав нами цікавитися. Сьогодні ми єдині, хто має збройний контакт з Росією. Від долі цієї війни залежить, чи Росія розтрощить Східну Європу[2].

Михайло КОЛОДЗІНСЬКИЙ: Але ж ми боремося за Україну, а не за те, щоб бути щитом Европи. Коли ж із нашою боротьбою сплелася нерозривно справа оборони західноєвропейської цивілізації проти московського варварства, то це тільки прикрашує нашу боротьбу й надає їй світового значення[3].

Микола МІХНОВСЬКИЙ: Панове, ви завершуєте той зворот в історії, який ми розпочали ще століття тому, — боротьбу націй. Відбувається повстання зневолених націй проти націй-гнобителів. Та виникає питання: чи визволення національне можливе для вашого покоління?[4]

Збігнєв БЖЕЗІНСЬКИЙ: Знаєте, якщо Москва піде далі і здобуде контроль над Україною з її 40-мільйонним населенням та величезними ресурсами, а також із виходом до Чорного моря, вона автоматично знову отримає необхідні засоби для того, щоб стати могутньою імперською державою,

[2] Див. док.: Донцов Д. Українська державна думка і Европа [Електронний ресурс]: Вибрані твори. Том І. — С. 131. — Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Dontsov/Vybrani_tvory_Tom_1_Politychna_analityka_19121918_rr.pdf

[3] Див. док.: Колодзінський М. Українська воєнна доктрина (частина перша) [Електронний ресурс]. — С. 40–41. — Режим доступу: http://diasporiana.org.ua/ideologiya/191-kolodzinskiy-m-ukrayinska-voyenna-doktrina/

[4] Див. док.: Міхновський М. Самостійна Україна / Микола Міхновський // Націоналізм: Антологія. 2–ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2006. — С. 425.

що охоплюватиме Європу та Азію[5]. Влада, яка домінуватиме в Євразії, буде контролювати два з трьох найрозвинутіших й економічно продуктивних регіонів світу. Простий погляд на карту вже наштовхує на думку, що контроль над цією територією майже автоматично приведе до підпорядкування Африки, переводячи геополітично периферійні західну півкулю й Океанію в ранг осереднього континенту світу. Близько 75% населення світу живе в Євразії, і більшість фізичного багатства також є там, як у підприємствах, так і під землею[6].

Микола КАПУСТЯНСЬКИЙ: Або з Росією проти Америки, або з Америкою проти Росії... Іншого виходу немає.

Самуель ГАНТІНҐТОН: Погоджуюсь, адже російсько-українська війна — це зіткнення «Православної» і «Західної» цивілізацій. Щоправда, раніше я думав, що це зіткнення буде проходити по Збручі, а не Сіверському Донці. Не надійтесь, що війна на Донбасі закінчиться для вас так швидко — цивілізації не вмирають за один день чи рік[7]. Питання лише в тому, як ви цю битву цивілізацій використаєте.

Степан БАНДЕРА: Таки правда. Сам стан війни створює багато корисніших для революції ситуацій, ніж мирний час[8].

[5] Див. док.: Бжезінський З. Велика шахівниця [Електронний ресурс]. — С. 46. — Режим доступу: http://dontsov-nic.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/Bjezinski.Velyka-shahivnytsia.pdf

[6] Там само.

[7] Див. док.: Гантінґтон С. Зіткнення цивілізацій [Електронний ресурс]. — С. 338. — Режим доступу: http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/36.pdf

[8] Див. док.: Бандера Степан Перспективи Української революції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrlit.vn.ua/lib/bandera/1.html

Та якщо лише ми візьмемо на себе удар Росії — чи залишаться у нас сили на її поділ?

Джордж ФРІДМАН: А, можливо, панове, війна на Донбасі — це американський «гачок», щоб злапати Росію? Як бачите, вже 4 роки йде війна, і ні Київ, ні Москва ніяк не можуть з неї вибратися[9].

Степан БАНДЕРА: Захід, який є головним противником Росії, не включає справи визволення України у цілі війни. Їхня концепція політичної розправи з Кремлем не дає підстав для того, щоб нашу боротьбу зв'язувати з долею їхньої війни[10].

Василь ПАНЕЙКО: З досвіду Західноукраїнської Народної Республіки скажу, що Захід ні пальцем не рушить, якби навіть зі всіх вас тут здерли шкуру. Значить, треба національно-революційно виховувати народ. Треба зростити Ірляндію в Галичині супроти Польщі та Ірляндію на Великій Україні супроти Москви[11].

Григорій ПЕРЕПЕЛИЦЯ: Так, війна в Україні вже показала обличчя Америки. Росія грубо порушила Будапештський меморандум і на це світовий жандарм «Дядько Сем» не дав жодної адекватної реакції. І тут можна говорити, що не лише

[9] Див. док.: Сиротюк Ю. Надійна бандерівщина чи наївне обамофільство / Юрій Сиротюк // Треті Бандерівські читання «Візія Української держави в ідеології українського націоналізму»: збірник матеріалів (3 лютого 2016 р., м. Київ) / Упоряд. Т. Бойко, Б. Галайко, Ю. Сиротюк. — Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2016. — С. 242–243.

[10] Див. док.: Бандера С. Перспективи Української революції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrlit.vn.ua/lib/bandera/1.html

[11] Західно-Українське Товариство Ліги націй, м. Відень. Засідання з дня 3 лютого 1922 р. / Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 355, оп. 1, спр. 1, арк. 41.

Росія порушила цей меморандум, але й США. Для порівняння: СРСР за розв'язання війни проти Фінляндії був виключений з Ліги Націй, а Ірак та Югославія за подібні міжнародні злочини опинилися в повній міжнародній блокаді[12].

Степан БАНДЕРА: Але ми і не можемо повністю ізолюватися від Заходу. Міжнародні союзи корисні і потрібні, але при їх формуванні ми повинні входити виключно по лінії спільних інтересів. Тож спочатку визначмо їх. Але майте на увазі, що це має бути союз рівних з рівними, для спільних цілей, корисний для всіх учасників, без переваги і привілеїв одних народів перед іншими. Ми не можемо об'єднуватися з таким народом, що має на меті наше поневолення чи підкорення[13].

Дмитро ДОНЦОВ: Українська нація занадто зрослася з західноєвропейською культурою, щоби з легким серцем кинутися в обійми напівазійської деспотії[14].

Ярослав СТЕЦЬКО: Ми вже мали достатньо свідчень з нашої історії, як світ дбав про українське питання. На початку XVIII ст. Західна Европа не розуміла й не підтримала Карла XII і Мазепу і своєю байдужістю спричинилася до поразки під Полтавою. Ця битва стала поразкою не тільки Швеції і України, але й цілого цивілізованого світу від дикої

[12] Див. док.: Перепелиця Г. Україна на зламі сучасних міжнародних процесів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2016/2/perepel.html

[13] Див. док.: Бандера С. Перспективи Української революції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrlit.vn.ua/lib/bandera/1.html

[14] Див. док.: Донцов Д. Українська державна думка і Европа [Електронний ресурс]: Вибрані твори. Том І. — С. 110. — Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Dontsov/Vybrani_tvory_Tom_1_Politychna_analityka_19121918_rr.pdf

Московщини. У XX ст. Західна Європа не підтримала Української держави у 1917–1920 роках, внаслідок чого виникла і зміцніла нова червона московська імперія, що сьогодні загрожує цілому світові.

Ба більше, у XX ст. Захід також заразив пошестю манії величі імперських карликів у Центрально-Східній Європі, якот Польщу, Югославію, Чехословаччину, Румунію. Внаслідок цього у неволі в цих державах опинилися литовці, українці, білоруси, хорвати, словенці, боснійці, албанці, македонці, чорногорці, словаки[15].

Макс ВЕБЕР: Ви вже так про цілу Західну Європу не говоріть. Ще на початку XX ст. я ставив вашу країну в один ряд з такими, як Польща, Литва, Фінляндія. Для мене ваша культура зовсім інша і давніша від російської. Ще у 1915 р. я виступав за створення польської, малоруської, литовської та латиської автономних національних держав. Це повторив і в жовтні 1916 р.: «Центральний пункт!... Україна»[16].

Григорій ПЕРЕПЕЛИЦЯ: Все ж таки вважаю, що Західна Європа готова поступитись Росії Україною, і це не лише через тишу, але й через бізнес. Росія досягнула значного успіху у двосторонніх відносинах з багатьма європейськими державами. Чого лише вартують висловлювання про війну в Україні від Ле Пен, Земана... Але водночас це ставить питання, чи військовий потенціал НАТО може бути використаний для

[15] Див. док.: Баган О. Геополітичні погляди Ярослава Стецька [Електронний ресурс] // Гомін України. — 09.10.2012. — № 38 (3470). — Режим доступу: http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/8597/file.pdf

[16] Див. док.: Українська державність у XX столітті : Історико-політологічний аналіз / [В. Адамський, Б. Андресюк, Є. Бистрицький та ін.]. — К.: Політична думка, 1996. http://litopys.org.ua/ukrxx/zmist.htm

вирішення зовнішніх справ. Євросоюз показав себе слабкою ланкою у реагуванні на російський виклик європейській безпеці[17].

Степан БАНДЕРА: Інколи ми у Захід віримо більше, ніж у себе. Західні держави виявляють до України обмежену прихильність, і вона закінчується там, де починається ризик конфлікту з Москвою. Навіть тоді, коли ми їх втягнемо у військовий конфлікт, вони намагатимуться обмежити його до найменших розмірів, намагатимуться закінчити його компромісом. Страх перед війною з Росією — це той страх, що весь час паралізує західну політику. А на Заході держави, які входили у склад Радянського Союзу, переважно трактують не як повноцінні й самосвідомі нації, що змагаються за своє самостійне життя, а як етнічні племена, які входять в орбіту Москви[18].

ОДНОГРУПНИК: То війна на Донбасі — це «Марафонська битва» XXI ст.? Якщо у нас зараз воюють лише цивілізації, то хто нищить українські хрести у Польщі? До речі, ви й досі плекаєте надії на Балто-Чорноморський союз? Знаєте, 5 з 10 моїх близьких друзів поїхали у Польщу на заробітки, тому, на мою думку, проект Пілсудського «Від можа до можа» зараз активно реалізується, правда, українськими «чорноробочими».

[17] Див. док.: Перепелиця Г. Україна на зламі сучасних міжнародних процесів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2016/3/zlam.html

[18] Див. док.: Сиротюк Ю. Надійна бандерівщина чи наївне обамофільство / Юрій Сиротюк // Треті Бандерівські читання «Візія Української держави в ідеології українського націоналізму»: збірник матеріалів (3 лютого 2016 р., м. Київ) / Упоряд. Т. Бойко, Б. Галайко., Ю. Сиротюк. — Івано-Франківськ.: Місто-НВ, 2016. — С. 248–249.

Роджер ОСБОРН: Британський філософ Джон Мілль свого часу писав, що «Марафонська битва була важливіша для англійської історії, аніж битва при Гастінгсі». Не зациклюймось лише на війні з Росією. Жахи Першої світової війни, наслідок якої — понад десять мільйонів вбитих, — продемонстрували всю ілюзію цивілізованості Заходу[19].

Дмитро ДОНЦОВ: Сусід завжди хоче зорати твою межу. На відміну від москаля, який не вміє асимілювати чужинців і не старається сього робити, поляки радше мають великий асиміляційний хист. На противагу москалеві, вони лишають чужинцям дещо (правда, дуже мало) з їх національности. Хіба сьогоднішні «Карти поляка» — це не перетворення нас на «gente Ruthenus, natione Polonus»?[20]

Василь ПАНЕЙКО: Коли Польща говорить, що скоріше віддасть Варшаву, ніж Львів, то Московщина каже, що скоріше віддасть Москву, ніж Київ[21].

МИРОСЛАВ: Начувся і від бабці про поляків, які, до речі, тепер розказують, що не окупували Галичину у міжвоєнний період. Тільки як зайняли наші землі, то хутко почали виключати всіх наших студенів зі Львівського університету; під час військових навчань стріляли з гармат по наших селах, не пу-

[19] Див. док.: Осборн Р. Цивілізація: Нова історія західного світу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://royallib.com/read/osborn_rodger/tsivilizatsiya_novaya_istoriya_zapadnogo_mira.html#0

[20] Див. док.: Донцов Д. Українська державна думка і Европа [Електронний ресурс]: Вибрані твори. Том І. — С. 140. — Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Dontsov/Vybrani_tvory_Tom_1_Politychna_analityka_19121918_rr.pdf

[21] Західно-Українське Товариство Ліги націй, м. Відень. Засідання з дня 3 лютого 1922 р. / ЦДІАЛ України, ф. 355, оп. 1, спр. 1, арк. 40.

скали лікарів до хворих українців[22]. Немає в нас у світі ні «адвокатів», ні «братів», ні «кумів»...

Дмитро ДОНЦОВ: Бо всі наші сусіди бояться сконсолідованої та сильної України. Ти ж пам'ятаєш, як Річ Посполита та Московщина уклали Андрусівське перемир'я і поділили нас по Дніпру?

Але сей договір тоді спровадив наших предків на дорогу, досі ледве їм знану. По російсько-польській угоді 1667 р. вже не можна було балансувати межи сими двома державами, й очі українських патріотів звернулися поволі до Константинополя. Турки добре знали, що порушену перевагою Московщини східноєвропейську рівновагу можна відновити тільки через відбудову незалежної України. Тому я за Чорноморський союз[23].

Юрій ЛИПА: Може й маєте рацію, пане Дмитре. У геополітичному виборі маємо виходити не лише з військових вигод, але й економічних. Над водами повстали всі осередки цивілізацій. Маємо перед собою велику пляму Чорного моря з його затокою Азовським морем і ріки: Кубань, Дон, Дніпро, Дністер і Дунай. Звернімо на них увагу — вони об'єднують населення і його оселі, як найважніші засоби комунікації[24].

22 Відозва українських письменників і журналістів до преси всього світа / ЦДІАЛ України, ф. 359, оп. 1, арк. 67.

23 Див. док.: Донцов Д. Українська державна думка і Европа [Електронний ресурс]: Вибрані твори. Том І. — С. 113. — Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Dontsov/Vybrani_tvory_Tom_1_Politychna_analityka_19121918_rr.pdf

24 Див. док.: Липа Ю. Призначення України [Електронний ресурс]. — С. 57. — Режим доступу: http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3695/file.pdf

ОДНОГРУПНИК: Перепрошую, що знову перебиваю вас, панове, але у мене в руках американський ґаджет, моя сестра уявила себе «Роксоланою» і зустрічається з турком, яких у нашому місті хоч греблю гати, найпопулярніша пісня серед моїх друзів «Тает лед», російський бізнес — спонсор збірної України з футболу, сам я вже домовився про магістратуру у Вроцлаві, а ви тут всі мені говорите «Опирайся на власні сили!». На які сили і навіщо мені на них опиратись?

МИРОСЛАВ: Тоді за кого ми з друзями ризикуємо життям? Ті, хто сидить далеко від фронту, ніколи не відчують, що переживають сотні тисяч українських військових, які воюють на Донбасі, та родини загиблих. Залізом і кров'ю, хрестом і мечем ми боронимо нашу державу[25]. А ти тут розпускаєш нюні...

Ярослав СТЕЦЬКО: Друзі, а скільки ще часу буде та Європа? Відколи вона перестала вірити у своє післанництво, коли її наступальний дух почав завмирати або вироджуватися, прийшов її занепад. Не національний героїзм як ідеал для молоді став предметом захоплення й наслідування, а культ «золотого тельця»! Європейська еліта стала схильна до будь-яких моральних компромісів з силами зла та агресії. Так не має бути — треба вірити у щось, знати, за що вмирати й заради чого жити![26]

Олег БАГАН: Товариство, а може нам піти на Схід у пошуках своїх союзників? Ми вже дійшли згоди, що доки буде

[25] Див. док.: Мисла М. Виступ з нагоди Дня соборності. — Харків, 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=LYRWg9Qwu44

[26] Див. док.: Баган О. Геополітичні погляди Ярослава Стецька [Електронний ресурс]: Гомін України. — 09.10.2012. — № 38 (3470). — Режим доступу: http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/8597/file.pdf

Росія, доти буде війна. Шукаймо союзників у самій Росії, у її тюркськомовному світі. Подивіться на мапу, цей тюркський клин водночас обмежує можливості Індії на Півночі, підважує могутність Китаю, розбалансовує геостратегічну єдність Росії. Тюркськомовне населення ніби розрізає навпіл російський простір, сягаючи від Туреччини до майже Північнольодовитого океану. А якщо ще пообіцяти японцям Сахалін... Цей тюркський світ є природним союзником для народів Північного Кавказу, які вже послаблюють монолітність Російської імперії. Україні треба більше контактувати з цим світом і налагоджувати з ним зв'язки[27].

Дмитро ДОНЦОВ: В Константинополі добре знають, що порушену перевагою Московщини східноєвропейську рівновагу найліпше можна відновити через відбудування незалежної України. Отже, політичні інтереси Туреччини й України тут сходяться[28].

ОДНОГРУПНИК: Знаєте, ваш «тюркський світ», як мій дідо: велика історія, але вже нічого не може.

Олег БАГАН: Ніхто не каже, що це має бути завтра. У нашій геополітиці мусимо більше налагоджувати зв'язки з Півднем та Сходом, в діапазоні «Балкани — Туреччина — Кавказ — Закавказзя — Іран — Середня Азія». Цей простір зберігає велику перспективу росту, оскільки всі його народи наприкін-

[27] Див. док.: Баган О. Україна XXI століття: геополітичні виклики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2011/1/bahan.html

[28] Див. док.: Донцов Д. Українська державна думка і Европа [Електронний ресурс]: Вибрані твори. Том І. — С. 113. — Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Dontsov/Vybrani_tvory_Tom_1_Politychna_analityka_19121918_rr.pdf

ці ХХ ст. вийшли на новий етап самооновлення, практично всюди відбулись революції, і, звичайно ж, вони розташовані на перехресті основних геополітичних шляхів. Подивіться, як зараз розвивається Китай та інші «азійські тигри». Хіба через Америку Європа буде возити свою продукцію з «Піднебесної»? Не зациклюймося на самому Заході. Скажіть, Степане Андрійовичу, бандерівці, на відміну від сьогоднішньої влади, завжди мали плани «В» і «С»...

Степан БАНДЕРА: Так, коли німці не дозволили нам мати Українську державу, яку ми проголосили 30 червня 1941 р., ми не опустили рук, а перейшли у підпілля...

Михайло КОЛОДЗІНСЬКИЙ: І у 1943 р. створили Антибільшовицький блок народів. Знаєте, коли інші республіки билися за здобич, Рим бився з сусідніми містами за те, щоб їх втягнути в союз. Своєю революційною активністю маємо змусити світ дослухатися до нас, зокрема тих, кому загрожує Росія. Хто має інтерес у тому, нехай нам помагає[29].

Петро ФЕДУН-ПОЛТАВА: Правду говорите, московське ярмо однаково тисне як український народ, так і всіх інших поневолених. До цієї боротьби проти кремлівських експлуататорів маємо кликати і самих росіян[30].

Степан БАНДЕРА: Україна є стрижнем фронту поневолених Москвою народів у їх боротьбі за своє національно-дер-

[29] Див. док.: Колодзінський М. Українська воєнна доктрина (частина перша) [Електронний ресурс]. — С. 55. — Режим доступу: http://diasporiana.org.ua/ideologiya/191-kolodzinskiy-m-ukrayinska-voyenna-doktrina/

[30] Федун-Полтава П. Хто такі бандерівці і за що вони борються [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://warbibl.io.ua/s979844/hto_taki_banderivci_ta_za_shcho_voni_boryutsya_petro_poltava-fedun

жавне визволення. Успіх і перемога цього фронту передусім залежить від активної ролі в ньому України. Пригожа ситуація, прихильність і допомога сторонніх сил можуть відігравати часом значну, але завжди тільки допоміжну, а не основну ролю. Ні на що не здадуться навіть найкращі нагоди й готовість допомогти, якщо сама нація не виборює й не кує своєї долі власною боротьбою[31].

Збігнєв БЖЕЗІНСЬКИЙ: Маєте рацію, пане Степане. Україна буде здатною на власний геополітичний проект лише за умови, коли сама буде сильною. Активні геостратегічні гравці — це держави, що мають спроможність і національну волю застосувати силу чи вплив поза своїми кордонами для того, щоб змінити нинішній геополітичний стан справ[32].

Михайло КОЛОДЗІНСЬКИЙ: Зараз багато проводять паралелей з Українською Революцією сторічної давності. Тоді ми не зуміли втримати своєї держави не тому, що не знайшлося когось, хто б узяв до рук зброю... А тому, що бракувало нам у владі таких, як Цезар, Кромвель, Хмельницький, Бонапарт чи Гарібальді. Чи здатні ми без таких провідників на власний геополітичний проект? Питання риторичне.

У битвах під Каннами загинуло кількадесят римських сенаторів, а скільки сенаторів Центральної Ради загинуло в українській війні? Також маємо пам'ятати, що не дивізії генерала Галлера розбили Галицьку Армію, а те, що на другий день після перевороту, 1 листопада, не збіглося до Львова,

[31] Див. док.: Бандера С. Перспективи Української революції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrlit.vn.ua/lib/bandera/1.html

[32] Див. док.: Бжезінський З. Велика шахівниця [Електронний ресурс]. — С. 40. — Режим доступу: http://dontsov-nic.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/Bjezinski.Velyka-shahivnytsia.pdf

столиці ЗУНР, кілька тисяч українських селян з околиці, а за тиждень — кількадесят тисяч з цілої Галичини. Щастя усміхається до людини, а так само до народів, дуже рідко, й то тільки на короткий час[33].

— Перепрошую, — перервав свою розповідь викладачеві Мирослав, — мені прийшла есемеска.

Він глянув на телефон, зблід і через кілька хвилин мовчання сказав:

— Убили мого друга. А Фукуяма каже, що це вже «кінець історії»[34]. Послухати б від нього це в Пісках... Скільки ми не проектували б наших майбутніх геополітичних стратегій, все одно справжня Україна зараз відбувається на Донбасі, зокрема й у геополітичному розумінні.

[33] Михайло Колодзінський. Українська воєнна доктрина (частина перша) [Електронний ресурс]. — С. 55–56. Режим доступу: http://diasporiana.org.ua/ideologiya/191-kolodzinskiy-m-ukrayinska-voyenna-doktrina/

[34] Френсіс Фукуяма Демократія vs лібералізм / Розмову вів Євген Ланюк / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zbruc.eu/node/55504

Ігор Ляльков
магістр історії,
координатор Руху Солідарності «Разам»
з міжнародних питань (Менск)

«ГІБРИДНА ВІЙНА» РОСІЇ ЗА СТВОРЕННЯ «РУСКОГО МІРА». ЯК ЦЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ І ЩО РОБИТИ?

Російсько-українська війна, яка почалася в 2014 р., подарувала світові нове словосполучення — «гібридна війна», яке моментально поширилося в медіасферу й показало, що мова не про унікальну ситуацію, а про добре продуману й опрацьовану схему політичної, інформаційної, ідеологічної та військової підготовки до окупації країни, схему, яка має універсальний характер і може з незначними змінами екстраполюватися на найрізноманітніші країни — жертви агресії.

Теорія й практика «гібридного конфлікту» сьогодні є найвищим досягненням російської військово-політичної думки і вважається (не без підстав) найбільш ефективним методом підпорядкування сусідніх держав диктату Кремля. Отже, у всіх випадках російської агресії слід очікувати застосування, перш за все, саме арсеналу сил і засобів «гібридної війни», відпрацьованих в Україні в 2014–2017 рр. У той же час логіка розвитку подій у світовому масштабі змушує кремлівський режим прискорено реалізовувати свої агресивні пла-

ни стосовно сусідніх країн, оскільки можливості Росії перемогти в розв'язаному конфлікті зменшуються пропорційно до падіння її економіки, а викликані економічним спадом внутрішньополітичні конфлікти вимагають термінової консолідації російського суспільства навколо образу зовнішнього ворога й постійної внутрішньої легітимації кремлівського режиму шляхом демонстрації зовнішньополітичних і воєнних перемог. Отже, екстраполяція практики «гібридної війни» Росії з Україною в, наприклад, Білорусь виглядає досить імовірною навіть в короткочасній перспективі. Для того, щоб запобігти успіху Росії в передбачуваному конфлікті, необхідною умовою є чітке розуміння суті й характеру гібридної війни та розуміння дій Росії на першому її етапі, коли ще є можливість не довести справу до наступних етапів і до пролиття крові.

«Гібридна війна» в найзагальнішій формі може бути визначена як військова агресія однієї держави проти іншої, зовні замаскована під внутрішньополітичний конфлікт в державі-жертві агресії. У разі сучасної «гібридної війни» Росії внутрішній конфлікт зовсім не обов'язковий — його імітують засобами російських медіа незалежно від реального стану. Тобто йдеться про неспровоковану пряму іноземну військову інтервенцію, тільки зовні закамуфльовану під «громадянську війну» в країні-жертві агресії. Під час гібридних конфліктів на території пострадянського простору керівництво Російської Федерації ставить перед собою низку цілей, що сукупно є проектом створення так званого «русского міра».

Вперше термін «рускій мір» в публічних промовах президента Росії В. Путіна пролунав у 2001 році перед Світовим

конгресом співвітчизників, які проживають за кордоном: «Рускій мір далеко виходить за географічні межі Росії і навіть далеко за межі російського етносу». У своїй промові в грудні 2006 р. в Санкт-Петербурзі Путін уточнив: «Рускій мір може і повинен об'єднати всіх, кому дороге російське слово і російська культура, де б вони не жили, в Росії або за її межами». Практичне застосування цього об'єднання стало остаточно зрозумілим після його ж програмної промови в Мюнхені в лютому 2007 року, яка почала епоху нового протистояння між Росією та Заходом.

Не змусили себе чекати й практичні кроки щодо створення інституцій, для яких розширення «руского міра» стало основним завданням діяльності. 21 червня 2007 р. указом президента РФ № 796 був створений спеціальний Фонд «Рускій мір», а указом президента РФ № 1315 від 6.09.2008 р. замість скромного Російського центру міжнародного наукового й культурного співробітництва при МЗС було створено спеціальний державний орган виконавчої влади — Федеральне агентство у справах Співдружності незалежних держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, і міжнародної гуманітарної співпраці («Россотрудничество»).

Проект «руского міра» є свого роду «матрьошкою» або «цибулиною», центром якої є Кремль, а далі перебуває ряд «концентричних кіл», що відповідають різним ступеням контролю над ситуацією російського військово-політичного керівництва.

У першому колі «матрьошки руского міра» розташована сама Російська Федерація. Для території РФ в проекті «руского міра» передбачена консервація на невизначено довгий час (в ідеалі — назавжди) прямого «ручного» управління

Кремлем з повною ліквідацією інститутів громадянського суспільства, незалежних ЗМІ, з формальною імітацією виборчих процедур при реально авторитарному характері управління й відсутності альтернатив чинній владі, з постійною дією апарату державної ідеологічної пропаганди й збереження ресурсно-орієнтованого характеру економіки з повною залежністю бізнесу від держави. Цієї мети Кремль вже майже повністю досягнув.

Наступне коло «руского міра» — це незалежні держави, які раніше були союзними республіками СРСР. Для них передбачено поступове досягнення такого ж повного контролю з боку Кремля, яке вже досягнуто для території РФ. Формально зберігаючи статус «незалежних держав», проект «руского міра» передбачає встановлення в цих державах повністю підконтрольних Росії маріонеткових режимів й поступову втрату цими державами всіх ознак суверенітету, крім герба, прапора та гімну.

Метою РФ щодо пострадянського простору є не просто встановлення маріонеткових проросійських режимів, що сприяють здійсненню зовнішньополітичного курсу Кремля й самостійно контролюють ситуацію всередині своєї країни. Такі режими, як лукашенківський, розглядаються лише як перехідний етап, необхідний для встановлення повноцінного контролю Кремля над пострадянськими країнами. У концепції «руского міра» Кремль не покладається на союзників — кінцевою метою є встановлення повного прямого контролю влади РФ над пострадянськими країнами.

Послідовність інтеграції раніше незалежних держав в «рускій мір» передбачає (після встановлення в країні маріонеткового проросійського режиму, як-от лукашенківський)

цілий ряд внутрішньополітичних трансформацій і зовнішньополітичних кроків, які загалом повинні унеможливити вихід країни з орбіти впливу «руского міра» незалежно від бажання місцевої влади. Отже, проросійський маріонетковий режим повинен поступово передати практично всі свої функції безпосередньо Кремлю чи російським корпораціям та інституціям, які контролює Кремль, і в підсумку зберегти лише декоративну функцію, подібну до функції «влади» автономних утворень у складі РФ.

Було б помилкою вважати, що за досягнення такого рівня інтеграції РФ допустить збереження первісної ролі проросійського маріонеткового режиму. Ні, для збереження стабільності контролю РФ над інтегрованою країною передбачається поступова передача контролю над окремими сферами життя інтегрованої країни від місцевого маріонеткового режиму прямо в Росію. Принциповим нововведенням проекту «руского міра» в його сучасному вигляді, в порівнянні з рядом попередніх проектів встановлення імперського контролю РФ над іншими країнами, є велика увага до встановлення не тільки «вертикального» контролю, а й контролю «горизонтального», за якого цілі сфери життя країни-сателіта виводяться з-під контролю місцевого маріонеткового режиму й безпосередньо інтегруються з відповідною галуззю Росії. У цьому сенсі проект «руского міра» більшою мірою схожий не на відносно недавні політичні проекти встановлення прозахідних чи прорадянських режимів в посткраїнах «третього світу», а на більш давню сталінську практику «радянізації» завойованих держав.

Перш за все, так звана «свобода» медіапростору імітується через пряме мовлення в країні російських ЗМІ й завдяки

скуповуванню російськими медіахолдингами медіаактивів в країні-сателіті. Крім того, в державі-сателіті здійснюється інтегрування й пряме управління з РФ банківським капіталом і великою промисловістю.

Для створення противаги місцевому сателітному уряду формується ще більш залежна від Москви опозиція, яка в будь-який момент може бути протиставлена чинному режиму в разі його недостатньої «вірності» Москві й забезпечує одночасно дві функції — імітацію збереження демократії і додатковий засіб тиску Кремля на місцевих маріонеток. Водночас антиросійська опозиція максимально елімінується з політикуму країни.

Нарешті, важливою частиною «горизонтального» контролю є встановлення прямого місцевого маріонеткового режиму, контролю над армією і спецслужбами держави-сателіта. Для цього здійснюється масове вербування офіцерського складу армії і служб безпеки як інформаторів і агентів впливу ФСБ і ГРУ. Перш за все, таке вербування відбувається через їхнє залучення до корупційних схем з подальшим шантажем з боку спецслужб РФ разом з допомогою в просуванні по службі — доки такі агенти впливу не обіймуть всіх або більшість ключових посад в арміях і спецслужбах країн-сателітів. Йдеться не про побудову традиційної агентурної мережі в чужих арміях або спецслужбах, а про повне заміщення позицій в керівництві військ і спецслужб людьми, які безпосередньо залежать від спецслужб РФ, тобто фактично про перехід контролю над армією і спецслужбами від маріонеткового проросійського уряду безпосередньо до РФ.

За результатом виконання всієї сукупності описаних заходів пострадянська держава займає відведене їй в «росій-

ському світі» місце, яке крім формального статусу «незалежної країни» нічим не відрізняється від статусу автономії у складі РФ.

Наступним «шаром» у «матрьошці руского міра» є ряд країн Центральної та Східної Європи — це переважно колишні члени «Варшавського Договору» (країни Вишеградської групи та Балканського регіону, включаючи Грецію) і ряд країн «третього світу» (перш за все Сирія й деякі інші арабські країни, Туреччина, Іран, Індія, Бразилія, Ізраїль). Для цих країн визнається неможливість встановлення повного тотального контролю з боку Москви, але передбачається встановлення такого характеру відносин, за яким ці країни гарантовано виступали б союзниками Росії у всіх зовнішньополітичних питаннях і де Росія як мінімум мала б «право вето» на всі серйозні зовнішньополітичні рішення.

У наступному «шарі» «російської матрьошки» перебувають материкові держави Західної Європи, від Німеччини й Австрії до Іспанії, Португалії та Скандинавії, яким в проекті «руского міра» відведена роль «нейтрального буфера» між Росією й англосаксонськими країнами (останні розглядаються в концепції «руского міра» як «одвічні вороги» і єдині гідні суперники Росії) і «корисних ідіотів», що виконують роль проросійського міжнародного лобі в протистоянні Росії та США на міжнародній арені. Для цих країн передбачений «надм'який контроль», який здійснюється через три основні механізми: прямий таємний контроль політичних еліт (як владних, так і опозиційних) через залучення їх до корупційних схем (те, що в німецьких ЗМІ отримало назву «ефект шрьодеризації» в честь «придбаного» концерном «Газпром»

колишнього канцлера Німеччини Шрьодера); контроль меседжів в місцевих ЗМІ через фінансові угоди з їх власниками й через систематичне «прикормлювання» місцевих журналістів та інтелектуалів; створення преференцій в економічних проектах з Росією місцевим великим корпораціям за використання на користь Росії лобістських можливостей цих корпорацій у своїх країнах.

Для повної реалізації описаного проекту необхідними умовами є демонтаж Північноатлантичного Альянсу та Європейського Союзу в їх нинішньому вигляді. Зараз РФ робить значні зусилля і вкладає великі ресурси на підтримку так званих «євроскептиків» в політичних колах Євросоюзу і в роздування антиамериканських і, відповідно, антинатівських рухів в країнах Європи. Концепція «руского міра» в завершеному вигляді передбачає значне ослаблення Заходу і його розкол на три частини, які борються між собою:

1) США й англосаксонський світ (позбавлені, відповідно до планів Кремля, союзних відносин з материковою Європою);

2) материкові країни «старої Європи» (які за планом Кремля активно борються проти англосаксонського світу й мають союзницькі відносини з Росією);

3) країни Центрально-Східної Європи (що, згідно з планами Кремля, повністю вийшли із зовнішньополітичних і військових союзів зі США та Західною Європою, конкурують з країнами «старої Європи» і повністю перейшли під «м'який» контроль Росії).

Такий «геополітичний розклад» повинен забезпечити Росії роль «глобального гравця», який на рівних конкурує й ділить «сфери впливу» зі США.

Російська військова агресія проти України 2014–15 рр. дала початок новій фазі проекту побудови «руского міра», а саме переходу РФ до фази встановлення прямого військово-політичного контролю над пострадянськими державами.

У найзагальнішому вигляді план російського завоювання сусідніх країн охоплює такі послідовні фази:

1. «Нульова», або «латентна» фаза — фаза психологічної і пропагандистської війни. У цій фазі цілями РФ є:

— психологічна підготовка російського суспільства до «необхідності» збройного втручання РФ у вибрані для агресії країни;

— психологічна підготовка суспільства в країні-жертві агресії, яка повинна послабити опір вторгненню;

— підготовка в країні-жертві агресії проросійських груп впливу, які будуть безпосередньо залучені на наступних фазах вторгнення;

— підготовка громадської думки й політичної позиції в країнах Заходу, які повинні легітимізувати в очах світової спільноти агресивні дії РФ щодо країни-жертви агресії й нейтралізувати міжнародні механізми колективної безпеки.

Можна впевнено говорити, що цю «нульову» фазу ми бачимо зараз у ставленні до Білорусі. І єдиним відносним «позитивом» для нас можна вважати лише те, що ця фаза не має конкретної тимчасової прив'язки й може здійснюватися необмежено, поки, з точки зору Росії, не складуться сприятливі умови для переходу до наступних фаз «гібридної війни».

2. Фаза початку прямого вторгнення, яку можна охарактеризувати як «фазу дестабілізації» і водночас як «війну телекартинок».

Основними цілями РФ в цей період є:

— імітація «громадянського конфлікту» в країні-жертві агресії;

— формування негативного образу потенційних супротивників російського вторгнення;

— створення ілюзії «слабкості» наявного уряду країни й «відсутності контролю» з боку влади країни над територією (всієї або її частиною) і над різними «збройними формуваннями» (реальними або уявними);

— формування «образу жертви насильства» серед прихильників Росії в країні-жертві агресії, імітація «репресій проти мирного населення» владою країни або «непідконтрольними владі радикальними елементами».

3. Логічним продовженням попередньої фази є наступна — «імітація громадянського опору». Після імітації «жорстоких репресій» проросійські групи впливу, вже під безпосереднім керівництвом офіцерів ФСБ і ГРУ РФ і за безпосередньої участі спецпідрозділів російської армії, імітують створення «громадянської самооборони», яка нібито покликана виключно «захистити мирне населення від репресій».

4. За формальним проголошенням опору відразу ж іде фаза ескалації насильства й провокацій — «фаза першої крові». Безпосередня мета РФ на цій стадії конфлікту — спровокувати владу країни на кровопролиття, яке буде тут же тенденційно продемонстроване російськими медіа, призведе до компрометації влади в очах світової спільноти й легітимізує перехід РФ до наступної фази активних дій. Додатковою метою на цьому етапі є досягнення «точки неповернення» для проросійських груп всередині країни-жертви вторгнення.

5. Наступну фазу можна охарактеризувати як «фазу імітації суб'єктності». Метою РФ на цьому етапі є імітація створення «самоврядування» або «альтернативного уряду» з членів проросійських груп впливу, які активно брали участь в попередніх фазах конфлікту, тобто імітація переходу від «стихійно повсталих груп самооборони» до «легітимних виразників волі місцевого населення».

6. Закінчивши «фазу імітації суб'єктності», робиться наступна фаза, яку можна назвати «фазою легітимації вторгнення, або фазою референдумів». На цьому етапі метою РФ є міжнародна легітимація окупації всієї країни або її частини через імітацію «народного волевиявлення» («референдумів», «виборів» і т. д.).

Якщо попередні фази конфлікту не закінчилися повним поваленням чинного уряду й заміною його маріонетковим режимом, повністю контрольованим з Москви, наступною фазою конфлікту буде повномасштабне військове вторгнення збройних сил РФ, яке має імітувати «війну між урядом і органами самоврядування на непідконтрольних йому територіях».

Особливістю російської пропаганди є те, що вона спочатку є інструментом державної політики (а з урахуванням політики сучасної російської держави — інструментом спецслужб і армії) і переслідує цілком прагматичну мету — інформаційний супровід майбутньої військово-політичної експансії Росії. Самі кремлівські ідеологи не приховують такого ставлення до медіасфери. Тоді, коли в країнах Заходу ЗМІ є насамперед інститутом інформування суспільства, а PsyOps («Psychological Operations») і MISO («Military Information Support Operations») мають дуже обмежену сфе-

ру застосування (тільки в регіонах, де вже ведуться активні бойові дії, переважно в прифронтовій зоні), в Росії в першому десятилітті XXI ст. розроблена й сформульована цілісна й завершена концепція «консцієнтальної війни», тобто «війни за свідомість». На думку авторів цієї концепції, відомих своєю близькістю до Кремля, — Юрія Крупнова й Максима Калашникова, — метою «консцієнтальної війни» є «знищення певних типів і форм людської свідомості», причому оптимальним вважається знищення невигідного Росії типу свідомості шляхом пропагандистського «промивання мізків» з фізичним збереженням «носія свідомості». Після перемоги в «консцієнтальній війні» за свідомість більшості населення території, на яку претендує Росія, ті, хто залишився стійким до пропаганди, — «носії неприйнятних типів свідомості» — повинні бути фізично знищені вже «традиційними» військовими й поліційними засобами.

Отже, Росія вже давно веде проти сусідніх країн, і особливо проти колишніх республік СРСР, неоголошену «консцієнтальну війну» на знищення, якій зокрема Білорусь не протиставляє нічого, тому що ми не звикли сприймати те, що відбувається в інформаційній сфері, як частину військового конфлікту до його переходу в «гарячу» фазу. Тим часом український досвід демонструє, що перехід від «консцієнтальної війни» до збройних форм «гібридної війни» здійснюється дуже швидко, а «війна за свідомість» є повністю продуманою фазою підготовки прямого військового вторгнення.

У контексті підготовки агресії Росії проти сусідніх країн нас передусім цікавить пропаганда, адресована потенційній проросійській «п'ятій колоні» в країні-жертві агресії.

По суті, вона нічим не відрізняється від пропаганди для внутрішньоросійської аудиторії, в ній тільки трохи інакше розставлені акценти.

Країна-жертва агресії виглядає як «неповноцінна», яка виникла «випадково», в результаті «історичної помилки» або «штучно відірвана від Росії Заходом». Дуже важливими складовими цього пропагандистського «блоку» є тези про розпад СРСР як «геополітичну катастрофу» й «історичну випадковість», в той час як існування Російської Імперії і СРСР трактується як історично закономірне, «природне», а період життя в складі Росії (СРСР) — як найбільш успішний для всіх народів, що жили в імперії. Росіяни презентуються як єдиний народ на території колишньої імперії, який здатний на самостійне державне будівництво, а всі інші народи — як «бездержавні» і «неповноцінні», завжди «залежні від інших великих народів».

Принциповою метою цього пропагандистського блоку є позбавлення сусідів Росії власної суб'єктності та бачення їх виключно в ролі підлеглих об'єктів, які могли бути або під впливом і управлінням Росії (що краще), або під впливом і управлінням інших «великих» країн — конкурентів Росії (що гірше). Таке позбавлення суб'єктності є найважливішою передумовою для виправдання збройної агресії проти цих країн — в картинці «руского міра» йдеться не про агресію проти незалежних країн, а про «переділ сфер впливу між Росією й Заходом».

Якщо цільові групи (аудиторії), на які орієнтована російська пропаганда, досить численні, то активні російські «групи впливу» становлять набагато меншу частину населення країни-жертви агресії. Однак роль цих груп на початковій

стадії «гібридної війни» непропорційно велика, що змушує звернути на них особливу увагу в нашій доповіді.

Перш за все, потрібно звернути увагу на таку, здавалося б, не пов'язану з Росією частину суспільства, як місцеві радикально-націоналістичні організації. Оскільки ці групи й організації, як правило, декларують явну антиросійську риторику, то, на перший погляд, розглядати їх як частину плану російського вторгнення виглядає нелогічно. Однак насправді саме їм відведена дуже важлива частина підготовки й, особливо, легітимації російського вторгнення. У нашій країні до таких «внутрішніх зрадників» слід зарахувати також ті громади, які у своїй риториці виглядають максимально антиросійськими, але одночасно повністю заперечують суб'єктність Білорусі та білорусів — так званих «радикальних литвинів».

Наступною групою активного впливу, якій відведена значна роль в ранніх стадіях агресії, є місцевий великий і середній капітал, у своїй фінансовій діяльності тісно пов'язаний з Росією.

Для розуміння ролі цієї групи впливу слід розуміти, що в сучасній Росії відсутній вільний ринок і не існує великого бізнесу, не пов'язаного щільно й безпосередньо з державним апаратом РФ. За підсумком кількох «мафіозних воєн» і перерозподілу ринків і сфер впливу до початку 2000-х років, в Росії сформувався єдиний провідний клан, заснований на «симбіозі» вихідців зі спецслужб, чинних офіцерів ФСБ і ГРУ, генералітету і лідерів найбільших паливно-енергетичних корпорацій. Як мінімум, протягом останнього десятиліття цей клан повністю контролює всі більш-менш істотні фінансові потоки в РФ і її зовнішньоторговельну діяльність. Отже, слід розуміти, що будь-які фінансові потоки, які пов'язують

Росію й місцевий бізнес в пострадянських країнах, обов'язково контролюють спецслужби РФ, а так звані «приватні» російські компанії завжди використовують не тільки для отримання фінансового доходу, але і як інструмент державної політики РФ. Таке використання є необхідною умовою, без якої російські компанії не отримують можливості зовнішньоекономічної діяльності.

Вкрай важливою групою активного впливу є місцеві «незалежні» засоби масової інформації, які безпосередньо або через посередників належать російському капіталу. Подібну роль можуть відігравати також неурядові організації, які фінансують з Росії, закамуфльовані під структури громадянського суспільства.

Особливу увагу слід звернути на групи активного впливу, які можна розділити на дві основні частини: «мирні» групи, які не беруть прямої участі в збройному вторгненні, але які використовують для його політичної легітимізації, і групи, що є базою для створення окупаційних парамілітарних формувань на початковій стадії агресії.

«Мирні» групи представляють в основному різні організації з «вивчення російської мови», «захисту прав російськомовних» (в Білорусі!), «збереження російської історії й культури». Найактивнішими з них є, як правило, православні церковні організації та організації «ветеранів Великої Вітчизняної війни». Цим групам під час російського вторгнення відводиться роль «ритуальної жертви націоналізму» і «тих, кого треба захищати».

Що ж стосується самих російських парамілітарних формувань, то їхній кістяк формується задовго до початку активних бойових дій (в Україні — з початку 2000-х років):

— місцеві філії російських націоналістичних організацій — РНЄ, ДПНЄ, НОД, НБП, «Другая Россія» і т. п. (частина з них заборонена в самій Росії через радикалізм, але ФСБ РФ їх підтримує на території сусідніх держав);

— легальні молодіжні військово-спортивні проросійські організації, часто закамуфльовані під організації «патріотичного виховання» молоді, в яких «патріотичне виховання» проводять в радянському стилі й традиціях;

— спортивні клуби (переважно «бойових єдиноборств»), як правило, пов'язані з місцевим криміналітетом;

— організації, що під виглядом «культурних і освітніх обмінів» відправляють молодь в тренувальні табори в Росії;

— організації «козацтва» (формально етнокультурні та освітні, але з парамілітарною структурою і дисципліною);

— організації ветеранів Афганістану та інших локальних конфліктів (так званих «воїнів-інтернаціоналістів»).

Нарешті, дуже важливу роль у створенні російських парамілітарних формувань у Криму й на Сході України відіграли ніяк не легалізовані й раніше непомітні неформальні спільноти відставних офіцерів радянської армії, особливо — відставних офіцерів КГБ і ГРУ СРСР. Як показали події в Криму і на Донбасі, значна частина відставних офіцерів, які жили після відставки повністю мирним життям, виявилися учасниками заздалегідь підготовленої й задовго до початку активного вторгнення «законсервованої» агентурної мережі російських спецслужб. На початку вторгнення ці офіцери-відставники отримали наказ про вихід з підпілля й перейшли до активної діяльності. Саме такі відставники (разом з лідерами військово-спортивних проросійських організацій) стали першими «польовими» командирами російських парамілітарних

формувань і першими окупаційними «мерами» й «комендантами» захоплених міст.

Крім типових зареєстрованих, або принаймні структурованих, організацій, що мають явних лідерів і учасників, під час «гібридної війни» проти України Росія вперше використала новий тип організації мас, який раніше використовували переважно опозиційні об'єднання, і вперше поставила його на службу державі — вербування та об'єднання активістів через соціальні мережі.

Якщо Білорусь, яка вже є жертвою російської «гібридної війни», хоче все-таки уникнути збройного вторгнення, то нам слід приділити особливу увагу своєчасному визначенню й контролю груп безпосереднього активного впливу, описаних в цій доповіді.

У «руского міра» вистачає обдурених шанувальників, однак, як правило, всі проросійські організації безпосередньо або через посередників отримують фінансування з РФ. З точки зору кремлівських хазяїв, пряма залежність від російського державного фінансування забезпечує більшу лояльність і можливість постійного контролю діяльності таких організацій в порівнянні з «ідейними» адептами «руского міра», які не залежать від Кремля безпосередньо.

Одними з перших кроків в організації протидії російській агресії повинні бути виявлення, взяття на облік і наступний уважний моніторинг всіх бізнес-структур, в економічній діяльності яких торговий або фінансовий оборот з Росією стоїть на першому місці, в порівнянні з іншими країнами.

Наступним кроком має бути виявлення й облік тих політичних сил, які отримують фінансування безпосередньо з Росії або з пов'язаних з нею бізнес-структур.

Дуже важливим є облік всіх тих неурядових організацій, які мають російське фінансування, а також облік і моніторинг всіх мас-медіа, в статутному капіталі яких присутні російські гроші (незалежно від того, чим формально займається ця НДО або якою мовою ведуть свою діяльність ЗМІ).

Моніторинг їхньої діяльності може допомогти спрогнозувати початок критичної ситуації і, у такий спосіб, не дати патріотичним силам застати себе зненацька.

Природно, особливу увагу слід звернути на виявлення та моніторинг організацій, які є фактором потенційної прямої загрози, — потенційним учасникам військової інтервенції.

Крім організацій, слід організувати окремий облік людей, які є потенційно небезпечними, а саме:

— проросійських активістів, навіть формально начебто лояльних Республіці Білорусь, але які публічно продукують тексти на підтримку загарбницьких дій Росії, ностальгії за СРСР, виправдання репресій радянського періоду;

— всіх осіб, що проходили навчання під час «культурних і освітніх обмінів» на території Росії;

— всіх колишніх офіцерів КГБ СРСР, ГРУ ЗС СРСР, інших спецслужб і спецвійськ СРСР, які проживають на території Білорусі, незалежно від того, чим нині займаються.

Особливу увагу слід звернути на моніторинг мережі Інтернет, де потрібно відстежувати дві категорії інформації:

— вести персональний облік блогерів, які закликають до підриву національної державності, або публічно висловлюють тези на підтримку загарбницької політики РФ, ностальгії за СРСР, виправдання репресій радянської влади;

— вести облік і щоденний моніторинг діяльності проросійських груп в соціальних мережах.

Маючи на увазі необхідність інформаційного та інтелектуального протистояння «рускомірним» агресорам «гібридної війни», не слід виключати можливість оцінки їхніх висловлювань в ЗМІ та в Інтернеті щодо відповідності правовим нормам Республіки Білорусь, зокрема статті 361 Кримінального кодексу (заклики до дій, спрямованих на шкоду зовнішній безпеці Республіки Білорусь, її суверенітету, територіальної недоторканності, національної безпеки і обороноздатності).

УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ Й ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОЕКТИ

Юрій Черкашин («Чорнота»)
голова Всеукраїнської молодіжної
громадської організації «Сокіл»,
ветеран московсько-української війни

КОРДОНИ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ

Змагатимеш до поширення сили, слави,
багатства та простору Української Держави.

Однією з фундаментальних основ ідеології українського націоналізму є соборність Української Держави. Націоналістичний рух ніколи не вдовольниться існуванням держави лише на обмежених українських територіях. Він завжди намагався втілити в життя прагнення нації до творення держави на всіх етнічних українських землях. Найяскравішою демонстрацією цього прагнення була злука УНР та ЗУНР, акт якої проголошував створення найбільшої за площею держави української нації від часів Київської Русі. У своїх намаганнях відродити державність України в ХХ столітті націоналісти завжди декларували, що їхні дії є не просто спробою утворити державне утворення на якихось окремих теренах, а є створенням платформи для побудови Української Самостійної Соборної Держави на всіх українських етнічних землях. Так було у 1939 році в Ужгороді та Хусті, ще більш яскраво це було виражено у 1941 році у Львові. Проте, на жаль, ці спроби не

були доведені до кінця, і Україна продовжила існувати в другій половині XX сторіччя в бездержавному стані, протягом певного часу маючи підпільний уряд у формі УГВР. Існування останньої, що формувала політичну платформу боротьби УПА, є ще одним свідченням прагнення побудови Української Держави на всіх етнічних землях.

Проголошення у 1991 році на території маріонеткової УРСР незалежності України відкрило нові перспективи у побудові соборної держави. Проте у політичній площині на той момент не було сил, які б продовжили соборницькі традиції ОУН і мали достатній вплив. Боротьба за владу в пострадянській Україні розгорнулась між комуністами та демократами. Останні цю боротьбу програли й формування нової політичної еліти було повністю в руках комуністів, вчорашнім господарем яких був Кремль. Відповідно нова влада в Києві й далі орієнтувалася на Москву, тому про якісь дії в напрямку творення держави, що б включала в себе всі етнічні українські території, взагалі не йшлося. Натомість комуністи, відчувши послаблення контролю з боку Кремля, зайнялись перерозподілом матеріальних благ та ресурсів, що були на території УРСР, заклавши початок формування сучасної олігархічної системи. Перша половина 90-х років могла бути доволі сприятливим періодом для перегляду кордонів колишнього СРСР. Тоді московська військова машина була, м'яко кажучи, не в найкращому стані, що довели події 1994–1996 років на Кавказі, коли крихітна армія Ічкерії та кілька добровольчих структур завдали поразки ЗС РФ в ході Першої Чеченської війни. Це продемонструвало, що Москва не здатна ефективно вести війну без залучення до своєї воєнної машини поневолених народів. За умов грамотного політичного керівництва та кадрової чистки в лавах

силових структур, а саме відсторонення з командних посад москвофілів, Україна мала шанс повернути свої території, що після 1991 року залишились в складі РСФСР, а потім РФ. З іншого боку, Кремль в цей час сам почав процес перегляду кордонів СРСР військовими методами в Абхазії та Південній Осетії. Проте цей шанс не був реалізований.

Вчорашні комуністи намагалися сформувати собі новий образ. Тому провели ряд реформ, що мали б змінити зовнішню форму державної машини — запровадження на офіційному рівні української державної символіки, перейменування силових структур, створення, а потім ліквідація Національної Гвардії України. Ці дії були спрямовані на те, аби заспокоїти демократів і відвернути увагу народних мас, на які почав поширюватися вплив націоналістичного руху, що саме відроджувався у 1991 році. Націоналісти не мали впливу на політику держави, проте поступово почали завойовувати вплив на вулиці. На відміну від лівих та ліберальних демократів, праві сили не відмовились від концепції соборності України й поширювали цю ідею в суспільстві. Аби зіграти на патріотичних почуттях українців, влада вирішила не ігнорувати питання соборності, а використати його на власну користь. Отже, у 1999 році президент Л. Кучма видав указ, що встановлював день Злуки УНР та ЗУНР — 22 січня — державним святом. Проте це зовсім не означало, що Кучма прагнув повернути Україні землі, що були задекларовані в Акті Злуки, але станом на 1991 рік не входили до складу УРСР. У 2003 році було ухвалено закон, який затверджував сьогоднішню версію державного гімну. Ним було затверджено виконання лише першого куплету пісні «Ще не вмерла Україна», відкидаючи наступні куплети, де йдеться про «бій кривавий від Сяну до Дону»,

які виконувались до березня 2003 як слова Державного Гімну України. Це було зроблено для демонстрації іншим державам, насамперед Москві, що режим Кучми хоч і декларує певні соборницькі традиції, проте відмовляється від повернення територій УНР, що входять сьогодні до складу РФ. В українському суспільстві доволі успішно нав'язувалась думка, що Україна в кордонах 1991 року — це і є Соборна Україна. Цей принцип успадкували наступні після Кучми керівники держави аж до нинішнього часу. І сьогодні, навіть в умовах війни, керівництво держави не розглядає питання повернення територій УНР, що не ввійшли до складу України у 1991 році.

З окупацією РФ Криму та частини Донбасу тема соборності набула нового змісту, адже Україна втратила ще частину своїх земель. Ліберали та колишні комуністи, що вдало перефарбувалися та зайшли у владні кабінети на крові революціонерів у 2014 році, знову використовують цей новий зміст для власної вигоди. Українцям нав'язують думку, що соборність — це повернення Донбасу та Криму. Проте дієвих заходів щодо повернення цих територій не здійснюють. Соборна Україна не можлива без повернення окупованих районів Донбасу та Криму. Але на цьому завдання українських націоналістів як соборників не закінчується.

Після повної окупації всієї території України у 1944 році радянськими військами Й. Сталін, маючи абсолютну владу у Східній Європі, почав малювати нові кордони держав без огляду на етнічні території народів, які там проживали. Беручи до уваги те, що новостворені країни соціалістичного табору були маріонетками Москви, навіть жодних спроб опору з боку офіційних кіл не було. Опір чинили лише повстанські рухи поневолених народів, проте суттєво вплинути на загальну картину

вони не могли. На основній частині України була сформована маріонеткова УРСР, що виникла ще в результаті падіння УНР у 20-х роках. У 1939 році до неї були приєднані території Галичини та Волині, у 1940 році — частини Буковини та Бессарабії, у 1945 році — значна частина Закарпаття. Вже після смерті Сталіна було включено до складу УРСР Крим, оскільки повоєнна відбудова півострова була майже неможливою у складі РСФСР. В результаті цих дій до УРСР увійшло лише 2/3 частини територій Української Держави початку XX століття. І як наслідок — сьогодні понад 300 тис. кв. км етнічних українських територій не входять до складу держави Україна.

Всі інші етнічні території України більшовики роздали маріонеткам Москви. Так, на заході до маріонеткової Польської Народної Республіки увійшли території Лемківщини, західної частини Бойківщини, Надсяння, Любачівщини, Холмщини та Підляшшя загальною площею майже 20 000 кв. км. 80% населення цього краю становили українці. Після встановлення кордону між цими теренами та рештою України проти українців цих земель було здійснено геноцид у вигляді масових примусових депортацій та фізичного знищення, що увійшло в історію, зокрема, як операція «Вісла». Території мали бути масово заселені поляками, проте повній реалізації цього плану тривалий час перешкоджали дії загонів УПА. Однак останні, після масових депортацій українців, залишились без постачання та кадрового поповнення військових з'єднань. Це стало причиною згортання бойових дій УПА на цих теренах. Інша маріонетка Москви — Третя Чехословацька Республіка — отримала Пряшівщину, що є історичною частиною Закарпаття. Аналогічно більшовики включили до складу соціалістичної Румунії місто Сигіт на лівому березі Тиси та прилеглі терито-

рії, що є частиною того ж Закарпаття. Також Румунія отримала частину Буковини, українська складова якої простягалась майже до міста Сучава.

На півдні радянська влада включила до складу Молдовської Радянської Соціалістичної Республіки українські території на лівому березі Дністра з містом Тирасполь. Сьогодні ці території відомі як Придністров'я і вони є ще одним об'єктом агресії Кремля. Останній, аби залишити під своїм контролем плацдарм в цьому регіоні, розіграв у 1992 році ту саму карту, що й згодом на Кавказі, Донбасі та в Криму, створивши маріонеткову сепаратистську Придністровську Молдавську Республіку. У такий спосіб сьогодні ці терени не належать ні Україні, ні Молдові.

Найбільше територій України опинилися під окупацією сьогоднішньої РФ. Ще до окупації Криму та частини Донбасу в епоху СРСР до РСФСР були включені колосальні простори, що входили до складу УНР. На південному сході це Кубань — територія, яку після приєднання до Російської Імперії у XVIII столітті заселили запорізькі козаки й українські селяни. Переписи населення 1930-х років свідчать, що понад 60% населення Кубані, а також Чорноморщини та західної частини Ставропілля ідентифікували себе українцями. На цих теренах проти українців також було здійснено в XX столітті геноцид у вигляді голодомору. В результаті русифікації сьогодні більшість українців на цих теренах вважає себе «росіянами» або «козаками». На сході до складу РСФСР ще у 20-х роках було включено території Приазов'я з містами Таганрог та Шахти. На північному сході — північну частину Слобожанщини з містами Білгород, Старий Оскіл, Бутурлинівка. На півночі — Стародубщину. Також на півночі значні території України були включені до

складу Білоруської СРСР. Йдеться про північну частину Полісся та Берестейщину з містами Мозир та Берестя.

Таким чином 1/3 території України сьогодні перебуває за межами держави Україна. На цих теренах з боку держав, в складі яких вони опинились, проводили й далі проводять денаціоналізаційні процеси, мета яких — асимілювати місцеве українське населення. Як показує історія, окупанти для цього не перебирали методами й навіть влаштовували геноцид у формі голодомору та примусових масових депортацій. В результаті цих процесів втрачені Україною території позбулись українського етнічного обличчя. Повернення населенню цих земель української ідентичності та включення їх до складу Української Держави — це і є реалізація Соборної України.

Соборна Україна повинна охоплювати території, на яких проголошувалась незалежність Української Держави протягом XX століття. Йдеться про низку державно-правових актів, які декларують входження українських етнічних територій до складу українських державних утворень та міжнародних договорів, що врегульовують межі держав на міжнародному рівні. Тому до правових підстав побудови Соборної України належать такі нормативно-правові акти: III Універсал Центральної Ради від 7 (20) листопада 1917 року, який визначає межі Української Народної Республіки; IV Універсал ЦР від 9 (22) січня 2018 року, який проголошує незалежність УНР; Брест-Литовський мирний договір від 27 січня (9 лютого) 1918 року, який визнає незалежність УНР та декларує входження до її складу Холмщини та Підляшшя; Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії від 13 листопада 1918 року, що декларує проголошення незалежності Західноукраїнської

Народної Республіки; Акт Злуки УНР та ЗУНР від 22 січня 1919 року, що проголошував об'єднання УНР і ЗУНР в соборну державу; Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, що проголошував незалежність України в кордонах УРСР. Ці документи чітко описують кордони держави, що їх визнала міжнародна спільнота. Опираючись на ці документи, ми можемо сформувати модель кордонів майбутньої Соборної України. Також до нормативно-правової бази майбутні законотворці Соборної України можуть додати Конституційний закон ч.1 від 15 березня 1939 року, що проголошував незалежність Карпатської України, Акт відновлення Української Держави від 30 червня 1941 року, що проголошував відновлення державності на звільнених від більшовиків територіях, — аби задекларувати правонаступництво від цих державних утворень.

Ухвалені після ІІ Світової війни міжнародні правові акти, що гарантують принципи суверенітету держав та недоторканості державних кордонів, мали б зробити неможливою ревізію меж держав в сучасному світі, принаймні в Європі. Це мало б надзвичайно ускладнити, якщо не унеможливити, процедуру повернення втрачених територій та побудови Соборної України. Проте цей принцип був грубо порушений сусідом України та одним з гарантів її безпеки згідно з Будапештським меморандумом — Москвою. В 1990 роках Кремль порушував цей принцип та вводив свої війська для окупації територій різних частин пострадянського простору. У 2014 році це відбулось і в Україні — в момент найбільшого ослаблення держави в результаті внутрішніх потрясінь і демонтажу режиму Януковича, коли нова влада в країні ще фактично не була сформована, а керівництво силових структур кишіло зрад-

никами. Спочатку регулярні війська РФ без розпізнавальних знаків вдерлися на територію Криму та блокували українські військові частини, а Чорноморський флот блокував кораблі. Під контролем ЗС РФ було проведено фіктивний референдум, який проголосив про від'єднання Криму від України. Півострів було окуповано Москвою. Після встановлення контролю над Кримом нерегулярні підрозділи, сформовані на території Ростовської області, перетнули кордон з Україною та почали захоплювати міста на Донбасі. Коли проти них українські силові структури розгорнули повномасштабний наступ, з території РФ вдерлись з'єднання регулярних частин ЗС РФ, що привело до оточення значних частин ЗСУ та добровольчих батальйонів під Іловайськом та в районі кордону. З великими втратами українські війська все-таки змогли зупинити це вторгнення. Але через ганебну позицію української влади в особі президента П. Порошенка контрнаступ розвинуто не було й позиційні бої затягнулися на роки.

Своєю військовою агресією та окупацією частини території України, на якій було проголошено незалежність у 1991 році, Москва фактично розв'язала Україні руки в питанні ревізії східних кордонів. Застосувавши силу проти України, Кремль фактично дав нам моральне право після відвоювання Криму та Донбасу продовжувати наступ далі на Схід — на Кубань, Дон, а також на Північ — Стародубщину та північ Слобожанщини. Україна стала перед історичним вибором: або тримати оборону на східних рубежах, або розвивати армію й готуватись до контрнаступу на Донбас, а далі — до завоювання частини РФ, що по праву належить Україні.

Перший варіант, враховуючи історичний досвід, методи ведення війни та постійне порушення домовленостей з боку

Кремля, призведе до подальших втрат територій. Приклади падіння Дебальцевого та аеропорту Донецьк є яскравим свідченням того, що московити після підписання мирних домовленостей продовжували наступ на позиції ЗСУ і здобували успіх. Думати, що Москва зупиниться на здобутому, м'яко кажучи, наївно. Кремлівським вождям вистачає амбіцій для того, щоб у їх плани увійшла повна окупація всіх українських земель. З іншого боку, Україна на заході межує з Польщею, Угорщиною та Румунією, які вже завдавали удару в спину Українській Державі в XX столітті. Їхня сучасна державна політика не викликає довіри. Адже підґрунтя для гіпотетичного удару вони давно готують. Варшава активно роздає в Галичині «карти поляка». Будапешт і Бухарест пішли ще далі — вони активно роздають свої паспорти мешканцям Закарпаття та Буковини. Аналогічно робила Москва в Абхазії, Південній Осетії та Криму, щоб мати привід для введення своїх військ на ці території та щоб «захистити» своїх громадян. Лукашенківська Білорусь у цій геополітичній грі є не самосійним гравцем, а сателітом Москви. Це перетворює її фактично на плацдарм для введення окупаційних військ з північного напрямку на територію України. У такий спосіб Україна опиняється в оточенні явних та гіпотетичних ворогів. Щодо європейських сусідів, то їхній статус може кардинально змінитися на нейтральний чи навіть прихильний, якщо Україна займе агресивну позицію в боротьбі з Москвою. Тоді Україну будуть розглядати як суб'єкт геополітики, а не можливий військовий трофей.

Україні залишається лише другий варіант — наступ. В умовах реалій 2018 року перспектива наступу на Донецьк є доволі примарною, а на Ростов — ледь не утопічною. Для реалізації цього варіанту слід докорінно змінювати державну політику у військовій

галузі, а також в економіці та навіть в культурі. Керівництву держави слід провести суворі дії стосовно представників великого капіталу з метою перерозподілу економічних потоків та спрямування їх на посилення обороноздатності. Також слід змобілізувати всі сили нації на важку боротьбу з сильним ворогом, що є неможливим без блокування діяльності промосковських ЗМІ, які діють в Україні, та іншої латентної пропаганди, що присутня в сучасній масовій культурі. Ці процеси є надзвичайно важкими й викличуть реакцію з боку п'ятої колони, проте вони є необхідною умовою для існування української державності в XXI столітті. Ліберали та колишні комуністи, що керували Україною з 1991 року, нездатні на реалізацію такої політики, оскільки вона відверто суперечить їхнім власним інтересам. Тому їх у владі повинні повністю замінити націоналісти.

Однак здобуття політичної влади націоналістами та навіть якнайліпше приготування до походу на Схід далеко не гарантує успіху. Москва, слід віддати їй належне, є сильним ворогом. Хоч у технологічному плані Україна не поступається, але за Москвою чисельна перевага. Кремль декларує свій мобілізаційний ресурс у понад 60 млн осіб, що перевищує чисельність всього населення України. Звісно, Москва ніколи не зможе мобілізувати та озброїти таку велику кількість людей, проте недооцінювати її не варто. Тому перед військовою кампанією вкрай необхідно провести дипломатичну кампанію. У Кремля багато ворогів, і він регулярно знаходить нових. Україна повинна шукати потенційних, бодай ситуативних, союзників серед поневолених Москвою народів. Найяскравішими серед таких є народи Північного Кавказу, зокрема Чечня. Хоч остання й була сильно зруйнована під час Другої Чеченської війни, велика кількість її захисників — знищена фізично, а сама країна перетворена на

лояльну колонію, спротив там не згас, і гори знову періодично палають в полум'ї повстань. Ще одних потенційних союзників Україна, як би це дивно не звучало, може знайти на Близькому Сході — серед ворогів Кремля, чиї інтереси не суперечать нашим. Ісламська Держава ніколи не стане союзником українців, проте поміркована сирійська опозиція, що воює проти московських військ, гіпотетично могла б. Пошук союзників не повинен обмежуватися східним горизонтом. У Москви є вороги й на заході, насамперед в країнах Балтії. Литва, Латвія та Естонія входять до ЄС та НАТО, і втягнення їх в конфлікт як активних гравців є в цих умовах нереальним. Проте Україна може переконати ці країни тримати війська на кордоні з РФ, що безумовно відтягне частину ворожих сил. Також ці країни можуть бути базою для розгортання диверсійної роботи проти Москви. Така політика мала б бути їм вигідною, оскільки вони розуміють, що мають всі шанси стати наступним об'єктом агресії Москви у разі падіння України.

Зміцнивши свої позиції в економічній, військовій та дипломатичній сферах, Україна повинна розгортати широкий наступ на Схід. Слід відвоювати втрачені у 2014 р. Крим та Донбас. А далі — форсувати Дон і взятися за повернення до складу України втрачених у XX столітті етнічних українських земель. Навіть більше — українське військо повинне відкинути ворога далеко за межі українських етнічних територій і на нових завойованих теренах, що не входять у межі Соборної України, встановити тимчасову окупаційну адміністрацію. Ці землі не треба включати до складу Української Держави. Оскільки так чи інак світова спільнота вбачатиме в Україні конкурента й почне здійснювати тиск на неї з метою зупинити процес стрімкого зміцнення. Передбачувано, що міжнародні інстанції вимагати-

муть звільнення окупованих нами теренів, при цьому погрожуючи нам економічними санкціями. Останнє в умовах виснажливої війни буде для нас неприпустимим. Тому ми будемо змушені йти на поступки й відмовитися від певної частини територіальних претензій. Власне тому, висловлюючись просто, в активній фазі війни ми повинні завоювати більше, аби якусь частину згодом віддати. Прецедент такої міжнародної політики був на Балканах у 1995 р., коли міжнародна спільнота змусила Хорватію відмовитися від територіальних претензій на свої етнічні території в Боснії в обмін на підтримку у війні проти Сербії. Україна не може віддавати свої етнічні території, тому мусить здобути військові трофеї у вигляді територій, на яких допустиме створення нових держав.

Кордони Соборної України та її сфери впливу, зокрема новостворені держави-протекторати, мають сягати якнайдалі на Схід. Після путінської Росії рано чи пізно з Азії прийде нова орда. І нам слід готуватися до оборони якомога далі від етнічних земель України.

Ліквідовуючи московську загрозу, Україна повинна допомогти усунути всі плацдарми, що їх вибудовувала Москва в Абхазії, Південній Осетії, Наддністрянщині. Остання є етнічною українською територією, що формально входить до складу Молдови, але контролюється ЗС РФ, і є плацдармом для наступу московитів в Молдову, Україну та Румунію. Відповідно ці землі повинні бути включені до складу Української Держави. Наступ ЗСУ на формальну територію Молдови буде неоднозначно сприйнятий міжнародною спільнотою. Лояльні до РФ кола міжнародної спільноти здійснюватимуть тиск, зокрема економічний, на Київ. Виходячи з цього, слід змінити тактику включення теренів на лівому березі Дністра до складу України.

Методи мають бути силовими, але без залучення офіційних ЗСУ. Тут слід відкрити ті самі методички, які Росія використовувала у боротьбі проти України у 1917-му та 2014-му, а Сербія — проти Хорватії та Боснії у 1991–1995 роках. Йдеться про створення маріонеткових республік за допомогою нерегулярних військ. На території, де сьогодні існує маріонеткова Придністровська Молдавська Республіка (створена цими ж методами), за допомогою українських добровольчих батальйонів слід створити Українську Наддністрянську Державу. Передбачається, що населення останньої на референдумі обирає приєднання до економічно та військово сильнішої України. Очікується, що реакція Молдови не буде надто негативною на такий сценарій вирішення «придністровського питання», оскільки вона і так не контролює ці території. Створення УНД та приєднання її до Соборної України навпаки усуне загрозу державному суверенітету Молдови з боку Кремля.

Розвал РФ чи навіть її суттєве послаблення в результаті військових поразок може спричинити ланцюгову реакцію в країнах, що є у фактичній залежності від Москви. Передусім йдеться про лукашенківську Білорусь, яка є законсервованою мініатюрою СРСР. На її території перебуває велика кількість російських військ, і вона є плацдармом для вторгнення в Україну або інші країни Європи. Тому ця держава-сателіт РФ також становить загрозу для України навіть в сьогоднішніх її межах. Військова поразка Росії, так чи інакше, змусить вивести її свої війська з території Білорусі, що послабить позиції в цій країні чинного диктаторського режиму. Це дає шанс білоруським опозиціонерам, зокрема націоналістам, здійснити спробу демонтажу режиму Лукашенка, іншими словами — здійснити національну революцію. Навіть без російських військ на те-

риторії Білорусі здійснення національної революції є вкрай складним завданням. Однак Українська Держава може надати допомогу білорусам у їхній боротьбі за свободу в обмін на діалог щодо перегляду кордонів і повернення до складу України її етнічних територій. Не слід відкидати варіанту обміну територіями з-поміж тих, що будуть під контролем українського війська після падіння РФ.

Задовольнити територіальні претензії України на пострадянському просторі можна військовими методами. Проте використання цих же методів щодо територіальних претензій на західному кордоні сьогодні неможливе. Румунія, Словаччина та Польща входять до Євросоюзу та НАТО. До інтересів України не входить ув'язуватися у військовий конфлікт з цими наддержавними утвореннями. Тому ми повинні використовувати дзеркально ті самі ж засоби, які сьогодні ці держави використовують проти нас. Що нам заважає видавати «карти українця» й паспорти з Тризубами населенню Перемишля й Сигіта? Заважає нікчемна економічна ситуація. Саме економічна ситуація сьогодні є основним рушієм прагнення мешканців Берегова отримати угорський паспорт, а мешканців Бориславa — «карту поляка». Якщо в Україні економічна ситуація буде суттєво кращою, ніж в сусідів, то зворотні процеси неминучі. Велика питома кількість громадян дає змогу вести власну політику на території інших держав: створювати політичні партії, вимагати автономії, ініціювати референдуми. Зважаючи на демографічну кризу білого населення, ми виступаємо проти воєн у Європі, зокрема проти воєн з такими підступними сусідами, як Польща та Угорщина. Проте, згадуючи історичний досвід, українці завжди повинні бути готовими розвернути гармати і в західному напрямку.

Юрій Сиротюк
директор Недержавного аналітичного центру
«Українські студії стратегічних досліджень»,
народний депутат України VII скликання

ЩО НАМ РОБИТИ З ПОЛЬЩЕЮ?

До 2014 року у публічній опінії Польща позиціювала себе як «друг України», її адвокат у Європейському співтоваристві. Поляки традиційно позитивно ставилися до європейських прагнень українців.

Проте з приходом до влади ПіСу риторика Польського керівництва щодо України істотно змінилася. Конфлікт на полі «історичної пам'яті» призвів до загострення міждержавних і міжнаціональних стосунків.

Неправильне розуміння природи цього загострення не дасть змоги Україні знайти шлях до врегулювання відносин та побудови ефективної контрстратегії.

Польща послідовно, починаючи з відновлення державності та подолання наслідків совєтської окупації, реалізовує свої національні інтереси як в рамках внутрішньої, так і міжнародної політики. І якщо на початку незалежності Польща обстоювала умовно «п'ястівську» форму національної держави, то з приходом до влади ПіС намагається реанімувати «ягелонську» модель держави з наднаціональними (неоімперськими) амбіціями. Тому зовсім не випадково ми спостерігаємо народження (а швидше відродження традиційного) дипломатич-

ного альянсу Польща-Угорщина, а паралельно загострення стосунків практично з усіма сусідами, а особливо на північних та північно-східних кордонах Польщі.

Відродження економічної потуги Польщі збільшує її дипломатичні спроможності та стимулює зріст зовнішньополітичних амбіцій. Відтак своє підґрунтя отримує історичний реваншизм (а він підкріплений футуристичними прогнозами світових аналітиків, наприклад, Фрідмана у праці «Наступні сто років»), що спрямує цілепокладання зовнішньої політики на східних сусідів та відродження імперської концепції «від моря до моря». Давні історичні «перемоги» на сході та суцільні поразки на заході диктують польським амбіціям природний і, здавалося б, безболісний шлях.

Отож, мусимо констатувати, що польський реваншизм та агресія в бік східних сусідів — це відновлення старих традицій та, припускаємо, довготривала цілеспрямована зовнішня політика реалізації у їхньому розумінні національних інтересів Польщі, що здійснює національна держава під керівництвом національної еліти (яка добре розуміє свою мету) і знаходить підтримку у середовищі населення країни. Нині вже очевидно, що це не набір поодиноких імпульсивних кроків, спрямованих на мобілізацію власного електорату всередині країни, а цілеспрямована й довготривала стратегія.

Проти кого в Україні спрямована ця політика? Проти української держави? Влади? Кримінально-олігархічної системи? Схоже на те, що ключове спрямування та об'єкт атаки — українська нація, її ключові цінності, історична пам'ять. Тому ми не чуємо заяв про пост- і неоколоніальний характер держави, корумпованість постколоніального політичного класу, україножобську політику олігархату. Вістря атаки спрямова-

не саме на українську націю в усіх її часових модусах: «мертвих» — атака на історичну пам'ять; живих — політика тотального тиску й агресії на українців, що їдуть, скажімо, на заробітки в Польщу чи сміють мати власну думку в Україні; «ненароджених» — політика асиміляції українців, що працюють, навчаються в Польщі.

Польщу якраз цілком влаштовує режим внутрішньої окупації, соціального визиску, корупції в нинішній Україні. А от кожна спроба відновлення національної ідентичності наштовхується на шалену реакцію.

Хто і чим здатен відповісти на цю зовнішньополітичну бурю і наступ? Що маємо всередині України?

Антинаціональну державу, в якій триває національно-визвольна революція української нації, панівну українофобську політичну та фінансово-економічну еліту, яка не має жодної концепції реалізації національних інтересів. У нас національні інтереси реалізовує, артикулює і захищає виключно українська нація.

Тому на сучасному етапі адекватної і рівноправної політики з Польщею нинішнє державне керівництво вести не здатне. А тому українці мають подвійне завдання: захищатися і відбивати зовнішні атаки, та не дати нинішній владі робити безглузді кроки, які інакше як зрадою національних інтересів назвати не можна.

Зрозуміло, що цілеспрямовано знищуючи місця пам'яті українців у Польщі, законодавчо закріплюючи свої імперські міфи, поляки переступили червону лінію, і поки вони не зроблять кроку назад, про будь-яке відновлення діалогу не може йтися.

Отож, за останні роки поляки вчинили 15 актів вандалізму на семи українських меморіальних об'єктах у Польщі. Відтак до

відновлення цих місць пам'яті про жодну співпрацю говорити не варто. Ба більше, українська сторона має навести порядок з незаконно встановленими польськими об'єктами на території України. Усі ці об'єкти за відповідними рішеннями мають бути демонтовані й передані на збереження відповідним установам. Після вирішення долі українських місць пам'яті у Польщі та регулювання дозвільних процедур ці об'єкти спокійно зможуть повернутися назад. Ми не варвари. Паралельно спецслужби мають встановити контроль над діяльністю, а радше самодіяльністю, органів місцевого самоврядування.

Нині польська сторона намагається вроздріб скуповувати місцевих чиновників і формувати свою агентуру впливу. Будь-яке розширення співпраці з Польщею повинно мати комплексний характер і може вирішуватися лише після «закриття» історичних питань. Інвестиції в обмін на історичну пам'ять не пройдуть.

Українське суспільство має суворо реагувати на будь-які спроби влади односторонньо вибачатися чи засуджувати наших попередників.

Потребує законодавчого врегулювання (саме на рівні законів, а не парламентських постанов) історична оцінка українопольських стосунків. Україна має ухвалити Закон про польську окупацію території Західної України з відповідними правовими наслідками.

Окремим законом надати правову оцінку операції «Вісла», що була етнічною чисткою з ознаками геноциду. В будь-якій історичній дискусії розглядати події в будь-якому регіоні України та на втрачених етнічних територіях у розрізі великої польсько-української війни 1918–1948 років. Щороку відбуваються заходи пам'яті на Волині, але паралельно мають

відбуватися заходи на втрачених Україною північно-західних окраїнних землях.

Україна повинна вимагати засудження більшовицько-польського Ризького договору 1921 року. Засудження практики функціонування польських концтаборів (1919–1921 років), авторитарного режиму Пілсудського та міжнародних злочинів так званої пацифікації. Окремого вшанування заслуговують в'язні польського концтабору Береза Картузька. Україна має вимагати визнання військових злочинів Польщі під час незаконної анексії Угорщиною Закарпаття — жорстокого вбивства польськими прикордонниками бійців незалежної Держави Карпатська Україна. Україна має домагатися визнання воєнних злочинів АК та Батальйонів Хлопських, що вирізували українців (до прикладу, Павлокома — 366 чоловіків, жінок та дітей). Після ІІ світової війни для українців створили концтабір у Явожно.

Аргументів для змістовної дискусії у нас досить, як і можливостей розширення історичного горизонту такої дискусії. Якщо вже поляки складають мартиролог історичних кривд, треба сформувати і свої аргументи.

Зрозуміло, що «польська історична хвороба» — це надовго, і головне, щоб вона не інфікувала українську політичну еліту своєю версією історичних подій. Нині вже очевидно, що Польща це робить не лише під модеруванням Росії, а й з власного бажання. Тому й ми щось маємо робити з Польщею.

А наразі варто заморозити й поставити на паузу дипломатичні відносини. Допоки в Україні не з'явиться влада, яка більш притомно зможе говорити з Польщею.

Олег Баган
кандидат філологічних наук,
доцент Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка,
голова Науково-ідеологічного центру імені Дмитра Донцова

КРИЗА МІЖМОР'Я? АБО ГЕОПОЛІТИЧНІ РОЗДОРІЖЖЯ СЕРЕДНЬО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Події 2-ї половини 2017 р. і початку 2018 року, здається, цілковито перекреслили одну велику геополітичну ідею: консолідацію країн між Балтикою і Чорним морем і витворення у цьому просторі певної геополітичної, навіть цивілізаційної альтернативи до ідеї об'єднання Східної та Середньої Європи з повним домінуванням Росії, що ми бачили в період від 1945 р. до 1990 р. під виглядом блоку держав «соціалістичного табору» та «Варшавського договору». Агресивна поведінка політичного керівництва Польщі, Угорщини, меншою мірою Румунії, Словаччини щодо України, української історичної й освітньо-культурної політики, різкі заяви, офіційні й неофіційні, щодо українського націоналізму завдали суттєвого удару процесам міжнародної солідарності, співпраці в макрорегіоні Міжмор'я. Різкі заяви з боку Польщі пролунали і щодо Литви, в якій нібито в дусі «агресивного націоналізму» утискують польських мешканців цієї держави.

Нагадаємо, що ідея зближення насамперед Польщі з Литвою, Білоруссю й Україною активно розвивалася після 1945 р. в польській політичній думці на еміграції під егідою знаменитого польського журналу «Культура» за редакцією авторитетного Єжи Ґедройца. Її центральною тезою було ствердження того, що без стратегічного порозуміння між цими країнами, передусім між їхніми елітами, не можливо буде подолати злу пам'ять про історичні конфлікти між цими чотирма народами, які сумарно витворюють велетенський геополітичний простір, що вирішально впливає на геостратегію всієї Середньо-Східної Європи. Саме ці польські інтелектуали (Ю. Мєрошевський, В. Бончковський, Ю. Лободовський та ін.) кардинально вплинули на політичне мислення свого суспільства й допомогли йому чітко зрозуміти: без історичного примирення з Литвою, Білоруссю, Україною, без визнання їхніх прав на повноцінне державне самовизначення Польща не здобуде повної незалежності, не позбудеться геополітичних загроз з боку Росії (тоді СРСР). Ця концепція мислення вплинула і на еліти Литви, Білорусі й України в посткомуністичну добу (1990–2000-і рр.) і дала змогу створити навдивовижу сприятливі міжнародні умови в макрорегіоні Середньо-Східної Європи та «запустити» широкі процеси міждержавних співпраць, ініціатив, культурних взаємодій.

У 2015 р. з'явилася ще одна широка геополітична ініціатива, стимульована передусім Польщею і Хорватією, яка отримала умовну назву «Союз Тримор'я» і яка означила початки зближення між країнами Середньо-Східної Європи з охопленням регіону Балкан, тобто до співпраці залучалися ще Словенія, Хорватія, Боснія й Герцеговина, Сербія, Албанія, Болгарія, Македонія, Румунія, з участю Угорщини, Чехії, Словаччини,

Литви, Латвії й Естонії. На жаль, геополітична пасивність сьогоднішньої української влади, попри офіційні запрошення, не дала можливості долучитися нашій державі до ініціативи «Союз Тримор'я».

Отже, ці тенденції продемонстрували бажання всього макрорегіону Середньо-Східної Європи зберегти свою цивілізаційну унікальність (хоч про це офіційно не говорилося), посилити геостратегічне значення, взаємодіяти й мобілізуватися супроти можливих різних форм експансії з боку Росії (хоч про це теж не говорилося офіційно). Очевидно, що це були позитивні процеси.

Тепер виявилося, що ці процеси не мали глибших основ у сферах політичної теорії, геополітичних візій, культурних уявлень, ментальних настанов більшості середньоєвропейських суспільств. З неймовірною легкістю, особливо у Польщі й Угорщині, політики витягнули з закамарків «стару зброю»: великодержавницькі, експансивні плани, шовіністичну нетерпимість, маніпуляцію історичними фактами, пропагандивно-психологічні стереотипи (на кшталт: «українці — різуни», «бандерівці — помічники нацистів», «українські націоналісти — антисеміти» і т. ін.). Зрозуміло, і про це вже багато сказано в українських ЗМІ, що всі ці інтенції до конфліктів з Україною інспіровані Росією і за російські гроші. Останній факт: і підпалювачі угорського культурного центру в Ужгороді, і співорганізатор антирумунських акцій в школах Буковини виявилися завербованими Росією агентами. Однак досі відкрите питання: наскільки готові політичні еліти країн Середньо-Східної Європи до системної геополітичної взаємодії? Наскільки народи цього макрорегіону морально й ідеологічно готові до солідарних дій перед імперсько-деструктивними ви-

кликами з боку Росії? Якими можуть бути перспективні кроки до посилення й поглиблення процесів геостратегічної консолідації держав Середньо-Східної Європи?

Щоб відповісти на ці питання, потрібно хоч трохи пізнати історію цієї геополітичної проблеми. Тому нагадаємо кілька історичних фактів і теоретичних настанов. Простір Середньо-Східної Європи об'єктивно, тобто за своїми географічними особливостями, демографічним потенціалом, духовно-культурними інтенціями, передбачав зародження тут значущих етноцивілізаційних та політико-державницьких утворень, якими послідовно стали Русь з центром у Києві, Угорське королівство, Річ Посполита, Болгарське й Сербське царства. Усі ці держави й культури будувалися як такі, що стреміли охоплювати нові й нові регіони (для Русі це стало проблемою-викликом, з яким вона не змогла впоратися, приєднавши регіони, які виявилися їй ментально й соціально чужими, як-от Володимиро-Суздальську Русь — пізнішу Московію), вони творили наднаціональні ідеології, багатобарвні мистецькі й релігійні тенденції. Усі ці потенційні імперії прагнули бути в періоди свого пікового піднесення гегемонами для всього макрорегіону Середньо-Східної Європи, але в якийсь історичний момент надривалися в цих зусиллях і занепадали. Кожна з цих держав пережила період свого піднесення тривалістю приблизно від 200 до 400 років, після чого розпочинався процес дроблення й занепаду. Тому макрорегіон Середньо-Східної Європи став **перманентно нестабільним**. В цьому була його головна проблема, яка не дала йому змоги зміцнитися в цивілізаційному й геостратегічному планах: стати яскравим, самобутнім зразком європейського духу й соціальності, відіграти провідну роль в геополітичних процесах всього континенту.

Закономірно, що сильніші імперські сусіди Середньо-Східної Європи — Османська імперія, Австрія, Пруссія (Німеччина) і Росія — скористалися з її геополітичної несконденсованості й розшматували, цілковито підкорили цей геопростір до кінця XVIII ст. Закономірно, що всі ці завойовники відтоді ж почали розпускати історичні міфи (насправді антиісторичні міфи) про «неважливість», «відсталість», «вічну поруйнованість» Середньо-Східної Європи.[1]

Були й цивілізаційні причини, через які Західна Європа випередила Середньо-Східну, починаючи від XIII ст.: особливо швидкий розвиток західних міст, університетів, правової свідомості, національної свідомості, культура готики й потім Ренесансу, які сумарно мобілізували й динамізували західні суспільства й держави. У Середньо-Східній Європі ці процеси були повільнішими, і тому вона програла історичну конкуренцію; від XV ст. (початок масового навчання в Західних університетах студентів зі Сходу) вона постійно наздоганяла Західну Європу, наслідувала її моделі цивілізаційного розвитку.

Наступ на Середньо-Східну Європу Османської імперії й Росії мав дещо інший зміст і характер: це був наступ руйнації, деспотії, гальмівних форм і методів управління. Відтак ті країни й регіони, які опинилися під їхньою владою, стали більше закостенілими, поруйнованими, втратили свої цивілізаційні й культурні особливості. Так сформувалися ніби два обличчя Середньо-Східної Європи: прозахідне, католицько-протестантське, більш відкрите, етнічно й культурно виразне, і східне — православне, невиразне, притьмарене, безформне, позначене процесами етнічної асиміляції й культурної дегра-

[1] Див. в кн.: Ларі Вульф Винайдення Східної Європи. — К.: Критика, 2010.

дації. Перше обличчя Середньо-Східної Європи представляють такі країни, як Словенія, Хорватія, Чехія, Польща, Словаччина, Угорщина, Литва, Латвія, Естонія; друге — Албанія, Боснія, Болгарія, Македонія, Україна, Білорусь; десь посередині між ними перебувають Сербія й Румунія з Молдовою, яким довелося зазнати потужних впливів — завоювань і з Заходу, і зі Сходу.

Водночас Середньо-Східна Європа була тим географічним простором, володіння яким перетворювало всі її імперії на надзначущі держави. Такими послідовно були Візантійська імперія, Річ Посполита, Австрійська імперія, Росія; особливо за цей простір змагалася у 1-й і 2-й світових війнах Німеччина, але катастрофічно програла обидва рази. Аналізуючи саме ці історичні процеси, знаменитий англійський теоретик геополітики Х. Дж. Маккіндер (1861–1947) ще у 1904 р. в праці «Географічна вісь історії» вивів формулу: «Той, хто контролює Східну Європу, домінує над heartlend'ом; той, хто домінує над heartlend'ом, домінує над Світовим Островом; той, хто домінує над Світовим Островом, домінує над світом». Уточнимо, що heartlend'ом він називав центральну частину Євразії — простір від Волги до Сибіру; Світовим Островом — саму Євразію. Яскравим прикладом спроби такого панування над світом геополітик вважав монгольську імперію Чинґізхана і його наступників. Власне, те, що монголи недозавоювали Середньо-Східну Європу, призвело до розламу їхньої імперії.

Варто нагадати, що українські провідні політики й теоретики геополітики усвідомлювали важливість консолідації Середньо-Східної Європи. Вже в добу УНР існував план проведення спільної міжнародної конференції народів і держав цього макрорегіону, але через воєнні події йому не судилося

збутися. Ідеолог українського вольового націоналізму Дмитро Донцов (1883–1973) ще перед Першою світовою війною заговорив про потребу формування блоку держав супроти імперіалізму Росії, а в праці «Підстави нашої політики» (1921) вивів цю думку в імператив геополітичної стратегії для майбутньої України. Надалі ОУН і її теоретики головною умовою постання української держави вважали витворення геополітичного муру з країн Середньо-Східної Європи перед загрозами з боку Євразії.

Усе вищесказане свідчить про те, що для сучасної України проблема консолідації Середньо-Східної Європи є **архіважливою**. Тож усю дотичну проблематику до цієї теми маємо розглядати як **підрядну**, таку, яку треба розв'язувати на користь цієї високої цілі. Геополітичні закони й розклад сил на материку Євразія складаються так, що простір Середньо-Східної Європи, його гармонійна, виважена структурованість є запорукою стабільності не лише для всієї Євразії, а, як стверджував Х. Дж. Маккіндер, для всього світу, бо створення у Євразії якоїсь надпотужної держави (на цю роль сьогодні претендують Росія і Китай) призведе до дестабілізації планетарної геополітики. Політичні еліти, які не розуміють цього, є звичайними деструкторами міжнародної політики. Україна як найбільша сьогодні держава Середньо-Східної Європи несе головну відповідальність за геополітичний розвиток цього макрорегіону. Сучасна українська влада, яка займає в міжнародному вимірі пристосуванську, надобережну й навіть пораженську позицію, прирікає на геополітичну поразку не тільки свою державу, а й цілий макрорегіон Середньо-Східної Європи. Уся внутрішня політика України повинна будуватися на основі усвідомлення свого геополітичного покликання,

тобто майбутня Україна має моделюватися як мілітарно надпотужна, інформаційно й інтелектуально впливова, надактивна морська держава з відповідною економікою та інфраструктурою комунікацій і торгівлі.

Зараз на хвилі всеєвропейської кризи лібералізму в Польщі й Угорщині, також Словаччині й Чехії до влади частково чи повністю прийшли неоконсервативні політичні сили. В умовах військових гарантій з боку НАТО й економічних гарантій з боку ЄС вони легко перейшли в стан моральної безвідповідальності, виявилися в хитро сплетених тенетах російської міжнародної гри. Це й спровокувало їх на демонстративно імперські жести й заяви, на агресивність і цинізм (чого лише варті викличні публічні заяви чеського президента М. Земана!) щодо України. Однак у цій ситуації Україна не повинна займати суто оборонну позицію в дипломатичному плані, тобто пробувати тільки відкидати угорсько-польські звинувачення на міжнародному рівні, а навпаки мала б перейти у стратегічний контрнаступ, який формувався б у площині нових геополітичних ініціатив для Середньо-Східної Європи. Україні конче потрібно вийти з образу «бідного сусіда-прохача» перед ЄС, до якого, зрозуміло, всі ставляться зневажливо. Відповіддю на угорсько-польську агресивність мали б стати нові ініціативи різного змісту у просторі Міжмор'я — господарські, торговельні, освітні, культурні, військово-стратегічні, інноваційні. Наприклад, варто було б запропонувати свій план участі економік макрорегіону Міжмор'я в торговельних процесах Євразії, свій план безпеки в зоні Чорного моря, який би з огляду на війну в Донбасі й окупацію Росією Криму був вельми актуальним, свій план співпраці університетів Середньо-Східної Європи задля протидії нівеляторським процесам у сфері

культури й інтелектуального життя за інтенціями глобалізму та космополітизму і т. ін. **Активна Україна, наступальна, зі своєю твердою позицією неодмінно змінить ставлення сусідів до неї.**

Є й інший бік поставленої геополітичної проблеми. Країни Середньо-Східної Європи в теперішній ситуації, коли Росія вдається до різноманітних форм політичної, економічної, інформаційної, дипломатичної, диверсійної експансії щодо них — підкупу політиків, газово-нафтових зашморгів, кібератак, зухвалих хитрощів і відвертої брехні, організації міжнаціональних конфліктів — повинні не входити в стан глухої оборони, а навпаки виробляти свої плани контрнаступів. І тут Україна мала би стати лідером, головним промотором цих інтенцій. Не треба сподіватися лише на економічні й політичні санкції з боку США і ЄС, треба створювати й стимулювати ті міжнародні ініціативи, які б формували зони дискомфорту для самої Російської Федерації, для її внутрішньої політики, інформаційних стратегій, геополітичних тактик. Наприклад, ефективною могла б бути комплексна система дій на підтримку націоналізмів народів Кавказу — регіону, який є своєрідною «пороховою бочкою» для Росії. Адже цілком невеликих затрат потребує створення спеціальних інформаційних інтернет-сайтів, телеканалів головними мовами народів Кавказу, які б щоденно подавали інформацію про проблематику національно-визвольних змагань кавказьких народів, збереження й розвиток їхньої культури, їхньої релігійно-конфесійної самобутності, пояснювали злочинну роль Росії в їхній історії й т. ін.

Або наскільки важливими й потрібними були б можливі геополітичні ініціативи України у просторі Центральної Азії,

вздовж велетенської смуги тюркомовних народів — від Туреччини до Уйґурії (Східного Туркестану) і автономної республіки Тува в РФ, з охопленням таких стратегічно значущих держав, як Казахстан і Узбекистан. І саме Україна мала б пропонувати цим державам і народам широку економічну й торговельну співпрацю, спільні військово-політичні плани, культурні проекти. Адже українці від самих початків свого зародження як нації (V–X ст.) взаємодіяли з тюркським світом (гуни, авари, хозари, печеніги, половці, берендеї та ін.), тюркомовний народ — кримські татари — живе сьогодні в Україні, елементи тюркських мов, культур, історичних традицій увійшли в свідомість української нації. Геополітичне розворушення цього велетенського простору, який дещо застряг в історії через здебільшого автократичні форми правління в більшості цих держав, мало б стати **геостратегічним викликом** для Росії, в складі якої проживає до 20 млн тюрків (татари, башкири, чуваші, карачаївці, якути, тувинці, хакасці та ін.). Пробудження їхньої національної ідентичності, яка часто страждає від різних форм асиміляції, виявлення геополітичної значущості тюркського простору (він міг би стати альтернативою не тільки для Росії, а й Китаєві й Індії), цивілізаційна його модернізація — це ті геостратегічні ініціативи, які б могла стимулювати Україна і включати до них інші держави Середньо-Східної Європи. Загалом тюркомовні народи налічують близько 180 млн, а це більше ніж населення Росії. Безумовно, що в цій справі потрібна надійна дипломатична співпраця насамперед з Туреччиною і США як найбільшими геополітичними гравцями в цьому макрорегіоні, потрібен дипломатичний прорив у стосунках з ними для створення потужної геополітичної альтернативи в Євразії і Росії, і Китаєві. Про це, до речі, чітко

писав З. Бжезинський ще у своїй «Великій шахівниці», подібні думки були і в працях ідеологів українського вольового націоналізму, наприклад, у «Військовій доктрині» (1938) оунівця М. Колодзінського. Натомість, чи бачимо ми таку активізацію в міжнародній політиці сучасної України? Скільки разів відвідали, скажімо, Казахстан чи Узбекистан український Президент, прем'єр-міністри, міністр закордонних справ etc.? Майже все стоїть у нас на позначці «0».

Тепер спробуємо вивести геополітичні аксіоми для України щодо простору Міжмор'я, або об'ємніше — Середньо-Східної Європи.

1. Середньо-Східна Європа є геополітичною зоною особливого стратегічного значення для стабільності всієї Євразії та світу. Будь-які деструктивні дії в ній — провокування міжнаціональних конфліктів, розвиток імперських тенденцій, економічне узалежнення макрорегіону — неодмінно його ослаблять, спричинять загальну дестабілізацію на планеті.

2. Політичні еліти Середньо-Східної Європи повинні усвідомлювати цю геополітичну місію макрорегіону і своїми діями відповідати їй, збагачувати й розвивати її. Інакше вони перетворюватимуться на **контреліти**. Тому нагальними є спеціальні міжнародні конференції — політиків, культурологів, інноваторів-науковців, господарників — з проблем розвитку й піднесення макрорегіону, стимулювання в ньому нових конструктивних тенденцій.

3. Геополітична ідея консолідації держав Середньо-Східної Європи є **понадчасовою**, має глобальне значення й постає геостратегічним імперативом для кожної української влади. На всі виклики в зоні Середньо-Східної Європи Україна має відповідати конструктивними ініціативами, новими проекта-

ми, влучними стратегемами, які б мали нейтралізовувати деструктивні дії засліплених шовінізмом і продажних контреліт, як-от нинішні дії з боку Польщі й Угорщини. Насамперед має увиразнитися роль України як провідної держави макрорегіону у військовому плані, що єдина може забезпечити стабільність геопростору Чорномор'я. Відповідною має бути й внутрішня політика держави з виховання мілітарно-лідерської свідомості українського суспільства.

4. Українські політичні еліти повинні виховуватися й формуватися, усвідомлюючи провідну роль України в зоні Середньо-Східної Європи, а не дивлячись на світ очима дрібних нуворишів, кон'юнктурників, примітивних пацифістів і компрадоріанців, як це є сьогодні. Тому нагальними є систематичні науково-ідеологічні, інформаційно-пропагандивні проекти з випрацювання методик, ціннісних, фактологічних, духовно-культурних основ для формування нової **середньоєвропейської ідентичності** українства, що мали би включати проведення наукових конференцій з названих проблематик, організацію спеціальних книжкових видань, інтернет-сайтів, журналів і т. ін.

5. Україна розташована на **цивілізаційному розламі** між Середньою й Східною Європою (коли під «Сходом» розуміти специфічну російську цивілізацію), між світом католицизму й православ'я, глобальніше — між Європою й Азією. Вирішальною запорукою її збереження, зміцнення та можливої наступальності є повноцінна, різнобічна й широка **інтеграція в Середню Європу** як цивілізаційний феномен. Альтернативи немає. **Або зміцниться Середня Європа, або вона стане жертвою нових експансій з боку Євразії (Росії).**

Юрій Міндюк
Інформаційний Центр «Міжмор'я»

СПІВПРАЦЯ ПОЛЬЩА — УКРАЇНА ЯК БАЗОВИЙ ВИМІР СТВОРЕННЯ ПРОЕКТУ МІЖМОР'Я

Я не хочу пропонувати філософських чи загальнотеоретичних підходів до цього питання. Я хочу говорити про створення перспектив для України в найближчі 10–15 років, тобто в мене дуже практична й прагматична доповідь.

— Ціль — геополітична суб'єктність України. Сьогодні Україна повинна користати з «геополітичного спонсорства» західних наддержав у своєму протистоянні з Росією. Проте такі стосунки не будуть вічними, Захід вже втомлюється від України, тому потрібно паралельно розвивати нові напрямки створення регіональних блоків для забезпечення власного виживання.

— Перспективи закріплення в Балто-Чорноморському регіоні дають певні поки що невеликі шанси для закріплення й розвитку України, оскільки європейська й євроатлантична інтеграція — найпотужніші гаранти проти Російської загрози — для України поки віддалені.

Геополітична суб'єктність є можливою за умови формування блоку країн, де Україна буде відігравати значнішу роль, хоча, може, і не панівну.

— Сьогодні в ареалі Балто-Чорноморського коридору сформовано умови для створення такого блоку, який в різних країнах називався Міжмор'я, Intermarium etc.

— Найбільш важливими країнами з точки зору території, народонаселення, ресурсної бази й частково економіки є Україна і Польща, потенційно — також Румунія.

— Порозуміння між Україною й Польщею — ключ до створення блоку Міжмор'я й навпаки — непорозуміння унеможливить такий блок.

— Основний стимул для створення подібного блоку — загрози з боку Росії.

— Сьогодні українсько-польську співпрацю і «Міжмор'я» Росія сприймає як ворожу собі. Тому можемо сказати, що ми зараз перебуваємо в стані інформаційної й гібридної війни за Польщу з Росією.

Українські націоналісти повинні виявити свою ідейну зрілість, геополітичну свідомість і перспективне мислення, щоб вийти за межі російської провокації, спрямованої на роздмухування українсько-польського конфлікту, в який втягує нас Кремль. Поведінку польської сторони можна методологічно розуміти як поведінку друга, який «захворів», через що до нього треба ставитись з певною поблажливістю, проте він і надалі залишається другом. Також ми повинні усвідомлювати, що сьогодні Україна разом зі всіма адекватними друзями й союзниками веде війну за Польщу з Кремлем, тому співпрацю «Україна — Польща» потрібно оцінювати і як поле війни, де поки що перемагає Росія.

— Форми створення блоку «Міжмор'я» — від найбільш легких (проектна співпраця) до поважніших (оборонний чи економічний союз).

Основні виміри: безпекові, економічні, інфраструктурні, енергетичні проекти.

Розглянемо наявний **проектний рівень** співпраці в регіоні.

В розрізі співпраці Україна — Польща такі проекти вже наповнюються реальним змістом, зокрема це:

— **оборона** — найважливіший сьогодні для України напрямок. Це насамперед співпраця оборонних підприємств, зокрема щодо спільних проектів вертольотів, ракетних і залпових систем, ракети-носія, модернізації наявного озброєння (в Україні — танки й артилерія, в Польщі — авіація) і т. д.

Співпраця в цій сфері між Польщею й Україною сьогодні спирається на підписану 2 грудня 2016 року **відповідну міжурядову угоду** та додаток до неї. Там передбачені такі напрямки співробітництва:

— військовий зв'язок та інформаційні системи;

— проведення науково-дослідних робіт для потреб збройних сил;

— оборонна політика та планування; логістичне забезпечення збройних сил;

— проведення військових інженерно-технічних робіт; військова інфраструктура;

— розробка, модернізація, виготовлення та постачання оборонного обладнання, співробітництво у сфері оборонної промисловості;

— операції сил спеціального призначення;

— інші напрями співробітництва за взаємною згодою Сторін.

Вже сьогодні є проекти щодо виготовлення безпілотників, залучення польських технологій оптики й системи наведення вогню, радіорозвідки та зв'язку, екіпірування для персоналу тощо, українських — в авіаційній, ракетній і космічній галу-

зях. Є сенс посилювати можливості спільних оборонних продуктів на ринках третіх країн, передусім — в Азії й Африці, які володіють арсеналами старої радянської військової техніки.

LitPolUkrBrig

Існування спільної військової бригади є першим кроком до створення спільного оборонного союзу. Сьогодні в бригаді українські військові перебирають натівські стандарти взаємодії з військовими Польщі й Литви. Продовження розвитку цього напрямку — додаткові гарантії для країн-учасниць проекту.

Економіка

В 2017 році був пік постач польських товарів в Україну. Між нашими країнами потрібне пожвавлення торгівлі, розвитку спільних економічних проектів з доданою вартістю, зокрема цікаві спільні проекти щодо створення переробних підприємств для української сировини, найперше — сільськогосподарської.

Інфраструктура

Підвищення пропускної здатності українсько-польського кордону й побудова транспортного взаємозв'язку. Сьогодні працює 14 пунктів перетину кордону між Україною й Польщею: 8 автодорожніх та 6 залізничних. Проте існує потреба збільшення таких щонайменше вдвічі. Підвищення транскордонної співпраці дасть прямі переваги у взаємовідносинах, розвитку торгівлі й міжлюдських контактах.

Як великий перспективний проект можна вважати продовження в Україну Via Carpatia зі всіма наслідками для української економіки.

Енергетика

Проект добудови інтерконектора зі Свіноуйсьця (пол. Świnoujście), через який може піти газ в Україну, альтернативний російському, і добудова енергоблоку на Хмельницькій АЕС для потреб Польщі (проект «Енергоміст» Україна — ЄС), спільне блокування російського проекту «NordStream II».

Така співпраця критично важлива для України, оскільки вона при теперішніх можливостях, за різними оцінками експертів, вона становить приблизно від 2 до 5 млрд можливого прибутку в рік для України, що є приблизно 8–15% від бюджету країни.

Спільна протидія гібридним викликам та провокаціям

Росія тривалий час за допомогою керованих агентів впливу чи підсилювання «корисних ідіотів» (політики, громадські діячі, медіа, експерти тощо) змогла поглибити негативне сприйняття українців у польському суспільстві. Головною ударною темою була Волинська різанина. До цього додалась ситуація з масовим напливом українських трудових мігрантів в Польщу.

На цьому напрямку потрібне першочергове загострення уваги українського суспільства, в співпраці з польською стороною українські патріоти повинні створити ефективні механізми розбиття фейків, обміну даних, співпраці політиків і громадських діячів проти проросійських провокаторів, співпраці правоохоронних органів і спецслужб, дипломатичних і культурних установ обидвох країн.

Особлива роль в цьому відводиться організаціям українських націоналістів, які повинні цілеспрямовано шукати і знайти партнерів з польського боку й спільними силами поборювати ворогів українсько-польської співпраці по обидва боки кордону.

Що робити з конфліктами?

Необхідна активна позиція України на «польському фронті». Україна повинна усвідомити, що сьогодні і в цих умовах Польща потрібніша Україні, ніж Україна Польщі.

Це можна побачити й на прикладі трудових мігрантів, і з точки зору спільного опору Росії, і з погляду геополітичної ваги Польщі. Врешті-решт Україна сьогодні не може собі дозволити ще одного ворога чи напівворога, враховуючи те, що Росія становить постійну загрозу і для Польщі, і для України.

Для цього Україні потрібен **план покращення стосунків з Польщею.**

В цьому плані повинні бути зокрема такі пункти:

1. Активна українська пропаганда в Польщі. Українська soft power. Медійне зближення двох країн. Сьогодні ми не цікавимось Польщею, а Польща — нами. Потрібно це змінити.
2. Робота з українськими заробітчанами в Польщі.
3. Активний діалог еліт на різних рівнях. Еліти повинні домовитись про відновлення діалогу й порозуміння, де повинні бути чітко встановлені червоні лінії щодо небажаної поведінки для обидвох сторін.
4. Більше спільних економічних, енергетичних, інфраструктурних, оборонних і культурних проектів.
5. Спільні позитивні культурні проекти. Потрібні інституції на кшталт українсько-польського центру співпраці, українсько-польського історичного інституту, культурного фонду для підтримки видань, кінопроектів, молодіжних обмінів, фінансованих з бюджетів обидвох країн.

А в 2018 році ми зможемо здійснити певний прорив в стосунках з Польщею через культурні події, зокрема через спільне святкування чергової річниці битви під Конотопом.

Олег Баган
кандидат філологічних наук,
доцент Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка,
голова Науково-ідеологічного центру імені Дмитра Донцова

ЯК РОЗВ'ЯЗАТИ УГОРСЬКУ ПРОБЛЕМУ В ЗАКАРПАТТІ?

Недавня чергова антиукраїнська атака угорського міністра закордонних справ з погрозою заблокувати стосунки України з НАТО, як і низка попередніх випадів, пов'язаних із нібито захистом Угорщиною угорськомовних шкіл на Закарпатті, підтверджують, що проблема стосунків з нашим західним сусідом стоїть гостро й зав'язана туго. Однак, на нашу думку, ця проблема має не тільки один — угорський аспект, тобто агресивну поведінку Угорщини щодо земель колишнього свого володіння (Закарпаття входило до теренів, в яких домінували угорці понад 1000 років!), а й інший аспект — національну недокровність закарпатського регіону. Тож проаналізуємо ці дві проблеми почергово й спробуємо вивести формули, за якими їх можна розв'язати.

Угорський націоналізм є одним із найсильніших у сучасному світі, тому в протистоянні з ним треба пам'ятати про його принципи й спроможності. Цьому послужили наступні історичні причини. Вже в XI ст. угорці, які щойно століття тому прийшли в Паннонську рівнину зі степової України (перед тим вони довго

кочували на Приуралліі їхня мова належить до уральської сім'ї мов — фіно-угорська група), створили імперію. Вони поступово заволоділи землями нинішньої Словаччини, Закарпаття, усієї Трансільванії (Північно-Західна Румунія), згодом Боснії, Хорватії, частини Словенії, сучасної Північної Сербії (Воєводина). Ідеологічно Угорщина стала спадкоємицею Великоморавської слов'янської держави, яка існувала від VIII ст. й охоплювала приблизно землі сучасних Чехії, Словаччини, Угорщини і Північної Румунії, Південної Польщі, тобто це була супердержава за своїм геополітичним значенням. Саме цю її роль і перейняла Угорська Корона: бути координатором політико-військових, соціальних, господарських, торговельних потоків на рівнинних землях між Альпами й Карпатами, в долині Середнього Дунаю, між великим простором, що тягнувся до Балтики (Польща), і Балканським макрорегіоном. Відтак Буда (стара столиця) завжди моделювалася як **сакральне місто**, епіцентр цього великого простору, серце Середньої Європи. Отже, перший потужний фактор угорського націоналізму — **місійність**.

Опинившись у слов'янському етнічному морі після падіння Великої Моравії (кінець IX ст.), угорці (власне, мадяри), щоб не розчинитися в ньому, мусили сформувати свою **винятковість.** Нагадаємо, що тоді, у XI ст., і Північна Румунія була ще дуже слов'янською, загалом румуни як нація сформувалися на синтезі волохів і слов'ян, яких було приблизно порівну в князівствах Волощина та Молдавія до XIV ст. Тобто на соціальному й побутовому рівні ментально мадяри моделювали себе як вищу, елітарну суспільну групу. Так започаткувався угорський **шовінізм.**

Протягом XI–XV ст. Угорщина зуміла сформувати собі чисельну войовничу еліту, шляхту, яка й стала основою угорської

нації. Ця шляхта уперто нав'язувала угорську мову й культуру в усіх завойованих землях, які ми вже назвали. Перехід в угорську культуру завжди означав для неугорців гарантований вищий соціальний статус. Так розвинулася **асиміляційна** спроможність угорської нації.

Від XII ст. в Угорщину і Трансільванію починають масово переселятися німецькі колоністи, переважно з Саксонії, і утворюють елітну соціальну групу як вправні майстри різних професій, торгівці, носії передових технологій, добре освічені й організовані громадяни, будівельники міст. Це дало суттєвий поштовх до цивілізаційного зростання королівства. У XIV ст. внаслідок династійного шлюбу Угорщина після вигасання династії королів Арпадів споріднюється з французькою королівською династією Анжу, яка правила на той час в Південній Італії й Сицилії (Неаполітанське королівство). Так сформувалися дві потужні культурні хвилі — німецька й французька, які суттєво **окциденталізували** угорську націю і вона ще більше виділилася у просторі Середньої Європи. Від 1301 р. новим королем стає француз Карл I Роберт, який через десятиліття війн із найбагатшими аристократами краю нарешті встановлює свою владу. До Угорщини приходить кілька шляхетських французьких родів. Величний Ужгородський замок якраз є «плодом» однієї з таких родин — Друґетів. Вершиною розквіту цієї лінії королів було правління Матьяша Хуньяді-Корвіна (1448–1490), який мав, щоправда, волоське коріння. У цей час були засновані перші угорські університети — в Печі і Пожоні (Братислава); розквітла ренесансна література й мистецтво (творчість Яна Паннонія (1434–1472), була створена знаменита Бібліотека Корвініана, яка поступалася за кількістю книг тільки бібліотеці Ватикану. Загалом Угорщина

стала однією з наймогутніших держав Європи. Разом з Польщею вони домінували в Середній Європі, а часами зливалися в цьому через династійні шлюби й союзи. Так визріла стала угорська ментальна **зверхність**.

Після битви під Могачем 1526 р., де угорську армію вщент розбили війська турецького султана Сулеймана Пишного, угорське королівство занепадає і його західні терени переходять під владу Австрії. Влада угорців зберігається тільки в деяких районах Трансільванії. Так зростає третя хвиля західних культурних впливів на Угорщину — австрійська. Відтепер угорська еліта щораз глибше переймає ознаки, принципи й форми західної ідентичності: освіченість, громадянська дисципліна, підприємливість, соціальний динамізм. Отже, шоста ознака угорського націоналізму — **культурна й цивілізаційна вищість**.

Протягом XVI–XVIII ст. Угорщина стає плацдармом запеклих національно-визвольних війн проти Австрії й Османської імперії. Так формується знаменита угорська **впертість** і **войовничість**.

Від кінця XVIII ст. і на початку XIX ст. формується сильний рух угорців за культурно-національне відродження проти німецької асиміляції, яка на той час стала головною загрозою для угорської ідентичності. Так відбувається поєднання зусиль аристократії, вихованої на ідеях Просвітництва, і нової інтелігенції, буржуазії, які переймаються ідеями Романтизму. Подібний сплеск національного солідаризму був ще тільки в Польщі, яка також зуміла створити у XIX ст. потужну форму націоналізму. Угорські письменники М. Верешмарті (1800–1838), Я. Арань (1817–1882) і особливо Ш. Петефі (1823–1849) творять яскраву модерну літературу, сакралізують націо-

нальне слово. Угорщина вибухає у 1848 р. національною революцією, до якої вона добре готова, але яку топлять в крові російські війська царя Миколи II (1849 р.). Попри це угорський націоналізм до Першої світової війни формується як дуже динамічний, експансивний, організований. У 1867 р. угорці домагаються державного дуалізму — створюється Австро-Угорщина як імперія двох народів; угорці домінують як державна нація в південно-східній частині імперії (Хорватія, Воєводина, Трансільванія, Словаччина, українське Закарпаття), у т. зв. Транслейтанії. У цей час вони домагаються повної переваги в Словаччині й на Закарпатті, де масово асимілюють населення, особливо інтелігенцію; меншою мірою досягають цього в Хорватії й Воєводині, бо там їм протидіють мобільні хорватський і сербський націоналізми. Особливо запеклою є боротьба угорців у Трансільванії з румунським націоналізмом, який постійно наростає. Так визрівають ще дві риси угорської ідентичності: **наступальність** і **наполегливість**.

У 1825 р. була заснована угорська Академія наук в Пешті, що дало змогу розвинути угорську культуру, науку й освіту, розпочати процеси модернізації. У 1844 р. угорська мова була затверджена як державна у просторі земель королівства угорського, до якого належало Закарпаття. Це дало колосальні поштовхи до мадяризації неугорських народів. Загалом тоді в межах Угорщини жило 500 тис. українців. Після таких письменників-прозаїків, як Мор Йокаї (1825–1904) — автор низки історичних романів в дусі романтизму, і Кальман Міксат (1847–1910) — автор серії глибоких реалістичних романів, угорська література й культура набрали повноти й експансивної сили, дорівнялися до передових літератур Європи. На початок XX ст. угорці ухвалили низку законів,

зокрема у сфері освіти, за якими темпи мадяризації набрали великих обертів.

У Закарпатті на той час цілком запанувала москвофільська інтелігенція з її теорією «єдиної російської мови від Карпат до Камчатки», яка надзвичайно сприяла асиміляції українців краю, бо не розвивала народну мову й освіту, обірвала культурні зв'язки з рештою України, була пасивною в політичному плані. Цей подвійний удар виявився майже смертельним для закарпатського українства, серед якого тоді лиш троє людей — Гіядор Стрипський, Юрій Жаткович і Августин Волошин — проводили націєтворчу роботу.

Реагуючи на цей брутальний наступ шовіністичної Угорщини на Закарпатті, І. Франко і В. Гнатюк опублікували в «Житті і слові» (Львів, 1896) звернення «І ми в Європі», яке було протестом щодо пишного відзначення 1000-ліття заснування угорського королівства з одночасним зневажанням угорцями норм демократії та прогресу. В ньому були такі слова: «Та свобода, котрою Угорщина нині величається перед світом, не повинна бути путами, що сковують уста і душу півмільйонової маси (русинів — О. Б.), бо тоді вона перестає бути свободою, а робиться карикатурою свободи, дволичним фарисейством. І коли ми нині, спонукані безвихідним, страшним і приниженим положенням наших угорських братів перед лицем цивілізованої Європи підносимо торжественний протест проти брутального винародовлення, економічного районування, духового стемнювання і морального увідлюднювання угро-руського народу... то ми переконані, що протестуємо не проти свободи, не проти гуманности, не проти поступу, а проти безсовісного надуживання тих високих слів для брудних, навіть не національних, а вузько кастових цілей... а зі свого боку запевняємо, що

не перестанемо боротися з теперішніми порядками в Угорщині, не гідними краю європейського, не перестанемо всякими легальними способами розбуджувати серед наших угро-руських братів руського народного почуття, віруючи твердо в те, що панування брутального насилля й цинізму ніколи не може бути тривке». Сьогодні, у 2018 р., можемо заперечити великим українським патріотам і подвижникам, І. Франкові і В. Гнатюкові, тільки в тому, що панування брутальності і цинізму з боку угорців щодо українців все-таки виявилося тривким, бо Угорщина у XX ст. за підтримки нацистської Німеччини знищила Карпатську Україну у 1939 р., протягом 1940–1944 рр. провадила сувору політику мадяризації на Закарпатті, асимілювавши в т. ч. і сотні тисяч українців греко-католиків на своїй території, і не визнає цього всього за відкриті злочини, а тепер, як тільки Україна ослабла через експансію Росії в Криму й на Донбасі, Угорщина цинічно намагається використати мовну карту для дестабілізації її західних кордонів. Характер угорського шовінізму гарно описав той же І. Франко в новелі «Чиста раса», яку мав би прочитати кожен українець.

Однак XX ст. принесло Угорщині й сильний нищівний удар: під час Першої світової війни вона об'єктивно опинилася в одному союзі з т. зв. центральними державами: Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною — і програла; за Тріанонським мирним договором, велика частина угорських етнічних земель, власне земель, де угорці мешкали віддавна і в значній масі, а це Трансільванія, сербська Воєводина, Східна Славонія у Хорватії, Південна Словаччина, Закарпаття — відійшли до інших держав. Мільйони угорців виявилися за кордоном своєї нововідновленої держави. Відтак на сьогодні близько 1 млн 200 тис. угорців живе в Румунії, 460 тис. у Сло-

ваччині, 150 тис. в Україні, 50 тис. у Сербії, 15 тис. в Хорватії, 15 тис. в Словенії. Тож Угорщина мусила впровадити потужну культурницько-гуманітарну програму, аби якось підтримувати ідентичність своїх земляків в цих країнах. Насамперед в цю програму входили регулярні фінансування різноманітних соціальних і культурологічних проектів за кордоном, виділення стипендій угорськомовним громадянам, які хотіли вчитися в Угорщині, книгодрукування й підтримка шкіл з угорською мовою навчання в перелічених країнах. Цікавий факт: професія угорського філолога є однією з найпрестижніших і найвище оплачуваних в Угорщині. Це сумний докір нинішній Україні, яка традиційно тримає вчителів української мови та літератури на найнижчих щаблях соціальної драбини, це приклад того, як треба дбати про святе, — Національну Ідентичність.

Тепер розглянемо другий аспект проблеми — внутрішнє становище Закарпаття. Це найспецифічніший регіон України: абсолютно оригінальна ментальність, цивілізаційна відмінність від решти України (на глибинному рівні це поєднання уламків давніх Балканської й Наддунайської цивілізацій), багатонаціональність і змішування культур; при міцному збереженні рідної мови й обрядовості народна маса загалом позбавлена національної гідності, в ній надзвичайно розвинена регіональна свідомість-відрубність, відсутні героїчні традиції в національному протистоянні сусідам (єдиний фрагмент — це спогад про Карпатську Україну 1939 р.). Тому ситуація з національною ідентичністю й культурою в Закарпатті вельми невизначена: при явному домінуванні в краю українців, вони загалом почуваються дуже невпевнено, нестійкі, не демонструють жодної наступальності, часто схильні до відступництва й асиміляції в інші етноси-держави. Тому навіть цілком

денаціоналізовані й зрусифіковані регіони Сходу України інколи можуть демонструвати більше характерності у відстоюванні національних принципів, аніж Закарпаття.

Коротко пояснимо причини цього. За період Середньовіччя русини Закарпаття цілком втратили свою шляхту, лицарство, навіть не збереглося фактографічних відомостей про якісь шляхетські традиції. У регіоні не з'явилися якісь традиції героїчної боротьби за свободу й національну гідність, бо його еліти не відчували якоїсь національної суверенності. Мадярська асиміляція була дуже глибокою при одночасному страшному збіднінні цього краю, який завжди був глухою периферією угорського королівства. Тут століттями не було значних освітніх і культурних центрів, так і не виникли великі міста, які завжди стають запорукою національних піднесень. Лише у XVIII ст. у контексті успішного розвитку угорської просвітницької культури деякі нечисленні вихідці з Закарпаття зуміли здобути якісну освіту в угорських і європейських університетах. Цим пояснюється поява низки русинських культурних діячів, які отримали міжнародне визнання: І. Земанчик, П. Лодій, І. Орлай, М. Лучкай, М. Балудянський, В. Довгович, Н. Кукольник, Ю. Гуца-Венелій та ін. Однак сам край протягом XIX ст. занепадав, перетворившись на найбідніший регіон Європи. Національне відродження в дусі романтизму, яке провістили О. Духнович, О. Павлович, А. Добрянський, швидко захлинулося в 1850-ті рр. Тут фатальну роль відіграли т. зв. «москвофіли», яких організовувала й фінансувала Російська імперія. Вони майже цілком пригасили національне відродження, завели писемність російською мовою, вірно служили угорській владі. Так тривало до кінця Першої світової, коли Закарпаття, передусім завдяки тискові русин-

ської діаспори, яка налічувала до 1 млн осіб, перейшло під владу демократичної Чехословаччини. За 19 років (1920–1939) тут швидко визріла нова інтелігенція, розвинулося письменство рідною мовою, виникли національні партії. Українці нарешті стали політичною силою в краю. Якби такі умови протривали ще 10–20 років, в Закарпатті сформувалися б основи для модерної української нації. Велике значення у цей час мали впливи з Галичини: тут працювали визначні культурники-галичани В. Пачовський (яскраво поетизував край, придумав символічну назву «Срібна земля»), В. Бірчак (написав першу історію літератури Закарпаття, розвинув публіцистику), І. Панькевич (систематизував вивчення закарпатських говорів, унормував правопис) та ін. З Праги впливали українські емігранти (наприклад, У. Самчук написав про Закарпаття блискучий патріотичний роман «Гори говорять»), які організували (це була акція ОУН) модерний літературний журнал для Закарпаття — «Пробоєм» (1932–1943). Ці позитивні процеси були зупинені окупацією краю Угорщиною в 1939 р. і масовим вигубленням тутешньої української інтелігенції.

Совєтський період мав свої позитивні імпульси для Закарпаття: герметичний регіон привчився трохи жити в просторі України й української культури, розвинулася добротна література (М. Томчаній, І. Чендей, П. Скунць та ін.), стабілізувалася система українськомовної освіти (комуністи помилково зарахували закарпатців до «бандерівців» і пішли на цю поступку), сформувалася нова інтелігенція.

Проте, як по правді, українці Закарпаття зберегли в собі всі слабинки національного характеру: соціальну інертність, відсутність національної бойовитості, стійкості, переважно просвітянський рівень культури, схильність до етнічної аси-

міляції, до чого додалися як об'єктивні фактори відсутність великих міст і збереження впливів та традицій москвофільства, яке розвинуло теорію національного розкольництва — ідею про «окремий русинський народ», і налаштувало мешканців краю проти решти України.

Оця національна слабкість Закарпаття і є головною причиною стимулювання агресивної політики Угорщини й водночас в ній криється перспективний фактор розв'язання закарпатської проблеми. З наведених фактів і осмислень можемо зробити певні висновки й запропонувати такі розв'язання означеної проблеми:

1. Угорська національна меншина в Закарпатті є надто сильно національно мобілізована та стимульована угорським традиційним шовінізмом й імперством, тому вона завжди буде шукати слабинки й зачіпки, щоб розхитати українську державність, ідентичність та здійснити проекцію угорських державних впливів на Закарпатті (це підтверджує вперте небажання великої частини угорців вчити українську мову, повне ігнорування української культури, політична агресивність, теперішні спроби організації угорської самооборони у Берегівському й Виноградівському районах);

2. Слабка українська ідентичність в регіоні, сформована історично, провокує й провокуватиме угорську агресивність;

3. Змінити ситуацію в краю може тільки послідовна й категорична політика української держави, бо загальний український націоналізм є заслабким, щоб розв'язати цю проблему без держави;

4. Насамперед треба зміцнити українську ідентичність закарпатців, зробити її наступальною, такою, що нейтралізувала б угорські впливи в регіоні; для цього потрібно:

а) повністю нейтралізувати законними засобами русинський рух як антиукраїнську, антидержавну «п'яту колону» з притягненням до кримінальної відповідальності всіх його організаторів, ідеологів, стимуляторів, включно з ліберально-космополітичними часописами на зразок київської «Критики» (шеф-редактор Г. Грабович), яка від 1999 р. систематично друкувала провокаторські статті головного ідеолога русинського сепаратизму П. Р. Маґочі (див. про це публікацію: «Навіщо в Києві ліберали стимулюють західний сепаратизм?» (dontsov-nic.org.ua));

б) створити на базі провідних шкіл всіх головних міст Закарпаття — Рахова, Тячева, Хуста, Міжгір'я, Іршави, Воловця, Виноградова, Берегова, Мукачева, Ужгорода, Перечина, Великого Березного, Свалява — школи зі спеціальною гуманітарною програмою посиленого вивчення української мови та літератури, культури, історії. Це дасть змогу підготувати основи для формування якісно нової закарпатської інтелігенції, яка повинна змінити в майбутньому пасивну і світоглядно дезорієнтовану теперішню інтелігенцію;

в) профінансувати спеціальні серії гуманітарних книжок і видати їх у 2–3 провідних закарпатських видавництвах, наводнити край проукраїнською, націоналістичною, якісною науковою й художньою літературою;

г) організувати при Ужгородському національному університеті й Мукачівському державному університеті спеціальні дослідницькі інститути, до яких запросити фахівців з усієї України, які б працювали в напрямках історії, культурології, актуальної політології, націології, соціології, мали проукраїнське забарвлення й були спрямовані і на комплексне вивчення закарпатської етноментальної специфіки, і подолання в ній

задавнених комплексів бездержавності, провінційності, національної недокровності;

ґ) заснувати новий або перебудувати один з наявних закарпатських телеканалів, який би вийшов з фатальних рамок провінційності в інформаційній стилістиці й стратегії, подавав якісно вищі культурологічні та інформаційні проекти й обов'язково був спрямований на витворення в Закарпатті нової регіональної свідомості: пропаганди спільної західноукраїнської ідентичності й геокультурної скерованості (через постійне інформування про суспільно-культурне життя Галичини й Буковини, з якими закарпатські українці є глибинно спорідненими, і ламаючи традиційну закарпатську герметичність);

5. Українська держава повинна бути готовою до тривалого протистояння з Угорщиною в регіоні, оскільки та найближчим часом не позбудеться ознак свого націоналізму-шовінізму, себто прагнення повернути собі всі колишні етнічні землі угорців, встановити своє домінування в регіоні Середньої Європи, мати бодай систематичні політичні й культурні впливи на всі терени розселення угорського етносу. Тому змінити ситуацію в регіоні зможе тільки вперта й послідовна внутрішня політика на зміцнення національної ідентичності українського Закарпаття, а таке може статися тільки через довготривалі, регулярні націєтворчі проекти;

6. Долати угорський експансіонізм варто в союзі з державами, які мають подібну проблему зі своїми угорськими меншинами — Словаччиною, Румунією, Сербією, Хорватією, Словенією. З цими країнами слід виробляти спільні стратегії акуратних контрдій, дипломатичних впливів, гуманітарних проектів;

7. На території Закарпаття варто дислокувати одну з найбоєздатніших і наймобільніших частин української армії, присутність якої мала б свою специфічну символічну виразність — для виховання мілітарного духу серед самих закарпатців;

8. Усі види закарпатського сепаратизму сьогодні стимулює переважно Росія — через структури РПЦ, русинські організації, через впливи російської пропаганди й культури, тому центральним завданням в регіоні є і буде розгортання **системної боротьби** з цими впливами за допомогою відповідних контрдій.

Лише зміцнення українського національного організму в Закарпатті змінить ситуацію в регіоні кардинально, зупинить процеси русинського сепаратизму, який є «живильним» ґрунтом для угорської агресивності, заблокує можливості для розхитувальних кроків самим угорцям, якщо вони відчують перед собою твердий бар'єр національної гідності й дієвості з боку українців.

Сергій Пархоменко
директор Центру зовнішньополітичних
досліджень ОПАД ім. Олександра Никонорова

СУЧАСНЕ Й МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ: КОРОТКОСТРОКОВІ ТА СЕРЕДНЬОСТРОКОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

Долучення до наявних геополітичних союзів або створення паралельних? Пошук третього шляху, позаблоковість (неприєднання, нейтралітет, ізоляціонізм) чи членство в НАТО? Постійно орієнтуватися на сильних чи стати сильнішими самим? Це питання не перший рік стоїть перед керівниками нашої держави. Та, на жаль, навіть за нової влади Україна не показала себе сильним гравцем на міжнародній арені... А втім, прогнози щодо глобальних викликів та розвитку подій у найближчому майбутньому не залишають нам вибору: або ми станемо сильною, самодостатньою державою, або ризикуємо зникнути з геополітичної мапи.

Неправильно було б думати лише про короткострокові, поточні задачі — держава, що не вміє мислити стратегічно, не здатна адекватно реагувати на загрози й виклики. А їх може виникнути (та й уже виникло) чимало:

— Російська агресія, яка для РФ вочевидь спричинить розпад неоімперії, ймовірна поява на її уламках агресивних терористичних державних або квазідержавних утворень;

— світовий тероризм у всіх його проявах — від кіберзагроз до збройного терору;

— виснаження природних ресурсів Землі та боротьба за них;
— міграційні процеси;
— цивілізаційні конфлікти, наприклад, християнство — іслам, Китай — Західний світ і т. д., спричинені демографічними, політичними, економічними чинниками.

Чи може Україна за нинішніх обставин самостійно опиратися цим загрозам, процесам глобалізації, створенню загальносвітового ринку тощо? Питання не риторичне, відповідь на нього ми знаємо, адже кожен день спостерігаємо ситуацію, коли інституційну слабкість держави компенсує лише самовідданість вояків на фронті...

Оборонні стратегії

В історичному контексті Україна протягом більшості періодів своєї історії мусила шукати військових та політичних союзників. Від Хмельницького до Виговського, Дорошенка й Мазепи, від Грушевського, Скоропадського й Петлюри до Турчинова й Порошенка ситуація незмінно повторювалася — наші керманичі мусили просити в якоїсь сторони допомоги, адже змоги захистити Україну самотужки у них не було. Лише ОУН, УПА, УГВР і АБН покладалися передусім на власні сили, водночас зуміли акумулювати зусилля інших поневолених народів у рамках власне української боротьби й не бути в ролі прохачів. Боротьбу ці формації вели в умовах бездержавності, в умовах вкрай складних, набагато складніших, ніж сьогодні, коли практично кожен сусід України виступав у ролі загарбника...

Сьогодні, абстрагуючись чомусь саме від цього досвіду, у декого із сучасних громадсько-політичних діячів виникають ідеї повести Україну шляхом таких позаблокових за фактом держав, як Швейцарія, Ізраїль, Швеція, Фінляндія тощо. Але слід досить критично подивитися на те, чи варто застосувати

їхній досвід Україні. Наприклад, Швейцарія — нейтральна, що, до речі, не має реальних міжнародних гарантій свого нейтралітету, переважно гірська країна-скарбничка. До застосування можна взяти лише принцип підготовки резервістів, коли військові резерву протягом 1–2 діб розгортаються у повноцінну армію (щоправда, чи ще вийде це на практиці). І тут нам доречніший приклад Естонії, країни НАТО, що також межує з Росією, де регулярно відбуваються збори резерву, в яких бере участь більшість чоловічого населення країни.

Або Ізраїль — обов'язковий загальний призов як для чоловіків, так і для жінок, обумовлений не лише обмеженим людським ресурсом країни, наявністю у його складі «держави в державі» — Палестинської автономії, але й зокрема тим, що Ізраїль не входить до складу жодного військово-політичного союзу. Чи варто нам рівнятися на досвід Ізраїлю? Якщо у складі України буде Донбас з «особливим статусом», то тоді так, можна говорити про «ізраїльський варіант». Але наявність у складі України своєї «Палестини» категорично суперечить нашим національним інтересам, в тому немає жодних сумнівів.

Не підходить нам ні шведський, ні фінський, ні австрійський сценарій з їхнім нейтральним статусом — за нейтралітет доведеться навіть у невоєнних умовах платити мінімум стільки ж, скільки витрачаємо на оборону зараз, перебуваючи в стані війни. Для прикладу: цьогоріч із держбюджету на потреби національної безпеки та оборони передбачено 5,7 млрд. доларів[1], тоді як Швеція станом на 2014 рік (!) витрачала на

[1] Ковальов В. Бюджет-2018: на потреби війська передбачено 86 млрд грн. // Народна Армія. — грудень 2017.[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://na.mil.gov.ua/58241-byudzhet-2018-na-potreby-vijska-peredbacheno-86-mlrd-grn

оборону 6,5 млрд.[2] І це країна, що не перебуває в стані війни! Такі ж обсяги фінансування оборонних витрат, як і Україна, має ще менша за Швецію Фінляндія.

Збройні сили об'єднаної Європи — це не альтернатива НАТО, а фактор підсилення обороноспроможності європейських членів Альянсу. І поготів, наразі такі сили формують члени ЄС, отже поки що це формування для нас неактуальне. Тим паче, що воно далеке від фінальної стадії...

Також Україна навіть гіпотетично не може створити власний окремий військово-політичний блок, куди б входили потужні у військовому плані держави. Адже всі наші потенційні союзники або вже є членами НАТО, або прагнуть вступити туди, а Вашингтонським договором участь в інших військових блоках, окрім НАТО, його членам заборонена.

Власне, альтернативи вступу в НАТО на цьому етапі і в найближчі років 10 не існує. І врахуймо те, що за умови перемоги над російським агресором світ отримає державу з найчисельнішою і найбільш боєздатною армією на континенті, яка не може бути поза ключовими геополітичними союзами апріорі: на Заході насправді не тільки говорять, що «Україна не готова», за замовчуванням там прекрасно усвідомлюють ризики неприйняття України до «клубу найсильніших», тим паче, якщо переможемо у війні і власне відбудемося як держава. Тому деякі країни й не хочуть посилення нашої держави, адже в іншому разі провідним країнам неодмінно доведеться інтегрувати нас якщо не в ЄС, то точно в НАТО.

[2] Пархоменко-Багряний С. Чому Україна ніколи не зможе бути нейтральною // Українська правда. — 20 вересня 2014. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/columns/2014/09/20/7038027/

Виникає питання, що нам треба робити зараз, в короткостроковій перспективі, поки ми не є членами Альянсу. До набуття членства в НАТО ключове завдання — посилювати армію, набувати стандарти Альянсу, також можемо укладати двосторонні оборонні договори з такими країнами, як США, країни Балтії, а також Грузія, Молдова, Азербайджан, тобто з тими країнами, які безпосередньо постраждали від російського військового втручання.

Євроінтеграція

Україна визначила для себе шлях європейської інтеграції з метою приєднання до Європейського Союзу, за замовчуванням приймаючи правила гри, цінності, моделі поведінки і т. д. Але вже зараз очевидно, що ЄС — не панацея, навіть значна частина європейців скептично налаштована щодо цієї структури. Причин, які обумовлюють інституційну недосконалість Євросоюзу, вдосталь:

— євробюрократія, мультикультуралізм, ультралібералізм можуть поховати ЄС в найближчі 20 років;

— також ЄС не готовий ефективно стримувати сепаратизм в деяких країнах, без підтримки Америки Європа поки не здатна самотужки відбивати основні загрози сучасності;

— ЄС вразливий перед міграційними процесами (нелегальна міграція), а найбільш сильні країни-члени Євросоюзу, як-от Німеччина, не можуть вічно фінансувати слабші економіки на зразок грецької...

Призначення України

Однак в короткостроковій перспективі Україна повинна йти шляхом євроінтеграції, проте не ставити членство в ЄС за

самоціль. Як варіант, можемо домагатися статусу, який у відносинах з ЄС мають Норвегія або Ісландія, якщо буде змога — приєднання до Шенгенської угоди. Приєднання України до Єврозони можливе тільки за умови стійкості євро як валюти.

В середньостроковій перспективі — побудова економічного й політичного союзу на базі тих держав, які не мають амбіцій «старшого брата» щодо України (такими союзниками на цей момент є країни Балтії, Румунія, Грузія, Молдова, можливо, країни Балкан — Хорватія, Болгарія, Македонія, Боснія, Чорногорія, в перспективі — Білорусь, Азербайджан. Участь Словаччини, Угорщини, Польщі, Чехії — вишеградської четвірки — під знаком питання через амбіції Польщі. Країни Скандинавії наразі з певних причин навряд чи будуть тяжіти до такого союзу, їм логічніше створити своє регіональне об'єднання, якщо до такого дійде. Варіант «Межимор'я» у концепції Варшави Україні не підходить через великодержавницькі амбіції сучасних польських еліт.

Пошук «третього шляху» нам не підходить. Україна як частина європейського цивілізаційного простору має відстоювати фундаментальні для західного світу цінності — християнські цінності, свободу, гідність.

Україна має дві стратегічні цілі, якщо, звісно, ми прагнемо до чогось більшого, ніж бути об'єктом міжнародних відносин:

— Стати руйначем новітньої Російської імперії, прикладом, дороговказом для нових державних утворень, що виникнуть на «уламках імперії».

— Стати потужним регіональним лідером у Східній Європі, провідним центром впливу та важливим «гравцем» у трансатлантичній безпековій системі, яку збудував західний світ. Задля досягнення цієї мети нам треба рухатися шляхом

європейської та євроатлантичної інтеграції, щоб посилити свої позиції, адже член НАТО матиме більше шансів на геополітичне лідерство в регіоні, ніж позаблокова країна[3].

Відповідь на питання щодо стратегічної ролі нашої держави вже давно дав Декалог українського націоналіста: «Я дух одвічної стихії, що зберіг тебе від татарської навали і поставив на грані двох світів творити нове життя...». Україна має змагати до геополітичного лідерства у східноєвропейському й кавказькому регіонах, впроваджувати Балто-Чорноморську доктрину, яку сформулював Юрій Липа. Наша держава з найбільшою армією в Європі повинна відігравати ключову роль в наявних геополітичних союзах, адже Україна є головним форпостом західного світу перед агресивним Сходом.

[3] Пархоменко С. Співпраця з НАТО: про що не варто забувати // Цензор.нет. — 01.12.17. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://m.censor.net.ua/blogs/1106952/spivpratsya_z_nato_pro_scho_ne_varto_zabuvaty

Попов Тарас
молодший лейтенант ЗСУ,
магістр політології
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ: МОДЕЛЬ ТРЬОХ ОСЕЙ

У світі немає жодної недосяжної мети, головне правильно її визначити, розробити план заходів і досягнути. Наша мета — Велика Україна, потужний геополітичний центр світової цивілізації. Ми бачимо кінцеву мету геополітичного лідерства України як модель трьох осей, де перша вісь — це Київ як центр «Співдружності українських держав», що виникнуть після розвалу Російської Федерації; друга внутрішня вісь — Київ–Мінськ–Казань–Тбілісі (Балто-Чорноморський союз); третя зовнішня вісь — Київ–Токіо–Ер-Ріяд–Лондон. Водночас Київ є геополітичним центром Східної Європи та впливовим світовим гравцем.

Для досягнення цієї концепції українського панування потрібно утворити Балто-Чорноморський союз.

Отже, почнемо з поточних проблем. Україна не досягне геополітичної могутності, поки це не стане національною метою/мрією, поки широкі прошарки українців не усвідомлять значущості цього для буття та розвитку українського суспільства. Важливо, щоб українці згадали, ким були їхні пращури,

згадали про могутність праукраїнської держави — Київської Русі, яка знищувала (Хозарський каганат) та перемагала (Візантія) найсильніші держави свого часу.

Проте сьогодні, в умовах слабкої економіки, національною ідеєю більшості українців є банальне виживання, тому обговорення геополітичного становища України відбуваються лише у вузьких експертних колах. Економічна могутність є наріжним каменем для геополітичної могутності держави, тому економічний розвиток першочерговий для нашої мети. Та оскільки питання економіки не є основною темою роботи, ми зупинимось на визначенні тези: сильна економіка й високий соціальний рівень українців є фундаментом для відновлення геополітичної могутності України.

Після досягнення сталої розвиненої економіки питання геополітичного статусу України як національної ідеї можна буде впровадити через ЗМІ. В умовах інформаційного століття суспільству, на жаль, можна нав'язати будь-яку ідею, за яку всі боротимуться. Отже, важливо, щоб саме націоналісти були при владі й відродили в українцях почуття національної величі та гордості, що забезпечить досягнення всіх інших цілей. Власне, це буде не важко, адже навіть в сучасних умовах тотального зубожіння нації вона демонструє феноменальну волю до спротиву й до життя, і в широких прошарках нації в усіх кутках країни люди пам'ятають про українську Кубань та частину Слобожанщини, меншою мірою про Зелений Клин, український Таганрог та Придністров'я, проте абсолютна більшість ніколи не змириться з тимчасовою втратою Криму та частини Донбасу.

Є тверде відчуття, що історія зробила коло, і спіраль знову виходить до точки історії світових імперій — кінця XIX століт-

тя. Звичайно, це не буде точною копією тієї межі, проте ми бачимо зовнішню культурну та військову політику Туреччини, яка через якісну кінопродукцію відновлює історичну пам'ять про велич імперії часів султанату й після цього починає військові операції на колишніх землях османів. Ми бачимо вихід Британії з ЄС попри існування Співдружності Націй — колишніх британських володінь, в яку входить 53 держави світу, в 16-ти з яких Єлизавету II офіційно вважають монархом. Сама ця співдружність є набагато більшою та глобальнішою в усіх сферах, ніж ЄС. Іспанська корона одразу ж після заяв про Brexit почала вимагати контролю над британським Гібралтаром, практично одразу ж Каталонія вирішила оголосити незалежність. До того ж французька частина каталонських земель ментально належить Франції, а ще одна каталонська країна — Андорра — хоч і суверенна, проте досі її співкерівником є французький президент. Як бачимо, і в XXI столітті навіть серед союзників досі пам'ятають про старі територіальні суперечки. На українські кордони поширюються імперські амбіції наших західних сусідів – Румунії, Угорщини та Польщі, яку поки що стримує потреба в існуванні України як щита від Росії. Проте коли ця загроза мине, не факт, що поляки не захочуть відновити кордони зразка 1939 року. Ну і звичайно, Московія — одвічний ворог, який вже четвертий рік веде пряму війну проти України для відновлення власної геополітичної могутності. Але нам своє робити.

Тому потрібно розробити державну програму, яка визначить нашу геополітичну ціль та всеосяжний план дій. Звісно, його деталі будуть державною таємницею, проте кінцева національна мета має бути загальновідома й для всіх бажана. А сьогодні нам намагаються нав'язати національну

ідею — вступ в ЄС з усіма ментально-культурними наслідками, демонструючи безальтернативність цього геополітичного напрямку. Тому нам для досягнення нашої мети необхідна державна влада на довгі десятиліття, бо відновлення величі України за 5 чи 10 років видається малоймовірним. На досягнення цієї мети мають кинути всі ресурси: економічні, дипломатичні, військові та культурні.

Розглянемо російсько-українську війну 2014–20?? рр. через призму конфліктології. Будь-який конфлікт, зокрема і міждержавний, є наслідком зіткнення інтересів. В нашому випадку ці інтереси є взаємовиключними, бо інтерес Московії — знищити Українську Державу, а наш — вижити, отже знищити Московію. Як писав Юрій Липа: «... на просторах великої Росії не може бути двох великопромислових, двох великодержавних центрів, двох великих збірників енергії, вони виключають себе взаємно». Отже, для банального виживання (а вже потім розвитку) нашим головним геополітичним завданням є знищити Російську Федерацію, роздробивши її на 25–30 державних утворень. Детально про це йдеться у збірці наукових робіт «Як облаштувати Росію. Експертна дискусія», де описано різні сценарії та шляхи їхнього втілення. Тому не зупинятимемось на цьому, лише зазначимо, що розпад РФ є нашою пріоритетною метою. Мета складна й потребує величезних фінансових та людських ресурсів.

Саме під впливом загальної московської загрози й має виникнути Балто-Чорноморський союз (БЧС). Звичайно, цьому сприятиме й економічний зиск всіх учасників унії, проте, на нашу думку, головним об'єднавчим фактором для всіх буде загроза з боку імперської Москви. Концепція БЧС не нова, її описували ще теоретики українського націоналізму в XX сто-

літті. Ідея проста: об'єднати природних партнерів (свідомо не вживаємо слово «союзників»): Україну, Польщу, Литву, Латвію, Естонію, Швецію, Грузію, Азербайджан, Молдову у військово-політичний та економічний союз. Економічні інтереси очевидні, БЧС — це ворота з ЄС в Азію і навпаки, союзні держави зможуть забезпечувати партнерів енергоносіями, що гарантує енергетичну незалежність та сталий розвиток. В культурному просторі всі країни збережуть самобутність і не будуть зіпсовані мультикультуралізмом і ліберальними теоріями та практиками.

Проте є кілька проблем. Перша. За існування ЄС важко уявити дієвий БЧС, щонайменше тому, що важливі країни теоретичного союзу є членами ЄС. Хоча маємо всі ознаки деградації ЄС, що призведе його до розпаду, зібрати всі країни в один союз не буде просто. Друга проблема — лідерство в союзі. Звичайно, ми прагнемо, щоб лідером був Київ. Маючи військову могутність, здобуту в боях з російською армією, можемо запропонувати військовий захист країн-учасниць, проте Польща має значно сильнішу економіку, не кажучи вже про далеку Швецію, яка навряд чи мріє про підпорядкування Києву. Тому ми розглядаємо БЧС не як самоціль, яка дасть нам бажаний геополітичний статус, а як інструмент для досягнення мети — відновлення могутності та впливу Києва в регіоні та світі. На етапі боротьби з РФ для нас буде прийнятною модель БЧС з віссю Київ–Варшава–Стокгольм. Так ми створимо власну «анаконду», яка почне душити Москву, а об'єднана військова та економічна міць не дозволить Росії чинити активні контрдії.

Знищення Російської Федерації та виникнення на її території 25–30 державних утворень важка, але досяжна мета.

Синергія сил і засобів держав членів БЧС здатна її реалізувати. Проте постає питання: коли РФ, наш спільний ворог, зникне з політичної мапи світу, як себе поведе Варшава? На нашу думку, імперські амбіції Польщі стримуються лише тому, що сама Польща зацікавлена в сильній Україні як щиті від РФ. Проте після зникнення загрози економічно сильна Польща може почати реалізовувати імперську політику щодо України. До неї доєднаються Угорщина та Румунія. Тому перебування Польщі як важливої учасниці союзу в БЧС після розпаду Росії ми ставимо під сумнів. Надалі Україна має формувати власний геополітичний проект та зайнятись упорядкуванням постросійських держав біля кордону.

Перш за все у сферу нашого інтересу входить Білорусь, яка після зникнення «протектора» буде дезорієнтована. Тому перед Києвом постане завдання забрати Білорусь під свій вплив і перетворити її на надійного союзника на півночі. Ми зацікавлені у швидкій білорусизації країни, перетворення її на сучасну країну, з сучасною економікою та збройними силами.

Україну називають містком між Європою та Азією, щитом європейської цивілізації від дикої Росії. В першому варіанті Україна є банально транзитною територією з усіма наслідками — розвитком наркобізнесу та міжнародної злочинності, де осідає найгірший сегмент емігрантів. У такому разі не можна говорити про жодну геополітичну міць, бо транзитна територія — це щось середнє між цивілізованим світом (умовно ЄС) і Азією. Дієвість тези про «щит Європи» ми демонструємо з 2014 року, і платимо за це багато. Зрозуміло, що на Донбасі наша армія захищає Україну, а не Європу, проте чи варто нашій нації захищати ту Європу, якою вона стала протягом останніх десятиліть? Потужна та впливова Україна має створи-

ти свій щит і свій місток між собою як невіддільною частиною Європи та Азією, зокрема Китаєм, який, без сумніву, візьме під свій вплив азійські державні уламки Російської Федерації та наблизиться до кордону України.

Таким чином Російська республіка з центром у Москві, яка буде в межах європейської частини РФ (не беручи до уваги Дон, Кубань та відшкодовані території) має стати тим самим щитом чи то сірою зоною між Україною та азійським світом.

Зупинимось на облаштуванні Російської республіки (РР). Безперечно, що Україна в межах державної політики щодо реалізації розподілу РФ повинна мати чіткий план і після розпаду останньої. Власне, цю тему порушували й на конференції «Як облаштувати Росію». На наш погляд, в українських інтересах нав'язати Москві внутрішню політику післявоєнної Німеччини, яка чи не найбільше засуджує нацистську ідеологію та режим Гітлера й бореться з будь-якими його сучасними проявами. Отже, політичні еліти нової Росії мають засуджувати сучасний режим Путіна та й взагалі імперське великодержавне мислення, апелюючи до того, що саме це розвалило федерацію. Власне, сам розпад федерації треба трактувати як невідворотний кінець імперії, який все ж піде на благо всім народам федерації, зокрема й російському.

Таку риторику має заохочувати та стимулювати Україна за допомогою економічних, інформаційних важелів і навіть спецслужб. Під яким ідеологічним прапором подавати цю інформацію і який вигідний нам?

Це може бути російський націоналізм, зародки якого є в сучасній Росії. Здоровий націоналізм, який пропагує окремішність росіян та «розпуск» «тюрми народів», створення Росії для росіян в межах їхнього етнічного розселення. Так нам

буде зручніше співіснувати з ідеологічними однодумцями, проте в Росії завжди є загроза перетворення здорового націоналізму в імперіалізм, що може призвести до процесу збирання «рускіх» земель.

Російський лібералізм вигідний, на нашу думку, тим, що сильної Росії при ліберальному уряді ніколи не буде. Але ліберальна Росія може вийти з-під нашого впливу, переорієнтувавшись на ліберальний ЄС чи США. В наших же інтересах створити Росію з відчуттям національної провини перед українцями, щоб забезпечити надійний захист нашої держави зі сходу. Тож московська Росія не буде повноцінним партнером України, як Білорусь, проте входитиме в зону нашого впливу з орієнтуванням зовнішньої й внутрішньої політики та економіки на Україну. Забезпечити це можна за допомогою підконтрольних політичних еліт, системи стримувань і противаг.

Одним з таких важелів стримування буде український союзник — Татарстан.

Історія Татарстану відрізняється від інших суб'єктів федерації. 18 жовтня 1991 року було ухвалено акт про державний суверенітет Татарстану, 21 березня 1992 проведено референдум, на якому народ республіки підтримав проголошення незалежності, було навіть надруковано власні паспорти, ухвалено конституцію та відкинуто російську мову (тільки 20% населення підтримала її). Проте невелика країна всередині великої Росії не змогла утримати свій суверенітет, і 15 лютого 1994 року було укладено договір про взаємне делегування повноважень із РФ, який Путін в липні 2017 відмовився пролонгувати. Казань (столиця Татарстану) і далі захищає свою окремішність в «тюрмі народів», лише татари не скасували титул глави республіки — президента, як того вимагала Москва.

Путін продовжує наступ і на татарську мову, намагаючись повністю русифікувати республіку.

На нашу думку, розпад РФ почнеться саме з Татарстану, який чи не найбільше опирається російським обіймам. Україна зобов'язана буде підтримати прагнення татар на власну суверенну державу, що в майбутньому зробить Казань надійним союзником Києва. Нашою перевагою щодо підтримки російських татар є кримські татари. Цей фактор обов'язково стане вирішальним у налагодженні двосторонніх контактів та партнерства.

Підтримка таких держав, як Татарстан, країни Кавказу та інших має бути чітко визначена в державній політиці щодо розвалу РФ. Зокрема, ще в 2014 році Україна як держава мала закликати представників поневолених Кремлем народів на нашій території формувати національні батальйони, які згодом стануть кістяком національних армій постросійських держав. Нам би це дало додаткову військову міць мотивованих патріотів малих народів, які допомогли б виграти війну ще в 2014–2015 роках. Після перемоги Україна мала б надати їм полігони та всіляку підтримку для формування національних армій, які продовжать руйнувати Росію зсередини. На нашу думку, ще не пізно реалізувати цей проект, позаяк вже існують чеченські та грузинські підрозділи, які воюють в АТО на нашому боці.

На сьогодні Татарстан є третім регіоном РФ за видобутком нафти, ВВП чотиримільйонної республіки дорівнює ВВП Хорватії, а ВВП на душу населення такий самий, як у Португалії.

Союз з Татарстаном забезпечить енергетичну незалежність України й наших союзників, хоча треба пам'ятати, що транспортування відбуватиметься територією Російської республіки. Україні необхідно буде приділяти внутрішній політиці

Татарстану не менше уваги ніж московській Росії. Проблема республіки полягає в тому, що серед 3,7 млн населення тільки 53% становлять татари (всього в РФ сьогодні мешкають близько 5 млн татар). Економічно сильна й стабільна Казань приваблюватиме татар з інших республік, що сприятиме утвердженню мононаціональної татарської держави. Ми в свою чергу зацікавлені у створенні поясу національних держав навколо Росії як стримувального фактору, який не допустить в майбутньому перетворення Росії в потужного геополітичного гравця.

Грузія має стати нашим головним союзником на Кавказі. Безумовно, важливими партнерами мають бути Азербайджан та Ічкерія, проте Баку тяжіє до Анкари, а утвердження стабільної та сильної Ічкерії викликає сумніви через етнічний склад та історію співіснування народів Кавказу.

Грузія є нашим природним союзником, маємо вже зараз спільні геополітичні інтереси. 20% території країни окуповані РФ, тому її розпад, як і в нашому випадку, призведе до швидкого та відносно безкровного відновлення територіальної цілісності Грузії. Для диверсифікації постачання нафти та газу з Татарстану ми будемо зацікавлені в азербайджанських та ічкерських енергоносіях, які надходитимуть через Грузію морським шляхом.

Та все ж головною геополітичною метою України має стати створення «Співдружності українських держав» — геополітичного союзу чи то навіть конфедерації, державних утворень на етнічних та колонізованих українських територіях: Кубань, Дон, Сірий, Жовтий та Зелений Клини. Також до Української співдружності може увійти Придністров'я, Закерзоння й навіть колись «український Квебек» — густонаселені регіони

Канади. Співдружність буде аналогом «Співдружності націй» (Британської співдружності), до якої входять колишні колонії Британської імперії.

Формат співдружності забезпечить єдність української нації та земель, проведення українізації та дальшу реінтеграцію наших етнічних територій та колоній до складу Української Держави. Отже, коли ми дискутуємо на тему розпаду РФ, багато хто з дослідників і політиків вважають за потрібне одразу ж приєднати наші етнічні прикордонні землі до складу України, зокрема Слобожанщину, Бєлгородщину, Кубань і Таганрог, переданий Росії у 1925 році (доти це була українська територія). На нашу думку, це передчасно, оскільки російська імперська політика деукраїнізувала населення цих територій і нас чекає велика робота з повернення українців на ці терени.

Якщо розглядати електоральну мапу України до окупації Криму та частини Донбасу, то шальки терезів між проукраїнськими та проросійськими партіями були приблизно 50 на 50, з несуттєвим нахилом до проукраїнських позицій. Коли ми розглядаємо ситуацію після розпаду РФ, то власне проросійська політична позиція має померти, а на зміну їй прийде ліво-ліберальна. Саме цю нішу, на нашу думку, займе нинішній умовно проросійський електорат. З огляду на це, приєднання деукраїнізованих територій може призвести до закріплення лівих чи ліберальних позицій в українському парламенті і владі в цілому, через що власне геополітичний проект Великої України буде неможливий, неможливою буде й дерусифікація України та українізація держав Співдружності. Тому лише за позитивного електорального становища в Україні можемо розглядати питання миттєвого приєднання територій східної Слобожанщини, Бєлгородщини й Таганрога.

Питанням українізації цих територій та держав Співдружності мають опікуватись як на державному рівні, так і на громадському. Завдання українських політичних партій, і перш за все українських націоналістів, полягатиме в заповненні політичного вакууму, який виникне на цих територіях після розпаду РФ та приєднання до України чи проголошення суверенітетів. Маємо досвід ОУН, тому українські партії мають готувати похідні групи, які вирушать на нові українські території для пропаганди, створення місцевих організацій та захоплення влади на місцях.

Проте роль України є визначальною в процесі українізації. Це дипломатична, економічна та культурна сфери, питання військового захисту цих територій. Отже, українські дипломати повинні встановити зв'язок із місцевими політичними елітами задля підписання договору про приєднання до Співдружності українських держав. Роль України в зовнішній та внутрішній політиці, економіці на цих територіях має бути вирішальна й панівна. Україна має розмістити на Кубані, Доні, Сірому, Жовтому та Зеленому Клинах свої військові контингенти. Особливо це стосується трьох українських Клинів, адже ми не маємо спільного з ними кордону, вони оточені іншими державами та перебувають далеко від України, що зробить неможливою мобільність наших сил в разі загрози громадянам цих територій. За лояльного ставлення місцевих еліт до ідей Великої України та формату Співдружності, українським політичним партіям та громадським організаціям буде легше працювати з місцевим населенням.

Міністерство освіти України якнайшвидше має почати поширювати українську мову та культуру через освіту та різноманітні освітні заходи.

В уряді має бути створено міністерство з українства та реінтеграції, яке безпосередньо займатиметься поширенням українського впливу в усіх сферах держав Співдружності, зокрема і відновленням історичної пам'яті українців на цих територіях. Саме на це міністерство буде покладене завдання з моніторингу ступеня українськості та лояльності до України населення цих територій для їхньої дальшої реінтеграції до складу соборної унітарної України на правах областей. Важливо усвідомлювати сьогоднішню реальність того, що населення трьох Клинів і у відсотковому вимірі, і в питанні свідомості далеке від показників 1917–1930 рр., коли українці цих колоній реально боролись за незалежність та приєднання до Великої України. Варто відзначити, що на теренах колишнього Зеленого Клину за результатами перепису населення 2010 року українцями себе визнали лише 2,8% населення. А Зелений Клин (Далекосхідна Українська Республіка) була чи не найуспішнішою спробою створення української держави за межами України (тоді там мешкало 60% українців). Навіть на Кубані за тим же переписом українцями себе назвали 2,6%, хоча ще в 1930 році ця цифра становила 62%. Тому сподіватись на утворення проукраїнських держав-колоній без допомоги України легковажно.

Повернемось до початку нашого дослідження й наголосимо: для того, щоб було бажання інтегруватись до України, наша держава має бути привабливою для цих людей економічно, соціально, безпеково та культурно-цивілізаційно. Лише за наявності хоча б двох-трьох з цих аспектів можна серйозно говорити про створення геополітичного проекту, який ми описуємо, або будь-якого іншого, де Київ є впливовою столицею хоча б у межах регіону Східної Європи.

Кубань, або Дон-Кубань, — державне утворення, яке безпосередньо межує з Україною та досі має українське населення з історичною пам'яттю й мовою, хоча й спотвореною. У разі об'єднання Дона й Кубані в одну державу вона стане світовим лідером з вирощування зернових культур на душу населення, а ВВП дорівнюватиме ВВП Фінляндії. Цей регіон має чи не найбільші історичні, культурні та економічні передумови до об'єднання з Україною. Тому від початку існування цього державного утворення наші спецслужби мають активно працювати на цій території, втілюючи вищезазначені військові, дипломатичні, економічні та культурницькі заходи. На відміну від трьох Клинів, де для виникнення проукраїнських державних утворень необхідно багато ресурсів, Дон і Кубань мають реальні перспективи українізації та приєднання до унітарної України на правах областей.

Щодо моделі управління Співдружності, на нашу думку, варто спиратись на досвід Британії. Як і в 16-х державах Британської співдружності, де королева Єлизавета II є монархом, український Президент повинен бути хоча б номінальним главою в усіх цих державах, призначаючи своїх представників на місця з реальними контрольними функціями. Так ми отримаємо можливість впливати на культурну та ментальну асиміляцію та синергувати економічні потенціали всіх держав-колоній навколо України як метрополії.

Отже, перейдемо до прикінцевого кола геополітичної моделі — зовнішнього світу. Почнемо з того, що ані США, ані лідерам ЄС — Німеччині та Франції — не потрібен потужний геополітичний конкурент, яким може стати Україна. Враховуючи це, для забезпечення наших геополітичних інтересів та могутності східним партнером може виступити Японія. Для нашого впливу

на Зелений Клин і недопущення поглинання його Китаєм, маємо заручитись підтримкою потужної Японії, яка й нині є конкурентом КНР в Азії. Після розпаду РФ Китай прямо чи опосередковано поглине значну територію сучасної Росії, тому ми й розглядаємо Москву (Російську республіку в межах частини європейської Росії) як щит та місток між Україною та Азією — Китаєм. Для захисту наших інтересів у найвіддаленішій колонії-державі окрім власних сил і засобів маємо мати сильного союзника, інтереси з яким не зіштовхуються в цьому регіоні.

Геополітичний проект, який розглядаємо, теоретично потрібно втілити в життя впродовж 20–30 років, бо він заснований на переконанні у розпаді РФ. Тому, розмірковуючи над тим, хто може стати основним партнером на Близькому Сході, важко передбачити, якою буде геополітична мапа цього регіону через чверть століття. Основними гравцями там виступають 25-мільйонна Саудівська Аравія з арабськими союзниками, між якими не вщухають чвари, та 75 мільйонний Іран. Економіка Саудитів повністю зав'язана на нафті, а економіка Ірану є більш диверсифікованою та добре переживає світові санкції, що доводить її життєздатність. На сьогодні Саудівська Аравія є очевидним партнером, вона холодно ставиться до нашого ворога, не має ніяких амбіцій стосовно України, окрім як інвестувати у сільське господарство. Саме саудити фінансують проект створення найпотужнішої зброї України — ракетного комплексу «Грім» з дальністю до 450 км. Тобто, виходячи з сьогоднішніх реалій, ми би вважали важливим партнером України саме Саудівську Аравію з її арабськими союзниками. Проте, якщо майбутньому молодому королю Мухаммеду не вдасться реалізувати свій план з реформування економіки королівства, щоб зменшити залежність від продажу нафти, мож-

на припустити, що через 20–30 років Саудівська Аравія втратить свій вплив в регіоні і свої мільярдні інвестиційні фонди. Тому нашим партнером на Близькому Сході може виявитись саме Іран. Оскільки Туреччина реалізує власний геополітичний проект, марячи про колишню велич Османської Імперії, ми не розглядаємо її як союзника, проте й конфліктних зон в нас не має бути. Тому Туреччина буде лишатись важливим партнером в чорноморській акваторії. Власне, сьогодні Анкара є одним з двох стратегічних партнерів України у світі. Ці відносини варто лише розвивати й закріплювати.

Африка для України досі є маловідомою. І дарма, бо потенціал континенту великий. Зважаючи на значний обсяг імпорту української сільськогосподарської продукції в країни Африки, нашому МЗС вже сьогодні потрібно розвивати двосторонні відносини з лідерами різних регіонів континенту.

На нашу думку, найважливішим напрямком зовнішньополітичної діяльності України має бути налагодження стратегічного партнерства з Британією. Цілком вірогідно, що після виходу з ЄС вона розвиватиме та посилюватиме власний геополітичний проект — Співдружність націй. Якщо об'єднати потенціал держав Британської співдружності — утвориться найвпливовіший геополітичний союз на Землі. Оскільки наші геополітичні інтереси практично не перетинаються, партнерські чи навіть союзницькі взаємини з цим об'єднанням на чолі з Британією будуть найрезультативнішими. Це надасть доступ до виходу на мільярдні ринки в усіх куточках світу, до співпраці з регіональними лідерами, як-от з Індією і ПАР, доступ до технологій.

Повернемось до Балто-Чорноморського союзу як до першочергових наших союзників. Як ми говорили на початку,

нам не відомо, який курс обере амбіційна Польща — важлива країна у складі проекту БЧС. Зважаючи на її агресивну поведінку попри існування спільного потужного ворога — Росії, після її ліквідації Польща буде претендувати на регіональне лідерство, зокрема і в БЧС, а можливо, навіть висуватиме територіальні претензії до України. Тому нам важливо заручитись підтримкою малих держав союзу — Литви, Латвії, Естонії, Білорусі, Грузії, запропонувавши їм не панівний імперський центр — Київ, а центр, що об'єднує потенціали країн для загального блага. Йдеться про економічний, військово-політичний, а також цивілізаційний і культурний потенціали держав східної Європи. Якщо Україна буде сильною в усіх сферах, Польща не наважиться на конфронтацію й буде нашим партнером. Це нам на руку, адже Польща все ж є великою європейською країною, що зберегла консервативне мислення й погляди на важливі світоглядові питання сучасності.

Отже, відповідаючи на питання — які геополітичні перспективи має Україна, ми окреслили власне бачення геополітичної моделі українського панування. Виходячи з нинішніх реалій — це насамперед Балто-Чорноморський союз. Перший етап його формування вже пройдено: створено ГУАМ, яке може стати фундаментом БЧС. Але для цього нам треба залучити вже інтегровані в інші союзи країни: Польщу, Литву, Латвію, Естонію, що перебувають у складі ЄС, Білорусь, яка входить в Союзну державу з РФ — нашим стратегічним ворогом. Також Польща входить до Вишеградської четвірки, серед якої є й Угорщина, що також має до нас територіальні претензії. ЄС вже сьогодні демонструє відцентрові рухи, і в короткотерміновій перспективі може розпастись на західне ЄС з франко-німецьким лідерством та східне. У лютому 2017 р. в Бундесвері

затвердили документ «Strategic Perspective 2040» — аналітичну доповідь про геополітичний стан до 2040 року. В одному зі сценаріїв прописаний розпад ЄС, а в іншому — модель «Захід проти Сходу», військова конфронтація між Німеччиною та блоком східноєвропейських держав.

Якраз «східне ЄС» може утворитись у форматі Балто-Чорноморського Союзу. Проте абсолютно зрозуміло, що одним з об'єднавчих факторів буде загроза з боку РФ для всіх країн союзу, тому природно, що всі країни БЧС хотітимуть розпаду РФ на 25–30 держав, що є цілком реально в умовах сучасного внутрішньополітичного стану в РФ, як у соціально-економічній, так і в міжетнічній сферах життя країни.

Після розпаду РФ нашою головною зовнішньополітичною місією буде облаштування прилеглих до України та країн союзниць (по БЧС) територій РФ. Маємо домогтись якнайбільшого ослаблення Росії шляхом повернення етнічних територій, які входять сьогодні до РФ, Фінляндії, Балтійським країнам, Білорусі та безпосередньо нам (Бєлгородщина, східна Слобожанщина, Таганрог). Важливо, щоб Калінінградська область приєдналась до Литви, а не до Польщі. З 2011 року в Калінінграді діє організація «Калінінградська народна республіка», яка виступає за приєднання до Литви. Саме такі організації Україна має підтримувати в усіх куточках Росії, що врешті призведе до її розпаду. Для нашого зовнішньополітичного посилення архіважливим є повернення Білорусі у сферу впливу Києва. Це допоможе в протистоянні з Польщею та приверне на наш бік три балтійські республіки.

Розпад РФ та облаштування її територій, перерозподіл сфер впливу, на нашу думку, займе 5–10 років. За цей період маємо закріпитись в українських колоніальних державах та почати

процес українізації. Співдружність українських держав — це конфедерація, метрополії України та держав-колоній: Кубані, Дону, Сірого, Жовтого, Зеленого Клинів та інших територій, наприклад Придністров'я. Український Президент має бути главою цих парламентських держав. Формат конфедерації унеможливить вплив зросійщених держав-колоній на зовнішню та внутрішню політику України, водночас забезпечить нам прямий вплив на внутрішню політику цих державних утворень. Співдружність допоможе українізувати ці території, а потім реінтегрувати їх до Української держави. Передусім це стосується прикордонних територій — Дону та Кубані. Автоматичне приєднання територій Дону-Кубані, без попередньої роботи українських партій, впровадження української освіти та культури, може перетворити саму Україну на нову Росію, де україномовні українці будуть меншиною. У такому разі в Україні домінуватиме ліберальний або лівацький режим, що унеможливить створення Великої України.

Отже, першою віссю нашого геополітичного проекту має бути Співдружність українських держав. Друга вісь — наші природні союзники: Білорусь, Литва, Латвія, Естонія, Татарстан, Грузія. Ці невеликі республіки матимуть статус союзників, об'єднаних в Балто-Чорноморський союз. Від того, які політичні сили домінуватимуть у Польщі, залежатиме, чи буде вона входити в БЧС, чи розпочне будівництво власного геополітичного проекту на основі Вишеградської четвірки. Звичайно, наші дипломати мають докласти усіх зусиль для збереження добросусідських відносин з Варшавою, але не на догоду її великодержавним амбіціям.

Вже сьогодні, коли Україна слабка економічно й не має внутрішньополітичної стабільності, Литва і Грузія визнають і на-

віть самі ініціюють наше лідерство в регіоні. Попри це наша сьогоднішня влада нав'язує безальтернативність європейської інтеграції з усіма негативними факторами. Важливою, але поки недосяжною для нас є Білорусь. Наші мова, культура та менталітет є найближчими, найбільш спорідненими, тому в наших геополітичних інтересах мати на півночі союзника. За мудрої зовнішньополітичної роботи це можливо і сьогодні, але за умови розпаду РФ стане обов'язковим. Україна силами впливу має привести до влади націоналістів, які впровадять білорусизацію та реформу економіки країни. Без економічної та кадрової допомоги з нашого боку зробити це буде неможливо. Подібну програму дій необхідно застосувати й до Татарстану, уклавши двосторонні військові та економічні угоди та посприявши в тому, щоб ця держава відбулась і акумулювала навколо себе татарську націю, розпорошену по території сучасної Росії.

Щодо самої Російської республіки, яка територіально та за чисельністю населення нагадуватиме сучасну Україну, то муситимемо одразу ж встановити контроль за діяльністю та настроями всередині країни. Наша мета — Росія цивілізована, з вічним почуттям провини перед українцями за століття нищення й війн. Прикладом є післявоєнна Німеччина, яка і сьогодні, будучи знову геополітичним лідером, слухняно виплачує компенсації постраждалим від дій нацистського режиму та найактивніше його засуджує. Сама ж Росія має перебрати на себе українську «невдячну» роль містка та щита між Європою та Азією і бути буфером між Україною та можливою китайською експансією. Отже, Балто-Чорноморський союз і Російська республіка будуть другим колом українського геополітичного проекту.

Зовнішня — третя вісь — це Японія, Саудівська Аравія та Великобританія. На нашу думку, саме ці країни мають бути пріоритетом зовнішньої політики Української Держави. Вони рівновіддалені від України й геополітичних інтересів в регіоні, на лідерство в якому претендуємо.

Японія — країна технологій, що має третю найбільшу економіку світу. Спільний україно-японський кордон на далекому сході, між Зеленим Клином та Японією й можливими російськими землями, які вона захопить на континенті, має забезпечити стале стратегічне партнерство.

Консервативна Саудівська Аравія — теократична монархія, вже сьогодні є нашим важливим партнером. Симбіоз ресурсів та можливостей обох держав може стати унікальним у новітній історії людства. Саудити мають багатомільярдні інвестиційні фонди, але потребують високотехнологічної зброї та сільськогосподарської продукції, якими їх може забезпечити Україна. Так само як і ми, Саудівська Аравія прагне стати регіональним лідером в арабському світі. Отже, наші інтереси і прагнення збігаються, а суперечності відсутні. Вже сьогодні, під час російсько-української війни, саудити фінансують створення потужної неядерної зброї стримування — ракетного комплексу «Грім». В цій зброї зацікавлені й саудити, а також в українському літакобудуванні. Тож фінансові ресурси Саудівської Аравії та технологічні можливості України здатні досягти бажаного для обох країн: Саудівська Аравія стає лідером арабського, а можливо, і сунітського світу, а Україна — геополітичним центром Східної Європи. Водночас нам будуть вкрай потрібні фінансові ресурси для встановлення контролю й поширення нашого впливу як на країни української співдружності, так і на Москву.

Великобританія і її Співдружність націй, яка об'єднує потужні держави світу та регіональних лідерів (Австралія, Індія, Пакистан, ПАР, Канада) будуть важливими партнерами для України та БЧС. Оскільки ми вважаємо, що США не зацікавленні в утвердженні України як світового гравця, то вибір Лондона як західного партнера є очевидним.

Безперечно, українська дипломатія має активно розвивати та підтримувати партнерські та дружні стосунки зі Скандинавією, зокрема зі Швецією і країнами Африки. Остання на сьогодні є зоною впливу колишніх Імперій — Франції, Німеччини, Британії, проте ми маємо виходити на ці ринки, встановивши міцні дипломатичні відносини з регіональними лідерами в різних регіонах континенту.

Тож для забезпечення українського панування, утвердження України як потужного світового центру в найближчі 30–50 років ми запропонували геополітичну модель трьох осей, де перша вісь — створення Співдружності українських держав; друга (внутрішня) вісь — Балто-Чорноморський Союз 7-ми республік (вісь Київ–Мінськ–Казань–Тбілісі); та третя зовнішня вісь — Токіо–Ер-Ріяд–Лондон.

Юрій Гончаренко
експерт Інформаційного центру «Міжмор'я»

МОЖЛИВІСТЬ СТВОРЕННЯ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКОГО СОЮЗУ («МІЖМОР'Я») В СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ

Під Балто-Чорноморським Союзом ми розуміємо певне міждержавне утворення, що складається з країн, розташованих між Балтійським та Чорним морями. Історично апелює до Великого князівства Литовського. В польській концепції, запропонованій Юзефом Пілсудським, цей союз відомий як «Міжмор'я». На сьогодні в більшості випадків передбачає участь України, Польщі, Литви та інших балтійських країн, а також Грузії, рідше — Молдови, Румунії, Словаччини і т. д. Білорусь розглядається як органічний учасник цього утворення лише за умови зміни та переорієнтації з союзу з Росією.

В поточній ситуації основним мотивом на користь утворення Балто-Чорноморського Союзу є безпековий пакт, спрямований на захист від імперських потуг Російської Федерації, проте також присутні економічні, інфраструктурні та культурно-історичні мотиви, передовсім — спільне минуле частини територій в межах Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

На сьогодні країнами, які як на державному рівні, так і в середовищі політичних еліт, є найбільшими прихильниками створення Балто-Чорноморського Союзу, є Польща та Украа-

їна. Проте як мотивація, так і бачення цього процесу в цих державах суттєво відрізняється.

Польща на цей момент перебуває в стані певного розквіту, пов'язаного з вдалою економічною політикою та кон'юнктурою, наслідками вступу та використання програм Європейського Союзу. Також сучасна польська еліта, в особі партії «Право і Справедливість», у своїй риториці й політичній практиці використовує певні елементи шовінізму, насамперед щодо українців. Навряд чи зараз є підстави припускати, що ця політика, яка, зокрема, вилилася в певні законодавчі акти, з останнього — «про заборону «бандеризму», раптово зазнає змін. Навпаки, логіка політичного процесу така, що ПіС розігрує «антиукраїнську карту» з прагматичних електоральних міркувань, з намаганням витіснити з правого політичного флангу конкурентів, які також займали подібну позицію щодо українського питання. Заради справедливості варто також відзначити, що спорадично польська влада робить закиди й щодо інших країн та націй, але вони не є настільки системними, як антиукраїнські.

Україна, навпаки, зараз перебуває в протилежному становищі — об'єктивні труднощі, пов'язані з довготривалою війною з Росією, накладаються на внутрішні: високий рівень корупції, домінування інтересів олігархів над національними в здійсненні повноважень органами державної влади, відстала модель економіки та інші чинники роблять нашу країну дуже слабкою в міжнародних стосунках. На початок 2014 року ми мали фактично зруйновану армію з розпроданим озброєнням, здемотивовану та насичену російською агентурою, яку доводиться відбудовувати з нуля. Виходячи з цього, об'єктивно Україна зараз потребує допомоги й повинна шукати союзників, але це не має перетворюватися на пошук сюзерена.

Проте в разі створення будь-якого союзу Україна може виступати або **об'єктом,** або **суб'єктом** нового утворення. В більшості геополітичних утворень є лідери, які такими є з об'єктивних причин, в першу чергу економічних чи військових. Проте це лідерство майже ніколи не оформлюється в домінування інституційно, а якщо оформлюється — це часто перетворюється на окупацію. Навіть в українській історії є приклад, коли наміри Богдана Хмельницького укласти союз з Московським царством перетворилися на довготривалу окупацію України Російською імперією.

На мою думку, **чинна українська влада в жодному разі не здатна реалізувати проект** Балто-Чорноморського Союзу як **суб'єкта**. Це випливає з кількох чинників:

— Корумпована влада завжди залежна. Можливість втрати влади є чи не найбільшим страхом для неї, оскільки наслідком цього може бути кримінальне переслідування та втрата статків. Цим повністю можуть скористатися потенційні союзники.

— В української владної еліти відсутнє стратегічне бачення своєї суб'єктності на міжнародній арені, принаймні, до цього часу не зроблено жодних кроків в цьому напрямку. В міжнародній політиці України помітно тренд орієнтації на Берлін та Париж, регіональна активність є лише реактивною — відповідь на переважно недружні дії сусідів.

— Заявлені геополітичні цілі — членство в НАТО та Європейському Союзі є надто примарними й нереалістичними. Реалізація цих планів можлива лише в дуже довгостроковій перспективі. Водночас навіть жодних публічних заяв про бажання стати суб'єктом регіонального союзу не було, годі й говорити про якісь системні кроки в цьому напрямку.

— Окремі кроки, які відбуваються в напрямку створення Балто-Чорноморського Союзу з української сторони є ініціативами окремих політиків, експертів та активістів. Чинна українська влада, принаймні поки що, не дослухається до цих думок.

При цьому є інформація, що на найвищому рівні в країнах НАТО обговорюється питання щодо сприяння створенню Балто-Чорноморського Союзу. Йдеться про те, що Україна та інші країни регіону мають відіграти роль *санітарного кордону* між «старою Європою» та Російською Федерацією. Ядерні держави НАТО турбує проблема, як у випадку збройної агресії (навіть у т. зв. «гібридній формі») Росії проти країни-члена НАТО, наприклад — однієї з балтійських держав (що є одним з найбільш вірогідних напрямків продовження імперської політики Путіна) — уникнути застосування Статті 5 Статуту НАТО, яка зобов'язує всі країни Альянсу брати участь у війні з агресором. Цілком вірогідно, що створення Балто-Чорноморського Союзу у форматі, запропонованому в Брюсселі, вирішуватиме цю проблему. Проте навряд чи їх формат союзу передбачатиме негайну участь країн-членів новоутворення у війні з Росією, яку вже веде Україна (і, відповідно, втрачається сенс участі в такому союзі для України).

Також на сьогодні відомо про серйозний інтерес Китайської Народної Республіки до реалізації певних економічних та інфраструктурних проектів в нашому регіоні. Але при цьому перемовини ведуться, наприклад, з Польщею, яка є кінцевою точкою інтересів Пекіна, Україна ж розглядається, найімовірніше, як країна, що «погодиться на будь-які умови». Про це може свідчити, наприклад, те, що за наявності інтенсивних перемовин між Пекіном та Варшавою відсутня аналогічна активізація стосунків між Києвом та Пекіном.

Ці два приклади свідчать про те, що поки що потенційну участь України в реалізації Балто-Чорноморського Союзу наші сусіди (відповідно — потенційні союзники) розглядають як об'єкт чи в ролі «молодшого партнера». Нас, вірогідно, готують до того, що буде запропоновано якийсь кінцевий формат, на який ми, на їхню думку, будемо змушені погодитись. Доходить до того, що потенційний союзник (Польща) починає нав'язувати нам власне бачення української історії, героїки, міфології та, власне, ідентичності української нації, при цьому одночасно наголошуючи, що бачить Україну стратегічним партнером і т. д.

Все начебто говорить про те, що у форматі, вигідному й цікавому Україні, Балто-Чорноморський Союз за наявних геополітичних умов відбутися не може. Проте, за наявності стратегічного бачення та відповідного бажання української влади, ці «*пропозиції*», про які йшла мова вище, можна використати для ***суб'єктивізації*** України як держави-засновника Балто-Чорноморського Союзу. Хоча, зрозуміло, що найкращим є варіант, коли Київ сам стане ініціатором певних проектів та ініціатив, які зможе пролобіювати та втілити в життя.

Для цього в України є кілька пріоритетних напрямків, за якими ми можемо здійснювати реалізацію ініціатив, що надалі можуть стати підвалинами Балто-Чорноморського Союзу в тій чи іншій конфігурації.

Пріоритетом для України є створення регіонального безпекового блоку (союзу). Так само виразний інтерес до питання забезпечення власної безпеки мають країни Балтії (попри членство в НАТО), Грузія (попри чинну владу, яка є частково дружньою до Росії) та Молдова (попри серйозний вплив в країні проросійських сил). Польща, попри свої потуги

бути одноосібним регіональним лідером, які є обґрунтованими економічно (найбільший бюджет, в тому числі й оборонний), власноруч нездатна забезпечити власну безпеку. І хоча наразі вони ведуть активну політику на американському напрямку й отримують певні сигнали підтримки, незважаючи на членство в НАТО, питання безпеки для них не є другорядним, про що свідчить, наприклад, створення (чи відновлення) в 2017 році військ територіальної оборони.

Отже, якщо Україна стане ініціатором створення безпекового пакту в регіоні й залучить до цього процесу кілька країн, дуже вірогідно, що інші наші сусіди, включно з Польщею, долучаться до цього процесу. І саме як ініціатор створення безпекового пакту Україна може розраховувати на роль суб'єкта цього утворення, маючи значно менші економічні та ресурсні можливості, ніж інші учасники.

Інший пріоритет, якому приділяють значно менше уваги, полягає у формуванні спільного інформаційного простору країн регіону, який був би протиставлений залишкам пострадянського впливу, «ностальгії за спільним минулим», яку активно зараз експлуатує Росія. Тут також головними учасниками процесу могли б бути Україна, Молдова, Грузія та країни Балтії, які найбільше потерпають від інформаційного впливу Росії, передусім через двомовність (російськомовність) значної частини населення цих країн. Створення спільного інформаційного, а також кіно- та телепродукту, музичного ринку тощо.

Економічна співпраця в регіоні, яка може інституційно перерости в сучасний аналог *Паризького договору* про *Європейську спільноту з вугілля та сталі*, може початися з реалізації певних інфраструктурних проектів. Очевидно, що ге-

ографічне розташування наших країн робить транзит товарів через територію, наприклад, України в Польщу, економічно доцільним і викликає інтерес у таких потужних експортерів, як, наприклад, Китай. Проте ця інфраструктура потребує модернізації, тому без залучення інвестицій реалізація цих проектів неможлива. Відповідно, Україна має стати інвестиційно привабливою країною, як мінімум — суттєво зменшити корупційні ризики.

Підсумовуючи, варто наголосити, що попри очевидні труднощі, перспектива запуску певних проектів, які б з часом стали прообразом Балто-Чорноморського Союзу, є цілком реальною. Для цього насамперед треба досягти внутрішніх перетворень в Україні. Україні не варто чекати ініціативи від головних суб'єктів світової політики, чи від тих, хто прагне такими стати, — як не банально це звучить, але те, яким буде наше майбутнє, зараз цілком в наших руках.

Юрій Олійник
експерт Недержавного аналітичного центру
«Українські студії стратегічних досліджень»

АФРИКАНСЬКИЙ РЕГІОН В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРЕСІВ

Регіон Субсахарської Африки — один з ключових для реалізації інтересів України. Головні фактори зростання рівня співпраці — економічна переорієнтація ринків (на середньостроковий період ринки Росії та її союзників будуть обмежені для вітчизняної продукції), дипломатична роль африканських держав в охороні національних інтересів Києва, посилення військово-політичного впливу України у світі (насамперед у форматі співпраці з країнами НАТО, особливо США). Формування позитивного реноме України, посилення м'якого впливу на місцеві еліти неможливе без адекватного прогнозу ризиків для стабільності та можливостей політичної фрагментації.

Останніми роками африканські країни займають все більш вагому позицію у зовнішній торгівлі України (особливо у сфері агроекспорту). Історичний досвід співпраці, участь в кількох міжнародних миротворчих місіях можуть допомогти укріпити позиції Києва. Важливу роль відіграє українська діаспора — висококваліфіковані працівники, яких поважають в Африці. Однак державі слід інтенсифікувати дипломатичну

діяльність (збільшення кількості чинних посольств та інших представництв) та приділяти більшу увагу координації місцевих українців. Особливу увагу слід зосередити на ключових країнах — Нігерії, Єгипті, ПАР, відродити майже з нуля співпрацю з Ефіопією.

Україна після 2014 р. стрімко переорієнтовує власні ринки, нарощуючи співпрацю з країнами Африки. Однак конкуренція з боку інших гравців вимагає чіткіших планів і прискорених рішень, щоб розширити сферу впливу. Національні інтереси концентруються довкола двосторонньої торгівлі, військово-політичної діяльності (присутність миротворців, зокрема на сході ДР Конго, проукраїнські голосування на асамблеях міжнародних організацій, насамперед ООН). Україна починає заглиблюватись в африканську політику, набула статусу спостерігача при ECOWAS та Африканському Союзі. Надалі слід вирішувати конкретні завдання, зокрема ухвалювати двосторонні угоди, закріплювати дружні зв'язки з місцевими елітами — як панівними, так і потенційними (насамперед через студентів, що навчаються в Україні). Підвищення реноме України сприятиме короткостроковим завданням (збільшенню політичної підтримки міжнародної спільноти) і закладатиме базу довгострокової присутності, реалізації економічних інтересів та посиленні геополітичного впливу.

За більшістю прогнозів експертів, саме Тропічна та Південна Африка стануть локомотивом світового економічного росту в 21 ст. У цьому регіоні проживає приблизно шоста частина людства. Величезні території зберігають природні багатства — від окладів нафти чи рідкоземельних елементів до родючих ґрунтів. Спостерігається перенесення індустрійного виробництва з держав Східної Азії та Латинської Америки (де

населення стає багатшим) до африканських держав, де можна зекономити на робочій силі. Завдяки цьому зафіксований ріст економіки зокрема у Кенії, Ефіопії та Танзанії. Водночас в цих країнах активно формується середній клас, який попри меншість стимулює розвиток споживчого ринку.

Нині африканський регіон залишається ареною боротьби за вплив між зовнішніми силами — насамперед Китаєм і ЄС, з якими кооперуються США. Найбільший рівень присутності серед європейських держав — колишніх власниць колоній — посідає Франція (згадати хоча б військові бази та перманентне втручання у справи країн Західної Африки). Китай пропонує невтручання у внутрішні справи та дешеві кредити. Натомість представники Заходу спекулюють темою забезпечення прав людини, що багато урядів сприймають як втручання у справи суверенних націй. Китай починає активну економічну експансію до Африки з 2000 р. З кінця 2000-х активізуються європейські держави і США. Протистояння за сфери впливу актуалізується після початку Арабської весни, що відбилась і на державах північно-західної Африки (так званому регіоні Сахелю, де місцеві режими переважно перетворились у failed states). Поширення впливу ісламістів стає додатковим виправданням європейського втручання.

Отже, на сьогодні Субсахарська Африка поділяється на дві великі зони. На південному сході зберігається відносна стабільність, континуальність передачі влади та економічне зростання, викликане перенесенням індустрійних підприємств зі Східної Азії. Натомість на північному заході континенту розгораються громадянські війни, підсилені присутністю релігійних фундаменталістів. Цей субрегіон перетворюється на чорну діру для світового криміналітету.

Україна зберігає потужну спадщину радянського часу у сфері співробітництва з африканцями. Насамперед йдеться про людський капітал: чимало представників політичної еліти навчалось на території України. Українці мають гарний імідж як високопрофільні військові та цивільні спеціалісти. На жаль, останніми десятиліттями офіційний Київ ставився до Африки як до зайвого, непотрібного елементу зовнішньої політики.

Після 2014 починається переорієнтація українського виробництва на нові ринки, замість російських та частково держав СНД. Попри підписання угоди про асоціацію з ЄС, європейські уряди насамперед зацікавлені в захисті власного виробника, якість якого часто перевищує українські продукти-відповідники. Натомість країни «третього світу» мають місткий ринок з меншими обмеженнями для зовнішнього експорту. Зокрема Африка стає все більш важливим донором продукції українського машинобудування, також виробництва харчової продукції (насамперед зерна).

На теперішній час головним фактором вітчизняної присутності є економічний. У зв'язку з розривом традиційних торговельних зв'язків з РФ та рядом країн СНД українські підприємства шукають нових ринків збуту чорних металів, промислових виробів та продуктів сільського господарства. З 2014 р. частка експорту до країн Африки збільшилась у кілька разів. Головним елементом, який пропонують українські фірми, виявилось зерно, експорт якого активно нарощують до Нігерії, Кенії, ПАР, підписують нові угоди (зокрема з Малаві). Важливим завданням стає збереження придатності продуктів протягом тривалого часу. Значною проблемою залишається недостатня фінансова підтримка української дипломатії,

довгий процес підписання та ратифікації важливих міждержавних угод. Для Києва важливо підтримувати вітчизняний бізнес, використовувати нові торговельні зв'язки як стимул для політичного співробітництва (зокрема підтримки українських позицій в міжнародних структурах), що сприятиме посиленню геополітичних позицій України. Головним партнером залишатиметься Нігерія (через порівняне багатство та великий ринок збуту).

У військово-політичному аспекті головну роль відіграє миротворча діяльність України у рамках Організації Об'єднаних Націй та торгівля зброєю. Починаючи з 1990-х рр. українські контингенти регулярно беруть участь у міжнародних операціях у регіоні. Вони діяли переважно в районі Західної Африки (біля узбережжя Гвінейської затоки), проте останнім часом розширюють географічне поле діяльності, взявши участь у Місії ООН зі стабілізації у ДР Конго з 2013 р.

З проголошенням незалежності Україна регулярно присутня в Африці як миротворчий агент. Перше вагоме завдання — Місія Організації Об'єднаних Націй в Анголі в 1996–1999 рр., у якій постійно брали участь 216 осіб українського контингенту. З 2000 по 2005 р. українські військовослужбовці присутні у Сьєрра-Леоне (чисельність постійного контингенту при Місії ООН — 530 осіб). У 2004–2008 рр. Україна співпрацювала з Місією ООН в Еритреї та Ефіопії (7 офіцерів на посадах військових спостерігачів).

На сьогодні військовий контингент постійно представлений в Ліберії (275 осіб зі спеціального 56-го вертолітного загону Української миротворчої місії в Ліберії при Місії ООН у Ліберії), де українці залучені з 2003 р. З 2010 р. українських військовослужбовців зі згаданого загону залучають до робо-

ти в сусідньому Кот-д'Івуарі (56 миротворців). Третя точка присутності — ДР Конго, де 18-й вертолітний загін, у якому постійно залучено 15 осіб, допомагає центральному урядові стримувати повстанців, базуючись у провінції Північне Ківу на аеродромах Гома, Бунія та Букаву. Також з 2011 р. 4 офіцери залучені до роботи Місії ООН в Республіці Південний Судан, а 6-ро допомагають Тимчасовим силам ООН із забезпечення безпеки в регіоні Аб'єй. Останні виконують спостережно-аналітичні та консультативні функції у сфері дотримання правопорядку.

Отже, основною зоною української військової присутності залишаються країни-сусіди північно-західного узбережжя Гвінейської затоки — Ліберія, Кот-д'Івуар, Сьєрра-Леоне, а також ДР Конго. На території цих держав тривають громадянські війни з транскордонним поширенням. В інших регіонах континенту діяльність українських миротворців є виключно консультативною. Виняток — присутність у 1990-х рр. в Анголі й діяльність нинішнього контингенту на сході ДР Конго. Хоча до складу останнього входить менша кількість осіб, що представляють Україну, і рівень їхньої технічної оснащеності відповідає рівню західноафриканських контингентів (вертолітні загони), їхні функції є більш вагомими. У той час як українські контингенти в Західній Африці понад 10 років виконують суто спостережну й розподільчу функції, зберігаючи нейтралітет, пілоти в ДР Конго ведуть бойові дії проти повстанців на боці центрального уряду. Це виняткова особливість діяльності ООН, яка змушена піти на подібний крок з огляду на слабкість й некомпетентність місцевої армії після тривалих громадянських воєн та гуманітарної катастрофи (понад 250 тис. біженців), що супроводжувалися внутрішнім

занепадом регулярної армії. Ці обставини надають змогу проявити партнерське ставлення до офіційної Кіншаси, поглибити двосторонні зв'язки. Звісно, багатонаціональний склад контингентів послаблює такий варіант розвитку подій, однак не виключає досягнення результату за умови як високої ефективності українських військовослужбовців, так і чисельного посилення контингенту в майбутньому.

Більш вагомий чинник економічного співробітництва зберігається у сфері торгівлі озброєнням. Українська продукція стрілецької зброї, бронетехніки має стабільний попит у країнах «третього світу». Ще у 2008 р. на захопленому піратами судні «Фаїна» до Кенії перевозили танки, що, ймовірно, мали бути передані Південному Судану. У 2011 р. загальний експорт української зброї перевищив $1.5 млрд, з яких до 37% належать країнам Африки. У 2013 р. одержувачами відремонтованої й модернізованої бронетехніки стали Судан (40 танків Т-72М1, 5 танків Т-55, 8 одиниць БТР-3, 16 одиниць БМП-1 і 10 одиниць БРДМ-2), Ефіопія (72 танки Т-72Б1 з 200 замовлених за контрактом ТР 2011 р.).

Центральним органом, що координує торгівлю зброєю та іншою продукцією військово-промислового комплексу, є державний концерн «Укроборонпром» та його дочірні підприємства (насамперед ДК «Укрспецекспорт»). Концерн активно нарощує торговельні контакти, проводить рекламні кампанії за кордоном. Зокрема у вересні 2016 р. делегація ДП «Укрінмаш», що входить до складу ДК «Укроборонпром», на чолі з заступником генерального директора Юрієм Шрамком відвідала одну з найвідоміших військових виставок континенту — «Africa Aerospace and Defense AAD» у ПАР (в Преторії). Проводили переговори з представниками Кенії, Танзанії, Ні-

герії, Мозамбіку та навіть проросійської Анголи. Налагоджується співпраця з Замбією — у сфері постачання стрілецької зброї було придбано понад 2 тис. АК та кулеметів. Клієнти зацікавились продукцією бронетехніки, суднобудівництва та авіатехніки. Готуються контракти про постачання радіолокаційних систем. На африканські ринки постачається понад 30% експорту озброєння українського виробництва.

Проблемою України залишається розділеність економічного та військово-політичного фактора. Торгівля найбільше розвивається зі стабільними державами сходу та півдня континенту, тоді як неспокійний простір заходу та центру (крім Нігерії) мало представлений в діяльності українських підприємств. Однак в цих державах активно діють миротворчі контингенти України (насамперед в ДР Конго) з тривалою історією з 1990-х рр. (Ліберія, Кот-д'Івуар). З іншого боку, державна торгівля зброєю охоплює більшість країн регіону, розширюючи зв'язки з Києвом. На нашу думку, Києву варто зосередитись на допомозі у відбудові країн, де були вітчизняні контингенти, підтримувати інвестиції українських компаній. Варто входити в кооперацію з західними країнами, що зацікавлені у підтримці стабільності в окремих державах.

Але ми наштовхуємося на суперечність. Головні економічні партнери Києва — Кенія, Танзанія, Південно-Африканська республіка, Нігерія. Це сильні і в основному стабільні зсередини держави. Натомість зона північного заходу (перманентних воєн) набагато менше охоплена вітчизняним експортом через відсутність платоспроможних споживачів. Однак у цих країнах Київ особливо проявляє політичний вплив, беручи участь у міжнародних миротворчих операціях. У такий спосіб зростає авторитет України, ми маємо можливості впливати на

позицію цих держав, але важко перевести ці фактори в конкретні результати.

Зараз більшість африканських держав займають проамериканську або прокитайську позицію. КНР діє в симбіозі з Росією, яка теж зберігає значні дивіденди від радянського минулого. Такі держави, як Ангола (абсолютний вплив Кремля), Судан (більший вплив Китаю), Зімбабве, Ефіопія (приблизно порівну) виступають флагманами експансії умовного ШОС (Шанхайської організації співробітництва). Танзанія більше схиляється до китайського флангу, одна намагається вести зрівноважену політику. Кенія, Нігерія — більш проамериканські гравці. До речі, Нігерія — один з двох регіональних лідерів поряд з ПАР (що подекуди схиляється до прокитайської позиції — згадати хоча б ситуацію довкола БРІКС).

Головним фактором впливу виступає конкуренція США, ЄС та КНР за домінування на цих територіях. Китай розгортає повномасштабну експансію в африканському регіоні після 2000 р., що включає надання дешевих кредитів, допомогу в побудові інфраструктури, відкриття підприємств з китайським менеджментом, а також збільшення чисельності китайської діаспори (хуацяо). З іншого боку, збільшення частки ресурсів, що постачаються до Китаю з Африки, робить його економіку залежною від політики регіону. США з кін. 1990-х рр. відроджує присутність на континенті, зосереджуючись навколо військово-політичних проектів (миротворча діяльність, розгортання воєнних баз). Хоча більшість країн зберігають прокитайську орієнтацію, проте американські пропозиції теж зустрічають позитивно. Характерний приклад — маленька Джибуті, де в 2016 р. відбувається будівництво двох вій-

ськово-морських баз (США та КНР), і активно представлені інтереси Саудівської Аравії. Очевидно, Африка стає одним з головних театрів китайсько-американського глобального протистояння за світове лідерство.

Особливо варто відзначити політику РФ. З кін. 1990-х рр. Кремль відновлює присутність на континенті, відроджує контакти часів радянської експансії під час «холодної війни». Через подібність пропонованих продуктів РФ — головний конкурент України (що проявилось у подіях навколо Аджаукотського металургійного комбінату). На сьогодні головні союзники РФ у регіоні — Ангола та Зімбабве. Перша значною мірою повторює суспільно-політичні проблеми РФ — перенаправлення доходів від експорту природних ресурсів винятково на потреби столиці, конфлікт інтересів багатьох етносів, збереження авторитарного режиму. Очевидна потреба кооперації Києва зі США та їхніми союзниками (насамперед Нігерією) для стримування російських інтересів.

З об'єктивних причин на сьогодні Україна не має іншого вибору, ніж інтенсифікувати відносини передусім з африканськими союзниками США і Великобританії (нагадаємо, що Кенія та Нігерія — водночас колишні британські колонії). Саме ці держави намагаються отримувати зиск від співробітництва з усіма впливовими державами у світі (згадаймо Аджуокотський металургійний комбінат у Нігерії, за який стільки часу боролись українські та російські інвестори). Звісно, працювати слід з усіма державами, використовуючи м'яку силу (зокрема місцеву українську діаспору та профільних спеціалістів, до думки яких дослухаються). На цьому фланзі особливі успіхи Кенії, ПАР та Мозамбіку (згадати хоча б блогера Дмитра Яцюка). Але на цьому етапі найкращі результати приносить саме

співробітництво з державами, більш-менш позитивно налаштованими до Заходу.

Особливо чітко рівень підтримки України демонструють голосування в ООН за антиросійські резолюції (насамперед щодо питання статусу Криму). Хоча різко проросійських (що голосують проти українських пропозицій) держав у Африці лише кілька, однак багато хто зберігає нейтралітет у випадку специфічних резолюцій, що стосуються дотримання прав людини — вони вбачають у цьому загрозу втручання у внутрішні суверенні справи (серед них і особливо дружня до нас Кенія). Завдання номер один для вітчизняної дипломатії — перевести питання визнання певного статусу Криму як мінімум на рівень питання Тайваню, що в 1960–70 рр. був важливим індикатором ставлення до КНР. Слід доносити до місцевих урядів загрозу від прецеденту порушення міждержавних кордонів (що для більшості держав Африки несе загрозу швидкої дефрагментації за етнічним принципом). Окрім того, визнання української позиції (бо Африка має понад чверть голосів в ООН та інших міжнародних організаціях) повинне стати запорукою налагодження дружніх контактів та надійного співробітництва у майбутньому. Грає роль і обструкція послів та консулів не надто дружніх держав, що працюють у Києві (згадати хоча б ситуацію довкола посла Судану, що змушений був пояснювати позицію офіційного Хартума).

З іншого боку, важливим елементом українського впливу залишається експорт зброї. Часто він наражається на протидію певних політичних акторів, що викликає скандали, зокрема ситуація навколо «Фаїни», що у 2008 р. перевозила танки до Кенії, ймовірно для християнського півдня Судану. Аналогічно у 2017 р. розгорівся скандал довкола критики постачання зброї

легітимному уряду Південного Судану (!), що протистоїть сепаратистам. Флагманом критики українського експорту виступила міжнародна організація Amnesty International, що вже давно хибує на тенденційну критику в інтересах Китаю та Росії.

Україна вже може й повинна стати молодшим партнером США і Великобританії. Але в перспективі слід шукати можливостей до організації власної зони впливу. Найкраще це робити в Кенії, Південному Судані (християнські держави з економічним і політичним партнерством) та Ефіопії (хоч прокитайська, але має спільні східнохристиянські культурно-релігійні принципи побудови суспільства). Крім того, Київ може виступити як постколоніальна держава, що не прагне бути імперією, з проектом співпраці вільних народів.

З огляду на зростання впливу регіону на динаміку світових економічних процесів та дедалі більшу увагу потужних геополітичних центрів, український потенційний вплив буде обмежений діяльністю більш впливових гравців. Ситуація поглиблюється кризою в Україні, яка в найближчі роки навряд чи зможе приділити достатньо уваги своїм інтересам в Африці. Однак, зважаючи на важливість регіону, варто оцінити можливість співпраці з певним геополітичним центром у формі аутсорсингу в обмеженій сфері. Йдеться про охоплення конкретної сфери в обмін на визначену частку прибутку (як фінансово-економічного, так і в формі впливу на місцеві еліти). Частково цей сценарій уже реалізують у межах активної участі в миротворчих операціях. Миротворчі операції Організації Об'єднаних Націй, у яких бере участь Україна, підтримують переважно країни НАТО. Неприхована форма такої співпраці — боротьба з сомалійськими піратами задля захисту критично важливих для ЄС морських магістралей

через Баб-ель-Мандебську протоку та Червоне море (у 2013–2014 рр. фрегат «Гетьман Сагайдачний» брав участь в операції ЄС «Атланта»). В обмін на посилення такої діяльності український експорт (зокрема, зброї) до країн Африки, режими яких орієнтуються на Захід, може одержати підтримку з боку країн НАТО. Однак це викличе небезпеку послаблення відносин з більшістю країн регіону, що тією чи іншою мірою орієнтуються на КНР. Варто зазначити, що збереження присутності України в регіоні посилюватиме її позиції у світі. З огляду на це необхідно докладати всіх зусиль, обравши сценарій присутності, адекватний наявним на сьогодні ресурсам.

Оптимальна політика України в Африці, у світлі вищевказаних тенденцій та інтересів різних потужних держав, на нашу думку, повинна бути наступною. Оскільки головним союзником і гарантом збереження суверенітету України на нинішній час залишаються США (з інтересами яких в Центрально-Східній Європі значною мірою збігаються потреби національної безпеки України), слід певною мірою координувати свою політику в африканському регіоні з огляду на інтереси Вашингтону, а також приділяти особливу увагу американським союзникам в регіоні. Значною мірою така політика вже ведеться — насамперед варто згадати про поглиблення економічних відносин та політичних зв'язків з Нігерією (що виступає посередником для членів ECOWAS), Кенією. На півночі варто інтенсифікувати відносини не лише з нестабільним Єгиптом, але й Тунісом (з 2015 р. — головний союзник США в регіоні).

Важливим напрямом є гуманітарні зв'язки. Насамперед вони виявляються у розростанні діаспор. Українська діаспора в африканських країнах хоча нечисленна, однак може стати

важливим тригером потрібних змін, насамперед через авторитетний статус у суспільстві (підтримують реноме України вітчизняні спеціалісти, зокрема у сфері військової авіації, що передають знання місцевим жителям). В Україні постійно проживають тисячі студентів, що репрезентують середні та вищі прошарки африканських суспільств. Опитування частини цих студентів демонструє як вплив їхніх родин, так і неоднозначне ставлення до влади. Оскільки ці молоді люди становлять, по суті, резерв політичних еліт та контреліт, важливо на державному рівні ознайомлювати їх з найкращими зразками української культури, формувати дружній та привабливий образ держави. В перспективі ці студенти можуть стати агентами впливу, що полегшуватимуть економічне та політичне співробітництво, реалізацію українських інтересів.

Основні проблеми, які в середньостроковій перспективі необхідно вирішити для прискорення реалізації національних інтересів:

— інтенсифікація дипломатичної діяльності, розгортання дипломатичного корпусу для ефективної присутності в кожній країні, збільшення чинних посольств та інших представництв;

— пришвидшення процесу імплементації міждержавних угод економічного та політичного характеру;

— створення цілісної програми підтримки африканських студентів в Україні, ознайомлення їх з вітчизняною культурою та дружньою політикою України щодо країн Африки;

— посилення співпраці в сфері оборони, зокрема в експорті озброєнь;

— приділення більшої уваги питанню координації місцевих українців;

— особлива зосередженість на ключових країнах — Нігерії, Єгипті, ПАР, відродження майже з нуля співпраці з Ефіопією;

— використання присутності миротворчих контингентів як чинника сприяння налагодженню контактів з місцевими елітами для зміцнення двосторонніх відносин та освоєння перспективних ринків.

Олексій Усенко
здобувач Сумського педагогічного
університету ім. А.С. Макаренка

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА ІСПАНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Після створення Організації Українських Націоналістів у 1929 році одним із пріоритетів діяльності Проводу Українських Націоналістів став міжнародний напрям. Фактично ОУН перебрала на себе повноваження Уряду поневоленої держави й представляла інтереси української нації в дипломатичних стосунках із іншими країнами, найвпливовіші з яких були імперіями або прагнули ними стати.

Однією з країн, в налагоджуванні стосунків з якою була зацікавлена ОУН, а відповідно й український народ, була Іспанія. Після початку громадянської війни, яку активно фінансувала більшовицька Москва, Організація Українських Націоналістів беззастережно підтримала Іспанську Фалангу.

Іспанія була близька Україні ще й тому, що безпосереднім відповідальним за матеріальну та військову допомогу з боку Москви іспанським комуністам та сепаратистам Каталонії був один із організаторів окупації України московськими більшовиками — Володимир Антонов-Овсієнко, який обіймав посаду генерального консула СРСР в Барселоні в 1936–1937 роках. Через поразку спецоперації Москви з ра-

дянізації Іспанії у 1938 році Антонова-Овсієнка було розстріляно, фактично одразу після його прибуття до Радянського Союзу.

Ідеолог ОУН Євген Онацький у своїй статті від 15 вересня 1936 року «На Еспанській шахівниці» зазначав, що «В моменті найбільшої кризи, яку коли зазнавав світ, немає місця на середні ліберальної позиції: йде боротьба на життя і на смерть. І від вислідів цієї боротьби великою мірою залежить доля нашої України. І пам'ятаймо, що в поразці Москви наше звільнення й перемога».

Для чіткого розуміння програми націонал-синдикалістської Іспанської Фаланги Організацією Українських Націоналістів було перекладено програму Фаланги:

«Нація, Єдність, Імперія

1. Віримо в найвищу дійсність — Еспанію. Скріплювати її, пособляти їй і чинити славною — має бути примусовим трудом усіх еспанців. Здійсненню цього завдання мають бути підпорядковані безуслівно інтереси одиниць, груп, клас.

2. Еспанія є всеобіймаючою спільнотою судьби. Всяка змова проти цієї єдності заборонена. Всякий сепаратизм є злочином, якого не прощається. Важна сьогодні конституція, оскільки пособляє роз'єднанню, є замахом на спільноту судьби Еспанії. Тому домагається її негайного скасування.

3. Є в нас хотіння створити імперію. Визнаємо, що історичним призначенням Еспанії є імперія. Домагаємося для Еспанії назад визначного місця в Європі. Не допустимо ні до міжнародного осамітнення і до вмішування закордону. Відносно країн Еспанської Америки — прямуємо до єдності культури, економічних інтересів і влади. Еспанія поклику-

ється на своє становище духовного ядра іберійського світу, як на право першенства в усіх починах.

4. Наші збройні сили — на землі, морі й у повітрі — мають бути настільки здатні й чисельні, щоби забезпечити Еспанії в кожній хвилині незалежність і те становище у світі, яке їй належиться. Повернемо сухопутному, морському й повітряному військам всю ту гідність у житті, якої вони варті, й подбаємо, щоб, взоруючися на них, ціле буття нації було пройняте, як належиться.

5. Еспанія почне знову шукати своєї слави й свого багатства на морських шляхах. Еспанія має зміряти до того, щоб стати великою морською потугою — воєнною й торговельною.

Держава, Одиниця, Свобода

6. Наша держава буде всеобіймаючим органом на послугах спільноти, що їй на ім'я «батьківщина». Всі еспанці будуть причасні до неї, сповняючи свої родинні, самоврядні, синдикальні обов'язки. Ніхто не буде причасний до держави через політичні партії. Буде знесена безоглядно система політичних партій.

7. Людська гідність, права людини, її свобода є вічними й недоторканими вартостями. Але тільки той направду свобідний, хто є членом сильної й свобідної нації. Нікому не вільно буде зуживати своєї свободи проти єдності, сили й свободи батьківщини. Строга карність перешкодить усякий намір баламутити чи роз'єднувати еспанців або підбурювати проти батьківщини.

8. Націонал-синдикалістична держава допустить усякий приватний почин, що не буде противитися колективістично-

му інтересові і не буде попирати корисні почини та заохочувати до них.

Економія, Праця, Боротьба, Клас

9. Еспанію уявляємо собі під економічним оглядом як велетенський синдикат продуцентів. Зорганізуємо іспанську суспільність на корпоративний лад шляхом системи синдикатів — по галузях продукції, для служби національно-економічній спільноті.

10. Завалимо капіталістичну систему, якої ніщо не обходять конечності народу, яка обезшляхетнює приватну власність і накопичує робітників у безформених масах, зданих на нужду й безнадійність. Наш моральний і національний змисл осуджує також марксизм. Спрямуємо енергію працюючих класів, сьогодні зведену марксизмом на манівці, у напрямі зрозуміння їхньої участі у великому труді національної держави.

11. Націонал-синдикалістична держава однаково не думає забороняти строго економічної боротьби між людьми, як і не помагатиме панувати слабшій класі над сильнішою. Наш режим учинить радикально неможливою боротьбу класів, бо всі, хто співпрацює у продукції, творитимуть в ній одну органічну спільноту. Осуджуємо й не допускаємо за ніяку ціну до зловживань в індивідуальному інтересі на користь других і до анархії в ладі праці.

12. Першим призначенням багатства, і в цьому змислі попиратиме його наша держава, є поліпшувати життьові умови народу. Є недопустимим, щоб безмірні маси жили в нужді тоді, коли вибрані насолоджуються всіма достатками.

13. Держава визнає приватну власність як доцільний середник сповняти обов'язки — особисті, родинні та соціальні,

й буде її попирати проти зловживань проти великокапіталістичної фінансієри, спекулянтів і лихварів.

14. Боронимо напрямку націоналізувати банківництво й шляхом корпорації великі підприємства прилюдного вжиткування.

15. Всі еспанці мають право на працю. Тим, які перебувають у примусовому безділлі, буде забезпечена допомога з прилюдних фондів.

16. Всі еспанці, за виїмком калік, мають обов'язок працювати. Націонал-синдикалістична держава не матиме найменшого вирозуміння для тих, які не сповнюють ніяких обов'язків і хотіли б жити, гей би гості, коштом других.

Земля

17. Конечно піднести на повсякчас рівень життя села, цього вічного джерела життя Еспанії.

18. Вивінчуємо хліборобство в наступний спосіб (економічна реформа):

Забезпечимо для всіх земельних продуктів мінімальну ціну відповідно до коштів. Будемо намагатися, помагаючи у відповідний спосіб, щоби вернула на село велика частина тих, яких сьогодні проковтує місто для своїх інтелектуальних і купецьких звань. Зорганізуємо на справедливий лад Національний Хліборобський Кредит, який позичатиме гроші хліборобові безінтересовно — тільки за порукою його майна та жнив, і визволить його від лихви й конечності протекції. Ширитимемо хліборобську й тваринницьку освіту. Спрямуємо політику цін у напрямі попирання хліборобства й тваринництва. Візьмемося за роботи біля заводнень. Зраціоналізуємо величину управних площ в напрямі, що знесемо однаково

розстратну велику земельну посілість, як і карлуваті господарства.

19. Соціально зорганізуємо хліборобство в наступний спосіб. Розподілимо наново управну землю для встановлення родинної власності й енергійної заохоти хліборобів творити синдикати. Людські маси, що сьогодні загибають, порпаючись у неврожайній землі, освободимо від нужди, в якій живуть, переселивши їх на нову врожайну землю. Держава зможе вивласнити без відшкодування землю, яка була привласнена або ужиткована незаконно.

20. Будемо постійно вести боротьбу за те, щоб знову були заселені скотарські та лісові території, застосуємо суворі заходи проти тих, хто заважає цьому, та, можливо, тимчасово мобілізуємо всю іспанську молодь, щоб вирішувати ту історичну задачу — відновити багатства Батьківщини.

21. Держава може експлуатувати без викупу землі, що були придбані у власність або використовувались незаконно.

22. Першочерговою задачею націонал-синдикалістської держави буде відродження спадкових володінь сільських громад.

Національне виховання, релігія

23. Суттєвим завданням держави — шляхом строгої карності у вихованні плекати кріпкого духа національної єдності й вкласти в душу майбутніх поколінь почуття захоплення для батьківщини і національної гордості. Всі чоловіки одержуватимуть передвійськове виховання, яке готуватиме їх до вступу в Національну Армію Еспанії.

24. Культуру організовуватимемо в той спосіб, щоб не пропав ніякий талант через брак матеріальних засобів. Всі, які будуть варті цього, найдуть легкий доступ до вищих студій.

25. Наш рух дає місце в національній віднові католицькій ідеї, що має славну традицію і є панівною в Еспанії. Церква й держава узгіднять свої круги впливів без того, щоби при цьому потерпіла гідність Держави або національна гідність.

Національна Революція

26. Еспанська Фалянга прямує до нового ладу, з'ясованого у вищих засадах. Щоби цей лад здійснити, мусимо боротись з існуючим сьогодні ладом, тому ми визнаємо шлях національної революції. Її стиль — безпосередність, вогонь і боротьба. Життя — це військова справа, й треба жити в дусі служби й посвяти.

27. Хочемо домагатися перемоги в нашій боротьбі виключно завдяки власним силам, скутим у нашій карності. Переговори ведемо нерадо. Тільки після останнього удару для здобуття Держави, коли вже буде забезпечене наше володіння, ми готові співпрацювати з іншими.

Переклав П. Шульга».

Після перемоги іспанських націоналістів на чолі з Франсіско Франко у громадянській війні, коли Уряд республіканського Народного фронту було скинуто, 1 квітня 1939 року нова влада офіційно оголосила про свою остаточну перемогу та початок дії «Закону про політичну відповідальність». Ідеолог ОУН Орест Чемеринський (Оршан), який під час війни в Іспанії був акредитований як журналіст при Штаб-квартирі Ф. Франко, у своїй праці «Доба націоналізму», що вийшла у 1938 році в Парижі, писав: «Іспанію та Португалію донедавна французькі історики називали країнами, які можна сміло залишити поза увагою при розгляді останніх 50 років історич-

ного розвитку Європи. А з 1936 року Іспанія стала її заборолом перед силами руїни, Португалія ж при боці Іспанії».

Обов'язки представника Організації Українських Націоналістів в Іспанії виконував Михайло Мушинський, який до його призначення представником ОУН в Іспанії був «комбінацією особистого секретаря з ад'ютантом» Провідника ОУН Євгена Коновальця. Цю роботу він виконував до того часу, поки радянський терорист Павло Судоплатов не вчинив теракт проти лідера ОУН.

Михайло Мушинський знайшов прихильників України серед іспанської еліти, зокрема професорів Товара, Валенціана, Лісараге; вдалося йому також налагодити стосунки з пані Кармен Прімо де Рівера, рідною сестрою Хосе Антоніо Прімо де Рівери, засновника Іспанської Фаланги. Михайло Мушинський установив стосунки з Міністром внутрішніх справ Іспанії Рамоном Серрано Суньєром, шурином Франсіско Франко. Міністр внутрішніх справ погоджувався на переїзд Проводу Українських Націоналістів до Іспанії, але в ОУН стався розкол, і ці наміри не були здійснені.

Протягом всього існування організованого українського націоналістичного руху перед українською нацією стояла задача здійснення історичної місії України, яку влучно сформулював ідеолог українського націоналізму Максим Орлик (Дмитро Мирон) у своїй праці «Ідея і чин України»: «Ідея української великодержавності, яку висуває український націоналізм, є вимогою історичної долі України, її історичної місії, геополітичного положення між Європою і Азією, врешті, є вона випливом стратегічно-політичних потреб. Щоби відбити наступ московського імперіалізму, треба йому протиставити могучість і здобувчість українського духа й волі, імперіалізм

духа й меча, здобувчу імперіалістичну ідею великої революції, визволення й оборони всіх поневолених Росією народів в цілі повного розвалу московської імперії. А на місці совітського хаосу й тиранії треба створити новий український лад на сході Європи під володарством України».

Для здійснення цієї місії співпраця між ОУН та Іспанською Фалангою була продовжена й після Другої світової війни. Націоналістична Іспанія на чолі з Франсіско Франко на відміну від багатьох інших країн вийшла з неї більш міцною та оновленою.

У січні 1955 року Ярослав Стецько, голова ЦК Антибільшовицького Блоку Народів, за наказом Голови Проводу ОУН Степана Бандери відвідав Іспанію з офіційним візитом. 26 січня 1955 року він мав тривалу офіційну зустріч з Франсіско Франко. Після цієї аудієнції Ярослав Стецько дав інтерв'ю газеті «Арріба», в якому зазначив, що серед багатьох державних мужів і політиків Європи Каудільйо Іспанії найкраще розуміє проблеми антиросійської та антибільшовицької боротьби. Генералісимус виказав таку поінформованість у цій галузі й таке розуміння ситуації, яких, можливо, не мав жоден інший державний діяч Заходу.

Під час свого офіційного візиту Ярослав Стецько у Мадриді зустрівся з Міністром закордонних справ Іспанії Альбертом Артайо, який підтримував Україну та інші поневолені народи. Ярослав Стецько також мав зустріч з Генеральним секретарем Фаланги, міністром Раймундом Фернандесом Куеста з метою налагодження контактів між ОУН та Іспанською Фалангою, якому передав вітання та зазначив, що Іспанська Фаланга є одним з найбільших та найвпливовіших націоналістичних рухів Європи та світу.

9 лютого 1955 року Ярослав Стецько відвідав славетну фортецю Алькасар в Толедо, в якій під час бойових дій іспанські націоналісти зупинили наступ інтернаціоналістичних бригад комуністів, анархістів та сепаратистів.

Саме про цю фортецю писала у своїй статті «Сила через радість» Олена Теліга: «Всі ми пам'ятаємо безприкладний вчинок кадетів Альказару, і ніхто їм не може закинути невиконання свого обов'язку. В яку бездонну розпач попали б юнаки з психікою XIX-го століття, сидячи стільки часу в мурах старого замку. Для них той період був би повільним умиранням. Їх з'їдав би біль, що так мало гуманности в житті! Оборонці ж Альказару хотіли умирати лише в ту єдину, найбільш потрібну хвилину. Весь же період сидження в замкнених мурах вони жили нормальним життям: голилися, співали, навіть влаштовували бали, і власне ця нормальна радість тримала їх до кінця незаломаними. Пригадую, читала я в часописі лист якогось кореспондента з Еспанії. Він оповідав, як сидів колись в каваренці, близько прифронтової смуги, де відбувалися бої. Каварня була порожня, й настрій у кількох людей, що опинилися там, дуже пригнічений, бо невідомо було, що їх чекає за хвилину. Але в сусідній кімнаті грав патефон і якесь молоде товариство весело розмовляло й танцювало танго. Кореспондент-чужинець був здивований, так як були б здивовані наші народники.

Бавитися в той час, коли під боком іде забава не на життя, а на смерть! Але ще більше він був здивований, коли двоє панів з того товариства глянули на годинники, швидко вхопили свою зброю, що лежала десь в куті, і — попрощавшися з товариством — просто від танго відійшли туди, куди кликали їх переконання і, може, смерть. Одним з тих хлопців був молодий Прімо де Рівера, розстріляний пізніше червоними. І таке

поступування характеристичне для сучасної молоді. Шалена любов до життя й шалена погорда смерти. Чи може бути більш прекрасне й глибоке з'єднання? Звичайно, можна бути завжди поважним і бути героєм. Але нас завжди будуть більше захоплювати ті, які з усміхом стрічали небезпеку. Це тип людей, який своїми ідеями, своїми жертвами ніколи не гнітить свого оточення; навпаки, його захоплює й пориває за собою».

Наприкінці свого візиту до Іспанії Ярослав Стецько зустрівся з військовим міністром, генералом Августином Муньоз-Грандеза, колишнім командиром Синьої Дивізії. Загальні враження Ярослава Стецька про Іспанію були такі, що ця країна є бастіоном європейської культури, а люди розуміють боротьбу ОУН та України, бо самі на власній шкірі відчули, що таке більшовизм та російський імперіалізм.

Сучасне пожвавлення інтересу до подій в Іспанії відбулося в жовтні 2017 року, викликане сепаратистськими діями одного з найбагатших іспанських регіонів — Каталонії, яка вирішила провести незаконний референдум щодо незалежності від решти Іспанії. Як і понад 80 років тому, сепаратисти та комуністи були інформаційно та фінансово підтримані Російською Федерацією. Не секрет, що каталонці брали участь у війні на Донбасі проти українського народу на боці російських військ. До гарячої війни в Іспанії не дійшло через те, що етнічних іспанців в Каталонії мешкає не менше, ніж самих каталонців, але це не означає, що війна не спалахне у майбутньому. Тим більше, що вона вигідна Російській Федерації та її союзникам, зокрема троцькістській Венесуелі.

Міністерство Закордонних Справ України виступило з чіткою позицією підтримки єдиної Іспанії, що в повній мірі відповідає інтересам українського народу на сучасному етапі.

Сьогодні союзниками України можна назвати Литву, Канаду та певною мірою США, проте для вирішення задач, що стоять перед українською нацією, цього замало. Україні необхідно шукати союзників в Європі. Саме такою країною може стати для України Іспанія, таке місце відводили їй очільники Організації Українських Націоналістів. Таке місце повинна зайняти Іспанія сьогодні.

Павло Сацький
кандидат історичних наук,
доцент ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

РІЧКИ ЯК ЗАХИСНИЙ БАР'ЄР Й ІНТЕГРУЮЧИЙ ФАКТОР (РЕЙН, ДУНАЙ, ДНІПРО)

Витоки концепції геополітичного проекту Міжмор'я слід вбачати у досвіді функціонування європейських торговельних шляхів епохи Середньовіччя, які перетинали Європу з півночі на південь і діяли в обох напрямках. Один з таких шляхів сполучав Схід із Заходом, проходячи українськими територіями, й брав свій початок від Криму та завершувався на узбережжі Балтійського моря біля одного з ключових портів — у місті Гданськ. Усі геополітичні конструкти в Європі складалися на основі вироблення механізму експлуатації водних ресурсів, оскільки водний шлях тривалий період в історії лишався найбільш економічно вигідним як для торгівлі, так і для війни[1]. У Середньовіччя Європу з іншими цивілізаціями сполучали моря, ключову роль відігравали Середземне, Чорне й Балтійське. Проте у XV–XVI ст. українські землі стали важливим су-

[1] Тилли Ч. Война и строительство государства как организованная преступность [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://commons.com.ua/ru/vojna-i-stroitelstvo-gosudarstva-kak-organizovannaya-prestupnost/

хопутним відтинком великого шляху трансморської торгівлі між Балтійським і Чорним морями. На цьому етапі Україна відігравала роль лише сухопутного відтинка, допоки не відбувалося активне господарське освоєння Подніпров'я й механізму господарської експлуатації річки Дніпро.

Проте концептуально ідею Міжмор'я було розроблено у XVIII ст. в Російській імперії й запропоновано імператриці Катерині II від початку її перебування на престолі. Фактично, ідею імперії між двома морями, Чорним і Балтійським, було реалізовано у створенні Російської імперії після Семилітньої війни й російсько-турецьких воєн XVIII ст. За концепцією, запропонованою Катерині II, було передбачено, що Росія мала завдяки реалізації такої ідеї монополізувати торгівлю між Сходом і Європою[2]. Проте слід відзначити, що ідея Міжмор'я була ідеєю континентальної імперії, котра у XVIII–XIX ст. не мала змоги конкурувати з морськими імперіями. Причиною було те, що війна на суші була значно дорожча, ніж на морі, крім того, транспортування товарів сухопутним шляхом було дорожчим за транспортування морськими шляхами. Тому Англія як морська держава мала перевагу в світовій політиці до першої половини XX ст. Відповідно, Російська імперія окреслилась як ключовий конкурент Англії у прагненні до світової гегемонії. І це попри те, що протягом XIX ст. Росія економічно й технологічно відставала від країн Європи й постійно намагалась подолати цю негативну тенденцію. Проте сама ідея Міжмор'я в російській інтерпретації стала квінтесенцією імперської російської ідеї, континентальної імперії, котра здійснює контроль над найбільшою ресурсною базою

[2] Стегний П. В. Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772. 1793. 1795. — М.: Международные отношения, 2002. — С. 81, 87.

планети — Сибіром і Далеким Сходом, контролюючи сухопутний доступ до цих регіонів й маючи необмежений часовий ресурс для їхнього освоєння. Водночас морські імперії мали змогу здійснювати контроль над ресурсами своїх далеких колоній лише наїздами й завдяки контролю над морськими комунікаціями.

Імперська ідея Росії, хоч і була втілена зі створенням цільного сухопутного коридору від Чорного до Балтійського морів, проте в російській політиці постійним було відчуття її нереалізованості через неможливість гарантувати безпеку своїм морям — Балтійському й Чорному. Тому Росія постійно прагнула реалізувати ідею заволодіння чорноморськими протоками й Константинополем (Стамбулом) заради убезпечення своєї Чорноморської акваторії[3]. Фактично ідея Міжмор'я у російській інтерпретації потребувала подальшого забезпечення вільного контролю над Чорним морем і гарантування вільного виходу в Середземне море. Як показав досвід Кримської війни, свої порти у Балтійському морі Росія мала змогу убезпечити, адже попри поразку в Чорному морі, завдяки береговій артилерії вона зуміла відстояти власну сферу впливу на Балтиці.

У другій половині XIX ст. завершується промисловий переворот в континентальних державах Європи й відбувається становлення імперій на континенті. Завдяки здешевленню сухопутних комунікацій шляхом розбудови залізничного транспорту формується економічна потуга — німецька імперія. Активно розбудовує свої залізничні комунікації й Російська

[3] Машевський О. Чорноморські протоки у політиці міжнародних союзів (70-ті рр. XIX ст. – 1918 р.): Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.02 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2010. — С. 14.

імперія у 80–90-ті рр. XIX ст., проте континентальні імперії здійснюють політику щодо забезпечення власної монополії в акваторії морів. Нова німецька імперія прагнула забезпечити собі домінування у Балтійському морі, створюючи конкуренцію Російській імперії. У цих геополітичних реаліях концепція Міжмор'я набуває актуальності не лише для Росії, а й для нових континентальних імперій Європейського континенту. Німеччина прагнула сполучити залізницею свою територію з Близьким Сходом, реалізувавши проект Багдадської залізниці через територію Центральної Європи. У цьому контексті було вироблено німецьку концепцію Серединної Європи. Проте всі континентальні геополітичні концепції мали ґрунтуватися на потенціалі великих річок.

Теорія Міжмор'я є близькою до погляду на цивілізаційні розломи по великих річках. Прихильниками теорій кордонів по річках на початку XX ст. були французькі геополітики, котрих активно критикував теоретик німецької геополітики К. Хаусхофер, вказуючи, що доцільність встановлення кордонів по річках не обґрунтована[4]. Проте французький підхід був характерним для періоду, коли дуже актуальним було встановлення державних кордонів, беручи до уваги насамперед не етнічні та інші принципи, а стратегічні. Цей французький підхід було апробовано при виробленні мирних договорів, якими підсумовувалися результати Першої світової війни. Власне, ключовим питанням кордонів було встановлення стратегічного кордону Франції й Бельгії з метою унеможливити агресію зі сторони Німеччини. Цей принцип було закладено у Версальському мирному договорі, зокрема в положеннях щодо річки

[4] Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. — М.: Мысль, 2001. — С. 155.

Рейн, які забороняли Німеччині зводити військові укріплення та концентрувати війська в зоні 50 км на схід від лівого берега Рейну. Так само було заборонено здійснювати такі дії на захід від цієї річки, на правому її березі[5]. Тобто за основу для встановлення гарантій Франції від можливих агресивних дій Німеччини було взято водну перепону — річку Рейн.

Однак слід звернути увагу на підхід до значення великої європейської річки як об'єднавчого фактора — Дунаю. Навколо цієї річки сформувалась монархія Габсбургів, яку політики XX ст. вважали такою, що забезпечувала соціально-економічне процвітання народам Центральної Європи. Зокрема, У. Черчилль у своїх мемуарах висловився позитивно про цю монархію, характеризуючи її існування як засіб протидії експансії німецького й російського імперіалізму[6]. На переговорах у Тегерані британський Прем'єр обґрунтовував доцільність створення німецької конфедерації в Дунайському басейні[7]. Цей проект мав певним чином стати противагою мілітаристській Пруссії.

Позиція У. Черчилля перегукується з позицією французького політолога А. Шерадама на початку XX ст., котрий хоч і здійснив доволі глибокий аналіз перспектив європейської по-

[5] Статті 42, 43 // Версальский мирный договор / Полный перевод с французского подлинника под редакцией проф. Ю. В. Ключникова и А. Сабанина со вступ. ст. проф. Ю. В. Ключникова и предметным указателем. — М.: Издание Литиздата НКИД, 1925. — С. 21.

[6] Черчилль У. Вторая мировая война. — Ростов-на-Дону: Издательство «Феникс», 1997. — С. 34.

[7] Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941–1945 гг.: Сборник документов. Т. 2: Тегеранская конференция руководителей трех союзних держав. — СССР, США, Великобритании (28 ноября – 1 дек. 1943 г.) / гл. ред. А. А. Громыко. — М.: Политиздат, 1984. — С. 149.

літики, проте помилявся. Він обґрунтовував доцільність збереження цілісності Австро-Угорщини для геополітичних противників Німеччини, якими вважав Францію й Росію, оскільки цілісна імперія Габсбургів мала змогу протидіяти німецькій політиці формування Серединної Європи[8]. Попри те, що Австро-Угорщина шукала засобів збереження своєї територіальної цілісності у зміцненні союзу з Німеччиною, до певної міри А. Шерадам виявився правий, адже після Першої світової війни для Німеччини стала більш актуальною реалізація проекту Серединної Європи, ніж до війни. Австро-Угорщина концентрувала у своєму політичному полі більш чисельні неслов'янські народи, ніж німці, і після її розпаду склалися сприятливі умови для об'єднання всіх німців у єдиній державі. Тому реалізація проекту Серединної Європи після Першої світової війни для Німеччини мала важливе значення з огляду на можливості здобуття етнічного, економічного і, відповідно, політичного домінування в регіоні Центральної Європи завдяки об'єднанню німецького суперетносу в єдиній державі[9]. Тому А. Шерадам мав рацію, розглядаючи непорушність Австрійської імперії як засіб протидії проекту Серединної Європи.

Розглядаючи роль річки Дунай як такої, що економічно єднала народи, нам слід звернути увагу на її відмінне від Рейну та Дніпра географічне розташування. Дунай зорієнтований здебільшого по паралелі, а не по меридіану, як Рейн чи Дніпро.

[8] Шерадамъ А. Европа и австрійській вопросъ на рубежѣ XX столѣтія. — С-Пб.: Типо-литография В. В. Комарова, 1903. — С. 285.

[9] Газін В. Економіка і зовнішня політика Веймарської республіки (1925–1933 рр.): східноєвропейські аспекти. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. — С. 38–40.

Тому, на відміну від меридіанних річок, які ділять Європу, Дунай має об'єднавчий характер.

Отже, нам треба брати до уваги характер європейських річок, які розглядалися в теорії й практиці геополітичних концепцій як такі, що єднали, і такі, що ставали бар'єрами. Дунай відігравав роль річки, котра забезпечувала єдність численних націй. Водночас Рейн становив водну перепону на шляху німецької військової загрози для Франції. Цю особливість Рейну було втілено у європейському міжнародному порядку після Першої світової війни. У період між світовими війнами ключові геополітичні гравці на Європейському континенті надалі розглядали Дунай як засіб єднання держав у протидії німецькій та радянській експансії. На противагу посиленню німецького впливу Франція у 1931–1932 рр. ініціювала ряд проектів для Центральної Європи, які ґрунтувалися на економічній базі й забезпечували країнам регіону передумови для подолання наслідків світової економічної кризи. Проте спроби створення Пан'Європи, Дунайського пакту тощо виявилися невдалими. Ситуативним союзником Німеччини був СРСР як у 1920-ті рр., так і наприкінці 1930-х рр., оскільки територіальні зміни в Центральній Європі за німецької ініціативи були неможливі без убезпечення майбутнього кордону з радянськими територіями. Як Рапалльський договір 1922 р., так і Договір «Про ненапад» 1939 р. стали базою убезпечення Німеччиною східних рубежів майбутньої Серединної Європи.

Попередньо, у період зламу в 1939 р. у Центральній Європі системи міжнародних відносин, яку було сформовано за підсумками Першої світової війни, набуває актуальності ідея створення блоку держав у цьому регіоні. Причому цей блок мав реалізувати концепцію Міжмор'я. Практичні кроки,

спрямовані на закладення блоку держав, які би сформували союз між Балтійським і Чорним морями у період між світовими війнами, здійснювала Польща. Зокрема відбувається зближення між Польщею і Румунією, яке було спрямоване на стримування СРСР. З метою створення ефективного блоку в Центральній Європі Польща виступала з ідеями забезпечення спільного кордону з Угорщиною та створення польсько-угорсько-румунського блоку. Після Мюнхенської конференції лідерів Франції, Великобританії, Німеччини й Італії 30 вересня – 2 жовтня 1938 р., коли фактично вирішувалась доля Чехословаччини, польська ідея троїстого блоку в Центральній Європі стає близькою до реалізації. Проте завадила позиція Румунії, котра полягала у відданості принципам союзу «Малої Антанти» (Чехословаччина, Румунія і Югославія), який мав протидіяти реваншистським прагненням Угорщини й гарантувати територіальну цілісність його членів, зокрема й Чехословаччини. Фактичні кроки під патронатом Німеччини та Італії, спрямовані на ревізію Тріанонського договору на користь Угорщини коштом територій Чехословаччини, поклали передумови для зміни румунської позиції.

Після Першого Віденського арбітражу, котрий опублікував своє рішення 10 листопада 1938 р., на 19 листопада 1938 р. Генеральний штаб Угорщини підготував план окупації Карпатської Русі. Але та акція не могла відбутись без узгодження з Берліном. Посередником між Угорщиною і Німеччиною виступила Польща. До посередництва у питанні окупації Угорщиною Карпатської Русі польський уряд штовхнуло прагнення створити так звану «Третю Європу», яка мала сформувати блок держав між Балтійським, Чорним, Адріатичним та, якщо вдасться, Егейським морями. До того блоку мали увійти Поль-

ща, Угорщина, держави колишньої Малої Антанти — Румунія та Югославія й, якщо змога, Греція. Патронувати той блок мала Італія[10]. Першим кроком до створення блоку мало стати закладення спільного польсько-угорського кордону, використавши Карпатську Україну, та покращення відносин між Польщею і Румунією, які похитнулися після захоплення Польщею чехословацької Тешинської Сілезії. Але Німеччина виявила категоричне несприйняття створення такого блоку, і змінити її позицію не допомогла зацікавленість Італії, яка змушена була відмовитись від лобіювання у Берліні проекту «Третьої Європи», яке здійснював міністр закордонних справ Г. Чіано. У записі в щоденнику від 19–21 грудня 1938 р. Галеаццо Чіано згадує про антинімецький присмак планованого блоку за участю Італії, Югославії й Угорщини, котрий слід було усунути[11]. Угорщина і Югославія були цілковито економічно залежні від Німеччини і не могли здійснювати самостійних політичних кроків всупереч їй. Отже, для Польщі реалізувати власну концепцію Міжмор'я виявилося неможливо без надійного військового та економічного потенціалу.

Оглянувши досвід експлуатації найбільших річок Європи як захисного бар'єра й інтегруючого фактора, можемо зробити проміжні висновки, що вже у період Другої світової війни навіть найбільші річки вже не виконували роль захисного фактора. У цьому контексті варто звернути увагу на експлуатацію Дніпра як бар'єра. Як геостратегічний бар'єр Дніпро у період Другої світової війни розглядала Німеччина, розбудовуючи

[10] Batowski H. Sytuacja miedzynarodowa Polski 1938–1939. Między konferencja monachijska a wybuczem wojna // Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellonskiego. Prace Historyczne. — 1991. — Z. 99. — S. 21.

[11] Galeazzo Ciano Diary. 1937–1943. — N.-Y.: Enigma books, 2002. — P. 168.

Східний вал, який німецьке командування планувало закласти на шляху військ СРСР, що наступали. Надії на цей вал для німців не виправдалися, і, власне, стало зрозуміло, що річку як надійну водну перепону у новій війні не розглядатимуть.

Варто звернути увагу на значення річок у забезпеченні умов для формування транспортної інфраструктури сухопутного коридору між морями, якими омивається Європейський континент, проаналізувавши історичний досвід. Сухопутний коридор між Чорним і Балтійським морями мав забезпечити Російській імперії контроль над транзитом і, головне, вихід до портів обох морів. Проте цей коридор міг бути ефективним завдяки недорогому транзитному шляху і цей фактор була змога забезпечити завдяки водним артеріям у цьому коридорі. Такими водними артеріями були Дніпро, Десна та інші дрібніші річки. Власне, цими річками й транспортували більшість вантажів у коридорі Міжмор'я навіть у період, коли швидкими темпами будували залізниці. Залізничний транспорт Європейської частини Російської імперії був здебільшого прив'язаний до річкових шляхів та морських портів, і це стало причиною його вузлової концентрації на території України. Особливо це виявилося в умовах Першої світової війни, коли пропускна здатність залізничного транспорту не давала змоги забезпечити необхідні обсяги перевезень[12]. Як показав досвід

[12] Журналъ Совѣщания 3-го октября 1917 г. при Управлении Путей Сообщения по обсуждению плана необходимыхъ къ навигаціи 1918 г. работ техническимъ и другимъ мѣропріятіямъ на водныхъ путяхъ Днѣпра, Ю. Буга, Днѣстра и Прута для наилучшего использованія ихъ с цѣлью разгрузки жѣлезнодородныхъ дорогъ и усовершенствованія желѣзнодорожно-воднаго сообщенія // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. — Ф. 2094. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 31–31 зв.

Першої світової і Громадянської війни, залізничне сполучення навіть окремих регіонів європейської частини Росії не могли забезпечити без шляхів на території України. Отже, ідея Міжмор'я у її транспортному аспекті могла втілюватися винятково завдяки активному освоєнню території України.

У період після Другої світової війни в СРСР далі реалізовували політику імперської Росії, спрямовану на розбудову системи транспортного сполучення між морями, які омивали Європейську частину Радянського Союзу, — Балтійським, Чорним і Каспійським. В Академії Наук УРСР було розроблено проект щодо забезпечення технічних передумов економічної інтегрованості Європейської частини СРСР шляхом сполучення Чорного й Балтійського морів на основі річища Дніпра[13].У цей же період розробляли й реалізовували проекти з експлуатації енергогенеруючого потенціалу українських гідроресурсів, а також для розвитку сільського господарства у районах зрошування[14]. Будівництво гідроелектростанцій закладає підвалини для формування на території України Південного енергорайону, до складу якого увійшла також частина території РСФР — Ростовський енергорайон[15]. Формування

[13] Приложение 7. Справка о проблеме использования водных ресурсов басейна Днепра. (за підписом Директора Інституту гідрології й гідротехніки АН УССР, дійсного члена АН УРСР Г. І. Сухомела — П. С.) // Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3512. — Арк. 48.

[14] Тематичний план роботи Держплану Української РСР по питаннях розвитку народного господарства УРСР в шостій п'ятирічці (1956–1960 рр.) // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3740. — Арк. 41–42.

[15] Каховская гидроэлектростанция на р. Днепре. Проектное задание. Том I. Сводная записка. 5.X.1951 // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 909. — Арк. 80.

цього енергорайону відбувається завдяки будівництву на території України гідроелектростанцій (Дніпро ГЕС, Каховської ГЕС та ін.).

Отже, Дніпро міг стати основою для реалізації концепції Міжмор'я лише як річка, господарський потенціал якої вдалося повністю реалізувати. Тому Україна, контролюючи більшість довжини протяжності річки Дніпра й гідроресурсів, котрі складають систему разом із Дніпром, має достатній потенціал для формування господарського комплексу на цій основі, який може стати основою для господарської інтеграції держав, котрі розташовані між Чорним і Балтійським морями. Саме тому Україна може подавати ініціативи щодо інтеграції європейських держав у регіоні Балто-Чорноморського Міжмор'я.

ПІДҐРУНТЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СУБ’ЄКТНОСТІ УКРАЇНИ

Михайло Степико
доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки
Національний інститут стратегічних досліджень

ПОСТАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

Ідентичність нації — це її цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша країни, визначальна засада зовнішньої та внутрішньої політики держави. Національна ідентичність як домінантне смисловизначення дає назву країні та державі, наповнює сенсом її життя. Змістом домінантної ідентичності є самоототожнення людини з певною спільнотою, її цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, що є визначальним чинником реалізації та захисту її внутрішніх та зовнішніх інтересів. Головною метою формування домінантної ідентичності є досягнення психологічного усвідомлення спільності долі всіх членів нації, незалежно від їхнього етнічного походження, формування почуття відповідальності громадян за її існування та розвиток, готовності захищати її свободу та незалежність. Кожна національна держава реалізує домінантну ідентичність, яка уособлює й презентує її історичну та соціокультурну окремішність не лише для своїх громадян, а й на міжнародній арені.

Якщо під національною ідентичністю розуміти певну усталеність індивідуальних, етнічних та загальнолюдських параметрів, їхню самототожність, то очевидно, що ядром ідентичності є як людські комунікації, так традиційні, етнічні культури. Тому національна ідентичність є складним взаємозв'язком етнічних практик (на основі домінування титульного етносу, який і визначає соціокультурну специфіку нації) та громадянського вибору населення країни.

Національна ідентичність, на відміну від етнічних ідентифікацій, які людина успадковує генетично, є сконструйованою реальністю, оскільки вона може формуватися, змінюватися та зникати під впливом різноманітних політичних, економічних і соціокультурних чинників. Особливо це стосується епохи глобалізації. Входження держав до складу наднаціональних утворень супроводжується поступовою зміною структури та ієрархії колективних ідентичностей, корекцією ціннісних і світоглядних установок людей, зміною знакових і смислових систем, зрушеннями на осі координат «свій — чужий — співвітчизник — брат» тощо.

Для України гострота проблеми національної ідентичності детермінується, по перше, поліетнічністю її населення. І, по-друге, — амбівалентністю громадянських преференцій. Послаблення або «розмивання» української ідентичності генерує ***сепаратизм,*** виносить на поверхню ідеї ***федералізації*** України, стимулює прагнення сусідніх держав побудувати в Україні свої національні автономії чи підконтрольні анклави або активізує проблеми окремих національних меншин, які використовують деякі зарубіжні політики як зручний інструментарій для реалізації своїх власних інтересів за рахунок українців (наприклад, так звана «русинська проблема»).

Слабкість національної ідентичності стимулює представників етнічних груп, що компактно проживають у прикордонних регіонах України, ідентифікувати себе з народами сусідніх держав, а суміжні держави спонукає розробляти сценарії «захисту» «своїх співвітчизників» на території України. Як приклад можна навести критику Угорщини, Румунії, Молдови та Росії ухваленого Верховною Радою України закону «Про освіту». Для кожної з цих країн, які виступили з критикою цього закону, використання прикордонних спільнот є важливим аргументом при контактах з владою України, і далеко не завжди культурним, тому вони не зацікавлені в тому, щоби від нього відмовлятися. При цьому можна припустити, що реакція цих країн на прийнятий закон може бути узгодженою або скоординованою.

Але українцям час зрозуміти: загострення відносин з сусідніми країнами, як останнім часом з Польщею та Угорщиною, неминуче. І причина не тільки в тому, що їхній націоналізм зачіпає нашу мову й нашу територію. Звичайно, існує альтернатива — залишатися показово толерантними і «дружніми» щодо всіх посягань на національні інтереси держави. Таких агресивні сусіди люблять. Але треба розуміти, що з такими не рахуються, на таких не зважають. Особливо в умовах гібридної війни з Росією. Тому-то, як влучно зауважив Д. Кулеба, можна, наприклад, не відкривати собі і світу свою історію, і не буде сварок з Польщею. Але тоді нашу історію відкриє Польща. Можна не захищати українську мову, і не буде сварок з Угорщиною. Але тоді Угорщина захистить монополію угорської мови на Закарпатті. І Будапешт, і Варшава будуть при цьому праві з точки зору свого

національного інтересу. Але у нас же свій інтерес. Тому ми повинні чути своїх сусідів. Але й вони повинні чути нас[1].

Українська ідентичність є головною метою гібридної війни Росії проти України. Патріотичне ставлення до нації та держави, готовність зі зброєю в руках захищати незалежність та суверенітет власної країни кремлівські політики довгий час намагаються «задушити у міцних братніх обіймах», нав'язуючи українському суспільству ідеї «руского міра», слов'янської єдності та євразійства, спільної історії та долі, ставлення до української державності як до штучного утворення.

Саме невизнання права українців на самовизначення лежить нині в основі російської політики щодо України. Її віддзеркаленням є слова В. Путіна, сказані в 2008 році, що такої держави, як Україна, немає. У розумінні московської еліти розпад Радянського Союзу був найбільшою трагедією XX століття, що argumentum e contrario означає, що Москва ніколи не розглядала своїх союзників, або «радянські республіки» як рівноправних «братів» або «партнерів», а як «залежних», як «слуг» і «рабів», які більше ніколи не матимуть права на самовизначення.

Показовий факт: до березня 2004 року у всіх документах Кремля використовувалася граматична форма «в Україні», чим підкреслювалася окремішність держави як самостійного утворення. Починаючи з квітня 2004 року, майже у всіх офіційних документах Кремля та ЗМІ стала використовуватися форма «на Україні», яка підкреслювала те, що Україна не є самостійною державою, а лише певною територією, як-от Кубань або Кавказ.

[1] Кулеба Д. Сусіди, що біжать по лезу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nv.ua/ukr/opinion/kuleba/ti-shcho-bizhat-po-lezu-susidi-2219667.html

Українська ідентичність є визначальною засадою становлення демократичних засад життя суспільства та ***національної держави*** (її існування в сучасних умовах заперечує як російська наука, так і керівництво РФ), якою відповідно до документів ООН і ЮНЕСКО є Україна (національна держава — це така держава, в якій титульний етнос становить 67% населення. Згідно з квітневим опитуванням 2017 року Центру імені О. Разумкова, абсолютна більшість громадян України (92%) вважають себе етнічними українцями, 6% — етнічними росіянами, 1,5% — частиною інших етносів)[2].

Водночас ще зарано говорити, що проблема української ідентифікації громадян країни вирішена повністю. Згідно з соціологічними опитуваннями Центру Разумкова за 2016 рік, в ієрархії ідентичностей найбільш важливою для громадян України й понині є їхня позиція в сім'ї. Друге — четверте місце посідають такі показники ідентичності людини: її нинішня чи попередня професія; вікова група (а значить і стан здоров'я, і працездатність); гендерна належність (що теж впливає на характер зайнятості). І лише п'яту позицію в ієрархії цінностей посідає ідентифікація себе як громадянина України. Шосту та сьому позицію посідають такі ознаки, як «національність» і «належність до України як країни, у якій я живу». Останні восьме — десяте місця в ієрархії цінностей посідають: класова належність; релігійна належність чи ставлення до релігії; політичні симпатії до певної партії, групи чи руху[3].

[2] Понад 90% громадян вважають себе етнічними українцями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/bilshe-90-gromadyan-vvazhayut-sebe-etnichnimi-ukrayincyami-239470_.html

[3] Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf

Окрім того, ще й сьогодні близько 7% опитаних респондентів мають радянсько-пострадянську, європейську, космополітичну (громадянин світу) ідентичність. Ще 30% опитаних ідентифікували себе з місцем проживання — містом або районом (малою батьківщиною)[4].

Ідентифікація себе як громадян України меншою мірою притаманна жителям Східного регіону (52%) та Донбасу (45%), хоча і в цих регіонах вона переважає. Сумарна частка тих, хто ідентифікує себе, насамперед, з регіоном чи поселенням, у цих двох регіонах є вищою (на Донбасі — 39%, на Сході — 38%), ніж в інших регіонах (30–31%)[5].

Більша частина жителів (51%) підконтрольних Україні районів Донецької та Луганської областей теж ідентифікують себе як громадян України, ще третина (34%) більш схильні визначати себе як жителів певного міста, села чи регіону. Про це свідчать результати соцопитування фонду Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва. Національна ідентичність значно перевершує регіональну в Луганській області (62% проти 22%), тоді як в Донецькій області носіїв регіональної ідентичності трохи більше, ніж національної (47% проти 40%)[6].

[4] Вважають себе громадянами СРСР близько 3% українців [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/vvazhayut-sebe-gromadyanami-srsr-blizko-3-ukrayinciv-231941_.html

[5] Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf

[6] Громадська думка населення Донбасу: липень–2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-naselennya-donbasu-lipen2017

Проте для багатьох мешканців Криму та Донбасу українська ідентичність виявилася неприйнятною. Кремлівські політтехнологи використовують ОРДЛО як майданчик для нівеляції загальнонаціональної ідентичності громадян України, пропаганди ідей, спрямованих на поглиблення наявних регіональних, культурно-історичних, ідейно-світоглядних «ліній розколу» в українському суспільстві. При цьому активно пропагується «мова ненависті», тиражуються негативні етнічні, мовні, расові, гендерні, конфесійні стереотипи, які перешкоджають налагодженню діалогу та порозумінню між мешканцями різних областей України. На думку Е. Джапарової, громадянами так званих ЛНР чи ДНР на окупованих територіях вважають себе 18%. Більшість же людей на цих територіях (78%) живуть в атмосфері небезпеки щодня[7].

Проявами агресивного відторгнення української ідентичності на Донбасі та в Криму є, зокрема, заперечення значною частиною населення символів української держави, недовіра до органів влади та державних інститутів, проросійськість геополітичних орієнтацій, «радянськість» колективної пам'яті та суспільних цінностей, втрата віри в загальне майбутнє, віра в перспективу приєднання до «стабільного» та «заможного» «руского міра» тощо. Загалом, попри велику кількість патріотів на Донбасі та в Криму, головною геополітичною проблемою на цих територіях є категоричне несприйняття українського проекту в його європейському виборі.

[7] «Заглушки» і дотації ТБ: у МІП розглядають три стратегії щодо окупованого Донбасу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.5.ua/suspilstvo/zahlushky-i-dotatsii-tb-u-mip-rozghliadaiut-try-stratehii-shchodo-okupovanoho-donbasu-151379.html.

Отже, сьогоднішня військова експансія Росії на терени України засадничою передумовою має конфлікт двох протилежних ідентичностей: проєвропейської української та «радянської» російської. Характерними для останньої є імперіалізм та націоналізм — одні з основних рис ідентичностей Росії та СРСР, що, на думку відомого канадського дослідника Т. Кузьо, ніколи не були відокремлені одна від одної. Саме питання ідентичності, а також кілька інших рис на зразок особливої форми націоналізму та ставлення до Заходу як негативного «іншого» дають ключ для розуміння поведінки Росії під час кризи в Україні[8].

В цілому сьогоднішній стан національної ідентичності громадян України можна визначити як прийняття українцями «ідентичності відторгнення», сформульованої у свій час Л. Кучмою: ***«Україна — не Росія»,*** яка, проте, в умовах російської агресії ще не вичерпала свій потенціал. Різні ідентифікаційні схильності більшості українців та росіян сформувалися багато років тому. Російсько-українська війна лише оголила цю несумісність, яка існувала задовго до неї. Після етапу відторгнення російської ідентичності має наступити період набуття нової якості ідентичності громадян України — консолідації суспільства навколо «проекту майбутнього», який можна визначити як ***«європейська Україна»***. Основою такого проекту мало б стати осмислення викликів сучасного глобалізованого світу, проведення відповідних реформ, визначення рівня наявних ресурсів та ступеня нашої готовності інтегруватися у європейські структури.

[8] Кузьо Т. Чому Росія щодо України поводиться саме так // Країна. — 2016 — № 36 (339). — 22 вересня. — С. 22.

Вичерпання потенціалу «ідентичності відторгнення» передбачає перш за все формування ефективної контрпропаганди медійним практикам «руского міра». Слід звернути увагу на тенденцію об'єктивістської мімікрії багатьох російських ЗМІ у висвітленні подій в Україні. У медіа-середовищі на зміну відверто антиукраїнським виданням, які виходили в попередні роки й доходили до ***заперечення*** самого факту існування України та українців, прийшли більш «зважені» ЗМІ. Вони вже не називають українських солдатів «карателями», а добровольців «нацистами». Не називають уряд «київською хунтою» і не співають дифірамбів Путіну. Однак у потоці зваженої риторики регулярно просувають потрібні Кремлю меседжі: «Україні потрібен мир за будь-яку ціну», «Необхідно домовлятися з Росією», «Майдан програв», «Від євроінтеграції лише негатив», «Усі проблеми почалися після того, як вигнали Януковича». Потрібно визнати, що така тактика набагато небезпечніша, ніж відверта антиукраїнська пропаганда. Приховані маніпуляції часто приймають за чисту монету ті громадяни, які ніколи не стали б читати відверто антиукраїнські ЗМІ.

Окрім того, в Україні і далі, після багатьох скандалів, діють проросійські ЗМІ, такі як канал «Інтер», «112.Україна», Newsone», ZIK, видання «Вести», інтернет-видання «Політнавігатор», «Голос правди», «Корреспондент.net» тощо. Ці ЗМІ широко використовують технології прикриття україномовних дискурсів та чужих смислів мовною «проукраїнськістю» та запрошенням відомих україномовних ведучих і «корисних ідіотів».

В редакційній політиці всіх медіа, контрольованих прокремлівськими агентами впливу, можна розгледіти єдину чітку стратегію маніпуляції, спрямовану на провокування

соціокультурної невизначеності серед громадян України та нагнітання страху, безладу та анархії в країні, про що говорив Президент України у щорічному Посланні до Верховної Ради України[9].

Це досягається виконанням кількох смислових завдань.

По-перше, відповідні ЗМІ системно гіперболізують масштаб і значення внутрішніх проблем України, применшуючи результати й значення загрози російської агресії, російського впливу за часи незалежності.

По-друге, штучно, маніпулятивно розширюються межі дискусії та контекст новин аж до межі абсурду, за якою непрофесійний глядач втрачає будь-які раціональні орієнтири й авторитети.

По-третє, прокремлівська медіа-мережа явно маніпулює питаннями й героями поточного порядку денного. Теми, значущість яких не відповідає об'єктивній реальності й соціологічним даним, штучно актуалізуються в ефірі, і навпаки. Найчастіше: подолання корупції важливіше за російську агресію, тобто за перемогу над ворогом.

По-четверте, реваншистська медіа-мережа штучно «роздмухує» теми, які поглиблюють суспільні розбіжності й радикалізують погляди громадян.

По-п'яте, час від часу проросійський медіа-пул примітивно ретранслює кремлівську пропаганду. Наприклад, Н. Савченко регулярно навіює телеглядачам тези В. Путіна й С. Лаврова «ми все одно будемо жити в одній країні, а тому повинні почути їх (російських "сепаратистів")». У ток-шоу М. Саа-

[9] Порошенко в Раді згадав про молитви та приказки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.depo.ua/ukr/politics/poroshenko-v-radi-zgadav-pro-molitvi-ta-prikazki-20170907635585

кашвілі на ZIK влітку 2017 року був сюжет з «вуличним опитуванням», в якому усі опитані підтверджували тезу ведучого: війна з Росією триває, бо це вигідно українській владі.

Так в аудиторії цілеспрямовано формують враження про невиправну абсурдність ситуації в країні, вічну інституційну неповноправність української держави, відсутність надій і перспектив, неминучість і хаотичність зростання екстремізму й насильства в суспільстві. Окрім того, триває свідома спланована ***«гра на пониження»,*** коли десятки офіційних і не дуже політологів на багатьох телеканалах, радіостанціях і газетних шпальтах постійно й невтомно повторюють: «Україна не може», «Україна не має ресурсів», «Україна не здатна» і так далі.

Вагомою складовою ідентифікаційної війни Росії проти України є обмеження або утиск українознавчих студій та української мови в Криму та на Сході України. Парадигма «мова — національна ідентичність» є історичним конструктом, який великою мірою зумовлює поділ світу на держави-нації. Як справедливо відмічає Ю. Андрухович, багато українців визначаються з власною ідентичністю й вибирають її ознаки наче зі своєрідного меню. Чимало беруть із нього синьо-жовту символіку, тризуб, гімн. Але це все лише зовнішні ознаки українства. Внутрішня ознака — мова[10].

В мові формуються змісти, виражаються цінності, набувають значення знаки та символи держави. Тому головною задачею зміцнення національної ідентичності та консолідації української нації є мовна, культурна та ціннісна ***українізація*** суспільства. Виняткова важливими є певні оптимальні про-

[10] Країна. — 2017. — № 36 (389). — 21 вересня. — С. 3.

порції в обсязі та часі, а також граничні межі, за які українізація не має виходити, аби не стати тотальною та примусовою. Зокрема, має йтися про певні гарантії культурного самовизначення для російськомовного населення. Відсутність таких гарантій і чітких механізмів українізації не сприятиме подоланню страху втрати ідентичності цими громадянами, які навіть найдрібніший факт реального чи уявного розширення сфери вживання української мови розцінюють як зазіхання на їхню ідентичність або особисту образу та приниження. Хоча, за результатами недавнього соціологічного опитування, лише 7% респондентів заявили про порушення їхнього права вільно спілкуватися російською мовою. Тільки 1% вважає проблемою статус російської мови в Україні[11].

Викладене дозволяє зробити деякі висновки.

— Сучасна українська ідентичність постає у нових культурних та геополітичних смислах, які однаково прийнятні для всіх громадян країни, незалежно від їхньої етнічної приналежності. Можна сказати, що в умовах гібридної війни в Україні оформилася й загартувалася політична нація, її основні світоглядні та ціннісні орієнтири. Сьогодні ідентичність «українець» визначається перш за все ціннісними, а не тільки етнічними чи етнокультурними критеріями. До таких цінностей належать незалежність і державний суверенітет.

— Українська ідентичність є визначальною засадою державотворення, що здатна засвідчити нашу національну безперервність і відмінність, а отже незворотно легітимізувати факт

[11] Як ставляться до російської мови в Україні: соціологічне опитування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://glavcom.ua/video/yak-stavlyatsya-do-rosiyskomovnih-v-ukrajini-sociologichne-doslidzhennya-365175.html

існування української держави-нації. Українська окремішність має забезпечити появу в нашій державі загальноукраїнських смислів, значень, світоглядної парадигми, цілісності культурного простору — усього того, що об'єднується концептом «ідентичність».

— Визначальним пріоритетом зміцнення української ідентичності та консолідації нації є подолання на території України конкуренції панросійської та української ідентичностей. Небезпека цієї конкуренції полягає у тому, що панросійська ідентичність, на відміну від європейської, здатна замінити українську національну ідентичність, бо механізми її конструювання формують ілюзію «нерозрізнення» цих ідентичностей через спільний багатовіковий спосіб буття, спільні життєві практики у побуті, освіті, охороні здоров'я, кар'єрному зростанні та віруваннях тощо. Феномен цього нерозрізнення вдало використовує кремлівська пропаганда у гібридній війні РФ проти України.

— Формування спільної загальнонаціональної ідентичності неможливе без ***ідеології,*** яку сповідує, відстоює та поширює держава. Наслідком відсутності національного самовизначення держави є те, що сьогодні російські окупанти для більшості українців і досі залишаються якщо не братами, то ворогами «через непорозуміння». Ідеологія держави визначає як стратегію її розвитку, напрями діяльності органів влади, так і окремішність суспільства, а в сьогоднішній ситуації ще й засади протистояння російській агресивній україножобській пропаганді. Зазначене не суперечить нормі ч. 2 ст. 15 Конституції України, оскільки не передбачає нормативно-правового встановлення певної «державної ідеології» та визнання її загальнообов'язковості.

— Формування загальнонаціональної ідентичності — довготривалий процес, який і в «старих» націй займав не одне століття. В Україні цей процес має особливості, зумовлені тривалим періодом бездержавності, перебуванням територій сучасної України під контролем різних імперій і державних утворень, пролонгованою мовно-культурною російською асиміляцією українського населення. В основу державної політики формування загальнонаціональної ідентичності має бути покладена ідея європейського вибору України, незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Української держави, закріплена на законодавчому рівні.

Костянтин Денисов
кандидат економічних наук,
викладач економічного факультету
Запорізького національного університету

ЕКОНОМІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ РОЗБУДОВИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОЕКТУ «УКРАЇНА»

Внаслідок тривалого періоду окупації з боку московської імперії Україна, маючи величезні ресурсні потужності та вигідне географічне розташування, тривалий час була відірвана від зовнішнього світу. Старт тому дала політика Петра І щодо примусового обмеження торгівлі України з Європою шляхом драконівських мит; продовжилося це у 19–20 ст. визискуванням усіх ресурсів на користь російських регіонів, бездумними реформами, репресіями, постійною брехнею та подвійними стандартами совєцької влади.

Це стало причиною відсутності будь-якого імунітету від впливу глобальних економічних чи політичних факторів, внаслідок чого країна втратила суб'єктність, велику частину природного, людського, інтелектуального, виробничого потенціалу. Замкнутість виробничих процесів на Росію, ментальна схильність до неї з боку колишніх компартійно-комсомольських працівників (нинішніх олігархів), монопольно-корупційний характер економічних рішень та відносин зумовили деградацію соціально-економічної системи в Укра-

їні. Але найнебезпечніше — відіграли свою криваву роль у розповсюдженні сепаратизму в південно-східних областях.

Війна, корупція, монополізм, відсутність інвестиційного клімату перешкоджають розвитку економічного потенціалу України, а без нього годі й думати про якісь геополітичні прагнення. Хоча ми вважаємо, що війна — не перешкода, а навпаки — можливість для економічного прориву. Такі країни, як Ізраїль, Кіпр та Грузія перебувають у перманентному військовому стані чи режимі зовнішньої окупації, але туди щороку надходять величезні інвестиції. Нас цікавить досвід Кіпру та Грузії, частина територій яких є окупованими; особливо Грузія, яка стикнулася з агресією РФ. Чому цим країнам «вдалося»? Попри різні думки, є два основних фактори — сприятливий інвестиційний клімат (Кіпр, Грузія), успішна боротьба з корупцією (Грузія).

Як Україні створити економічне підґрунтя реалізації геополітичного потенціалу з перспективою активізації проектів ГУАМ та Балто-Чорноморської вісі, що розглядаються націоналістами як альтернатива наддержавним утворенням під «ковпаком» Москви?

Різні спроби залучення «стандартизованого» іноземного досвіду у вигляді рецептів МФВ вже довели свою неефективність, адже всі вони мають відверто шкідницьку ліберальну, денаціоналізовану спрямованість та працюють в інтересах країн або структур, що цей досвід наполегливо пропонують Україні. **Секрет українського успіху вбачаємо у таких трьох факторах:** повернутися до вітчизняного досвіду підготовки та реалізації економічних, антикорупційних реформ; використати наявні правові можливості з урахуванням взятих нашою державою на себе міжнародних зобов'язань; створення

національного виробництва товарів і послуг, а на його основі — потужного та впливового середнього класу.

Що нам з приводу підготовки та реалізації реформ розповідає історія України?

Проект Конституції Пилипа Орлика закладав принципи побудови української держави на засадах недопущення самодержавства та безконтрольності — ні гетьман, ні полковники не мали права розпоряджатися не своїми коштами для власних цілей. Звітність та публічність доходів і видатків закладалися в основу скарбничої справи. У XVIII ст. вітчизняні державні діячі-реформатори М. Бунге та В. Татаринов реалізовували та пропонували інноваційні підходи до зниження корупційних ризиків у царині доходів і видатків бюджету — запровадження інституту податкових інспекторів, а також «систему попереднього контролю», коли доцільність державних витрат мала перевірятися ще до моменту їх здійснення. Ці два фактори лягають в основу ефективної регуляторної політики держави — контроль за справедливою сплатою податків і справедливий розподіл їх надходжень в інтересах всієї нації.

Податки були, є та залишатимуться основним джерелом наповнення бюджету, фінансування суспільних благ і соціальної справедливості, а також регулювання економічної активності бізнесу. Приклад вітчизняних економічних реформ М. Бунге у другій половині XVIII ст. засвідчив ефективність запровадження системи прогресивного оподаткування задля подолання бідності та розвитку тодішнього аналога «середнього класу». Доходи від такої системи дали можливість стимулювати соціально-економічний розвиток України, на той час у складі Російської імперії. Податковими пільгами в економіку тих часів залучалися іноземні інвестиції, що дозволи-

ло на Південному Сході України (до речі!) створити потужний промисловий комплекс, ресурси та доходи якого у подальшому вилучалися на потреби розвитку Уралу та Сибіру.

Як сьогодні надавати податкові пільги бізнесу та чи надавати їх взагалі? Безумовно, надавати треба, але не задовольняти в такий спосіб «хотєлкі», олігархів чи іноземних корпорацій. Пільги мають надаватися в обмін на суворі інвестиційно-інноваційні зобов'язання розвитку національної економіки, прикладом чого є політика уряду Китаю стосовно металургійних олігархів — податкові пільги надаються лише на енергоощадне виробництво та експорт продукції глибокої переробки. Можна використати досвід Південної Кореї, де за рахунок податкових надходжень держава закуповує сучасні вітчизняні технології та обладнання з подальшою їх передачею промисловим підприємствам в експлуатацію. В Україні досі діяла система «навпаки» — податковими пільгами, що часто надаються в корупційний спосіб, консервувалися технологічно та технічно відсталі виробництва. Її слід докорінно змінити з метою відродження економічного потенціалу країни.

Виділяємо пріоритетні напрямки податкового регулювання відродження економічного потенціалу України (з огляду на його подальше використання для геополітичної експансії): залучення інвестицій (насамперед внутрішніх), розширення виробництва товарів і послуг, особлива увага при цьому — імпортозамінним галузям; збільшення експорту продукції з глибоким рівнем переробки та високою доданою вартістю.

Інвестиції є основою розвитку економіки, її підґрунтям і двигуном. Згадані нами вище Ізраїль, Кіпр та Грузія своє «економічне диво» формували за рахунок інвестицій, але переважно іноземних. Причини надходжень іноземних інвести-

цій в ці країни — від офшорів на Кіпрі до вільних економічних зон у Грузії. Зрештою, іноземні інвестиції зіграли з цими країнами злий жарт — збільшивши зовнішній борг (Грузія) та завдавши удару по фінансовій системі під час останньої світової кризи (Кіпр). В Україні ліберальні середовища та влада просувають ідею, нібито до нас іноземні інвестори прийдуть тільки тоді, якщо ми будемо залучати кредити МВФ. Цей міф слід спростувати, адже швидкозростаючі економіки країн Південно-Східної Азії та Польщі звели співпрацю з МВФ до мінімуму або взагалі відмовилися від неї. Вони зробили ставку на власного національного інвестора, який, цілком логічно, дбає про розвиток вітчизняного виробництва та добробут своєї нації.

Як стимулювати внутрішнього українського інвестора вкладати в економіку та створювати нові виробництва й робочі місця? Прогнозованістю, передбачуваністю та необтяжливістю податків. На цих принципах затверджено Податковий кодекс України, але вони постійно порушуються. Для прикладу, Рахункова палата звітує про переплату податків (станом на 31.12.2016 р.) в Україні на рівні 31,83 млрд грн. У бізнесу відбирають прибуток, хоча він є основним джерелом фінансування внутрішніх інвестицій в Україні — за 2016 рік власними коштами підприємств було забезпечено 69,4% усіх капіталовкладень. Закон гарантує пільги бізнесу, який створює нові робочі місця для українців, але чинна влада своїми хаотичними рішеннями нівелювала цю пільгу: вона надається, якщо з/плата нового працівника не менше трьох мінімальних — сьогодні це 9600 грн., а середня по економіці України складає 7351 грн. (станом на 01.10.2017 р.). **Отже, тут першочерговими є такі кроки: припинити бездумне авансове збирання податку на**

прибуток, надати дієві пільги на його реінвестування у виробничі потужності та сучасні технології, переглянути нормативи субсидіювання нових робочих місць.

Указаними пільгами інвесторів слід для початку зацікавити працювати у тих секторах економіки, що мають потенціал імпортозаміщення та розвитку власного товарного виробництва продукції з високою доданою вартістю. Нині на таку продукцію припадає не більше 10% промислового виробництва в Україні, це у п'ять разів менше за частку сировини та напівфабрикатів. Велика Британія та США сьогодні проголосили плани реалізації подібної стратегії, у певних наукових колах вона отримала назву «re-shore» — повернення в країну виробничих потужностей, виведених свого часу в країни третього світу задля зниження собівартості виробництва. Це дасть можливість знизити торговельну залежність від інших країн, а у перспективі — вийти на їхні ринки з дешевою аналогічною продукцію, повернувши ситуацію на свою користь. Особливо це стосується країн ГУАМ та Балто-Чорноморської вісі, серед яких Україна має посісти місце геополітичного лідера. Без потужної економічної експансії зробити це навряд чи вдасться можливим. Перспективні для цього галузі — металургія (на початкових етапах), машинобудування, харчова промисловість. Імпортозаміщення як початковий етап стратегії подальшої зовнішньої економічної та політичної експансії реалізовують Китай, Індія, Бразилія.

Уявімо, що Україні вдалося налагодити виробництво широкого асортименту промислової продукції, частина якої може бути відправлена на експорт. Як просувати вітчизняний товар на регіональні ринки, де Україна планує посісти роль геополітичного лідера? Країни з цих регіонів є членами Сві-

тової організації торгівлі (СОТ), правила та стандарти якої чітко регламентують порядок державної допомоги промисловим підприємствам-експортерам. Порушення цих правил вже неодноразово оберталося для України компенсаційними митами та антидемпінговими розслідуваннями проти сталеливарних, трубопрокатних, машинобудівних і кондитерських підприємств.

Повертаємось до згаданих нами факторів українського успіху: використати наявні правові можливості з урахуванням взятих нашою державою на себе міжнародних зобов'язань. Правила СОТ накладають обмеження щодо субсидіювання за рахунок бюджету діяльності промислових підприємств, у т.ч. створення та реалізацію інноваційних проектів, розвитку виробничих потужностей, а також експорту. У цьому контексті Україна може використати таке джерело фінансування інноваційних проектів на промислових підприємствах, як податок на додану вартість (ПДВ), право на відшкодування якого підприємства-експортери мають згідно з положеннями Податкового кодексу. Станом на 31.12.2016 р. заборгованість державного бюджету з відшкодування ПДВ українським підприємствам становила 12,2 млрд грн.

Замість прямого повернення коштів на рахунки підприємств держава може покривати ними витрати (до 100%) на реалізацію інноваційних проектів або закуповувати нове обладнання чи технології з подальшою їх передачею на кожне підприємство, відповідно до його потреб та спеціалізації. Подібний механізм успішно працює в Південній Кореї (див. вище), а в Україні його можна застосовувати без жодних обмежень, встановлених СОТ. У разі висловлення претензій щодо меж субсидіювання аргументована відповідь буде такою:

«Українська держава покриває витрати промислових підприємств за рахунок коштів, які згідно з чинним законодавством підлягають поверненню їм через механізм відшкодування ПДВ у межах сум, підтверджених фіскальними органами окремо для кожного підприємства. Жодного викривлення умов конкуренції чи створення додаткових переваг окремому підприємству, кожен крок чітко відповідає міжнародним зобов'язанням України перед СОТ».

Із точки зору економічного націоналізму, покривати витрати на реалізацію інноваційних проектів слід тільки в тому разі, якщо понад 50% залученого під проект обладнання чи технологій виробляється в Україні. У подальшому, за умов активізації розвитку власного машинобудування та науково-технічної сфери, цей показник локалізації має поетапно зростати — до 75%, а згодом бути доведений до 100%. Це дасть мультиефект: окрім власне машинобудування та науково-технічної сфери, розвиватиметься внутрішній ринок металопродукції (відтак зменшиться катастрофічна залежність галузі від експорту), з'являтимуться нові робочі місця, відбудеться перехід економіки на новий технологічний уклад; окремо слід виділити поліпшення зовнішньоторговельного балансу, чий перекіс у сторону імпорту тисне на обмінний курс, валютні резерви та інфляцію. Доходи бюджету від розвитку традиційних галузей промисловості мають бути використані для інвестування в освіту, науку та створення нових прогресивних виробництв, які є конкурентоспроможними на світових ринках і забезпечать закріплення геополітичного авторитету України. Таким шляхом йдуть Китай та Індія, а Німеччина саме за рахунок промислового виробництва та експорту відіграє роль геополітичного лідера в ЄС.

Розвиток промисловості та експорту має стати поштовхом для створення Україною власних національних корпорацій, як варіант — на засадах державно-приватного партнерства, для просування своїх економічних, а за ними — і геополітичних інтересів. Країни «великої двадцятки» успішно застосовують такі методи просування національних інтересів; Росія через державні банки доволі таки успішно для себе тримала та тримає під контролем частину фінансового ринку України. Корпорації виступатимуть не лише продавцями на зовнішніх ринках української продукції, але й засновниками місцевих обслуговуючих підприємств, прибутки яких мають спрямовуватися за двома стратегічними напрямками — сплата податків у бюджет України та/або скуповування тамтешніх підприємств. Останнє створить важіль впливу на місцеву соціально-економічну та суспільно-політичну ситуацію (за умови ефективної інформаційно-пропагандистської роботи), що, зрештою, сприятиме реалізації геополітичних інтересів країни. При цьому одразу слід розробити та закласти у статутні документи запобіжники, щоб ситуація не проявилася навпаки — коли ці підприємства стануть на себе «перетягувати» не лише власні прибутки, але й потребуватимуть фінансової підтримки з Великої України.

Вище ми окреслили стратегічні фактори українського успіху, тепер перейдемо до тактичних, які вже сьогодні можна реалізовувати. Маю на увазі можливості, закладені у ратифікованих Україною угодах СОТ і угоді про зону вільної торгівлі з Європейським Союзом, а також Канадою (з огляду на проживаючу там потужну діаспору). Ці документи дають можливість у рамках економічної чи комерційної дипломатії ефективно захищати власні інтереси на зовнішніх ринках шляхом

скарг, позовів, ініціювання розслідувань, запровадження компенсаційних та антидемпінгових заходів. Останній успішний приклад — виграний у рамках СОТ Мексикою позов проти США щодо економічних збитків від діяльності американського риболовецького флоту на суму 163 млн дол. США.

Україні нічого не заважає використовувати такі можливості для боротьби з конкурентами на регіональних чи світових ринках, які становлять геополітичний інтерес. Це стосується використання урядами заборонених експортних субсидій, тарифних і нетарифних обмежень імпорту, дискримінації під час ухвалення регуляторних актів. Якщо виникає загроза обмеження національних інтересів — одразу має вмикатися машина протидії та захисту, адже ринки сьогодні надзвичайно конкурентні, а економічні втрати ведуть до політичних. Треба бути готовими до протидії інформаційним атакам проти українських експортерів на зовнішніх ринках, пам'ятаючи роздування Росією фейкових скандалів з українською олією у Франції (коли нібито в ній знайшли залишки нафтопродуктів), поставками ракет до Північної Кореї тощо. Ніщо не має ставити під сумнів діловий імідж українських експортерів, особливо національних корпорацій як провідників геополітичних інтересів.

Керівники національних корпорацій мають налагодити взаємовигідні стосунки з агентами впливу — представниками ділових, наукових, експертних і політичних кіл у країнах, на які розповсюджуються геополітичні інтереси України. Разом з ними слід організовувати та проводити форуми тощо щодо лобіювання ідеї важливості та перспективності співпраці місцевого бізнесу та владних кіл з Україною, реалізації спільних інвестиційних та інфраструктурних проектів. Якомога більше

місцевих впливових суб'єктів чи представників еліти повинні бути пов'язані з українським бізнесом і ставати його агентами впливу в політикумі.

Підводячи риску, зазначимо, що світ рахується із сильними країнами, які здатні провадити дієві реформи та захищати свої інтереси в економічній чи політичній площині. Вони обидві є тісно переплетеними, недарма багато років у провідних університетах викладався курс «Політична економія». Досвід протидії країн Заходу окупаційній політиці Кремля засвідчив, що економічні інструменти є важливим важелем впливу на політичні процеси та рішення. Зрештою, сам Кремль використовував економічні зв'язки з Кримом та південно-східними областями України для розпалювання тут політичного сепаратизму, наслідком чого стала неоголошена війна.

Захистивши себе від повної окупації та втрати державності, Україна сьогодні має всі можливості захистити власні геополітичні прагнення у проектах ГУАМ та Балто-Чорноморська вісь. Для цього слід активно використовувати економічну експансію в країни кожного із регіонів, поштовхом до якої стануть боротьба з корупцією, масштабні інвестиції у виробництво та експорт промислової продукції, створення національних корпорацій для проникнення на зовнішні ринки та формування мережі місцевих агентів впливу.

Василь Деревінський
професор, доктор історичних наук,
професор кафедри політичних наук
Київського національного університету будівництва і архітектури

ЕНЕРГОНЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Розвиток національної спільноти залежить від таких різноманітних взаємопов'язаних факторів, як мова, історична пам'ять, культурні коди та традиції, освітня сфера, науковий потенціал тощо. У своїй суті вони можуть бути різнозначимими, однак важливими та необхідними ланками прогресу суспільства. Добробут громадян, економічне зростання, посилення національного виробника також входять у перелік факторів, які сприяють консолідації спільноти, утвердження її суб'єктності у світовій спільноті. Поважні національні світові гравці дбають про багатофакторність свого розвитку, що є запорукою їхнього впливу, а подекуди й гегемонії. Для національних урядів життєво необхідно забезпечити на своїй національній території непорушність мовного, історичного, культурного, інформаційного, економічного простору. Повноцінний політичний суверенітет неможливий без духовної й економічної незалежності.

Ключове значення для забезпечення економічної суверенності країни відіграє енергетична сфера. Енергоресурси уру-

хомлюють господарський механізм держави, забезпечують безперебійне його функціонування та вдосконалення. Володіння чи доступ до джерел енергоресурсів надає країні серйозні економічні преференції та політичні дивіденди, а також можливість диктувати власні умови у міждержавному спілкуванні. На думку аналітиків, XXI століття буде часом «глобального полювання» за енергоресурсами. Тому уряди багатьох країн і міждержавних об'єднань ретельно розробляють стратегію власного енергозабезпечення та енергонезалежності.

Для України питання забезпечення енергоресурсами гостроактуальне. З часу відновлення незалежності владній верхівці не вдалося убезпечити країну від монопольного постачальника енергоносіїв. Навпаки процвітав бізнес на суверенітеті, який не міг не спричинити погіршення національної безпеки держави. Сучасна суспільно-політична, соціально-економічна, екологічна ситуація в Україні, в тому числі війна на сході країни, окупація Криму та інших українських територій виявилася результатом нехтування утвердження основ державності.

Такі країни, як Україна, що залежать від зовнішнього постачання джерел енергії, одним з головних своїх пріоритетів визначають потребу забезпечити власну енергетичну безпеку. Не випадково країни Європейського Союзу, які імпортують 60% енергоресурсів, виробляють комплексні програми посилення національної безпеки в напрямку енергонезалежності. В України у 2015 р. показник імпорту залежності енергоресурсів становив, з урахуванням постачання ядерного палива, 51,6%, що становить ризик для енергетичної безпеки[1].

[1] Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250250456.

Рівень енергонезалежності країни відбивається як на її зовнішньополітичному, так і на внутрішньополітичному становищі. Назагал посилюється згуртованість суспільства та міжнародний статус держави. Досягнення енергонезалежності сприяє розвитку економічної сфери: дає змогу покращити фінансовий добробут громадян і підприємств, конкурентоспроможність національних товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках шляхом зменшення вартості енергоносіїв; соціальної сфери: збільшується зайнятість населення, зменшуються сімейні негаразди, суспільні; політичної сфери: посилюються інститути влади й управління, зменшується кількість конфліктів між владою й громадянами та між центром і регіонами; екологічної сфери: з'являється можливість покращити здоров'я населення та стан навколишнього середовища; сфери зовнішніх відносин: зростає авторитет країни, посилюється престиж громадянства, вдається усунути або обмежити тиск та втручання у внутрішні справи країни інших держав.

Щоб отримати енергонезалежність, Україні треба проводити активну зовнішньополітичну діяльність в напрямку усунення зі свого ринку монопольного постачальника енергоресурсів, а саме Російську Федерацію. Залежність від монополіста впродовж усіх років після відновлення незалежності призводила до плати за енергоресурси політичними поступками або до економічно необґрунтованих цін. Уникнути викачування коштів з економіки країни, отримати передбачливих постачальників енергії можливо завдяки диверсифікації джерел і шляхів надходження енергоресурсів. Не більше ніж 30% від одного постачальника. Необхідно також унеможливити будь-які спроби інших країн взяти під свій контроль важливі українські об'єкти енергетичної інф-

раструктури. Додасть свою лепту у політичну й економічну конкурентоспроможність держави на міжнародній арені ефективне використання власного географічного становища, зокрема у сфері транспортування енергоресурсів за ринковими цінами.

Відстоюючи енергетичні інтереси країни в ході міждержавних відносин, важливо вкладати ресурси й у власні джерела отримання енергії, як у видобувні, так і відновлювальні. Станом на 2015 р. в Україні 28,9% енергії отримували шляхом використання газу, 25,5% — атому, 30,4% — вугілля, 11,6% — нафти й нафтопродуктів, 4% — відновлювальних джерел енергії, 2,3% — біомаси, 0,3% — води, 0,5% — термальної енергії. На сьогодні актуально розробляти поклади природного газу, в тому числі з нетрадиційних джерел. Потрібно надати особливої уваги розвитку перспективних енергоресурсів майбутнього — відновлювальних джерел енергії. Скажімо, в планах уряду Німеччини відмовитися до 2022 р. від атомних електростанцій, зосередившись на розбудові відновлювальних джерел енергії. Головними серед них вибрали вітроенергетичні. Згідно з розробленою стратегією, Німеччина до 2040 р. має отримувати 45% енергії з відновлювальних джерел, а до 2050 р. збільшити показники до 60%. На сьогодні частка атомної енергетики становить 23–25% і близько 25% становлять відновлювальні джерела енергії. На думку експертів, німецький уряд найбільш революційно підійшов до забезпечення енергонезалежності країни[2]. У такий спосіб урядовці спрямовують зусилля на зменшення залежності від імпортних російських енергоносіїв, утриман-

[2] Костров В. Енергетична незалежність по-німецьки // Віче. — №19. — С. 27.

ня ціни на електроенергію, зменшення екологічних викидів тощо.

Заходи з диверсифікації енергоресурсів, як отриманих з-за кордону, так і вироблених в державі, матимуть більший ефект для енергонезалежності в разі їх поєднання з діями щодо енергозбереження та енергоефективності. До того ж вплив енергетичної ефективності на енергетичну безпеку є визначальним, що позначається на всіх складових останньої[3]. Для цього треба розробляти програми зі зменшення енергоємності промислового й житлового секторів.

Перспективну мету здобуття енергонезалежності країни, складовими якої є енергодиверсифікація джерел, енергозбереження та енергоефективність, необхідно покласти в основу консолідації національної спільноти для продукування нового суспільства з новими ідеями й цінностями. Важливо, щоб інститути держави та громадянського суспільства розробляли й реалізовували програми популяризації у суспільстві ідеї енергонезалежності для розвитку національної спільноти. Утвердження енергонезалежності створюватиме умови для покращення рівня життя, рівня комфорту, платоспроможності, добробуту, індексу щастя населення. Усвідомлення необхідності енергонезалежності, як і підтримка власного національного товаровиробника чи утвердження в територіальному просторі країни державної мови, національної культури, історичної пам'яті, сприятиме консолідації суспільства. Це сприятиме взаємопідтримці не лише в родинному колі, але й поза його межами. Згуртоване суспільство краще

[3] Шевцов А. І., Земляний М. Г., Бараннік В. О. [та ін.] Енергетична безпека України: стратегія та механізми забезпечення. — Дніпропетровськ: Пороги, 2002. — С. 15.

реагуватиме на внутрішні й зовнішні виклики національній безпеці[4]. Відповідно, треба популяризувати гасло «енергонезалежна родина, енергонезалежна спільнота, енергонезалежна держава!»

Тож ідею енергонезалежності треба покласти в основу консолідаційного процесу формування української національної спільноти. Синхронні дії з боку керівництва держави та громадян в напрямку посилення енергонезалежності (себто впровадження енергодиверсифікації джерел, енергозбереження та енергоефективності) сприятимуть покращенню внутрішньодержавного становища (суспільно-політичного, соціально-економічного, екологічного та ін.) та посиленню позицій країни на міждержавній арені. Консолідована, заможна українська національна спільнота стане серйозним правосуб'єктом міжнародної політики.

[4] Шевцов А. І., Земляний М. Г. Енергетична незалежність. Шляхи та ціна забезпечення[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/54.htm.

Євген Костюк
кандидат історичних наук,
політичний аналітик

ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ РОСІЇ ДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКУПАЦІЮ УКРАЇНИ ВПРОДОВЖ 1921–1991 РОКІВ

Після початку збройної агресії Росії проти України в лютому 2014 року та окупації Криму й частини Донбасу постало нагальне питання не лише визволення окупованих територій, але й забезпечення відшкодування Росією збитків, заподіяних нашій державі під час агресії проти неї та окупації її території.

Утім, це лише один, хоч і вкрай важливий, аспект міжнародно-правової відповідальності Росії. Українська влада має не менш гостро поставити перед світовою спільнотою питання про відповідальність Росії за збройну агресію проти Української Народної Республіки та період совєтської окупації 1921–1991 років. Доцільно зупинитися на ключових аспектах цієї проблеми.

Впродовж 1917–1921 років Російська Соціалістична Федеративна Совєтська Республіка вела бойові дії проти Української Народної Республіки, наслідком яких стала окупація та подальша анексія території УНР Росією. Українська Соціалістична Совєтська Республіка (з 1937 року — Українська Совєтська Соціалістична Республіка) фактично не була державним

утворенням, так само не була реальним суб'єктом міжнародних відносин та міжнародного права. Вона де-факто була адміністративно-територіальним утворенням у складі СРСР, маріонетковою квазідержавою. Отже, можна визначити політичний режим, який функціонував в Україні з 18 березня 1921 року (з часу укладення сумнозвісного Ризького миру між РСФСР і Польщею, які фактично поділили Україну між собою) по 23 серпня 1991 року як такий, що мав характер окупаційної адміністрації.

Слід акцентувати увагу на тому, що вже найближчим часом може бути створена правова база для висунення Росії вимог щодо компенсації за період окупації. Для цього насамперед треба ухвалити Закон України «Про правонаступництво України щодо Української Народної Республіки», нещодавно зареєстрований народними депутатами України від Всеукраїнського об'єднання «Свобода» та «Національного корпусу».

Цей законопроект, зокрема, передбачає наступне. Враховуючи те, що Російська Федерація як правонаступниця колишнього СРСР є винною у скоєнні злочинів проти українців тоталітарним комуністичним режимом в період окупації території України з 18 березня 1921 року по 23 серпня 1991 року, Україна має право пред'явити вимоги Російській Федерації стосовно компенсацій за злочини тоталітарного комуністичного режиму проти українців за вказаний період.

Тобто Москва має понести міжнародно-правову відповідальність за свій найбільш страхітливий злочин — спланований та організований керівництвом СРСР Голодомор 1932–1933 років, який відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня

1948 року є геноцидом Української нації — цілеспрямованим актом масового знищення людей, а також за два інші голодомори: 1921–1923 та 1946–1947 років, інші масштабні акти фізичного знищення українців, масові депортації, численні злочинні дії тоталітарного режиму СРСР проти Української нації, спрямовані на руйнування її вікових традицій, духовної культури й етнічної самобутності.

Водночас слід наголосити, що в міжнародному праві немає терміну давності щодо вчинених міжнародних правопорушень. Навіть більше, міжнародні правопорушення, вчинені більшовицькою Росією щодо громадян Української Народної Республіки, а потім щодо громадян, які опинилися на окупованій РСФСР (з 1924 року — СРСР) території, відповідно до норм міжнародного права належать до особливо тяжких, зокрема воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Крім того, такі дії прямо суперечать вимогам чинних на той час Гаазьких конвенцій «Про закони та звичаї сухопутної війни» 1899 і 1907 років.

Окремо варто зазначити, що дії більшовицької Росії, а згодом — СРСР мають ознаки злочинів, передбачених частиною другою статті 115 «Умисне вбивство», частиною другою статті 438 «Порушення законів та звичаїв війни» Кримінального кодексу України. Слід наголосити, що зазначені злочини не мають строку давності. Відповідно до частини п'ятої статті 49 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності» Кримінального кодексу України, давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109–114–1, проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437–439 і частині першій статті 442 цього Кодексу.

Варто зупинитися на ще одній важливій складовій совєтської окупації. Впродовж періоду окупації значною мірою саме українці створили величезні виробничі потужності та об'єкти інфраструктури на теренах сучасної Росії. Зокрема це стосується сумнозвісних «будов комунізму» на Крайній Півночі та в Сибіру, фактично споруджених на кістках в'язнів сталінських концтаборів, серед яких переважали українці (Біломорсько-Балтійський канал, інші будови ГУЛАГу), гігантських промислових та інфраструктурних об'єктів, збудованих впродовж 60–80-х років ХХ століття на теренах Сибіру та Далекого Сходу (Байкало-Амурська магістраль, нафтовидобувні й нафтопереробні заводи, газовидобувні підприємства й газопроводи тощо). А після розпаду СРСР Росія нахабно привласнила все це майно, вкотре пограбувавши українську націю. Тобто вчинила ще одне міжнародне правопорушення щодо України.

Відтак перед Україною постала нагальна потреба виробити механізм притягнення Росії до міжнародно-правової відповідальності за вчинені проти нашої держави міжнародно-протиправні діяння впродовж періоду совєтської окупації та висунення претензій щодо компенсації за заподіяні збитки та незаконно привласнене майно.

Крім того, варто акцентувати увагу на ще одній важливій проблемі.

При врегулюванні правонаступництва щодо державної власності та боргів колишнього СРСР не було пропорційного розподілу власності й боргів між державами, які утворилися на теренах колишнього СРСР, натомість відбулася ініційована Кремлем в односторонньому порядку концентрація активів СРСР у Російської Федерації.

Справді, при розпаді СРСР більша частина власності СРСР у межах його території й вся власність за кордоном опинились у фактичному управлінні РФ. Внаслідок цього в односторонньому порядку схвалювались рішення з питань, які мали бути врегульовані на багатосторонній основі (наприклад, рішення про переведення Зовнішекономбанку СРСР під юрисдикцію РФ, рішення про перереєстрацію на РФ нерухомої власності колишнього СРСР за кордоном).

На підставі міжнародно-правових норм, доктрини й відповідної практики держав можна дійти висновку про те, що Україна як держава, яка утворилася на уламках СРСР, відповідно до принципу справедливого розподілу, має достатні юридичні підстави претендувати на свою частку рухомої та нерухомої власності колишнього СРСР за кордоном, ядерної зброї, золотого запасу, алмазного фонду СРСР.

Нагальною потребою для України є висунення вимог щодо складання й надання переліку та опису всієї власності колишнього СРСР за кордоном, рахунків в іноземних банках, золотого запасу, алмазного фонду тощо. Це надає в подальшій перспективі можливість отримання Україною своєї частки власності колишнього СРСР за умов активного відстоювання цього права на дипломатичному рівні та через національні й міжнародні судові органи.

Подальшого врегулювання з боку України потребує також проблема реституції (повернення до України) історичних і культурних цінностей, вивезених під час її перебування у складі СРСР. Україна також має вимагати від РФ надати грошову компенсацію для виплати пенсій тим особам, які до 1991 року працювали в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до них, а також для виплати пенсій та надання інших

належних соціальних гарантій українцям, які зазнали репресій від тоталітарного комуністичного режиму, та членам їх родин.

У цьому контексті слід наголосити, що програмою Всеукраїнського об'єднання «Свобода» передбачено наступне. Через міжнародні механізми вимагати від Росії визнання, вибачення та компенсації за геноцид українців. Домогтися від Росії повернення заощаджень громадян України (83 млрд крб станом на 1991 рік). Наполягати на передачі Україні належної їй частки алмазного фонду, золотих та валютних запасів, закордонного майна колишнього СРСР, сплати російською стороною репарацій за окупацію українських земель (п. 7.10 «Програми захисту українців»).

Відтак Україна має повне право вимагати від Росії сплати репарацій за аналогією з репараційних виплат Німеччини, яка довгий час після падіння нацистського режиму у різних формах (матеріально-технічні, сировинні ресурси) виплачувала значні суми компенсацій країнам, що були окуповані Третім Райхом в роки Другої світової війни, а також виплачувала компенсації окремим громадянам, які стали жертвами нацистського режиму.

Варто зазначити, що для успішного вирішення вищевказаних завдань вже найближчим часом необхідна концентрація зусиль посадових осіб органів державної влади, дипломатів, науковців та юристів-міжнародників щодо питання встановлення у міжнародному судовому та арбітражному процесі розміру спричиненої шкоди, а відтак визначення розміру компенсації Росії за шкоду, заподіяну нашій державі в період 1921–1991 років, виходячи з усталеної міжнародної практики виплати державами компенсацій за заподіяну шкоду, зокрема за міжнародно-протиправні діяння.

Також актуальним є вироблення правових процедур визначення форм виплати зазначених компенсацій, виходячи з відповідної міжнародної практики (благородні метали, дорогоцінні камені, паливно-енергетичні ресурси, цінні папери, високотехнологічне устаткування).

У цьому контексті слід зазначити, що впродовж другої половини XX – початку XXI століття вже було напрацьовано певну доктринальну та нормативну базу визначення розмірів шкоди, що компенсується, а також вироблено низку відповідних правил, які використовують на практиці міжнародні судові й арбітражні органи. Право на компенсацію є нормою загального міжнародного права, яке закріплене у міжнародному звичаєвому та договірному праві, підтверджено значною кількістю рішень міжнародних судових і арбітражних органів.

Враховуючи тривалість періоду совєтської окупації та різноманітність вчинених в цей період злочинів проти української нації, в тому числі особливо тяжких, а також перманентне масове використання її людських та матеріальних ресурсів імперським центром, можна дійти висновку, що Україна може вимагати у Росії відшкодування за її міжнародно-протиправні діяння у всіх формах, усталених у відповідній міжнародній практиці, а саме у формі компенсації, реституції (повернення державі незаконно вилученого майна), сатисфакції (відшкодування за нематеріальні збитки, визнання самого факту протиправних дій та вибачення за них) тощо.

Все вищевикладене створює належні правові підстави для подання Україною позовів проти Російської Федерації до Міжнародного суду ООН з метою притягнення Росії до відповідальності за вчинені впродовж періоду совєтської окупації міжнародні правопорушення, зокрема воєнні злочини й зло-

чини проти людяності, а також належного відшкодування нею державі Україна та українській нації заподіяних матеріальних і моральних збитків.

Очевидно, що для ініціювання Україною у встановленому порядку позовів з метою притягнення Росії до міжнародно-правової відповідальності й навіть для чіткого артикулювання нашою державою відповідної позиції перед світовим співтовариством необхідна насамперед політична воля. Так само очевидним є те, що теперішні можновладці не будуть цього робити, адже вони в своїй масі тісно пов'язані з компартійно-комсомольсько-кагебістською номенклатурою і є або вихідцями з цього середовища, або людьми, які ментально пов'язані з ним.

Відтак лише за умови приходу до влади українських націоналістів та докорінного очищення всіх гілок влади в нашій державі, її системної деолігархізації та деколонізації можна очікувати реалізації Україною зазначених вище міжнародно-правових засобів.

Валентина Попова
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки та підприємництва
Національної академії статистики, обліку та аудиту
Державної служби статистики України

ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Вивчення народного господарства України,
без якого годі було і думати про глибше
обґрунтування українських економічних позицій,
було завданням доволі складним і небезпечним.

Богдан Винар «Економічний колоніалізм в Україні», 1958 р.

Попри потужний ресурсний і господарський потенціал, Україна у світовій економіці відіграє переважно роль колоніального придатка. На вихід з цього стану спрямовували зусилля декілька поколінь українців, серед яких гідну звитягу демонструють науковці.

Вивчення національного господарства торує шлях до визначення його стану, усвідомлення проблемних питань і їхнього вирішення. Природна складність наукового пошуку полягає в необхідності розкрити недосяжні для повсякденного бачення істинні закономірності, небезпека — у ймовірних

втратах від наукових помилок. Але українська наукова думка впродовж декількох століть стикається з додатковими потужними перешкодами, сутність яких так змістовно сформулював Б. Винар[1].

Чужа інтересам української господарської системи влада завжди перешкоджала розкриттю й оприлюдненню правди про спрямованість її керівних дій. Для цього вона створювала штучні труднощі (приховувала та спотворювала реальне становище) і небезпеки (переслідувала та фізично нищила українських науковців). Наприклад, спроба М. Волобуєва науково обґрунтувати здатність української економіки до самостійного господарювання завершилась звинуваченнями у націоналістичному ухилі та ув'язненням. Після страти цього вченого під гаслом боротьби з «волобуївщиною» всі українські економісти емігрували або були знищені. І зараз при владі в Україні знову переважно спадкоємці тієї влади, які дотримуються довічного вихідного принципу колонізації, адже безграмотну націю легше вводити в оману й грабувати.

Досвід перших років державної самостійності вказує на актуальність потреби вивчення господарства України. Методів локального корегування для остаточного усунення загроз її цілісності й незалежності виявилось недостатньо. У загальному вимірі результативність оперативних дій виконавців залежить від уміння політиків узгоджувати ці дії в просторі й часі. Своєю чергою, досяжна висота рішень політика прямо залежить від глибини його наукової обізнаності.

[1] Винар Б. Економічний колоніалізм в Україні // Проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції. — Париж: Націоналістичне видавництво в Європі, 1958. — С. 80.

Багатовікове нищення української наукової думки було й залишається потужним елементом обезголовлення визвольного руху. Позбавлення вітчизняних політиків наукового підґрунтя для ухвалення самостійних рішень, спроба зробити з них інтелектуальних жебраків — один з інструментів недопущення появи такого потужного лідера української нації, як Степан Бандера[2].

Колонізатори всіх часів добре усвідомлюють, що для втілення їхніх мрій достатньо назавжди приховати від українців істинно наукові знання людства та не дати їм можливості виявити закономірності, притаманні суто їхній національній культурі господарювання. Тих закономірностей, нерозуміння яких стало причиною колоніальної експлуатації українців і все ще не дає окреслити шляхи остаточного звільнення від неї. Тих закономірностей, лише спроба розкриття й оприлюднення яких була підставою для переслідування й нищення декількох поколінь носіїв української наукової думки. Адже **лише через глибоке наукове усвідомлення витоків і перспектив нації пролягає шлях до її консолідації.**

Питання політичного й економічного колоніалізму, їхня сутність, природа, спільність та відмінність у відносно вільній від штучних обмежень закордонній літературі достатньо широко висвітлені та розмежовані. Ці питання розлого висвітлювали Б. Винар[3],

[2] Посівнич М. Степан Бандера — життя, присвячене свободі / Микола Посівнич. — Торонто–Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2008. — 112 с. — (ЛІТОПИС УПА Серія «Події і люди»; кн. 3).

[3] Винар Б. Економічний колоніалізм в Україні // Проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції. — Париж: Націоналістичне видавництво в Європі, 1958. — 186 с.

В. Садовський[4], Ф. Пігідо[5], К. Кононенко[6] та ін.

У своїх працях вони намагалися знайти відповіді на широке коло питань стосовно залежності та взаємозв'язку становлення й відстоювання інтересів нації та накопичення нею багатства. Маємо з великою повагою ставитись навіть до помічених в них суперечностей, адже причини їхнього виникнення перебувають переважно у площині прихильності до тієї чи іншої наукової школи, а не у прагненні догодити корисливим інтересам можновладців.

Серед багатьох бачень сутності колоніалізму привертає увагу наближене до сучасних українських реалій визначення: «Для забезпечення свого панування над колоніями імперіалісти звичайно окуповують їх своїми військами, встановлюють адміністрацію зі своїх чиновників, позбавляють місцеве населення політичних прав, захоплюють основні галузі господарства, руйнують національну культуру пригнобленого народу»[7].

Аналіз літературних джерел показує, що незалежно від форми, колоніальне поневолення має економічні витоки: колонія — повна політична та економічна залежність; напівколонія — формальна політична незалежність і нерівні економічні угоди на користь метрополії; залежна країна —

4 Садовський В. П'ятилітка й народно-господарські інтереси України // Сучасні проблеми економіки України. Праці Українського Наукового Інституту. — Т. III. — Варшава: 1931.

5 Пігідо Ф. Україна під большевицькою окупацією // Матеріали до історії боротьби українського народу в 1920–30 роках. — Мюнхен: 1956. — 142 с.

6 Кононенко К. Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї 1917–1960. — Мюнхен: 1965. — 535 с.

7 Винар Б. Українська промисловість // Студія Совєтського колоніалізму. — Париж–Нью-Йорк–Мюнхен: Перша українська друкарня у Франції, 1964. — С. 24.

формальна політична й економічна незалежність з економікою, повністю монополізованою закордонними власниками. Наслідком колонізації стає поділ національного господарства поневоленої країни на два структурні сектори економіки: внутрішній сектор — для задоволення місцевих потреб у якомога жалюгіднішому стані з мінімально можливою продуктивністю; іноземний сектор — для найповнішого задоволення потреб метрополії з максимальною ефективністю. Прибуток з обох секторів вилучається на користь колонізатора. Наприклад, таку політику реалізовували шляхом «Підпорядкування мануфактури (української — авт.) потребам державного господарства імперії, конкуренція російської промисловості були причинами загину мануфактур в Україні»[8].

Аналізу літературних джерел перешкоджає те, що більшість давніх напрацювань вітчизняних науковців, на жаль, пішла в небуття, і в первісному вигляді недосяжна на теренах їхньої батьківщини. Але навіть ті крихти з них, що були розкидані по всьому світу нелегкою долею, а тепер зібрані дбайливою рукою незламних українців, вражають високим рівнем наукової культури й національної гідності. У контексті нашої тематики знову звернемось до згаданої праці Б. Винаря, який у виданій на еміграції монографічній праці дає зразок системного осмислення видів економічного колоніалізму з наведенням конкретних історичних прикладів[9]:

[8] Садовський В. П'ятилітка і народно-господарські інтереси України // Сучасні проблеми економіки України. Праці Українського Наукового Інституту. — Т. III. — Варшава: 1931. — с. 129.

[9] Винар Б. Українська промисловість // Студія Совєтського колоніалізму. — Париж–Нью-Йорк–Мюнхен: Перша українська друкарня у Франції, 1964. — С. 27–28

1) надання повної автономії в рамках імперії (становище Мадярщини в Австро-Угорській імперії);

2) протилежна екстрема: повне винищення автохтонного населення, що до деякої міри сталось в Сибіру чи з індіанами в ЗДА;

3) надання автохтонам нижчого статусу з відповідними обмеженнями їхніх політичних і господарських прав (становище негрів в Південно-Африканському Союзі);

4) надання певних прав автохтонам з метою їхньої дальшої асиміляції й повної інкорпорації в членство провідної нації (курди в Туреччині, валлійці у Вел. Британії);

5) політичний і економічний колоніалізм: певна нація чи держава низкою цілеспрямованих заходів позбавляє політичної і господарської самостійності населення чужої країни та виявляє на цій території повні права суб'єкта політичної і економічної дії (становище Індії в Британській імперії, України в Російській імперії).

Доведений факт довготривалого колоніального гноблення українського національного господарства спонукає до розгляду економічної сутності колоніальної моделі. Втім, слід не забувати про прямий зв'язок цього питання з національною проблематикою, про який можна судити з зібраних згаданим вище М. Волобуєвим: «Серед власників фабрик було (у 1832 р. — авт.): росіян 44,6%, українців 28,7%, жидів 17,4%, чужинців 3,6%, інших 5,7%. Серед купців було: росіян 52,6%, українців 22,2%, жидів 20,9%, чужинців 1,9%, інших 2,4%»[10]. Також слід пам'ятати про складність актуального наукового

[10] Волобуєв М. До проблеми української економіки // Документи українського комунізму. — Нью-Йорк: Видавництво ПРОЛОГ, 1962. — С. 153–154.

пошуку, яка полягає в багаторазовому перенесенні проведення Всеукраїнського перепису населення: з 2012 на 2013, з 2013 на 2016, з 2016 на 2020 рр.[11]. Останні переписи в Україні були проведені у 1989 і 2001 рр., тому дослідження з використанням актуальних статистичних даних неможливі.

Метрополія (колонізатор) спрямовує зусилля на підтримку своєї життєдіяльності не шляхом самовдосконалення, а коштом виснаження ресурсів іншої країни. Що щедріші надходження з колонії, то менше треба піклуватись про вдосконалення власної господарської системи. Подібне довготривале паразитування призводить до формування відповідного стійкого типу поведінки, який передається з покоління в покоління й закріплюється як відповідна національна ознака усього народу країни-колонізатора. З часом не підкріплені взаємною вигодою надходження з колонії перетворюються з джерела додаткового збагачення в необхідну умову існування метрополії.

Нездатність мешканців метрополії до самозабезпечення закріплюється у формі стійкого генотипу загарбництва, і звичні для самодостатньої нації моральні критерії порядності вже не є для них цінними.

Колонія спрямовує зусилля на підтримку не тільки своєї життєдіяльності, але й колонізатора, що вимагає неабиякого вдосконалення. Природне зростання потреб монополії неминуче посилює загрозу виснаження колонії, господарська система якої в міру досягнення межі її продуктивності опиня-

[11] Текст документа: «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2008 р. № 581» № 1323-р — редакція від 16.12.2015. — Режим доступу до ресурсу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248721497.

ється перед загрозою знищення. У середовищі згуртованих перспективою повного знедолення мешканців колонії, які прагнуть до справедливого розподілу результатів їхньої праці, посилюється відчуття національної свідомості. Консолідована економічними інтересами нація опиняється перед вибором: або продовжувати злиденне існування на межі загибелі, або стати до лав визвольної боротьби. Тобто якщо первинні (мовні й культурні) ознаки національної єдності виникли як необхідна умова формування сумісного господарства, то вторинні (економічні) — як необхідна умова забезпечення захисту цього господарства від колоніального поневолення. Саме колоніальна залежність пробуджує вгамовану економічним достатком національну свідомість. Адже важко собі уявити появу в Англії чи Японії опозиційних партій захисту, відповідно, англійців чи японців, від колоніального поневолення.

Не важко побачити наслідки колоніальної політики.

Метрополія (колонізатор) неминуче або доведе колонію до повного виснаження й втратить до неї економічний інтерес, або втратить колоніальне володарювання внаслідок визвольних рухів. В обох випадках вона позбавляється звичного джерела свого життєзабезпечення й припиняє існування як цілісне державне утворення, що частково спостерігалося на прикладі СРСР. Тоді руйнуванню сприяла активна примусова денаціоналізація, у результаті якої сукупність мешканців метрополії лише умовно можна було називати нацією. І якщо навіть грубо відкинути цю умовність, результат той самий — **нація, яка не здатна до самозабезпечення, приречена на загибель**.

Економічна колонізація супроводжується системою заходів з попередження спротиву. Головні з них спрямовані на

повний контроль інформаційного простору колонії шляхом витіснення мови корінної нації і усієї пов'язаної з нею культури. Отже, інструментом економічного виснаження колонії та нейтралізації прагнення до спротиву стає поширення культури паразитування. Тут також дається взнаки безглуздість колоніальної політики: прищеплення колонізатором байдужості до економічної вигоди призводить до стрімкого падіння ефективності праці на користь того ж колонізатора.

Колонія під дією тих самих дзеркальних обставин має дуже чітку альтернативу. Природне прагнення до самозбереження неминуче виведе національно свідоме й покликане власними гаманцями до спротиву суспільство на шлях боротьби з колоніальним гнобленням. Сучасними проблемами такої боротьби є питання обрання способу реалізації визвольних змагань та фактично нової побудови зруйнованої колонізатором економіки. **Адже боротьбу зі ставлениками колонізатора при владі можуть потрактувати як зазіхання на основи державності, а боротьбу безпосередньо з колонізатором, на яку його ставленики офіційно ніколи не наважаться, — як міжнародний тероризм.**

Такі самі руйнівні наслідки для колонізатора мають запроваджені ним заходи в науці.

Насамперед керівництво країни-колонізатора пригнічує економічні науки, оскільки спотворення статистики й розповсюдження псевдонаукових економічних теорій є важливим інструментом реалізації колоніальної політики. Наукові установи колонізатора для наукоподібного приховування грабіжницької політики їхньої влади зосереджуються на перекручуванні уже відомих економічних законів. Отже, створюючи цілу галузь псевдонауки, колонізатор опиняється

у стані повного невігластва. У підсумку колонізатор рано чи пізно залишається без звичних для нього засобів існування у дикунському стані нерозуміння власних перспектив.

Наука національно свідомих країн давно вже довела приреченість колоніальної політики, чим своєчасно змогла попередити своє державне керівництво про ризик опинитись у такій пастці. Це підтверджує той факт, що значна кількість випадків остаточного позбавлення від колоніального гноблення відбулась без великих потрясінь. Наприклад, у процесі руйнування СРСР були лише локальні протистояння, взагалі непомітні, порівнюючи з мільйонними жертвами його побудови та існування.

Проблеми в українській економіці останніх 2,5 десятків років мають глибоке історичне коріння. Вони полягають у тому, що українці фактично ніколи повною мірою не розпоряджались результатами власного господарювання. Тому більш доречним буде визначення не «національна економіка», а «територіальна економіка».

Колонізована українська економіка є на цей момент українською лише за ознакою територіальної приналежності. Протягом останніх років ми спостерігаємо, як із втратою економічної незалежності Україна втрачає свої території, ставляться питання то про її федералізацію, а то й навіть про приєднання до іншої країни. Незалежність нації визначає не стільки територіальна ознака, скільки економічна, тобто здатність культурно спорідненої спільноти до самодостатнього господарювання. У понятійному апараті економіки це означає здатність до володіння повним економічним циклом: виробництво, розподіл, обмін і споживання. Подібне судження ще 100 років тому висловив І. П. Бочковський у своїй книзі «Національна справа»: «Господарче життя держави подекуди

творить власне основу та умовину її існування взагалі. Звідси прямування кожної держави до економічної незалежності, себто самовистарчальності т. зв. автаркії»[12].

Богдан Винар висвітлює це питання в історичному контексті спротиву економічному колоніалізму в Україні: «ще за часів польської окупації одною з основних причин селянських повстань були господарські труднощі українського селянства. Явища «гайдамаччини» чи «Коліївщини» мало досліджені саме з господарського боку, якщо не враховувати совєтської економічної літератури, що розглянула їх за прийнятими штампами своєї ідеології»[13].

Після формального здобуття Україною незалежності у 1991–2017 рр., досі актуальні зазначені методологічні проблеми наукового осягнення українських реалій. Тепер вже запізно використовувати витончену наукову аналітику, щоб побачити наближення України до крайньої межі втрати не тільки суб'єктності, але й об'єктності через зникнення з мапи світу як окремої незалежної держави. Ознаками виснаження української економіки є її наближення до десятка найбідніших країн світу, де переважна більшість населення злидарює і де на тлі значного прихованого безробіття є найнижчі зарплати й пенсії не тільки у Європі, але й у світі. При цьому спостерігаються негативні демографічні зміни зі зменшенням

[12] Бочковський І. П. Національна справа // Статті про національне питання в зв'язку з сучасною війною. — Відень: З друкарні Адольфа Гольцгаезена у Відні, 1918. — С. 62.

[13] Винар Б. Економічний колоніалізм в Україні // Проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції. — Париж: Націоналістичне видавництво в Європі, 1958. — С. 15.

кількості населення майже на 9,1 млн або на 17,5%[14], а також фактична втрата території, яка у 2014–2018 рр. зменшилася майже на 7,25%[15].

В умовах тотальних посягань на колоніальне поневолення української економіки інструментарію простого збройного спротиву не достатньо. Знекровленим колоніальним панування прихильникам національних інтересів недосяжні навіть власні економічні інструменти (фінансові, матеріальні та людські ресурси), оскільки саме на їхнє виснаження спрямовані всі зусилля колонізаторів.

Колонізатори ледь не зі всього світу вже майже прямим текстом заявляють: «Нас більше і ми сильніші за вас. Ми сильніші завдяки вашим ресурсами, бо що потужніша ваша економіка, то сильнішими ми стаємо. Ми позбавили вас власної наукової думки, ви не маєте вітчизняної системи освіти, ви підкорені нашому інформаційному простору. А тому ви позбавлені навіть перспектив розуміння того, що насправді відбувається. Тому покірливо слухайтесь наших вказівок. Прагніть не до завоювання вашої незалежності, а до завоювання нашої прихильності. Лише у такому разі ми послабимо збройні посягання на ваші території і будемо кредитувати вашу, нами ж знекровлену, економіку.

[14] Статистичний щорічник України за 2015 рік [Текст] : статистичний щорічник / Державний комітет статистики України: за ред. І. М. Жук / А. О. Вишневська (відп. за вип.). — К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. — С. 29.

[15] Статистичний щорічник України за 2010 рік [Текст] : статистичний щорічник / Державний комітет статистики України: за ред. О. Г. Осауленка / Н. П. Павленко (відп. за вип.). — К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. — С. 23.

Також зважте, що у майбутньому наші вимоги зростатимуть, ми звинувачуватимемо вас у породжених нашою нездатністю до самозабезпечення і цивілізованого поводження нових світових проблемах (біженці, тероризм). Відповідно, колоніальний тиск постійно зростатиме. І вам треба буде розв'язувати все складніші задачі для утримання нашої прихильності».

Вражає не тільки дикунська брутальність новітніх колонізаторів, але й подібна до злодюги з великої дороги неприкрита зухвалість їхньої поведінки. Наприклад, вони претендують на привласнення української історії, обурюються знищенню ідолів колоніалізму, героїзують тих, хто знищував українських патріотів і влаштовував геноцид української нації, та вшановують своїх власних предків на захороненнях ними ж знищених українців.

Розуміння економічної сутності колоніальної політики є тим дороговказом, що здатний зламати безвихідь цієї нав'язаної колонізаторами формули. Наприклад, у звичному розумінні колонізована країна вважається залежною від незалежного колонізатора. Це твердження справедливе лише в тому разі, коли йдеться про ту частину економічного циклу, що не стосується виробництва. Тобто воно неправдиве, бо ґрунтується на напівправді.

Реальність буде іншою, якщо ми проаналізуємо наслідки розірвання колоніального зв'язку з урахуванням усього економічного циклу.

Колонія, звільнена від колоніального виснаження, не втрачає джерело власного життєзабезпечення, а навпаки спрямовує всю свою економічну потугу на власний розвиток. Тобто колонія за визначенням є економічно незалежною від колонізатора, якщо вона була здатна забезпечити своє власне іс-

нування та ще й утримувати колонізатора. Залежною від колонізатора вона є переважно в частині розподілу результатів власного господарювання.

Колонізатор, позбавлений колоніальних надходжень, втрачає джерело власного життєзабезпечення, а та уся його економічна потуга, яка спрямовувалась на пригнічення колонії, виявляється непридатною для забезпечення його власного розвитку. Тобто колонізатор за визначенням є економічно залежним від колонії, якщо він не здатний самостійно забезпечити власне існування. І саме ця залежність реалізується у його насильницькому розподілі результатів господарювання колонії.

Наприклад, підписання Україною Берестейського миру викликало у більшовиків істерику, адже, за підрахунками комуніста К. Радека, з цим договором Росія втрачає 90% цукрової промисловості, 70% чавуну та сталі, а також 40% кваліфікованих робітників[16].

Цинічно й відверто про небажання втрачати Україну як джерело збагачення заявляє і П. Мілютін на Першому Всеросійському з'їзді Ради Народного Господарства (Москва, травень–червень 1918 р.), який відбувся після підписання Україною Берестейського миру. Він наводить статистику щодо України, де наголошує, що в нашій державі завжди були залишки хліба, якими вона годувала Росію, понад 50% вугілля, яке видобували на Донбасі та постачали до Росії, а також продукція гірничопромислового комплексу. І робить відповідні висновки про потребу перебудови господарства Росії у зв'язку з втратою України:

[16] Винар Б. Економічний колоніалізм в Україні // Проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції. — Париж: Націоналістичне видавництво в Європі, 1958. — С. 68.

«Серед наслідків Берестейського договору доводиться брати до уваги відокремлення України й Польщі, яке радикальним способом змінює розвиток промисловості в деяких районах Росії. Через це відокремлення московська промисловість втрачає значну частину свого палива (до 70% загального видобутку вугілля). Наслідком цього є конче необхідне переміщення головних центрів нашої промисловості в райони видобування вугілля й руди — на Урал і Сибір, та посилений розвиток продукційних сил тих областей»[17].

Саме науковий підхід здатний поставити мислення про колонізовану Україну з нав'язаного дикунським колонізатором песимістичного «ми слабкі, бо багато віків залежимо від колонізатора, тому треба змиритись з його волею» на оптимістичне «ми сильні, бо багато віків здатні утримувати себе і колонізатора, тому маємо лише навчитись як від нього звільнитись».

Як бачимо, не колонія залежна від колонізатора, а колонізатор залежний від колонії. Відтак маємо ще одне підтвердження уже зазначеного вище судження про те, що колонізаційна політика у підсумку більше не вигідна колонізатору, ніж колонії. Сьогодні дотримання такої політики є застарілим рудиментом часів нерозуміння законів економічної науки. Першочерговість саме елементарної безграмотності підтверджує практика московської колоніальної політики. Тут бачимо, як багата на ресурси економіка є настільки ж бідна на науку щодо їхнього використання, і тому ось вже декілька віків поспіль залежить від України.

Таке мислення не властиве й чуже дикунам-колонізаторам та їхнім ставленикам в Україні, а тому відновлення української наукової думки — все ще доволі складне завдання.

[17] Там само. — С. 68.

Відсутність бачення перспектив позбавлення від колоніальної залежності заслуговує окремої уваги. Нав'язування думки про безпорадність і повну економічну залежність є потужним інструментом впливу колонізатора на світогляд пригніченої ним нації. **Підґрунтям** цього є низький рівень грамотності, породжений відсутністю власного, науково підкріпленого уявлення, про дійсність. **Наслідком** цього є закріплення стереотипу «раціонального невігластва», в основі якого лежить цілком природне прагнення людини уникати незрозумілої їй інформації. Для утримання своїх позицій колонізатор діє в обох напрямках. У першому він знищує паростки національної науки й спотворює систему освіти з метою обмеження доступу нації до вже добре відомих знань. У другому — поширює неправдиву інформацію за відомим принципом «що більша брехня, то швидше в неї повірять», і культивує окупаційною мовою байдужість до моральних цінностей.

Сучасні колонізатори вдаються до новітніх інструментів економічного гноблення «позиками», «кредитами», «фінансовими допомогами». Крім того, майже делікатне ставлення закордонних кіл до брутальної московської політики вказує на спорідненість їхнього ставлення до українського питання. Вкрай сумнівна легітимність підтримуваних ними так званих «Мінських угод» свідчить про їхнє прагнення приховати виведення України за межі міжнародного права і закріпити за нею новітній колоніальний статус[18].

[18] Гай-Нижник П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення / Павло Гай-Нижник. — К.: «МП Леся», 2017. — 332 с.

Наукове розуміння сутності будь-якої проблеми є тією шпаринкою, що дає ключ до її вирішення. Наступним після ретельного аналізу і науково підкріпленого усвідомлення сутності проблеми має бути розроблення інструментарію її подолання. Дієвість використання будь-яких інструментів залежить від глибини їхнього наукового обґрунтування.

Тож, що ширше бачення економічної сутності колоніалізму, то зрозумілішими стають шляхи його подолання. Теоретичне уявлення умов забезпечення економічного розвитку як інституційно-господарського спектра формування ВВП є прикладом такого бачення[19]. У цій суто економічній моделі зникає пропагандистська й оголюється реальна економічна сутність спрямованості дій державників стосовно колоніальної залежності. В ній за статистичними даними видно, що колоніальна залежність посилюється від 12 до 1 сегмента, і навпаки, від 13 до 24 сегмента відбувається вивільнення від колоніальних впливів. Вона дає змогу не тільки виявити дійсний стан економічної системи на певний момент часу, але й уникнути помилкових загальногосподарських рішень на стратегічну перспективу.

Відповідно до цієї моделі, параметри сучасної української економіки вказують на її колоніальну залежність і містять координати виходу з неї. Центральне місце у цьому питанні посідають принципи управління економікою: «командне управління» означає сторонній примус до здійснення тих чи інших господарських дій, а «вільний вибір» — керована інтересами

[19] Попова В. В. Самоствердження нації в умовах глобалізації / Валентина Вікторівна Попова // Четверті Бандерівські читання «Як завершити Українську національну революцію»: збірник матеріалів (2 лютого 2017 р., м. Київ). — К.: Видавництво «Промінь». — 2017. — С. 227.

українського господарника поведінка. Перехід від першого до другого є принциповим питанням існування української нації.

На існування підґрунтя для остаточного звільнення українців від будь-яких форм поневолення вказує те, що, попри довготривалі загарбницькі посягання, українці схильні дотримуватись притаманних їм способів господарювання. Адже історія підтверджує відсутність системних випадків прагнення української нації до отримання економічно необґрунтованої вигоди. Українці не причетні ні до загарбання чужих територій з метою корисливого поневолення, ні до насильницького встановлення штучних форм господарювання (кріпацтво, колгоспи), ні до грабунків новітнього часу — «дерибан», «рекет», олігархізація влади.

Водночас українська нація впродовж сторіч страждає від спраги знань, необхідних для побудови чітких дороговказів здобуття незалежності. Сплеск прагнень інших поневолених націй до звільнення від новітнього колоніалізму підтверджує посилення потреби у відповідному науковому підґрунті.

Валентин Попов
кандидат економічних наук, доцент,
Національна академія статистики, обліку та аудиту

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНОЇ «ВЕРХІВКИ» НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ (СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ)

Ніколи ще взаємні відносини поміж нацією та державою не були такі пекучі й актуальні, як під час бурхливих воєнних подій останніх чотирьох років[1].

Тематику теперішніх V Бандерівських читань «Місія України та національні інтереси в глобалізованому світі: візія націоналістів» і торішніх IV Бандерівських читань «Як завершити Українську національну революцію?» об'єднує питання побудови незалежної української держави.

Українська національна революція завершиться побудовою такого інституційного устрою держави Україна, місією якої буде затвердження національних інтересів українців у глобалізованому світі.

Це питання об'єднує глибоким історичним корінням націоналістів сучасності з їхніми героїчними предками, гідний

[1] Бочковський І. П. Національна справа / І. П. Бочковський. — Відень: Друкарня Адольфа Гольцгавзена у Відні, 1918. — 188 с. — (Вісник політики, літератури й життя).

представник яких І. П. Бочковський 100 років тому писав про непрості відносини між нацією та державою під час бурхливих воєнних подій останніх чотирьох років.

Події сьогодення й далекої минувшини об'єднує прагнення українців ліквідувати розривну невідповідність між формальними інститутами державної влади й неформальним історичним уявленням української нації про базові інституційні засади їхнього існування[2].

Періодичні прямі зіткнення нації з чужинською їй владою свідчать про незгасиму актуальність для сучасних українців Шевченкових думок:

Та неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.

Проблема непорозуміння та протистояння в Україні нації та влади є одночасно банальною й надзвичайно трагічною. Чужа влада вказує українцям, як їм господарювати на своїй, Богом даній землі. Саме ця обставина є причиною всіх соціально-економічних проблем. Парадоксально, але схильність української нації до господарювання нівелюється схильністю панівної в Україні влади до самозбагачення. Про повну відсутність у влади національної свідомості свідчить налаштування її формальних інститутів не на досягнення гідного рів-

[2] Попов В. Ю. Аномальність інституційного забезпечення економічної діяльності в Україні / В. Ю. Попов. // Четверті Бандерівські читання «Як завершити Українську національну революцію?»: збірник матеріалів (2 лютого 2017 р., м. Київ). — К.: Видавництво «Промінь», 2017. — С. 234–249.

ня життя українців, а на виснаження української економіки з незграбною імітацією «прогресивних» реформ.

Українське бачення основ державотворення узагальнює економіст І. П. Бочковський, який на підставі аналізу напрацювань відомих на той час науковців, обґрунтовує ознаки державності нації. Перша, найголовніша складова та первинна ознака держави, яка взагалі є умовою її існування або «тілом», — це територія, земля. Другим, духовним, елементом держави виступає нація. Третім елементом є господарське життя нації та її економічна політика. Четвертий і п'ятий, відповідно, — це розвинуте громадянське суспільство та адміністративний устрій держави (тобто система інститутів та інституцій)[3].

Наведені судження дають підстави для наступного узагальнення. Головним елементом і гарантом цілісності держави є нація, оскільки всі інші мають або суто матеріальні, або похідні властивості. Саме нація опановує й захищає свою територію, налагоджує на ній господарські стосунки, консолідує громадянське суспільство та облаштовує адміністративний устрій. Національне державотворення забезпечує гармонійну взаємодію формальних і неформальних інститутів, унеможливлює виникнення інституційних розривів.

Шляхи забезпечення довготривалого економічного розвитку підпорядковуються інтересам нації, а не провладної меншості. Вони розробляються у вітчизняному науковому середовищі, а не позичаються з-за кордону. Вони проходять експертизу та реалізуються під контролем національно свідомих державних мужів, а не представників наддержавних фінансових корпорацій.

[3] Бочковський І. П. Національна справа. — С. 58–59.

Підпорядкована національним інтересам інституційна вертикаль найкраще сприяє запобіганню випадкових помилок або навмисних перекручень при реалізації запропонованих науковцями програм розвитку. За таких умов стає можливим подолання відомої методологічної проблеми досягнення цілісності теорії та практики в економічній науці.

Натомість сучасна практика державного управління української економіки орієнтується на національні інтереси хіба що у назвах статистичної звітності[4]. Новітня українська влада формалізує свої владні повноваження у вигляді інститутів, побудованих не до потреб української нації, а з дотриманням принципів поширених на сьогодні фундаментальних теорій.

У сучасній науці проблематика економічного розвитку держави розглядається без врахування її головного елементу — нації. Ось уже декілька поколінь економістів чомусь відійшли від запропонованого Адамом Смітом бачення економіки як тієї сфери діяльності людей, у якій відбувається збагачення націй. Перекручені його неспростовні докази того, що вільна від зовнішніх втручань і внутрішньої диктатури нація приречена на збагачення й процвітання. Ретельне уникнення національного питання в економіці позбавляє дослідження конкретного об'єкта збагачення з генеруванням двозначних висновків і унеможливленням перевірки на достовірність.

Нехтування національним питання згубно вплинуло на стан економічної науки. Прихильники побудованих у такий

[4] Національні рахунки України за 2008 рік [Текст] : статистичний збірник / Державний комітет статистики України / О. Ю. Бєглова, О. О. Москвін (відп. за вип.). — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2010. — 227 с.

спосіб концепцій непримиренні у відстоюванні власних протилежних за тлумаченням поглядів (неокласики, кейнсіанці, монетаристи та ін.), але демонструють дивну єдність у визнанні нежиттєздатності їхніх економічних теорій. На значне поширення цього явища вказує поява досліджень про «антинауку», «псевдонауку», «наукові революції» і подібне[5].

Така ситуація виникла в результаті підміни цілком логічного понятєвого апарату «економіка як наука про господарювання нації» на штучний «економіка як наука про збагачення не зрозуміло кого».

Побудована на підміні причин їхніми наслідками наука виявилась настільки нездатна не те що запобігти, а навіть пояснити входження людства в таку нескінченну послідовність криз економічних систем, що самі науковці почали говорити про системну кризу в економічній науці[6]. Нехтування здоровим глуздом занадто дорого коштує людству. Кризи економічних систем вказали на системну кризу в економічній науці й примусили науковців заволати про необхідність зміни «наукової парадигми»[7].

Навіть у цій безвихідній ситуації жодних концептуальних змін не спостерігається. Розглядаються не недоліки їхніх

5 Kuhn T. The Structure of Scientific Revolutions. — Chicago: The University of Chicago Press, 1962; enlarged edition 1970.

6 Palley T. I. (2009) : America's exhausted paradigm: Macroeconomic causes of the financial crisis and great recession. Working Paper. — Berlin: Institute for International Political Economy Berlin. — No. 02/2009.

7 Kovacic Z. The Legitimacy Crisis of the Economic Paradigm [Електронний ресурс] / Zora Kovacic // Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies. — 2013. — Режим доступу: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/41988/14_04_kovacic.pdf?sequence=1

концепцій, а те, як усунути наслідки побудованих ними позбавлених національних ознак моделей господарювання. Численні семінари, симпозіуми, конференції нагадують зібрання доісторичних шаманів з приводу процедур виконання заклинань і навіювань. Різниця полягає лише у тому, що теперішні «оракули» переймаються не запобіганням стихійних лих або хвороб, а збагаченням вожаків їхніх племен. Тих та інших об'єднує невизнання існування націй.

Чисельні сплески прояву національної свідомості у різних частинах світу спонукають цих науковців не відкрити очі на реальність, а, навпаки, шукати нові способи побудови облудливих теорій. Заборона на розуміння економіки як науки про господарювання нації є нездоланним табу ось вже декількох поколінь закордонних науковців. Спроби дотримання природної для наукового пошуку логіки причинно-наслідкових зв'язків при цьому штучному обмеженні по суті спрямовані на відволікання від справжнього джерела проблеми.

Наприклад, причинами економічних негараздів У. Джевонс (засновник математичних методів в економіці) вважав зміни сонячної активності[8], Й. А. Шумпетер (засновник теорії економічного розвитку) — надмірну паніку підприємців[9]. Д. Норт у пошуку відповіді на питання «як пояснити широку дивергенцію (розходження) траєкторій історичних змін. Як трапилося, що суспільства стали розвиватися по історичних

[8] Jevons W. S. The Theory of Political Economy / 3rd ed. — London: Macmillan, 1888.

[9] Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ. В. Старка. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. — С. 224, 230.

траєкторіях, що розходяться? Чому суспільства так відрізняються одне від одного?» звертає увагу на зв'язок економічних та інституційних змін[10]. Впритул наближаючись до порушення табу на розкриття національної природи суспільства, він говорить про взаємодію «неформальних обмежень» і «формальних правил».

У запропонованому ним понятєвому апараті нам лише залишається уточнити, що «неформальні обмеження» закріплені у ціннісних категоріях нації, а «формальні правила» — у розпорядчих документах держави. При цьому також доречно залишатись на теренах методологічної цілісності наукового дослідження тих чи інших економічних явищ і процесів. Ця цілісність досягається неухильним дотриманням простої логіки: спочатку виявлення причин (явищ, процесів), потім — аналіз наслідків цих причин, і лише опісля — розроблення заходів з усунення або ініціювання причин негативних або позитивних наслідків[11].

Вкрай негативні наслідки спроб владних інститутів протягом останніх 25 років вивести Україну на шлях сталого еконо-

[10] North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990.Попов В. Ю. Статистичне обґрунтування необхідності модифікації неокласичної парадигми / Статистичне та експертно-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком економіки і соціальної сфери : моногр. / за ред. С. М. Шкарлета, В. Г. Маргасової. — Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2017. — 620 с.

[11] Попов В. Ю. Статистичне обґрунтування необхідності модифікації неокласичної парадигми / Статистичне та експертно-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком економіки і соціальної сфери : моногр. / за ред. С. М. Шкарлета, В. Г. Маргасової. — Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2017. — 620 с.

мічного розвитку вказують на присутність у їхніх намірах зовсім іншої логіки. Адже ні послання президентів України[12], ні розроблена інститутом економічного прогнозування стратегія довгострокового економічного зростання[13], ні намагання виконувати рекомендації та вказівки СОТ[14], МВФ, ЄБРР[15], ні дотримання порад країн Вашингтонського консенсусу[16], ні багато іншого не дали проголошених владою позитивних результатів.

Наскільки позбавленою здорового глузду здається поведінка сучасної влади в Україні, настільки ж вражає культура

[12] Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році. Офіц. вид. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. — С. 50–66.
Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, Я. Б. Базилюк та ін.]. Офіц. вид. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.

[13] Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, Я. Б. Базилюк та ін.]. Офіц. вид. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.

[14] Постанова Верховної Ради України. Про Рекомендації парламентських слухань про стан підготовки до вступу України до Світової організації торгівлі [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2003. — № 30. — С. 261. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/780-iv

[15] Що треба знати про домовленості України з МВФ [Електронний ресурс] // ВВС Україна. — 2017. — Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/features-39266308.

[16] Економіка України має відмовитися від порад Європи [Електронний ресурс] // Gazeta.ua. — 2017. — Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/economics/_ekonomika-ukrayini-maye-vidmovitisya-vid-porad-evropi/755896.

мислення наших великих предків — національно свідомих науковців і державників України. Звернення до їхньої спадщини є першим кроком у дотриманні проголошеного нами принципу верховенства тих неформальних інститутів, які були засновані у процесі становлення української нації. Слідування успадкованим національним цінностям є необхідною умовою, через дотримання якої досягається монолітність неформальних правил і обмежень, які зазвичай називають національною свідомістю.

Прояв національної свідомості ми спостерігаємо у судженнях вітчизняних науковців і державників. Вони дають можливість розпізнати природу зародків негараздів українських реалій сучасності.

Дмитро Донцов, наприклад, досліджуючи причини спустошення землі української, зазначає, що не географічне положення України, її земля, надра та інші багатства стали причиною спустошення; навіть не народ, якого дехто звинувачував у «несвідомості» і який саме тому завоювали чужинці, а лише третя, найважливіша, на його думку, складова — провідна верства. Тобто Д. Донцов відмічає протистояння народу, нації і панівної верхівки, яку називає «правляча каста» або «провідна верства»[17].

«Провідна верства», за термінологією Д. Донцова, — це і є верхівка «інституційної піраміди», яка формує тип економічної системи через комплекс політичних та економічних правил. А те, що ці формальні правила «правляча верхівка» продукує з метою захисту своїх, приватних інтересів, переслі-

[17] Донцов Д. Дух нашої давнини / Дмитро Донцов. — Мюнхен–Монтреаль: Mittelbayerische Zeitung, Regensburg, 1951. — 341 с. — (Серія: «Життя і Чин»; т. 2).

дуючи егоїстичні, а не альтруїстичні цілі, є причиною інституційних розривів.

Доречність привернення уваги до досліджень Д. Донцова обумовлюється майже повною тотожністю сформульованих ним і сучасних «причин спустошення землі української»: «суть нашої проблеми лежить у питанні формотворчої, будівничої правлячої касти. Була та каста мудра, відважна й сильна морально, була й держава. Була вона слаба або вироджувалася, розкладалася й гинула, слабла й держава, хоч би й не була «чайкою при битій дорозі». Тобто «за моральним упадком еліти слідує, як його тінь, заслужена кара нації»[18].

Микола Міхновський відображає інший аспект виникнення інституційного розриву в Україні — фактично добровільне віддання формальної влади чужоземному керівництву: «Антракт починається з 1654 року, коли Українська Республіка злучилася з московською монархією політичною унією. З того часу українська нація політично і культурно помалу завмирає, старі форми життя знесилюються, гине, але потім знов відроджується, з-під попелу старовини виникає ідея нової України, ідея, що має перетворитись у плоть і кров, прибрати конкретні форми»[19].

М. Міхновський цю політичну угоду між Московщиною й Україною неодноразово називає конституцією, яка хоч і не має відповідних формальних ознак, змінює не тільки зовнішньополітичне, але й внутрішньоекономічне життя України. Детальне вивчення змісту сумнозвісного Переяславського

[18] Там само. — С. 23.

[19] Міхновський М. Самостійна Україна / Микола Міхновський. — Б.М. (На чужині): «Український Патріот», 1948. — 32 с.

договору показує, що інституційна сутність його економічної частини була спрямована на гальмування господарського розвитку України. Адже на момент його укладання в Україні, у порівнянні з Росією, були досить високо розвинені сільське господарство, торгівля та деякі види промисловості. Відповідно, однією з перших умов цього договору було обмеження розвитку української торгівлі, її переорієнтація з Європи на Росію та створення штучних перешкод для розвитку української промисловості й сільського господарства.

Подібно до теперішніх часів, для формалізації цих загарбницьких намірів на вищий інституційний рівень було призначено чужинців, з приводу чого М. Міхновський ставить риторичне питання: «На підставі якого права на всіх урядах нашої країни урядовцями призначено виключно росіян (москалів) або змоскалізованих ренегатів?»[20].

Гідним для вивчення й наслідування прикладом, спрямованим на піклування про народ, про свою націю, державотворення, є Конституція Пилипа Орлика 1710 р.[21]. Для того, щоб узгодити дії і зберігати завжди «такий хвалений і суспільно корисний лад», Пилип Орлик пропонує будь-які рішення демократично обговорювати й критикувати. Нікому не можна самодержавно привласнити й узаконити таке право: «Як хочу, так і велю». Тобто, відповідно до Конституції Пилипа Орлика,

[20] Там само.

[21] Договори й постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html

формальні рішення верхівки інституційної піраміди мають бути підпорядковані її неформальній основі.

Саме на цьому ґрунтується потужна економічна частина його Конституції про податки та тягарі: «Ясновельможний гетьман за своєю посадою має дбати про лад у Вітчизні Запорізькій, а особливо повинен пильнувати, щоб людям військовим і посполитим не чинилися збиткові тягарі, податки, пригнічення і здирства, через які вони залишають своє житло і йдуть шукати прихистку у закордонні держави». Тут ми бачимо також ознаки причинно-наслідкових зв'язків виникнення інституційних розривів: «Найбільше ж на людей бідних чинять утиски і здирства та пригнічують їх тягарями владолюбні хабарники, які не за заслуги свої, а через ненаситну пожадливість прагнуть потрапити в уряди військові і посполиті для свого збагачення. Вони спокушають серце гетьманське, і завдяки корупції без повного обрання та всупереч справедливості і закону, чи в уряди полковничі проникають, чи обіймають інші посади». Для унеможливлення спотворення інституційного середовища і формування типу економічної системи, органічно притаманного «духу нації», Пилип Орлик категорично вимагає: «Проживати іновірцям в Україні, а особливо зловірю юдейському, не дозволяти, а докладати всіх зусиль, щоб одна віра православна східного сповідання, під послушенством святішого Апостольського трону Константинопольського, навіки стверджена була...»[22].

Тобто Конституція Пилипа Орлика є прикладом інституційного затвердження гармонійного поєднання панівної верхівки з нацією, де причиною, яка може спричинити «спу-

[22] Там само. — С. 56.

стошення землі української», названа різна «богославська» віра.

І нарешті знову звернемо увагу на бачення І. П. Бочковського щодо стосунків між «нацією і державою». Він наполягає на тому, щоб дотримувалась «догматична тожсамість нації з державою». Для цього достатньо поширити центр ваги нації на державу. Між тожсамістю нації з державою він, так само як і П. Орлик, розуміє єдину систему цінностей для нації і панівної верхівки. І актуальним для теперішніх часів є його застереження: якщо нація не спроможна створити державу, то держава витвориться сама: «Просто кажучи, се означало, що інші національні елементи, нарушуючі національну одноцільність держави, мали бути нею знаціоналізовані, себто засимільовані національно пануючою більшостю». У такому випадку «нація з будівничого держави стала її матеріалом»[23].

Місія України та національні інтереси в глобалізованому світі не може бути визначена без конкретизації принципових ознак сучасних глобальних процесів.

Процес економічної, політичної та культурної глобалізації було започатковано з моменту затвердження цивілізації. Всі події світового масштабу є проявом взаємного узгодження інтересів окремих націй. Перетворення цього явища на планетарне відбувалось поступово. Спочатку такі узгодження мали локальний характер і здійснювались або безконфліктно (торговельні і політичні угоди), або через конфліктне протистояння (військові конфлікти з загарбанням і колонізацією). Збитковість конфліктного вирішення міжнародних проблем спонукала перехід від локальних угод між двома окремими

[23] Бочковський І. П. Національна справа. — С. 55.

державами з перспективою їхньої пролонгації до постійних об'єднань сукупності держав. Наприклад: ООН — політичний, ВТО — торговельний, НАТО — військовий союзи.

Одночасно з природним удосконаленням інструментів узгодження зовнішніх інтересів націй, спостерігаються спроби побудови штучних наддержавних інституцій. Тобто таких, які будуть вимагати від всіх націй дотримуватись єдиних правил поведінки, культурних і моральних норм, а їхнє виконання буде контролювати наддержавний орган влади. Основними інструментами реалізації такої влади є економічні важелі. Наприклад, у провальному проекті СРСР — абсолютний диктат керівного центру над усією господарською системою, у ще чинному на сьогодні Євросоюзі — система безумовних фінансових внесків для кожної держави з наступним перерозподілом цих коштів між ними у вигляді дотацій і кредитів.

Безглуздість самої ідеї побудови штучного глобального інституційного устрою обумовлюється багатьма причинами. По-перше, жодна наддержавна влада не здатна знати інтереси й вирішувати проблеми всіх окремих націй краще за ці нації. По-друге, така влада, безумовно, складається з представників, які будуть намагатись задовольнити інтереси насамперед своєї нації. Третє, і головне, формалізовані на основі суто економічних інтересів інститути влади приречені на довічний конфлікт з тими неформальними інститутами, на дотримання яких налаштована кожна нація.

Отже, спроби переводу природного процесу глобальних світових стосунків у керовану систему наднаціонального інституційного устрою приречені на провал. Це пояснюється неминучістю виникнення й неможливістю подолання тих самих розривів, які на рівні окремої держави можуть бути ліквi-

довані простим підкоренням формальних інститутів її влади неформальним інститутам її нації.

Зробимо вибірковий порівняльний аналіз.

Розглянемо марксизм як першу реалізовану на практиці теорію інституційного устрою на засадах нехтування національними цінностями на користь космополітизму. За зовнішньою романтичною привабливістю прихована повна відсутність елементарної логіки суджень.

Схоже на те, немов розум схильної до байдикування людини (комуністи) вирішив посварити власні руки (пролетаріат) з власним шлунком (капітал). Мовляв, «подивіться, цей шлунок сам навіть палець об палець не вдарить, а все жиріє й жиріє, аж ногам важко. А ви, руки, тільки й знаєте у житті, що працювати, але крім мозолів нічого не нажили. Досить! Покиньте той шлунок і відберіть в нього все зароблене вами (вам нічого втрачати, крім ланцюгів!), об'єднайтесь з такими, як ви, роботягами (пролетарі всіх країн єднайтесь!)». Не маючи іншого розуму крім того, що був, руки знехтували цілісністю власного тіла (нації) з мрією про світове володарювання (інтернаціонал). І досі лежить величезне скалічене тіло, скиблений розум вже майже покинув його, але все ще вибудовує плани підкорення всесвіту.

Подібні плани сучасності зазнали суттєвих змін, але незмінним залишається відторгнення розуміння першочергової ролі формування національної свідомості у становленні цивілізованого суспільства.

Ось лише декілька прикладів.

Про «зусилля урядів та інших інституцій» пише з претензією на глибоке розуміння національного питання Ентоні Сміт, про якого сказано: «Считая национализм такой же не-

отъемлемой характеристикой этноса, как и культура, Смит приводил убедительные аргументы в пользу устойчивости сионизма»[24].

Загальне уявлення про те, що хоче цей автор донести до українського читача, можна скласти з наступного: «Проте навіть якщо націоналізмові й бракувало великих мислителів, він — або, можливо, краще сказати, поняття нації — прихилив до себе значну кількість видатних культурних діячів — письменників, художників, композиторів, істориків, філологів, педагогів, що присвятили свою діяльність дослідженню й репрезентації ідентичності та образу рідних націй, і до них, зокрема, належать Гердер, Берк, Руссо, Достоєвський, Сибеліус, Дієґо Ривера й Ікбал»[25].

Виходить, якщо «націоналізмові й бракувало великих мислителів», то всі мислителі були космополітами, а націоналісти — це лише культурні діячі. А шизофренік Достоєвський, який у дитинстві ледь не з'їхав з глузду, коли спостерігав, як розлючені кріпосні вбивали його батька-садиста, виявляється, належить до тих, «що присвятили свою діяльність дослідженню й репрезентації ідентичності та образу рідних націй».

Привертає увагу те, що у цій, роздрукованій на 96 сторінках праці, 41 раз згадується про інститути у тому чи іншому форматі. Увага приділена неформальним інститутам («інсти-

[24] Смит Энтони [Електронний ресурс] // Электронная еврейская энциклопедия. — 2016. — Режим доступу: http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=13859&query=%D1%CC%C8%D2

[25] Сміт Е. Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія / Пер. з англійської. — К: «К.І.С.», 2004. — 170 с. — Режим доступу до ресурсу: http://litopys.org.ua/smith/smt.htm

туційна (наприклад, релігійна) структура») та історії їхнього виникнення («Оскільки в ранніх аграрних спільнотах письменність була недоступна для всіх індивідів, люди трималися разом завдяки структурі загальних обов'язків та інституцій, що нерідко існували на засадах спорідненості»).

Але узагальнення, наприклад: «Інакше кажучи, політичні стосунки та інституції формують завдання націоналістичних рухів», подано лише для того, щоб надати їм спотворене тлумачення. На випередження, щоб упередити навіть сумніви стосовно їхньої справедливості.

На кого спрямована велика кількість ретельно розрекламованих книжок цього автора, вказує те, що їхній переклад українською з'явився у вільному доступі в Інтернеті саме в часи руйнування СРСР. Тобто сплеск національних рухів був очікуваним і передусім саме україномовного читача тепер треба завести у нові оманливі тенета.

У працях іншого автора, широко розповсюджених для російськомовного читача, робиться спроба дати пояснення численним провалам космополітичних теорій: «Крах коммунизма одновременно с упадком национально-освободительных движений в "третьем мире" и кризисом доверия к кейнсианской модели на Западе — все это вместе и одновременно стало отражением массового разочарования в жизненности и реалистичности всех предлагавшихся реформистских программ»[26]. Тут спостерігається як просте спотворення дійсності (стосовно національно-визвольних рухів), так і підміна понять (стосовно масової зневіри). Наступний огляд автором згаданих програм чітко характеризує його позицію: «Вторая

[26] Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева. — М.: Логос, 2004. — 368 с.

утверждала, что суверенитет, национальный суверенитет, принадлежит не правителям и законодателям, но чему-то, называемому «народом»[27]. Цей автор вважає, що основною перешкодою для побудови штучних наднаціональних утворень є не саме постання такої задачі, а націоналізм: «в этот период основные антисистемные движения формировались как национальные силы со своими международными задачами»[28]. Тобто, якщо продовжити наведену вище аналогію, вже не одна частина тіла посварилась з іншою (праця і капітал), а сам факт існування людини заважає її добробуту (побудові системи заважають елементи, з яких вона складається).

При переході від тематики IV-х до тематики V-х Бандерівських читань, до зазначеного додамо ще один вкрай важливий момент. Сучасні українські націоналісти продовжують нести прапор визвольного руху в умовах глобалізованого світу. Новітня боротьба, як і раніше, ведеться не тільки за визволення території України від посягань гібридного загарбника, але і за визволення свідомості українців від гібридного світогляду.

Боротьба світоглядів відбувається у свідомості, на ідеологічному фронті, як про це писав Степан Бандера у своїй статті «Українська національна революція, а не тільки протирежимний резонанс», вперше опублікованій ще у далекому 1950 році: «Український визвольний рух, мотором якого є ідеологія і концепція українського революційного націоналізму, єдиний в цілому нашому політичному житті останніх двох десятиріч іде послідовно своїм шляхом, постійно зростає, продовжує і поширює свою боротьбу через усі вели-

[27] Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века. — С. 15.

[28] Там само. — С. 34.

чезні потрясіння і зміни, що їх переживає наша Батьківщина. Він переборює всі намагання ворогів України знищити його»[29].

Аналіз витоків і розуміння всіх аспектів сучасного протистояння української нації ворожим зазіханням на її незалежність є необхідною умовою досягнення очікуваного результату. Важливо знати шлях до зброї, щоб поколіннями привчена до боротьби рука легко знайшла й використала її.

[29] Бандера С. Перспективи української революції / Степан Бандера. — Мюнхен: Видано коштом Організації Українських Націоналістів Українського Інституту політичної освіти в Мюнхені Дослідного Інституту «Студіюм» у Торонто, 1978. — 641 с. (Видання Організації Українських Націоналістів).

Тарас Ткачук
кандидат юридичних наук, доцент
Навчально-науковий інститут інформаційної безпеки

УКРАЇНА ЯК ФОРПОСТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ

Сучасна ситуація в національній інформаційній сфері є не чинною кіберзагрозою, а наслідком спланованих довготривалих заходів інформаційної війни Росії проти України. Такі процеси почали серйозно відчуватися з 1991 року, потім — під час Помаранчевої революції, і були спрямовані на розв'язання суспільно-політичних, націоналістичних, територіальних конфліктів. Прикладом може слугувати серіал «Ліквідація» (2007 рік), в якому в останній серії з уявних одеських лісів раптом вийшли злі бандерівці. Цей недолугий епізод вибивався зі стилістики фільму, псував враження. Але свою роль в інформаційній війні зіграв. Також в цьому контексті слід згадати фільм «Брат-2», який набув великої популярності. Після фрази: «*Вы нам еще за Севастополь ответите!*» у кінотеатрах Росії глядачі активно аплодували. Відверто хамським можна назвати фільм «Ми з майбутнього-2» (2010 рік), де прекрасним головним героям — сучасним російським хлопцям, які потрапляють в минуле, протиставляються як безжальні бандерівці, так і сучасні українські хлопці (звичайно ж, вкрай неприємні — націоналіст і мажор). Українські хлоп-

ці спочатку провокують росіян, сперечаються з ними, а потім стають по один бік і вже разом б'ються з бандерівцями. Фільм викликав огиду навіть у російських кінокритиків. Але, знову ж таки, свою функцію виконав. З російського фільму «Тарас Бульба» прибрали навіть згадку про Україну. Якщо українці й з'являлись на російських екранах, то це були або відверто негативні персонажі, або дурнувато-комічні. Варто сказати, що й в Україні до цього часу не зняли жодного пропагандистського фільму, який не те щоб висміював наших ворогів, а прославляв наше величне минуле. Знятий комічний серіал у 2015 році «Останній москаль» взагалі зіграв протилежну закладеній ідеї роль. Тут варто додати, що фільми Єжи Гоффмана теж не вирізняються проукраїнською позицією, а радше навпаки. Українських лицарів показано як пияк, погано одягнутих, неосвічених на противагу ляхам.

2014 рік став роком, коли ми остаточно переконалися, що інформаційні маніпуляції з боку Російської Федерації тривають і ефективно діють. Росія — країна-агресор з багаторічним досвідом ведення війн, добре знає, що на війні всі засоби корисні, і задля досягнення своїх цілей готова на все. Очевидною є тактика поєднання збройних дій з дезінформаційними процесами, застосування яких успішно впливає на психологічний стан людей. Спотворення інформації у вигідному для себе ракурсі, вигадування та перекручування неправдивих даних на заангажованих телеканалах, блокування й часткова подача інформації, проникнення в інформаційні мережі, зараження комп'ютерними вірусами було використано для створення паніки та дезорганізації суспільства в нашій країні, задля збільшення впливу, контролю та управління ресурсами на території України.

Події в Україні продемонстрували недооцінку міжнародною спільнотою загроз зі сторони Росії. Ба більше, сьогодні війна в Сирії вже вийшла за рамки цього регіону, про що свідчать потоки біженців в близькосхідні та європейські країни, поширення угруповань ІД, а також пряме втручання Росії у воєнне протистояння між кількома сторонами цього конфлікту. Ми добре бачимо протистояння між коаліцією на чолі зі США та Росією. Вже зрозуміло, що РФ обманює Захід: починає війну під гаслами боротьби з «Ісламською державою», але б'є по антиасадівській коаліції в Сирії. Росіяни завдають ударів по районах, де «Ісламської держави» не було або її вибили інші угруповання. По суті, на шиїтсько-сунітське протистояння накладається протистояння Заходу й Росії. ***Сирія й Україна — театри однієї війни.*** Водночас слід констатувати, що європейська безпека значною мірою залежить від безпеки в Україні.

На нашу думку, визріла потреба переглянути концепції європейської безпеки. Росія своєю загарбницькою поведінкою продемонструвала, що цивілізованими способами неможливо протистояти її агресії. Результати такої діяльності нікчемні. Відповідно, потребують змін основні акценти концепції європейської безпеки. І це стосується, зокрема, світових безпекових процесів.

Безпеку в Європі визначають чотири основні фактори: НАТО, ЄС, стратегічна присутність США й відносини з Росією. Україна не є членом ні НАТО, ні ЄС, стратегічна присутність США теж відчутна на рівні консультацій та моральної підтримки. У зазначеному контексті хотілося б погодитись з думкою професора О. Власюка, який зазначив, що *«гібридна війна»,* яку Російська Федерація розгорнула проти України,

не закінчується, власне, самою Україною, бо це цивілізаційна війна, війна ідентичностей і смислів, об'єктивно й суб'єктивно спрямована проти Західного світу. Як і в XIII столітті, питання стоїть руба: чи переможе Золота Орда, фактичною спадкоємницею якою є РФ, чи переможе Західна цивілізація, форпостом якої на Сході є нинішня Україна.[1]

Україна, перебуваючи в епіцентрі масштабного цивілізаційного експерименту, не може отримати те, що пообіцяли їй світові лідери, коли ми позбувалися ядерної зброї — *безпеки*. Безумовно, в рамках Будапештського меморандуму українським лідерам в той час слід було передбачити потенційні загрози й виписати більш чіткі механізми гарантування нашої безпеки, проте формальний бік цього документа проігнорували передусім США та Англія.

Звертаючись до питання міжнародних гарантій безпеки, слід зазначити, що в процесі активної міжнародної дискусії гарантії незастосування ядерної зброї проти неядерних держав отримали умовну назву «негативні», а гарантії допомоги у разі нападу — «позитивні». Проте неядерним державам так і не вдалося домогтися юридичних гарантій (навіть «негативних») у формі міжнародного договору, конвенції або іншого багатостороннього документа. Якщо говорити про міжнародні гарантії безпеки, надані Україні, їх можна назвати декілька:

[1] Власюк О. С. Російська інформаційна політика як виклик європейському політичному та безпековому простору / О. С. Власюк // Блоги [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://blogs.ukrinform.gov.ua/blog/oleksandr-vlasyuk/rosiyska-informaciyna-polityka-yak-vyklyk-yevropeyskomu-politychnomu-ta-bezpekovomu-prostoru

— Будапештський меморандум[2];

— Тристороння заява президентів України, США і Росії[3];

— Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору 1997 р.[4], яка містить посилання на гарантії безпеки Україні як без'ядерній державі, надані у Будапешті в 1994 р., а також нагадує, що: «*Союзники по НАТО продовжуватимуть підтримувати суверенітет і незалежність України, її територіальну цілісність, демократичний розвиток, економічне процвітання та її статус без'ядерної держави, а також принцип непорушності кордонів як ключові фактори стабільності та безпеки у Центрально-Східній Європі та на континенті в цілому*».

Визначені нами міжнародні документи на сьогодні виявилися неспроможними гарантувати суверенітет та територіальну цілісність нашої держави. Такий приклад досить негативно характеризує концепцію міжнародної безпеки як таку, що неспроможна на практиці втілити взяті на себе зобов'язання щодо інших країн.

Водночас слід відверто визнати, що українська дипломатія у 90-х роках не скористалася історичним моментом і, перебуваючи в полоні ілюзій щодо початку нової ери в міжнародних

[2] Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/998_158

[3] Тристороння заява Президентів України, США та Росії від 14.01.1994 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_300

[4] Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 09.07.1997 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_002

відносинах, не спромоглася повною мірою виконати своє головне завдання — забезпечення національних інтересів і безпеки України.

Є країни, які чітко усвідомили потенційний вплив від ескалації конфлікту в Україні на їхню безпеку. Передусім це Польща та країни Прибалтики. Саме ці країни безпосередньо відчули близькість загроз (наприклад, популяризація в соціальних мережах Латвії ідеї «Латгальської народної республіки», на кшталт терористичних організації ДНР та ЛНР, звинувачення МЗС РФ у дискримінації Латвією російськомовного населення[5] спонукало прибалтів провести чіткі паралелі з українським питанням).

В умовах спроб переділу сфер впливу Балтія залишається однією з найбільш вразливих ланок європейської безпеки. У разі виникнення проблем з «переконанням» Заходу Москва демонстративно намагатиметься активізувати бойові дії на сході України, одночасно нарощуючи військову присутність на кордонах з балтійськими країнами.

Найвразливішою з країн Балтії є Естонія, найбільш східне місто якої — Нарва — налічує 90% етнічних росіян. У разі російської агресії в цьому напрямку під сумнів будуть поставлені не лише політичні запевнення щодо безпеки, як це сталося з Будапештським меморандумом, а союзницькі зобов'язання країн-членів НАТО.

[5] Ответ официального представителя МИД России А. К. Лукашевича на вопрос СМИ в связи с обращением Центра государственного языка Латвии к жителям страны разговаривать на рабочих местах только на латышском языке / МИД России [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/newsline/F1D4CD9DD330630643257DD7003FD0D7

Безумовно, нарощування військової присутності Альянсу в країнах Балтії є прямою загрозою регіональним інтересам Москви й не може бути ефективним способом протидіяти агресивним намірам Кремля, а радше матиме зворотну дію. Таке нарощування на цьому етапі може розглядатися лише як заспокійливий жест для балтійських колег. Під питанням залишається й налагодження безперебійного забезпечення розгорнутого угруповання НАТО в Балтійському регіоні з огляду на загрозу активної протидії РФ.

Посилення російської військової присутності в Білорусі під виглядом створення єдиного регіонального військового угруповання негативно вплине на ситуацію в Україні, яка стане затиснутою між Росією, Придністров'ям і анексованим Кримом, що перетворюється в мілітаризований анклав.

Білоруський військовий потенціал залишається скромним, хоча і досить значним у порівнянні з балтійськими сусідами. Всупереч заявам лідера Білорусі про необхідність посилення оборони на північному сході, найбільш укріпленим оперативним командуванням (ОК) залишається Північно-західне ОК в напрямку Литви та Латвії.

Попри нейтральну офіційну риторику, Мінськ не перешкоджає створенню військового плацдарму на білоруській території, який Росія може використовувати проти України й балтійських країн. Йдеться насамперед про базування сучасної авіації, ракетних систем і систем протиповітряної оборони як основних елементів стратегії стримування Заходу.

За таких умов Україна є важливим козирем, який може стати вирішальним у врегулюванні проблеми безпеки в країнах Балтії. Першим практичним кроком у цьому напрямку є

налагодження співпраці між Україною, Польщею та Литвою, вигідної для всіх країн регіону Східної Європи.

Для зміцнення власної безпеки Україні необхідно встановлювати більш тісні контакти з Мінськом у всіх сферах, роблячи акцент на сфері інформаційній, яка залишається поки що поза увагою сторін. Розвиток двостороннього українсько-білоруського співробітництва буде сприяти вирішенню багатьох проблем, що склалися в умовах кризи європейської безпеки. Сама ж Білорусь уже опосередковано втягнута в цей процес і не може розглядатись як нейтральна сторона в рамках майбутнього протистояння на тлі «великих торгів» щодо подальшої долі Східної Європи. Однак є група країн, які недооцінюють масштабність загроз з боку Росії. Це країни Центральної Європи, які мають відносно невизначене ставлення до того, що відбувається в Україні. Це Словаччина, Чехія, Угорщина, Болгарія. Насправді дуже дивує, що, перебуваючи у минулому столітті у радянському Варшавському блоці, вони не цілком усвідомлюють загрозу від поведінки Росії. Ці країни на засіданнях Ради ЄС або відмовчуються з українського питання, або займають невизначені чи не надто проукраїнські позиції. Зрозуміло, що тут важливу роль відіграє фактор їхньої енергетичної та фінансової залежності від Росії. Однак, чи може це повністю затьмарювати відчуття потенційної небезпеки?

Основна думка, яку Україна має доносити Європі та світові: те, що відбувається в Україні, не є внутрішнім українським конфліктом, і навіть не двостороннім конфліктом (війною) з Росією, а загрозою всьому світові. Адже поведінка Москви свідчить про те, що Україна є не так її самоціллю, як інструментом для вияву незадоволення своєю позицією

у світі. І поки Росія не отримає місця, якого, на її власну думку, заслуговує, вона не заспокоїться. Тому ніхто не може і не повинен відчувати себе у безпеці. Цю тезу треба поширювати усіма каналами, використовуючи усі міжнародні інструменти.

Отже, те, що відбувається сьогодні в Україні, не внутрішній конфлікт і навіть не війна з Росією, а загроза всьому світу. Російська агресія проти України засвідчила вразливість сучасних систем міжнародної безпеки. Прикладом такого висновку можуть слугувати абсолютно недієздатна Рада безпеки ООН, неефективність та часто непрофесіоналізм представників ОБСЄ, що поставило під сумнів здатність Ради безпеки та організації в цілому досягти цілей, закріплених у Статуті ООН. Анексія Криму, війна на сході України, тисячі біженців поставили перед світовою спільнотою та її лідерами непросте запитання: *як бути далі*? Адже йдеться про загрози, з якими стикається не тільки Україна, а й увесь цивілізований світ.

Анексувавши Крим та ведучи військові операції, Росія порушила базові принципи європейської безпеки. Європейська безпека була заснована на недопущенні застосування сили для досягнення політичних або стратегічних цілей, а також на наявному стратегічному та військовому балансі в Центральній та Східній Європі, де поважають територіальну цілісність та свободу кожної держави обирати власну зовнішньополітичну лінію та стратегічне спрямування. Насправді те, що відбувається наразі в Україні, формуватиме характер європейської безпеки на десятиліття вперед. Незалежна, цілісна, стабільна Україна та демократичні цінності мають вирішальне значення для стабільної, безпечної та демократичної Європи.

Європейський Союз повинен розпочати роботу над оновленням своєї стратегічної концепції безпеки, основою якої має стати чітке усвідомлення, що Україна — це наріжний камінь безпеки в Європі. Проте, як вчить нас історія, захищати і себе, і Європу маємо самотужки. Це нас гартує, це насторожує й лякає наших ворогів, і це робить нас сильними.

Юрій Ноєвий
редактор журналу «Суспільство»

ЄВРАЗІЙСТВО: РОЗШИРЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВІЗІЙ НАЦІОНАЛІЗМУ

Нам не можуть імпонувати малі армії, малі концепції й малі люди. Творити мусимо велике й захоплююче, відповідно до нашого історичного призначення.

П-к М. Колодзінський

Україна — східний фланг Європи, вартова вежа й стіна на шляху азійських навал. Європа — простір традиції та національних культур. Росія — головний ворог.

Таке розуміння панує в зовнішньополітичному дискурсі сучасного націоналізму.

Якщо Росія — ворог, чого ніхто не заперечує, Європейський союз — друг, то логічно, що Україні треба стати його членом. Питання не в тому, чому поняття «союзник» означає необхідність інтеграції з ним, а в тому, чи розуміє думаюча Україна, що Європейський союз — це протилежність Європи? Що замість Європи, де християнство було основою світовідчуття людей, Батьківщина і честь були мотивами дій, існує Європейський союз, де право на Батьківщину оголошено екстремізмом і піддається цькуванню й переслідуванню?

Прозахідний зовнішній вектор, закріплений законодавством, визначений слабкістю політичних верхів України й оборонним характером їхньої стратегії в умовах окупації частини територій. Він може бути виправданий в умовах закріпачення народу соціально-політичними інститутами та ідеологічними дискурсами олігархії. Однак його не може виправдати націоналізм, який не визнає україножобні домагання Заходу заради допомоги у війні з Московією більш важливими. Тому також постає питання: чи є альтернатива пасивній стратегії євроінтеграції? Які аргументи вона може мати з огляду на неміфологізоване сприйняття Європи і вже створену в націоналістичному русі ідею розчеплення Російської Федерації?

Велика таємниця суб'єктності

Дискусія щодо євроінтеграції відсутня як у тих, хто її підтримує, так і в тих, хто її відкидає. Дивно й неприйнятно, але вона сприймається як вияв українського патріотизму, і тому її обговорення вважають непотрібним.

Орієнтація на Захід сприймається як історичне повернення в «свою» Європу, у якій присутнє історичне самозабуття й самозречення, як і в проросійській орієнтації.

Події Революції Гідності показали переплетення двох могутніх сил теперішнього нашого народу: *вияв* і *орієнтацію*. Самостійність як вияв власної природи, спрямований на заклик відродити і, головне, розвивати власну культуру й незалежність держави. Євроінтеграція як вияв самозаперечувальної орієнтації, спрямована на викорінення вияву й формування його зовнішніх замінників.

Вияв, генеральні ідеї чи гештальт завершуються суб'єктністю народу у подальшому пізнанні Бога й власного призна-

чення та держави у подальшому збільшенні сили й здійсненні місії.

Отже, Революція Гідності мала у собі суперечність вияву та орієнтації, представлену Майданом і Євромайданом, за якими стояли український націоналізм та глобалістський лібералізм. Проросійський напрямок з останнім утворює цілісне явище орієнтації в Україні.

Таємниця суб'єктності полягає у відсутності чіткого розмежування цих сил. Лібералізм свідомо ототожнює себе з виявом для прикриття своїх справжніх намірів: Україна — це «Європа», отже, в Україні має бути все, як у «Європі», — в тій, яка все більше береться в лапки. Націоналізм має або протиставитися лібералізму, або зникнути.

На грані двох світів

Україна нині — це частина лімітрофу між Заходом і Росією. Це означає, що наша країна внаслідок окупації має численні травми національної ідентичності й колективної пам'яті, які уможливили ефективність війни Росії в її маргінальних зонах. Вона лімітрофна в силу спадкової слабкості як перерваної імперської традиції київських каганів.

Європейський союз в геополітичному сенсі піддався ослабленню через свідому політику колонізації своєї територій мігрантами з Африки та Азії, відмовою від будь-яких наднаціональних цінностей, зосередженням на культі особистого задоволення. У цьому сенсі вага основних країн ЄС зменшилася. Внаслідок цього США завершили ідеологічну перемогу над ЄС, у створенні якого вони і взяли участь. Європейський союз — це постмодерністська формація, яка відмовилася не тільки від всіх провідних рис Європи, а й переглянула суть

поняття статі через гендер, відносин між статями — через сексизм і фемінізм, права корінних народів на культуру й Батьківщину — через права людини й мультикультурний расизм, чесноти й обов'язок — через мозаїчну чуттєву культуру, демократію народу — через диктат екстремістських меншин тощо. Ліберальні верхи, що керують як Єврокомісією, так і урядами більшості країн ЄС, встановили ідеократичний режим лібералізму, тоталітарний і експансивний за своїм характером. У цьому сенсі ЄС справді Захід, однак і анти-Європа. Саме тому ЄС є тимчасовим утворенням і перебуває в зоні впливу США як лімітроф. Перемога Євромайдану над Майданом запустила в Україні ультраліберальний поворот проти української культури та суверенітету з метою завершити її приєднання на правах колонії.

Росія не є ні цивілізаційним островом-Євразією, ні регіональним лідером Росією-в-Євразії. Це штучно зібрані, силою розрізнені території з сильним відцентровим потенціалом, придушуваним лише військовим шляхом. Навіть сама назва держави — «Росія» — штучна, взята в Русі-України на грецький манір вимови. Демографічна криза перетворила вже Росію на країну, де європеоїдне населення втрачає свій вплив, а іслам стає більш впливовою релігією, ніж православ'я. Однак вороже ставлення до Росії не має виливатися у перверсії відмови від форм нашої культури, яка лягла в основу культури російської: православ'я, кирилиці тощо, які ми інколи спостерігаємо в націоналістичному середовищі в орієнтації на Ватикан та латинську абетку.

Отже, ми, бувши Європою віри, чеснот і обов'язку, розуміємо, що орієнтації, як показала історія, шкідливі та небезпечні. І тоді, і зараз, як бачимо, нема на що орієнтуватися, навіть

якби тактично це мало б якусь цінність. Між Заходом і Сходом ми і є Європою, якої політично на терені географічної Європи залишилося мало. У такий спосіб народжується серединність як основний образ нашої геополітики й вимальовується шлях подолання лімітрофності.

Перевпорядкування

Іти цим шляхом можна за допомогою ідеї і стратегії Соборності Русі та створення на її основі — минувшині як самовияву і футуристичному задумі величі — археофутуристичного (традиційного та технологічного) суспільства й держави як необхідного проекту національних і регіональних верхів. Це — творче вдивляння у майбутнє Євразії й світу для формування нової внутрішньої геополітики України. Вимога ситуації: почати зміни зсередини перед тим, як здійснювати нашу зовнішню діяльність. Треба бути сильним, щоб мандрувати світом.

Ця стратегія має за вихідний пункт відчуття серединності й «апостольства» Києва, тобто зосередження на собі — на пізнанні своєї духовності. Головне для України — пізнання своєї культури, себе як духовного народу. Таке пізнання — це навчання й пошанування традиції: всіх форм нашої культури, звернених на Бога. Покладання цього в основу нашої геополітики й становить апостольство Києва.

Відтак другий етап — відкидання орієнтації на Схід чи Захід. Юрій Липа свого часу вказав, що будь-які орієнтації «створені чужинецькими урядами». Русь не належить до Заходу чи Московії. Вона може бути перемелена ними на свою бліду подобу — колонію. Власне, режим Порошенка і є колоніальним прозахідним режимом, звідки його наполягання на індивідуалізмі та правах людини, на пропаганді антиєвропей-

ського расизму, гендерного заперечення природи людини тощо як складові україно фобії. Янукович робив те саме, лише з орієнтацією на Московію.

Окрім цього й наступний пункт — подолання наслідків окупації: знищення всіх нашарувань неруської культури, світоглядів, поведінки тощо. Таке подолання можливе через звернення до цінностей власної культури, а не через визнання всього набору світоглядів правдивими, що робиться виключно на основі індивідуалізму. Не все має право на існування.

Наслідки окупації були жахливими для нашого народу. Зокрема — демографічні зміни частини регіонів. Тамтешнє опозиційне населення треба піддати м'якій і примусовій інтеграції або витиснути на територію їхніх етнічних земель. І, якщо можна, перенаселити, чого найбільше власне й потребує Крим. Їхня регіональна ідентичність має лише одне призначення: бути частиною, включеною в національну ідентичність і стратегію майбутнього. Ніякої креольської ідентичності, ніяких креольських інституцій.

Перейменування

Україна — наша друга назва. Ми були змушені взяти її з огляду на присвоєння нашої першої самоназви Московією. Дискурс нашої минувшини охоплює козацтво та різні періоди визвольних змагань 20 ст. Дискурс Русі як підмурок нашої державності маргінальний і майже не використаний. Одним із можливих позитивних кроків перевпорядкування має бути зміна назви держави. Русь — так називалося одне з найвойовничіших племен полянського союзу. Його назва за «Повістю временних літ» стала пізніше назвою союзу всіх племен з центром у Києві. Руське самовизнання народу проіснувало до се-

редини 20 ст. З огляду на необхідність західних русів приєднатися до визволення Києва, самоназва русів Великої України, які вже називалися українцями, була перейнята також. Сьогоднішня самоназва сприймається органічно, однак витоки нашої культури через це не включені в її самосвідомість. Ба більше, українцям важко боротися за руську спадщину перед т. зв «рускімі».

З поверненням нашої самоназви вся відрізана через наявність двох самоімен культура нашого Середньовіччя буде органічно включена у сьогоденне сприйняття. Не треба пояснювати процес змін імен; тексти минулого, особливо великодержавні, стануть зрозумілими передусім для сучасної політичної еліти Русі. Отже і зв'язок з Росією буде розірваний остаточно, адже вона у нашому слововжитку матиме також власне ім'я — Московія. Латвія називає «Росію» «Кривія». Також політична фікція «русинів» Закарпаття втратить свою головну ідею — різницю імен з українцями.

Проблема у сприйнятті цього проекту полягає у процесі швидкого включення населення прифронтової зони у процес новітнього націєтворення. Однак проект енергійної державності передбачає побудову згори й не відкидає цінність нашої другої самоназви для перехідного періоду.

Отже, Україна — це частина історії Русі, її складова. Не хронологічна наступність, а період. Вона — це обставини, коли ми були змушені тимчасово (!) відійти від ідеї Києва великих каганів, Русі. Козацтво й визвольні змагання — все це спроби повернутися до Русі. І саме тому вони і є Україною. Ніякої самостійної історичної вартості Україна не може мати, застосовуючи тактику виживання. Повне розкриття ідеї України — у звільненні й накопиченні достатніх сил для повернення

Русі. Вона — наш простір свободи, у якому ми можемо знову показати нашу потужність і велич. Україна, словами великих державців, полководців і мислителів, завжди була підготовкою до Русі — до повернення у світову історію. Великі діячі цієї важкої доби нашої вічності чітко це знали: від Хмельницького, Мазепи до Коновальця і Бандери. Тому національна революція й завершується на світанку Русі.

Від перевпорядкування до активної оборони

Стратегія пасивної оборони — це завжди участь в альтернативному, більш м'якому, колоніальному проекті. Євроінтеграція — це приклад пасивного захисту.

Першим кроком для забезпечення активної оборони є не Балто-Чорноморська спілка, як часто у нас думають. А спілка з Білоруссю.

Єдність Двох чи Трьох морів для Русі є розвитком ідеї серединності та «апостольства» Києва. Єдність із Білоруссю стає завершальним у відновленні історичного здоров'я. Зараз Мінськ під геополітичним контролем Москви. Однак замість його прозахідного курсу Мінськ краще сприйме зближення з Києвом, ніж з антиєвропейським Брюсселем.

Як Таврида є нашою південною опорою, так Білорусь — північною. Без такої спілки натиск на Чорне море й Кавказ неможливі. Наша геополітика може починатися з суверенної Русі, але продовжуватися може тільки завдяки Білорусі.

Оцінка Юрія Липи: Білорусь — це геополітичний шолом Русі.

Союзна держава Білорусі та РФ — це ворожа ціль для Києва. Мінськ і Київ — ось де справді вісь геополітичної сили наших народів. Встановлення такого зв'язку означає понов-

лення контролю над простором Дніпрового річища — відновлення староруської єдності.

Така єдність — перший підмурок активної оборони.

Політизація слов'янства

Слов'янські країни — це передусім мовна єдність. У ній також присутні й інші складові, як-от спільність історії, форм культури та слов'янської ідентичності. Їх однозначно заперечити не можна. Цього не замало, а вже більш ніж достатньо для проекту політизації спільності цих народів у археофутуристичних проектах. Історично найбільш сильна держава зі слов'янською ідентичністю — Московія, хоч би скільки ми не заперечували того, що вони самі про себе думають, свого часу, особливо у 19 ст., дуже ефективно використала цю ідею для свого розвитку. І, до речі, використовує сьогодні. А в Україні постійно самі собі доводять, що ця ідея не має сенсу. Сьогодні ж сформувалися умови для відродження слов'янофільства як історично-культурної причини посилення геополітичної єдності країн Міжмор'я. Співпраця з активістами руху за Міжмор'я з південнослов'янських країн показала, що тема слов'янської ідентичності має великий потенціал для втілення. Може, у когось ця ідея викликає непорозуміння, однак яка у нас в такому разі відповідь на питання: чому ми більше знаємо про англо-саксонський світ, ніж про слов'янський? Коли ж поцікавитись історією цього питання, з'ясується, що великі діячі наших культур усвідомлювали перспективність спільних дій слов'янських народів. Існує Ліга арабських держав, чому не може існувати така ж Слов'янська ліга? Піднести ідею такої співпраці й навіть такої міжнародної організації означає здійснити потенціал, який не вигідний Московії, Франції

й Німеччині. Усвідомлення такого кроку одразу викликає нерозуміння, чому досі відсутній окремий слов'янський напрямок нашої зовнішньої політики.

Політизація слов'янська — другий підмурок активної оборони після єдності з Білоруссю.

Міжмор'я. Конфлікт з ЄС

Будь-яка тісніша співпраця з простором між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями в геополітичних інтересах держав Міжмор'я. Адже цей простір серединний. Він зазнає тиску з боку євразійських центрів: із Заходу — Німеччини, Франці та інституцій ЄС, зі Сходу — Московії. Впливовим чинником є США.

Мотивом до тіснішої співпраці є спільність геополітичних інтересів регіону, які можуть здійснитися в захисті європейських цінностей народів перед постнаціональним лібералізмом ЄС. Поділ країн ЄС на два блоки — т. зв. Старої Європи (Західної) і Нової Європи (Східної) — сформувався з приєднанням країн Східної Європи до ЄС. Конфліктність між ними виявилася з приходом до влади проєвропейських національних урядів, зокрема у Вишеградській четвірці та державах Балтії. Інституції ЄС здійснюють не менший за Московію тиск на ці країни. Зокрема, за виокремлення демократії з контексту лібералізму (конституційна реформа у Польщі, поправка до Конституції Угорщини щодо християнства, опозиція міграції ООН і ЄС в Європі) Брюссель навіть застосував санкції, як-от щодо Польщі у грудні 2017 р.

Регіон більше за західні держави розуміє небезпеку Московії. Навіть для Сербії, де промосковські настрої сильні у контексті минулої війни з НАТО, політика відносин з Кремлем

дуже прагматична з огляду на значну відстань і є важелем стримування й козирем у переговорах із НАТО та ЄС про умови вступу. Що вже казати про Русь, Балтійську трійку чи Вишеградську четвірку. Саме ці країни-члени НАТО поставили питання про збільшення кількості військових засобів та контингентів на своїх східних кордонах.

Отже, ці країни перебувають в опозиції як до лібералізму Заходу, так і до імперіалізму Московії.

Оскільки ці країни, також і Україна Євромайдану, вписані або інтегруються до ідеологічно-політичного простору ЄС, але водночас все більше усвідомлюють (за винятком режиму Порошенка) необхідність геополітичної співпраці передусім в регіоні Балто-Чорномор'я, то рано чи пізно Євросоюз постане перед конфліктом такої співпраці. Європейський союз як ідея суперечить ідеї єдності Балто-Чорноморського союзу.

Отже, ми отримуємо декілька сценаріїв розвитку цього конфлікту. БЧС програє: ідея єдності залишається на маргінесі, задавлена силами лібералізму; Брексіт БЧС: у ході свого оформлення виходить зі складу Євросоюзу, утворюючи справді простір європейської єдності; ЄС змінюється під тиском БЧС: під впливом національного повороту у всіх країнах ЄС проти ліберального популізму відбувається перегляд провідних цінностей основних договорів ЄС.

Євразійство: нові держави Євразії та Реконкіста

Наступним кроком після успішного вибудовування перевпорядкування, активної оборони для «України, що знову стає Руссю» буде євразійство як стратегія розвитку — розуміння простору Євразії як нової єдності та інтересів Євразії як простору для своїх інтересів. В основі євразійства лежить

визнання цінності розмаїття культур та відмови від їхньої асиміляції будь-якими імперіалізмами — глобалістським чи московитським — і відтак вимога припинити на них тиск і окупацію. Євразійство як континентальне мислення Русі підтримує нову Реконкісту в Європі та нові держави на території РФ.

Євразійство на сучасному етапі, тобто для українського націоналізму, — це шлях до розширення власних візій. Адже сучасний геополітичний дискурс націоналізму застарів. Навіть більше, у деяких політичних середовищах він, бувши *виявом,* деградував до *орієнтації* через підтримку курсу євроінтеграції.

З іншого боку, треба сказати чому обрано такий термін. Річ у тім, що Русь завжди була у тісному зв'язку — війни і миру, торгівлі тощо — не тільки з Європою, а й з Азією. З останньою в тому сенсі, що ми співжили з представниками різних народів, які там сформувалися. Це також означає, що ми зазнали впливу з їхнього боку — використання слів, одягу, військової тактики, орієнталізм і кордоцентризм тощо. Там є не менше наших інтересів, ніж на Заході. Історія торгового шляху із «греків у варяги» — річковими шляхами з Візантії на Північ через Русь — це один зі шляхів. Інші — напрями торгівлі на Кавказ і на Каспій — були так само важливими. Недаремно князь Святослав, продовжуючи на Сході політику безпеки торгових шляхів своїх попередників, переміг Хозарський каганат, який блокував тамтешню торгівлю. Період після розпаду СРСР показав, що наші інтереси, майже не висвітлені, проте економічно успішні, лежать в Туреччині, Кавказі, Центральній Азії, Ісламському світі. Руські торговці відомі у Багдаді ще з дохристиянських часів. Спроби отримати будівельні

контакти у постсаддамівському Іраку свідчать про важливість цього регіону для нас досі. Козацький світ так само не менш тісно пов'язаний з азійськими народами, ніж з європейськими. Регіон Московії і окупованих територій, знаних як «Російська федерація», — це простір основного інтересу Русі. І війна тому є доказом. Отже, наша геополітична ідентичність як середини може визначатися виключно як євразійська. Втім, культурно ми, безперечно, європейці. Цивілізаційна і геополітична ідентичність з огляду на нашу політичну географію доповнюють одна одну.

Сучасний політичний термін «євразійство» відомий насамперед завдяки роботам московських білих ідеологів імперії після їх програшу більшовикам. Зміст її зводиться до розуміння Московії як центру єдності великих просторів Євразії через образ «центру», «Росії-Євразії», «острова» чи «Росії-в-Євразії». Вони так вирішили, оскільки геополітика містить в собі стільки ж географії, скільки й політичної волі, що «Росія» — окремий приклад історичної цивілізації. Петро Савицький, етнічний русин, мобілізований духом часу працювати в інтересах ворога, писав про виокремлення третьої частини світу поряд з Азією і Європою — Євразії. Вона тотожна «Росії». Він пише у роботі «Євразійці»: «Євразійці загострили формулювання і знову "побаченому" материку дали ім'я...» Зверніть увагу, що сам автор без вагань пише про «знову побачений материк». Тобто їм ішлося про інтерпретацію географії та історії цих земель. І цього було достатньо для формулювання програми концентрації земель і народів навколо Петербурга чи Москви. Московія завжди існує як вірусна культурно-політична копія ворога або проект загальної ідеї. Якщо ворог — Русь, значить треба назватися його ім'ям; якщо треба

зберегти єдність окупованих територій, то до війни треба додати загальну ідею — комунізм чи «євразійство» — видуману географічну єдність мало чим пов'язаних народів.

Геополітика — це також погляд у майбутнє. І відмова від переформулювань понять означає збереження старих, невигідних структур мислення, і, відповідно, брак сподівань на зміни простору, зокрема простору «Російської федерації».

Можна подумати, що використання цього терміну — це лише інверсія наявної ворожої концепції в цілях її семантичного й політичного руйнування та створення нового напрямку ідеологічної війни. Справді, це можливо й потрібно на перших порах! Та потенціал визволення євразійських народів великий і має печать відновлення історичної справедливості. Євразійство — це континентальний погляд Русі на своє місце в контексті всього навколишнього географічного простору, а не зменшення себе до вторинного простору Заходу у вигляді ЄС.

І. Азія: звільнення Московії й незалежність окупованих народів

Московія та окуповані території — вірна назва того політичного простору, який помилково досі називають «Російська федерація» або «Росія». Воно насправді надзвичайно штучне утворення, адже ніякої органічної єдності земель, як говорять ідеологи білого московитського імперіалізму, не було і немає. Від Ерзянь Мастор та інших державних прагнень фінських народів до Сахи й Чукотки цей простір поєднаний тільки насильством та пригніченням.

Євразійство відтак — це проект створення нових незалежних держав на території «Російської федерації». З боку Русі

його видатним ідеологом був Юрій Липа, який написав працю «Розподіл Росії». Основною метою він вважав створення незалежної у своїх історичних кордонах Московії. Цього також вимагають і патріоти Московії, що зараз воюють за Русь, які хочуть зберегти від зникнення московитський народ.

Євразійський проект одного разу був насправді втілений із розпадом Союзу совєтських соціалістичних республік. Наслідком стало утворення п'ятнадцяти незалежних держав, зокрема й України.

Федерація Кавказу, незалежні фінські держави, Татарстан, Бурятія, Саха тощо — все це ідеї про те, у такий спосіб на новий та історично справедливий лад повинна бути організована територія цієї частини Євразії. Якщо імперія Московії вже одного разу розпалася, то вона може розпастися знову. Прогнози цього досить обґрунтовані. І цього достатньо для зміни підходу зовнішньої й військової політики Русі (пост-України).

II. Європа

ЄС є об'єктом європейської Реконкісти з метою відвоювання корінними народами своєї свободи: прав на Батьківщину й можливості розвивати свої культури майбутніми поколіннями. Такий підхід визволення Європи з-під брюссельської окупації полягає у повному запереченні лібералізму як ідейної основи відчуження народів і поневолення. Звільнена Європа, як і нові незалежні держави після перетворень на території «Російської федерації», буде об'єднана на природних, а не штучних і насильницьких засадах.

Євразійство підходить до справ в Європі так само, як і на окупованих територіях Московії: розмаїття культур і права народів — це цінність і право, що протистоять псевдоуніверсаліст-

ським спробам зруйнувати сотні народів на підставі зокрема таких ідей, як «політична нація» й «права людини».

Переживши дві тотальні війни, європейці відкинули націоналізм 19 ст. з його сильною шовіністичною складовою й визнали необхідність широкої єдності й поваги до ідентичностей всіх народів на основі пан'європейського підходу як їх цивілізаційної єдності. Сюди також належить усвідомлення єдності заради протистояння глобалізму (ідеї про кінець історії завдяки повній перемозі лібералізму), а тому й відкидання союзу як з «Російською федерацією» (за що виступали «антиамериканські» праві Е. Нікіш, Ж. Тіріар, Ж. Парвулеско, Г. Фай, А. де Бенуа тощо), так і євроатлантизму (Р. Куденхофе-Калергі, Ж. Аталі, Е. Макрон, мондіалісти). Тобто пан'Європа корінних народів і їхньої європейської традиції мислилася як серединна територія між Атлантикою (Велика Британія, США) і Московією (Е. Юнгер, Ю. Евола, О. Моузлі, П. Дріє ла Рошель, Л. Дегрель тощо). Не тільки в Русі дискутувалося питання серединності шляхом відкидання категоричного «або-або», як у «Росія чи Европа» Д. Донцова і в «Україна чи Малоросія» М. Хвильового щодо геополітичного вибору в умовах окупації, а й в Західній Європі, зокрема в есе Рошеля «Женева чи Москва» та інших авторів, де Європа як єдність простору від Атлантики до Московії протиставляється східним та західним орієнтаціям. У такому разі Європа мислиться як оформлений союз народів на основі європейських цінностей — Бога і традиції, Імперії як сакральної політичної форми єдності національних держав, народної ідентичності, сімейного союзу статей, мілітаризму, аристократичних чеснот вірності, честі і обов'язку тощо. Звичайно, актуальний антитрадиційний та постнаціональний окупаційний порядок,

підступно названий «Європейським союзом», не має нічого спільного з Європою й культурами її народів. Відродження Європи на основі справді європейських цінностей — це запорука єдності, яка ставитиме народи вище глобалізму й культу грошей з його технологіями контролю «суспільства спектаклю», «поп-культури», порнократії тощо.

Євразійство у спадщині ОУН

Стратегія перемоги національної революції як засобу створення незалежної держави ніколи не мислилася лише щодо Русі. Держава Україна завжди була частиною континентального задуму ОУН. Ішлося про співпрацю з іншими національно-визвольними рухами на терені СРСР та навіть допомогу в їх організації. Так, у «Резолюції І-ї конференції закордонних частин ОУН» (вересень 1946 р.) ідеться про мету ОУН — «відновлення самостійної соборної Української держави» — і про суть визвольної концепції ОУН: «революційну боротьбу України... в спільному фронті антибільшовицької Визвольної Революції Народів» (ОУН у світлі постанов великих зборів. Ст. 164).

У постановах ІІІ ВЗ ОУН говориться чітко: «ОУН бореться проти СРСР», бо є проти «імперіалістів та імперій», і що міжнародне становище того часу «зближує національні й соціальні революції поневолених народів». «Вони і їх визвольна боротьба — це один із найважливіших елементів у розвою сучасної політичної ситуації» (Там само, ст. 107, 113, 115). У «Декларації Проводу ОУН після закінчення ІІ-ї світової війни в Європі» від червня 1945 р. під гаслом «Хай живе фронт поневолених народів!» говориться про організацію політичної, збройної та ідеологічної боротьби проти Москви. До понево-

лених народів ОУН зараховувала й московитський народ, як і народи Центральної та Східної Європи.

Зверніть увагу, що антиімперіалістичний фронт говорив про визволення всіх поневолених народів і в Азії, і в Європі, що чітко показує континентальне, євразійське мислення ОУН.

Свідомою євразійською акцією ОУН була організація Антибольшевицького блоку народів у 1940 р. Його розбудову розуміли як «одне з найсутніших завдань ОУН». Воєнна концепція АБН передбачала «ставку на повстання в Україні та в інших країнах... а не на те, що чужі армії випруть большевиків з України». Останнє надзвичайно важливе: відома ставка ОУН на власні сили народу, тобто на *вияв*, а не на *орієнтацію* (яка й не заперечує отримання допомоги, але відкидає формування нового, хоч і антимосковського, колоніального режиму, що у випадку ОУН та АБН проявлялося у відмові співпрацювати з урядом США, який не підтримував розвал СРСР).

І-а Конференція поневолених народів Східної Європи та Азії відбулася у кінці листопада 1943 р. в с. Будераж. Очевидно, що перелік народів (всього тринадцять), як бачимо, був саме євразійський: від українців до таджиків. З часом до АБН приєдналися балти, чехи, угорці, словаки, серби, хорвати, кубинці, в'єтнамці, китайці, японці. Промовисто.

Ярослав Стецько, Голова АБН, у передмові до видання матеріалів АБН пише про революційний пролом в історії міжнародної політики України з укладанням угоди з національним Китаєм і Антикомуністичною лігою народів Азії як «прорив України і АБН в Азію». І далі: «... а через неї... — і в африканський континент» (АБН. Т. II. Ст. 5–6.). Цікавим фактом є також те, що АБН підтримував війну Афганістану проти СРСР.

АБН припинив свою діяльність із розвалом СРСР. Однак традиція АБН і його євразійського підходу знов стала актуальна після нападу Московії на Україну. Так, 3 листопада 2016 р. в с. Будераж знову, 73 р. по тому, була проведена конференція «Антибільшовицький блок народів як передумова створення єдиного фронту проти кремлівської агресії». Вона ухвалила резолюцію на захист України й за боротьбу проти Кремля у союзі з іншими народами колишнього СРСР і країн з-під впливу СРСР.

Йосип Позичанюк, чільний діяч ОУН, політичний керівник та полковник УПА, Державний секретар інформації та пропаганди в Українському державному правлінні на чолі із Я. Стецьком, писав: «СРСР розпадеться, бо мусить розпастися. Українська Самостійна Соборна Держава постане, бо мусить постати. І не тому, що нам так хочеться, а тому, що це буде логічним вислідом усіх подій суспільно-політичного розвитку й революційної боротьби на сході». Такий підхід застосовує і сучасне євразійство: Московія повинна стати незалежною, як і всі окуповані Кремлем народи — державними.

Вплив лібералізму на націоналізм

З великою пошаною ставлячись до діяльності ОУН(б), треба, однак, вказати на ту частину їхнього дискурсу, яка була викривлена об'єктивними умовами діяльності у країнах Заходу, — прийняття тієї дійсності як позитивної та відсутності критичного ставлення до основоположних ідей ліберальної демократії. Для чого таке завдання потрібне зараз? Для того, щоб на прикладі аналізу розриву ідеологічної рефлексії з дійсністю почати боротися з негативними наслідками — переможною ходою лібералізму в Україні. Завдання тут — знищити

лібералізм як загрозу суверенітету й культурі Русі. І оновити дискурс націоналізму для готовності битися за владу.

Дискусія ОУН чітко антимосковська і прозахідна. Таке розуміння визначали геополітичні обставини тодішньої окупованої України. Стверджувалося, що Захід — «осідок вільного світу». І це можна зрозуміти: СРСР — переможець в ІІ світовій війні й окупант території України. У такій версії цей дискурс у 1991 р. переніс в Україну Восьмий Надзвичайний збір ОУН.

Однак повна орієнтація на Захід, передусім на ЄС з його радикальним постмодерністським лібералізмом, в умовах війни з Московією не виправдана, адже Україна як держава вже є. І хоч нею керують олігархи та лібералізм, націоналізм не перебуває в ситуації, в якій ОУН діяло в часи окупації СРСР. Тим більше, що ідеологи міжвоєнного періоду дали негативну оцінку лібералізму, зокрема Д. Мирон, Ю. Виссиян, Д. Донцов тощо.

Три основні складові доктрини ОУН протягом VIII–XII Великих зборів, які зазнали засадничої деградації у напрямку лібералізму: соціально-економічна, в якій державницький і кооперативний підходи були замінені на підтримку політики приватизації й вільного ринку; правова, в якій право народу і право громадянина були поставлені нижче від прав людини; міжнародна, в якій аналіз Заходу був відсутній або безапеляційно визнавався позитивним і безальтернативним. Зупинимося на третьому, вказавши також на певні зауваження щодо лібералізму як основи Заходу.

У своїх теоретичних і політичних побудовах і стратегіях націоналізм не може не критикувати євроінтеграцію України й ліберальну постнаціональну суть ЄС з огляду на війну. Адже його мета — альтернативна лібералізму: розвиток нації й по-

будова держави як наслідку політичного об'єднання українців. Відомий ліберал-українофоб Святослав Вакарчук чітко висловлює програму лібералізму: ствердження політичної нації, на ідеї якої постійно наголошували й антидержавні злочинці, як В. Медведчук, В. Корнілов, і офіційні представники ЄС. За «політичну націю» боровся режим олігархії Януковича і за неї далі бореться їхній інший ставленик Порошенко.

Ліва і ліберальна рефлексія ЄС є в його основі. Адже ЄС — це постнаціональна організація, збудована на засадах культурного марксизму та радикального трактування прав людини. Відомо, що Антибільшовицький блок народів критично ставився до ідеї створення ЄС як до антинаціональної — така була оцінка програми «Пан'європейського союзу», заснованого Р. Куденгофе-Калергі, ідеї якого лягли в основу нинішнього ЄС. Ліві є великими прихильниками нинішнього ЄС. Відомий комуніст Юрген Габермас у праці «Чи є майбутнє у національної держави?» відповідає негативно й приписує позитивне майбутнє не національній наддержавній єдності. У розділі «Подолання» національної держави. Скасування чи зняття?» він пише, що кінець національної держави призведе до «повністю децентрованої світової спільноти, що розпадається на невпорядковану множину самовідновлюваних і самовпорядковуваних функціональних систем». Міграційне знищення Європи, яке проводить ЄС і деякі уряди держав-членів ЄС, має на меті перетворити простір народів Європи на єдиний економічний простір, вільний від кордонів, культур і самих народів, які мають бути замінені на мережі якихось індивідів, «множину систем».

Прозахідне мислення було актуальне в часи АБН, яке втратило свою ґрунтовність вже 1991 р. з розпадом СРСР (АБН

самоліквідований в 1996 р.). В ОУН, яка була зосереджена на Заході, та Закордонні частини ОУН не могли не знати про панівні ідеї на просторі Євроатлантики: антитрадиційні, антихристиянські та антинаціональні, так само як і про їхню критику з боку католицьких і правих мислителів ще з міжвоєнного періоду. Знали, але вважали бляклими на фоні загальної зовнішньої політики ОУН. Ліволіберальна гегемонія на Заході розгорнула свої найогидніші проекти особливо після 1968 р. і за двадцять років прийшла до політики гендеру, радикального трактування прав людини, антиєвропейського расизму.

Щоб зрозуміти це, варто порівняти тексти «нових» Великих зборів — Сьомого і наступні.

Сьомий ВЗ ОУН був останнім прикладом *вияву* організованого руху щодо Заходу як лібералізму. Він критикував як «політику розрядки» Заходу щодо СРСР, зокрема Гельсінські угоди (1975 р.) і відмову у підтримці національних рухів поневолених народів, так і причетні до них сили занепаду західних суспільств. Про це йдеться у Розділі «Програмові доповіді» у статті «Міжнародне Становище й Наша Зовнішня Політика» С. Дунаїна. Він зокрема пише: «Ми нашу зовнішню політику не допасовували до мильної політики детанту». Тобто не ставали додатком Заходу і його примиренства з СРСР, бо «формували нашу власну концепцію». Він відверто говорить, що «масові медіа інформації на Заході, свідомо чи ні стаючи на службу Москви, допомогли знецінити всякі традиційні, національні, релігійні, моральні й правні суспільні цінності. Масовий ужиток наркотиків, зниження наукового рівня в школах, пониження авторитетів, потоптання Бога, таких понять, як батьківщина, нація, родина, гідність людини, щораз більше

розкладають західні суспільства» (VII ВЗ ОУН. Ст. 41). І далі: Захід відкидає визвольний націоналізм, бо «розкладений Москвою, лібералізмом та соціалізмом» (Там само, ст. 42).

У Загальних ствердженнях (п. 6) ідеться про те, на чому наступні Постанови вже не наголошують так чітко і ясно: «Найбільшим ударом по комуністичній ідеології... було те, що молодь підняла прапор традиціоналізму, примату духа над матерією, повернення до Бога, до безсмертности людської душі — прапор незнищенности нації» (Там само, ст. 100). Відкидається будь-який закордонний вплив (п. 14, ст. 102): «...нація має бути собою і має право з власних тривалих джерел по-своєму формувати своє життя і своє майбутнє серед інших націй». П. 29, ст. 106: «Український націоналізм наснажує стиль українського життя героїкою... у протиставленні до гедонізму, розбещености й аморальних та надмірно егоїстичних забаганок». П. 48: «ОУН відкидає і поборює... протинаціональні великопростірні і всесвітянські рухи, які знищують суверенність націй». Постанови у справах юнацтва ОУН, п. 6, ст. 151: «Не лібералізм з його культом егоїстичної одиниці... але націоналізм з його культом нації й національним змістом визначеної Людини дає розв'язку проблем життя у різних його відношеннях».

Однак критика лібералізму в подальших програмових постановах свого концептуального зображення не знайшла. Так, Восьмий надзвичайний з'їзд взагалі не містить слова «лібералізм». А це вже 1991 р. Знову у його текстах ідеться лише про московську загрозу. Критику лібералізму подано імпліцитно лише в одному абзаці розділу «Головні ідеологічні засади українського націоналізму»: «Засуджується плекання типу людини-одиниці, яка свої користолюбні власні інтереси ста-

вить вище за інтереси іншої людини чи вище інтересів національної спільноти. Рішуче відкидається потурання свавільному індивідуалізмові, поборюється тип паразита й споживача». Єдиний абзац — це по суті ніщо у рефлексії провідної ідеології в Європі та США, які після розвалу СРСР залишилися єдиним геополітичним центром щодо України. Цей з'їзд також відзначився мовчанкою про християнство, його нерозривну єдність із націоналізмом і українською культурою, на чому ще кілька років тому наголошував Сьомий ВЗ ОУН.

Дев'ятий ВЗ ОУН відбувся у 1996 р. в Україні. Його постанови містять ще більше ознак занепаду ідеології та програмових засад у бік лібералізму у порівнянні з попередніми зборами. Цей занепад виявляється як мішанина націоналістичного й ліберального, паралельне ствердження позитивів одного й іншого разом із засудженням другого. І все це повторює попередній Збір, де лібералізм не відзначений як важлива загроза й провідна ідея Заходу. ОУН ніколи собі не дозволяла будь-яких поступок для Московії чи її будь-яких агентів на еміграції. Однак у Розділі «Стратегія і тактика ОУН» йдеться про можливість такої співпраці: «Націоналістичний рух має нагоду використати антикомуністичний потенціал ліберальної течії, спільно утверджуючи цивілізовані норми правової держави, але не допускаючи вихолощення її національного українського змісту». Чи це можливо: співпрацювати, але не допускати? Як можна не допустити перемоги лібералізму над собою у тому разі, якщо йдеться про розбудову держави саме на ліберальних основах, «утверджуючи цивілізовані норми правової держави»? У цьому формулюванні очевидно закладена ідеологічна капітуляція націоналізму проти лібералізму. Адже що таке «цивілізована правова» держава, знає лібералізм

і знає Захід; вона заснована на індивідуалістичних космополітичних ідеях. Про це, як не дивно, знають автори цього Збору: «Лібералізм в його космополітичній формі широким потоком поширюється з Західного світу у вигляді вивищення прав особи над правами нації, утвердження цінностей індивідуалізму та гедонізму». І все в одному абзаці! Це політичне неуцтво чи диверсія? Далі, у Політичній програмі ОУН, п. 11: «Український націоналізм визнає права людини». А чому не визнає буддизму чи класової боротьби? Так, це смішно, однак таке еклектичне мислення призвело до жахливих наслідків через двадцять років, коли у 2017 р. націоналісти нічого не змогли сказати ані проти фемінізму, який міністр закордонних справ назвав «рухом 2017 року», ані проти сексизму, який перетворився на кампанію цькування чоловіків, ні проти прав людини, на основі яких політика гендеру стала політикою уряду Яценюка і Гройсмана з «витравленням» української культури.

Не дивно, що Голова ОУН на відкритті Одинадцятого ВЗ ОУН оцінив Помаранчеву революцію як національну, хоча вона не мала націоналістичної складової, яку ще й придушували. Постанови називають індивідуалізм проблемою, пишуть про те, що «до внутрішніх антиукраїнських сил належить інтернаціоналізм», але «толерують політичні сили ліберального... спрямування». Як можна когось називати антиукраїнською силою і її толерувати? У своїй зовнішній політиці XI Збір підтримує подання заявки на вступ до ЄС, ще раз підтверджуючи ідеологічну дезорієнтацію і нерозуміння суті ЄС. Детальніший аналіз текстів інших Зборів тільки підтверджує занепад ідеологічної думки в ОУН. А відтак і про втрату цінного часу, протягом якого лібералізм здобував свої перемоги.

Не дивно, що досі націоналізм як окремий політичний рух не знає майже нічого про лібералізм. Як і не має його критичної розробки. А він же запанував у Конституції, методології гуманітарних наук, економіці, законодавстві, інформаційному просторі як точка відліку і критерій цензури. Внаслідок чого лібералізм в Україні публічно ухвалював рішення в присутності націоналістів, які не знали, що сказати з цього приводу. Окрім того, поки що немає повної відмови від християнства у націоналізмі, але по факту перетворення його на світський рух швидко відбувається, що вже виявилося у гаслах заміни релігії ідеологією, тобто сакрального — суспільним, Бога — нацією. З різних причин роз'єднання сил націоналізму і християнства є дійсністю, що створило для лібералізму великі переваги й завершило його ідеологічно-політичну перемогу. Можна заперечити описаний стан як негативний, але відповідь на запитання «де ж є християнські рішення різних органів влади чи політичні вимоги таких рішень?» теж є негативною. Що означає тільки одне: такі вимоги й рішення мають бути.

Висновки

Діяти в нових умовах дійсності, сформованої програшем Майдану, означає почати з розвитку націоналістичного дискурсу. Застосований ідеологічно-геополітичний метод дає можливість прийняти історіософське розрізнення *вияву* та *орієнтації* як двох світоглядних опозицій серед українців. У розрізненні цих явищ полягає шлях до перемоги націоналізму, зокрема в усвідомленні *орієнтацій* як ворога. Лібералізм як одна з орієнтацій — це наразі головний внутрішній ворог.

Розуміючи Україну як *лімітроф* на грані двох світів, а націоналізм — як вияв еліти народу і відповідність інтересам його

суб'єктності, і протиставляючи його орієнтаціям як примітивізації свободи народу на поталу груповим інтересам режиму внутрішньої окупації, ми вийшли на необхідність уніфікації регіоналізму як наслідку окупації, що веде до подолання суперечності межової геополітики — *перевпорядкування*. Союз з Білоруссю — це крок до нарощення сил активної оборони й, головне, впорядкування простору історичної Русі згідно з виявом наших спільних і власних сил з білорусами. Стосунки зі слов'янськими країнами можуть бути пріоритетними за умов визнання їх такими, на що є достатньо підстав. Балто-Чорноморський союз чи навіть Міжмор'я — подальший крок у стратегії активної оборони. Європейський союз — це загроза для Європи, євроінтеграція — хибний шлях, допоки ЄС буде збудований на засадах європейських цінностей, а не на лібералізмі. Україна — це прагнення до Русі — перехід від оборони до усвідомлення себе як активної сили. Русь почнеться в тій перехідній точці, коли Україна як ім'я нашій пасивній обороні здійсниться й потреба в опануванні просторів нагально постане, що призведе до *перейменування*. Євразійство — це оновлене до рівня континенту геополітичне мислення Русі, яке передбачає роботу в напрямку створення нових незалежних держав на території РФ та Реконкісти на території Європи. Критика програмового дискурсу ОУН(б) покликана виправити помилки застосування цінностей з огляду на нові історичні обставини, загострені програшем Майдану й перемогою радикального лібералізму режиму Порошенка.

Даце Кальніна
депутат міської ради Риги,
представник партії «Національний альянс Латвії»

ШЛЯХ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ МІЖ ДВОМА ВІХАМИ

Сьогодні перед Європою, серцем Західної цивілізації, постало дві великі загрози. Одна з них — це спроби путінської Росії відновити імперію, а інша — отруйна ідеологія лівих та ліберальних сил, що заполонила всю Європу, особливо її західну частину. Україна стоїть перед обличчям першої з цих загроз, а українці докладають титанічних зусиль, аби зупинити напад на Західний світ. За цю подвижницьку боротьбу українська нація заслуговує найвищої шани та поваги. Жертва українського народу викликає захоплення, і від імені латвійських націоналістів я бажаю вам зберігати віру й терпіння, оскільки ці щирі, богоугодні зусилля, що йдуть з глибини ваших душ, рано чи пізно принесуть свої плоди.

На жаль, європейці не об'єдналися навколо підтримки України. Особливо гірко, що розкол є навіть серед націоналістичних сил. Деякі націоналісти і навіть цілі організації стали на бік Російської Федерації. Однак я хотіла б зазначити, що пропутінський образ націоналістів менш огидний, ніж той, який створюють ліберали — часом гіпертрофований, часом спотворений брехнею. Я — гарний приклад цього, оскільки моя організація таврована латвійськими лібералами як «путіністська», хоча я

не вважаю себе путіністкою в жодному сенсі. Причому це ті самі ліберали, найменш освічені з яких навіть не знають про тісний зв'язок своєї ідеології з марксизмом, що в іншій своїй формі прославляється в путінській Росії. Ті самі ліберали, що підтримували справжніх латвійських путіністів з питань мови, прав російської «меншини» та надання громадянства ще під час російського вторгнення в Грузію. Але вони змінили свою позицію відразу після того, як Путін підписав закон, що зокрема забороняє діяльність недержавних організацій, фінансованих Джорджем Соросом (на диво, одночасно з лібералами інших держав). Ці непорозуміння між двома лідерами зла певною мірою вигідні українцям, адже нині західні медіа доволі одностайні у протистоянні Путіну. Стосовно загрози зі Сходу зрозуміло, що Росія використовує своїх громадян і співвітчизників як п'яту колону для впливу на політику держав, розташованих у сфері її інтересів. Не усвідомлюючи свого ганебного стану, ці люди щодня споживають ненависть і брехню. Проживаючи в закордонному інформаційному та культурному просторі, вони утверджуються в шовінізмі, і часто — злобі. Війна у Східній Україні та анексія Криму — це практичне втілення російської політичної доктрини щодо співвітчизників. Не важливо, що ліберали говорять про «демократію» та «свободу слова», — артерії імперіалістичної пропаганди мають бути знищені. Також вагомим є питання мови. Можливо, це прозвучить парадоксально, але що менше нові покоління знатимуть російську мову, то краще буде для України. Якби весь український народ розмовляв українською як рідною, це стало б великою втратою для російської пропаганди. Україна має збудувати одну міцну українську ідентичність, аби об'єднати своїх людей, а українська мова повинна стати її стрижнем.

Вінстон Черчилль казав: «Ніколи не марнуйте хорошу кризу». Можливо, українцям варто дослухатися до цієї поради. Україна зіткнулась з боротьбою за справжню незалежність, тоді як лібералізм на Заході — з викликами, якщо взагалі не з падінням. Україна має мудро використовувати нинішній антипутінізм Заходу, заразом не допускаючи зростання токсичних ліво-ліберальних ідей на українському ґрунті та в інформаційній сфері. Я щиро сподіваюся, що культурні марксисти зараз надто зайняті протистоянням з Дональдом Трампом, Найджелом Фараджем та Матеушем Моравецьким, аби ще й перейматися «просвітництвом» України. Нещодавно Джордж Сорос зазначив на форумі у Давосі: «Мої фундації звикли допомагати світу, що розвивається, але зараз, коли відкрите суспільство США і Європи також під загрозою, ми витрачаємо понад половину нашого бюджету на актуальніші для нас потреби». Тож використаймо ліво-ліберальні впливи як вакцину проти цих фальшивих цінностей. На жаль, нею передозували Захід, однак Україна ще має шанс це зупинити. Аби не відчувати надалі цих токсичних впливів, необхідно призначити ключові патріотичні фігури на впливові пости в сферах освіти, медіа тощо. Додам, що українські націоналісти дуже добре освічені та усвідомлюють ці загрози, виконують велику роботу в політичній та метаполітичній площинах.

Щодо другої загрози для Західної цивілізації, на якій я вже наголосила, то зрозуміло, що в Західній Європі та Північній Америці лівий лібералізм (або культурний марксизм) встиг багато нашкодити, майже усунувши традиційні та національні цінності й установивши новий убивчий порядок. Можна відзначити, що сімейні цінності та справжня маскулінність ослабли також у Східній Європі, причому з соціальних причин:

втрата найкращих чоловіків у світових війнах, подальша боротьба з комунізмом, ідеологічне насадження «радянщини». На жаль, це дійсно так. Однак є різниця: люди з цього боку колишньої залізної завіси, попри проблеми й труднощі, загалом досі вважають традиційні цінності основою суспільства. У наших народів набагато більше життєвої сили та інстинкту виживання, ніж у західноєвропейських. Отже, стабільна, єдина, мирна Україна — в інтересах усіх європейців по обидва боки колишньої залізної завіси, адже ця життєвість і здоровий опір вірусу лібералізму є тим, що може посприяти новому ренесансу Європи й створити підґрунтя для альтернативного альянсу — способу уникнення обох вищезгаданих загроз. Саме цей альянс, якщо його буде створено у формальному чи неформальному вигляді, зможе опиратися шкідливим процесам, що їх запустила диявольська ліва ідеологія, які принижують Захід: підтримка міграційного вторгнення з «третього світу», ісламізація, загроза інститутам церкви, сім'ї та національній державі, гендерна ідеологія та фемінізм.

Наостанок я б хотіла процитувати видатного лідера війни за незалежність Латвії генерала Петеріса Радзіньша, що також був третім за важливістю офіцером в армії Петлюри під час боїв з Червоною Армією:

«Я думаю, що нащадки запорізьких козаків ніколи не дозволять чужинцям довго керувати вільною Україною, бо цінують свою свободу понад усе».

Сергій Зубченко
кандидат політичних наук, головний консультант відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, ветеран російсько-української війни

«ГУМАНІТАРНА ЗБРОЯ» ДЛЯ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Події російсько-української війни, як і вся перманентно здійснювана РФ гібридна агресія проти України, переконливо демонструють важливість гуманітарних чинників для досягнення стратегічних цілей безпекової політики. Саме ці чинники — соціально-правові, інформаційні, освітньо-виховні, науково-технологічні, культурні, релігійні тощо — значною мірою детермінують кінцевий успіх або неуспіх у вирішенні актуальних питань внутрішньополітичного порядку денного, а також у втіленні зовнішньополітичних інтенцій. Звичайно, без потужного військового компоненту вони не в змозі гарантувати національну безпеку в сучасному світі, але все ж відіграють величезну роль у безпосередньому воєнному конфлікті, впливаючи як на моральний стан особового складу, так і на соціально-психологічну готовність суспільства чинити спротив, що значною мірою визначає «ціну перемоги» (ресурси, сили та засоби, необхідні для її досягнення) для агресора. В цьому контексті можна без перебільшення називати їх «гуманітарною зброєю».

Одна з великих проблем України до 2014 року полягала в тому, що в державі здійснювалася така собі повзуча «конверсія» цієї нашої «гуманітарної зброї». Відбувалося зниження кадрової, фінансової та інституційної спроможності національної гуманітарної (зокрема, науково-інтелектуальної) сфери, її фактичне знецінення, профанація та деградація. Власне, аналогічні процеси спостерігалися й у Воєнній організації держави.

Нині організаційно-правове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, як і безпекового сектору загалом — серед найвищих пріоритетів. Водночас питання гуманітарної безпеки як важливої та іманентної складової національної безпеки України досі належно не відображені в державних стратегічних документах. Відповідно, незадовільними залишаються і рівень бюджетного фінансування гуманітарних кластерів (освіти, науки, культури тощо), і якість державної політики в цій сфері (попри певні інституційні кроки, наприклад, створення ще в 2014 р. Міністерства інформаційної політики). В цій же площині слід шукати джерела виникнення проблем з деякими нашими європейськими сусідами й іншими закордонними партнерами (хоча, звичайно, частина з них обумовлена радше не об'єктивними факторами, а має виражені ознаки інспірації з боку третьої сили — РФ). Цілком очевидно, після трьох років війни, враховуючи її еволюціонування у бік подальшої гібридизації, таке становище є цілком неприйнятне й потребує змін. Зазначену вимогу диктують і реінтеграційні інтенції України щодо анексованих/тимчасово окупованих РФ українських територій, і необхідність виваженого й послідовного відстоювання національних інтересів держави на міжнародному рівні.

Водночас слід відзначити певну позитивну динаміку щодо розуміння важливості питань гуманітарної безпеки на суспільному та особистому рівнях. Ба більше: зусиллями української громадськості та індивідуального меценатства/волонтерства небайдужих громадян за три останніх роки реалізовано безліч блискучих проектів, які не лише завдають дошкульних ударів у відповідь агресору на гуманітарному фронті, а й сприяють реалізації національних інтересів України у світі — від патріотичних культурно-мистецьких акцій в Бахмуті, Краматорську чи Вінниці, освітньо-наукових лекторіїв у Харкові, Києві чи Дніпрі, літніх таборів у Карпатах для дітей наших бійців і дітей ВПО до встановлення в районі Авдіївки ретранслятора (з відповідним технічним і програмним забезпеченням) для українського мовлення на окуповані Росією території Донбасу; оприлюднення в Празі, Таллінні чи Йоганнесбурзі наукових/публіцистичних матеріалів, які доносять правду про Україну та нинішню російську агресію до наших закордонних партнерів. Ефективність зазначених зусиль видно навіть з аналізу російських пропагандистських джерел: якщо в 2014–15 рр. у них тотально панував тренд «України більше немає!», то в 2017 р. вже виразно чутно голоси «Як нам зупинити Україну?»[1]. Тобто страшні сни Кремля про сильну, суверенну, європейську Україну потроху стають реальністю.

Безперечно, такі приклади соціальної активності громадян гідні всілякої підтримки й наслідування. Проте суспільство (з цілком об'єктивних причин) наразі не в змозі самостійно, на громадських засадах забезпечувати масштабне охоплення

[1] Див., наприклад: Как остановить Украину? [Електронний ресурс] // Rambler. — Режим доступу : https://news.rambler.ru/articles/38012672-kak-ostanovit-ukrainu/?updated=news

й ефективне функціонування всіх важливих чинників національної безпеки (приміром, таких як фундаментальна наука). Власне, йому й не потрібно цього робити, бо це конституційний обов'язок держави, пряма функція її відповідних органів. Тому подальший прогрес у зростанні захищеності України від зовнішніх і внутрішніх загроз, її конкурентоспроможності, перетворенні її на «вітрину демократії», економічно успішну державу залежить від спільних, узгоджених і консолідованих дій влади та громадянського суспільства. Від точкових, реактивних ситуативних дій (фактично в оперативному режимі перманентного форс-мажору та критичної невизначеності, що було характерно для 2014–2015 рр.), слід переходити до дій комплексних і проактивних, на основі системного бачення та стратегічного планування.

Серед найбільш актуальних засобів гуманітарного арсеналу, які могли б сприяти досягненню вказаних цілей внутрішньої та зовнішньої політики України, слід виокремити наступні.

1. Національна ідентичність. Динамічні та мінливі реалії сучасного глобалізованого світу диктують націям нагальну вимогу: «Змінюйтесь або загинете». Це аж ніяк не слід сприймати як вимогу повністю відмовитися від своєї національної ідентичності на користь певного космополітичного конструкта — лише як потребу в її актуалізації та модернізації. У нашому випадку йдеться про утвердження такої української ідентичності, яка б відповідала нашому цивілізаційному вибору та була адекватна потребам державного будівництва й захисту національних інтересів, гармонійно поєднуючи політичні та етнокультурні, передові та традиційні, прагматичні та символічні компоненти. В цьому контексті може бути корис-

ним досвід Японії, відомої своїм поєднанням елементів соціокультурного традиціоналізму з передовими технологічними досягненнями, що дозволяє їй перебувати в авангарді науково-технічного прогресу, бути авторитетним політичним гравцем як у своєму регіоні, так і в світі.

Водночас слід застерегти від маніпуляційного використання національно-патріотичних наративів у власних партикулярних цілях. Наприклад, останнім часом деякі суб'єкти політичного процесу під прикриттям «патріотизму» та «захисту національного виробника» лобіюють абсолютно антисуспільні та відверто корупційні ініціативи (зокрема, зміни до чинного законодавства України). Такі дії завдають не тільки значної економічної шкоди, а й дискредитують українські державницькі цінності та національні символи, українську національну справу загалом, і тому не повинні толеруватися. Треба називати речі своїми іменами: облудні намагання олігархів-корупціонерів обійти систему публічних закупівель ProZorro під гаслами «Купуй українське» чи побудувати на Печерську флагшток з державним прапором за фантастичні 47 млн грн не мають нічого спільного з дійсним патріотизмом, а є звичайнісінькими спекуляціями, експлуатуванням суспільного запиту на патріотичні ініціативи.

2. Людський капітал. Національна ідентичність є безперечно необхідним, але недостатнім фундаментом для якісного державного будівництва. Патріот-невіглас внаслідок маніпуляцій ворога може перетворитися на «корисного бовдура», завдаючи державі не меншої шкоди, ніж агресор, або створюючи своїми діями умови для втілення ворожих інтенцій. Тому для перемоги в гібридній війні та подальшої національної успішності винятково важливо, щоб українські національні кадри були ще

й ерудованими, високоосвіченими, компетентними фахівцями, здатними до самостійного, аналітичного, критичного мислення. Зазначеного можна досягти через інноваційно-орієнтовану освіту та поширення наукового світогляду. Для держави це питання національного інтересу ще й тому, що людський капітал в сучасному світі є однією з найважливіших складових національного багатства. Успіхи таких держав, як КНР (наразі найбільша економіка світу), Республіка Корея, Сінгапур, вже згадана Японія, в яких освіта стала ледь не «новою національною ідею», переконливо підтверджують цей факт.

Наявність достатньої кількості високопрофесійних кадрів в умовах війни дає змогу мати «лаву запасних» на кожній відповідальній ділянці державної системи, що означає більшу стійкість цієї системи до ворожих атак проти її окремих елементів, а також інших зовнішніх і внутрішніх потрясінь. Окрім того, така меритократична стратегія — від індивідуальної конкурентоспроможності, власної мовної, соціальної, політичної, інформаційної, технологічної та культурної компетентності до конкурентоспроможності загальнонаціональної, побудови «держави професіоналів» — відповідає іманентним рисам українського національного менталітету.

Проте, як і у випадку з попереднім гуманітарним інструментом (національною ідентичністю), слід застерегти від надмірного захоплення професіоналізмом (такого собі «професіоцентризму»). Адже згадаймо, що яничари теж були професіоналами, та чи були вони корисними своєму народу? Відповідь очевидна. Вирощувати професіоналів, які будуть служити ворогу — це мазохізм і безглуздя. Тож цей чинник буде справді корисним для України лише за умови його раціонального поєднання з означеним вище.

3. Суспільні комунікації. Кожен окремий елемент суспільного організму сам собою може бути патріотичним і професійним, але без належної взаємодії з іншими такими ж елементами про жоден системний ефект не може бути й мови. Адже система — це не тільки математична сукупність елементів, а й відповідні зв'язки між ними, які створюють необхідну синергію. Недаремно на Заході соціальні якості цінуються не менше, ніж професійні.

Власне, події 2014 року в Україні є найкращою ілюстрацією цього. Тоді, в умовах фактичного колапсу багатьох державних інституцій, державної зради та переходу на бік ворога перших осіб держави й безлічі державних службовців нижчого рівня, згуртоване Майданом і зовнішньою агресією громадянське суспільство з його розвиненими вертикальними й горизонтальними зв'язками відіграло роль такої собі «резервної системи життєзабезпечення». Завдяки цьому, несподівано для багатьох, Україна змогла не просто вистояти й зберегти державну незалежність, а й дати гідну збройну відсіч підступній агресії РФ, хоча і втративши контроль над Кримом і ОРДЛО.

Саме тому ворог вживає настільки значних зусиль для поширення в українському суспільстві ентропії та атомарності, хаосу та апатії, песимізму та взаємної недовіри, для дискредитації, маргіналізації та криміналізації окремих соціальних груп (особливо патріотичного, націоналістичного спрямування, а також молоді), розширення соціальної бази радикалізму й екстремізму. Задля цього РФ залучає всі можливі засоби — від спеціальних операцій в інформаційному просторі до кривавих терористичних актів, використовуючи як майданчики для ведення гібридної війни абсолютно все: від трибун міжнародних наукових конференцій до гумористичних телевізійних

шоу[2]. І це зовсім не витвір чиєїсь параноїдальної уяви, а цілком реальна російська доктрина, відома у військово-політичних колах як «доктрина Герасимова»[3].

До речі, експорт корупції теж посідає важливе місце в стратегії РФ щодо підриву фундаменту української державності. Корумпування публічних осіб і політичних сил, забезпечення максимальної толерантності суспільства до корупційних проявів — одна з неодмінних умов успіху інтенцій «руского міра» не тільки на пострадянських теренах (де мова корупції є традиційним, цілком зрозумілим і прийнятним «ідеологічним базисом» для порозуміння олігархічних еліт), а й в ЄС та США. Тому протистояння цій «корупційній ерозії» можна назвати спільним фронтом усієї Західної цивілізації. І саме тому на особистісному рівні та в публічному дискурсі вкрай важливо всіляко підтримувати максимально суворе («zero tolerance») ставлення до всіх без винятку фактів корупції, а надто якщо корупціонери намагаються прикритися псевдопатріотичними намірами.

Тож одним з найнагальніших завдань є зміцнення суспільних зв'язків. Необхідними умовами ефективності соціальних комунікацій є підтримання сприятливого морально-психологічного клімату в суспільстві, атмосфери довіри, солідарності

[2] StratCom laughs. In search of an analytical framework [Електронний ресурс] / NATO Stratcom COE. — Режим доступу : https://www.stratcomcoe.org/download/file/fid/7890

[3] Герасимов В. Ценность науки в предвидении / Валерий Герасимов // Военно-промышленный курьер. — 2013. — № 8 (476); The Gerasimov Doctrine. It's Russia's new chaos theory of political warfare. And it's probably being used on you [Електронний ресурс] / Politico. — Режим доступу : https://www.politico.com/magazine/story/2017/09/05/gerasimov-doctrine-russia-foreign-policy-215538

та взаємодопомоги, що передбачає дотримання відповідних високих етичних і правових стандартів поведінки під час міжособистісного спілкування (концепція «від особистої порядності до національної доброчесності») та соціальної взаємодії (зокрема в комунікації посадових осіб, державних органів і органів місцевого самоврядування з громадянами). Окрім іншого, відтворення таких поведінкових патернів сприятиме подоланню штучно культивованих стереотипів щодо України та українців.

Іншим важливим аспектом в рамках цього завдання є також зміцнення каналів нашої комунікації з зовнішнім світом. Для цього критично важливим є володіння іноземними мовами (хоча б однією). Ми повинні доносити до світу, наших іноземних друзів і партнерів інформацію про історичні та актуальні події в Україні, інакше це зроблять наші вороги (звичайно, подавши її у вигідному для себе світлі).

Так само, як і щодо двох попередніх гуманітарних інструментів (національної ідентичності та людського капіталу), слід зробити певне методологічне застереження. Розвинутий комунікаційний компонент без професійного та патріотичного — це «комунікація заради комунікації», непродуктивний інформаційний «білий шум», який лише відволікатиме суспільство, маскуватиме актуальні проблеми, у жодний спосіб не сприяючи їх вирішенню, а відтак і захисту національних інтересів України.

Висновки. Якою б не була остаточна відповідь на питання щодо принципової можливості власного геополітичного проекту для України (так само і його конкретних параметрів в планетарній безпековій архітектурі), задля успішного

відстоювання своїх національних інтересів в сучасному глобалізованому світі Українська держава повинна досконало оперувати не лише військовими, а й гуманітарними (зокрема інформаційними) інструментами. Російсько-українська війна, що стає більш гібридною у методах ведення з боку держави-агресора, лише підтверджує цю аксіому. Але йдеться не просто про протидію злочинним інформаційно-психологічним диверсіям і спеціальним операціям РФ, а й про системне формування власного перспективного порядку денного в гуманітарній сфері.

На жаль, навіть після 3-х років конфлікту діяльність відповідних спеціально уповноважених державних структур у зазначеному напрямі все ще викликає запитання. Наразі активність громадянського суспільства на гуманітарному фронті часто завдає дошкульніших ударів ворогу, ніж робота деяких «професіоналів» та «слуг народу», які працюють за кошти українських платників податків. Складається враження, що дехто з високопосадовців взагалі став забувати, що триває війна з зовнішнім агресором (для якого сам лише факт міжнародно-правової суб'єктності Української держави є «прикрим тимчасовим непорозумінням»), зосередившись натомість на просуванні своїх бізнесових і партикулярних інтересів, боротьбі з політичними опонентами.

Втілення в життя головної кремлівської фобії — перетворення України на економічно успішну, конкурентоспроможну державу, «державу порядку», разюче відмінну від РФ з її «рускім міром» — вимагає узгоджених, консолідованих дій влади та громадянського суспільства. Це особливо актуально в гуманітарній сфері, яку справедливо вважають головним чинником «ментального імунітету» нації, соціально-психоло-

гічної стійкості суспільства, його готовності чинити спротив внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Раціональне використання гуманітарно-безпекових інструментів (зокрема конструювання сучасної національної ідентичності, розвиток людського капіталу та зміцнення системи суспільних комунікацій) у їхньому гармонійному поєднанні здатне створити ефект мультиплікатора, дія якого поширюється на всі сфери суспільного та державного життя, сприяючи зміцненню національної безпеки України, реалізації цілей її внутрішньої та зовнішньої політики, захисту її національних інтересів.

Сергій Здіорук
кандидат політичних наук, головний консультант
відділу гуманітарної безпеки Національного інституту
стратегічних досліджень

СЛУЖБИ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Розглядаються проблеми створення служби військових капеланів у Збройних Силах, Національній гвардії та інших військових формуваннях України в умовах війни з Росією. Показано загрози та дестабілізаційну роль Московського патріархату, в юрисдикції якого перебуває переважна більшість православних громад України. Наводяться політико-правові рекомендації щодо ефективної організації функціонування служби військових капеланів для забезпечення духовно-гуманітарного й патріотичного виховання та морально-бойової й психологічної підготовки українських воїнів.

Історія вітчизняної військової охорони від козацьких до сучасних часів зберегла для нас досвід духовно-гуманітарного виховання в українських воїнів мужності, хоробрості, лицарства, дисциплінованості, витривалості й, природно, безумовної відданості Батьківщині[1]. Цей досвід, перевірений багато-

[1] Див. детальніше: Здіорук С. І. Служба військових капеланів у Воєнній організації Української Держави: необхідність, можливості та перспективи. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kapelany-3aa20.pdf

віковою боротьбою, набув логічного продовження як у XX столітті, в добу змагань за свободу України, так і в новітній період після відновлення її незалежності.

Російська агресія актуалізувала невідкладне реформування Збройних Сил та інших військових формувань України. Їхня модернізація потребує не лише структурних змін військового управління, застосування стандартів НАТО в переозброєнні, але й *створення нових умов для духовно-гуманітарної та морально-психологічної підготовки військовослужбовців*. Особливістю цього процесу є те, що серед особового складу українських збройних формувань значно збільшилась кількість віруючих військовослужбовців, що породило необхідність подальшого вдосконалення системної роботи з особовим складом та пошуку ефективних форм і методів для його підготовки до виконання службово-бойових завдань. В умовах війни з Росією виникла також потреба в специфічній діяльності щодо *мінімізації бойових психічних травм серед учасників АТО*.

На сучасному етапі розвитку Воєнної організації України з'явилися реальні можливості для впровадження *служби військових капеланів* з урахуванням як досвіду армій країн-членів НАТО[2], так і практики військово-виховної роботи у Збройних Силах, Національній гвардії, Прикордонних військах та інших військових формуваннях України під час збройного захисту державотворення[3]. На жаль, *впровадження*

[2] Див. докладніше: Здіорук С. І. Служба військових капеланів: досвід функціонування в іноземних збройних силах. — Стратегічні пріоритети — 2009. — № 1 (10). — С. 236–245.

[3] Слово Президента під час молитви капеланів-учасників АТО за мир та перемогу, 09.05.2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua/news/slovo-prezidenta-pid-chas-molitvi-kapelanivuchasnikiv-ato-za-37081

військово-капеланської служби не врегульоване відповідними законами України. Нині основним документом, що легалізує службу військових капеланів, є лише Розпорядження Кабінету Міністрів України[4]. Цього катастрофічно недостатньо, що створює додаткові небезпеки на шляху реалізації необхідної системи морально-бойового забезпечення українських військ засобами військово-капеланської служби.

Констатуючи певний поступ у практичній взаємодії військових формувань та релігійних організацій, не можна оминути низку загрозливих тенденцій. Зокрема, як показує аналіз діяльності церков, вони не сприяють зміцненню толерантності та співпраці внаслідок конфліктів поміж собою. *Особливо вирізняється деструктивна антиукраїнська діяльність Московського патріархату,* як безпосередньо, так і використовуючи розгалужену мережу УПЦ (МП). І це не випадково, адже саме Московський патріархат є ідеологічним та організаційним осердям проекту «рускій мір»[5].

До того ж УПЦ (МП) юридично та адміністративно-організаційно підпорядковується Московській патріархії, а це означає, що згідно зі статутом Російської православної церкви[6] (невіддільною частиною якої вона є) та власним стату-

[4] Розпорядження Кабінету Міністрів України № 677-р від 2 липня 2014 р. «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/677–2014-%D1%80

[5] Україна та проект «руского міра». Аналітична доповідь. 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1594/

[6] Устав Русской Православной Церкви ресурс]. — Режим доступу: http://www.patriarchia.ru/db/document/133114/

том, УПЦ (МП)[7] виконує всі настанови й розпорядження саме Москви. Яскравим прикладом цього є *колабораціоністська діяльність УПЦ (МП) в анексованому Криму та в окупованих районах Донецької й Луганської областей,* а також сепаратистські дії єпископів і священиків цієї церкви — від паплюження української влади[8] та зриву мобілізації у війська[9] до прямої збройної участі в терористичних актах (що вже було проаналізовано у відповідних аналітичних матеріалах НІСД)[10].

Відвертою для всієї світової спільноти ілюстрацією васальної відданості УПЦ (МП) Москві стали абсурдні й алогічні заклики до «непотрібності автокефалії» у відповідь на звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія Президента України й Верховної Ради України щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні[11].

7 Статут про управління Української Православної Церкви. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://orthodox.org.ua/page/statut-upts

8 Єпископ з УПЦ (МП) назвав владу України «сатанинською» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/57682/

9 Єпископ УПЦ (МП) Лонгин (Жар) зриває мобілізацію на Буковині. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/58911/

10 Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. — К. : НІСД, 2015. — С. 277.

11 Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1422–19?nreg=1422–19&find=1&text=&x=2&y=6

Подібні діяння УПЦ (МП), вочевидь, зумовлені ще й тим, що власне сама *РПЦ має підписані угоди з Міністерством оборони РФ, МВС РФ, ФСБ, Федеральною прикордонною службою, ФАПСІ, Головним управлінням козачих військ при Президентові РФ, Міністерством освіти РФ та іншими державними установами Росії*[12]*, що зобов'язує її працювати на захист інтересів держави-агресора.*

У світлі означеного стає зрозуміло, які цінності прищеплюватимуть українським воїнам капелани московського підпорядкування. Отже, *головна загроза національній єдності, демократичним реформам та, зрештою, національній безпеці України виникає з боку структур УПЦ (МП),* котрі наскрізь нашпиговані агентами Росії, як це було до Революції Гідності у ЗС, МВС, СБУ, та власне у всій системі державно-політичного управління України. Окрім того, треба враховувати, що, наприклад, ті ж *військові капелани безпосередньо або опосередковано через підопічних військовослужбовців матимуть доступ до військових і державних таємниць, до стратегічних і оперативно-тактичних планів воєнного командування* тощо. Неважко спрогнозувати, кому вони про них доповідатимуть. І це зовсім не перебільшення. Варто лише згадати, що головою синодального відділу УПЦ (МП) із взаємодії зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України

[12] Соглашения РПЦ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://libelli.ru/athe_act/aggreem.htm; Договор «О сотрудничестве Министерства образования Российской Федерации и Московской патриархии Русской Православной Церкви» г. Москва, 2 августа 1999 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://humanism.al.ru/ru/articles.phtml?num=000019; РПЦ ФСБ МП. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://retrans.in.ua/%D1%80%D0%BF%D1%86-%D1%84%D1%81%D0%B1-%D0%BC%D0%BF/

є митрополит Августин (Маркевич), котрий на Всесвітньому російському народному соборі в Москві закликав: «Мы ждем шагов со стороны России — как отряд, который ждет команды броситься в бой. Я как представитель Украинской православной церкви убежден, что неопределенность засасывает. Наступило время действовать решительно и называть все вещи своими именами... Мы устали, нас единственное, что вдохновляет, это то, что мы верим еще в Россию. Если Господь вас выправит — вырулим и мы»[13].

Все це значною мірою впливає не лише на стан духовно-ціннісних орієнтацій українських військовослужбовців, а й буквально *підриває їхню боєздатність*. Добре відомо, що наявність військово-релігійних служб у багатьох країнах і характер виконуваних ними завдань обумовлює те, що вони займаються не тільки задоволенням релігійних потреб, але й уведені в систему ідеологічно-психологічного впливу на весь особовий склад, незалежно від світоглядної орієнтації кожного. *Релігійне виховання є складовою системи бойової та морально-психологічної підготовки військовослужбовців та підпорядковане основному завданню — підтриманню високого духовно-патріотичного й бойового потенціалу військ*. Це винятково важливо для України нині на шляху адаптації до стандартів НАТО. Капеланські служби мають показати нове розуміння ролі та місця армії в демократичній державі, а військовику дати розуміння того, що невіддільними рисами військового професіонала є національна самосвідомість, патріотизм, висока моральність, основана на ґрунті історії, традицій та культури українського народу.

[13] Россия является последней опорой для украинского православия — иерарх Украинской церкви. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=10586

Науковий аналіз гуманітарно-виховної роботи з віруючими військовослужбовцями дає нам можливість виокремити основні напрями цього процесу:

а) співпрацю з релігійними організаціями різних віросповідань;

б) організацію взаємодії з релігійними організаціями, які займають конструктивну позицію;

в) духовно-гуманітарну просвіту військовослужбовців;

г) морально-психологічне виховання військовослужбовців;

д) виконання душпастирями специфічних обов'язків військового капелана.

Збройні Сили та інші військові формування України — це частина нашого суспільства, і всі процеси, які відбуваються в ньому, безпосередньо впливають на бойовий і морально-психологічний стан військовослужбовців. На жаль, військо поповнюється людьми, значна частина яких увібрала в себе негативні риси сучасного суспільства, тому потрібна постійна дієва системна робота з особовим складом, що забезпечить виконання службово-бойових завдань.

Демократизація українського суспільства дасть змогу проводити організацію взаємодії органів виховної роботи армійських, Національної гвардії та Прикордонних військ України з релігійними організаціями шляхом використання різних варіантів нештатного духовно-релігійного обслуговування віруючих військовослужбовців. Такий досвід вже напрацьовано зокрема з Українською Православною Церквою Київського Патріархату, Українською Греко-Католицькою Церквою, Українською Автокефальною Православною Церквою та Українською Православною Церквою (Московського Патріархату). Але *розв'язати поточні проблеми співпраці Воєн-*

ної організації України з українськими церквами, а тим паче забезпечити сталі партнерські відносини на довготривалу перспективу можна лише з ухваленням Закону України «Про службу військових капеланів» та відповідних змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», що надійно зміцнить правові засади співпраці Української Держави і Українських Церков на ниві духовної опіки військовослужбовців.

Аналіз взаємин держави і військових формувань з релігійними організаціями показує, що процес задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців шляхом запровадження служби військових капеланів є складним і суперечливим. У сучасних умовах необхідно шукати різні підходи до формування у військовослужбовців національної самосвідомості, патріотизму та засвоєння загальнолюдських демократичних цінностей, *ставлячи завдання безумовного забезпечення прав віруючих військовослужбовців, одночасно не ослаблюючи боєготовності військ.*

Висновки

1. Серед православних церков, котрі діють в Україні, винятковим *джерелом загрози національним інтересам та національній безпеці держави виступає УПЦ (МП).* Оскільки, як переконують українські реалії та невідворотні факти, саме середовище УПЦ (МП) вирізняється здатністю культивувати сепаратистські настрої та продукувати конфліктогенну атмосферу в українському суспільстві.

2. Найчисельніша православна інституція України — УПЦ (МП) — є структурною частиною Російської православної церкви та *потужним інструментом для забезпечення реаліза-*

ції політики та ідеології «руского міра» на теренах України. Попри останні маскувальні дії московського патріархату щодо УПЦ (МП) на архієрейському соборі РПЦ (29.11–02.12.2017 р.), УПЦ (МП) залишається ще більше підпорядкованою Москві[14].

3. Одним з основних підходів до побудови сучасної національної Армії в Україні є *концепт раціонального партнерства* як у внутрішній, так і в зовнішній оборонній політиці Української Держави. *Гуманітарний аспект національної безпеки нашої держави для ефективної підготовки особового складу ЗС вимагає практичного використання служби військових капеланів.* Адже суспільно-політична практика довела його дієздатність і ефективність.

4. В умовах війни з Росією військові капелани вже посіли специфічне місце у військових формуваннях України, *опікуючись військовослужбовцям на фронті та допомагаючи мінімізувати бойові психічні травми в учасників АТО.*

5. Оскільки у чинному законодавстві *на сьогодні не встановлено правових механізмів* виконання обов'язків держави стосовно задоволення потреб військовослужбовців, пов'язаних з їхніми релігійними віруваннями, *Україна зобов'язана провести зміни законодавства, котрі регулюють сферу військового-капеланської служби.*

6. Встановлення партнерських взаємин між релігійними організаціями і Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України має відбуватися з *урахуванням особливостей військової служби при суворому*

[14] В Устав Русской Православной Церкви внесены изменения, касающиеся Украинской Православной Церкви [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.patriarchia.ru/db/text/5074448.html

дотриманні безпеки та правопорядку, збереженні здоров'я військовослужбовців.

7. Виходячи з вимоги ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», де визначено, що встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання або релігійної організації стосовно іншої не допускається, *релігійні основи мають бути виключені з регламентації службово-бойової і навчальної діяльності з'єднань та частин.* Релігійні переконання військовослужбовців також *не повинні впливати на визначення розпорядку дня в підрозділі, порядок і черговість несення військової служби.*

Політико-правові рекомендації

Інститут військових капеланів є виправданим лише за умови виконання ним усього комплексу морально-психологічного забезпечення та духовно-гуманітарного виховання особового складу військ. Адже їхня діяльність та релігійна опіка мають стати складовою системи морально-бойової та психологічної підготовки військовослужбовців і *бути підпорядкованим головному завданню — підтриманню високої боєздатності, міцного патріотичного й духовно-морального потенціалу військ Збройних Сил та інших військових формувань України.*

У цьому контексті доцільними будуть такі заходи.

1. Для правового забезпечення організації служби військових капеланів у Воєнній організації України Міністерству оборони України та Міністерству культури України разом з іншими зацікавленими відомствами необхідно розробити, а Верховній Раді України ухвалити Закон України «Про службу військових капеланів» та відповідні зміни до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

2. Верховній Раді України ухвалити проект Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації"» (реєстраційний № 4128), де в лаконічній формі конкретизовано деякі аспекти щодо зміни підлеглості релігійних громад у юридично-канонічних і організаційних питаннях, що є необхідним для повного та всебічного забезпечення прав громадян на свободу совісті та віросповідання, як це передбачено ст. 35 Конституції України.

3. Верховній Раді України ухвалити законопроект про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (реєстраційний № 1244) щодо назв організацій, керівні центри яких перебувають за межами України. У разі ухвалення нормативно-правовий акт зобов'яже УПЦ (МП) здійснити перереєстрацію та відобразити у своїй назві власну залежність від РПЦ, що покладе край введенню в оману мільйонів віруючих українців та нормалізує відносини між православними церквами в Україні.

4. Верховній Раді України шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» запровадити в Україні систему конкордатів, тобто забезпечити організацію взаємин між державою і релігійними організаціями укладенням двосторонніх договорів. Такий механізм відповідає практиці багатьох країн Європи та створить умови для прозорої партнерської співпраці між суб'єктами договорів, дотримання сторонами відповідних зобов'язань, спонукатиме релігійні організації діяти відповідально, на паритетних засадах і на благо всієї нації.

5. Міністерству оборони, командуванню Національної гвардії, Адміністрації Державної прикордонної служби України на посаду військових капеланів залучати представників

лише тих конфесій, керівні центри яких офіційно зареєстровані в державному органі України зі статусом Помісної Церкви згідно зі ст. 9, 12, 14, 30 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» і котрі реально працюють на зміцнення військово-патріотичного духу та морального здоров'я українських військовослужбовців України.

Добре, щоб військовими капеланами були особи, які пройшли як мінімум строкову військову службу та мають працездатний для військової служби вік. Кількість військових капеланів тих чи інших конфесій потрібно визначати, виходячи з конкретної наявності віруючих військовослужбовців, представників тієї чи іншої конфесії.

6. Міністерству оборони, командуванню Національної гвардії, Адміністрації Державної прикордонної служби України парафіяльних священиків чи місцевих пасторів, яких релігійні організації рекомендують до капеланської служби у військових формуваннях, *необхідно підготувати за спеціальними програмами* (перелік дисциплін наведено нижче у *Додатку*), і *тільки після того їх можна буде атестувати для допуску до служби військовими капеланами у Збройних Силах та інших військових формуваннях України.*

Доповнити плани гуманітарної підготовки офіцерського складу вивченням академічного релігієзнавства, основ віровчення конфесій України та державно-церковних відносин в Україні та світі, а солдатсько-сержантського складу — історії релігії в Україні та основ державно-церковних відносин, а також правових гарантій забезпечення свободи совісті громадян і свободи віросповідань в Україні.

7. Становлення служби військових капеланів у Воєнній організації України належить здійснити в два етапи:

а) організація служби військових капеланів у Збройних Силах, Національній гвардії та інших військових формуваннях України за допомогою наявних в українських церквах цивільних священиків чи пастирів, а також перепідготовка їх за спеціальними програмами. Водночас підготовка змін для вдосконалення в цій галузі українського законодавства, що подані вище.

б) реальне, на практиці конституційно-правове забезпечення запровадження служби військових капеланів у Воєнній організації України, максимально уніфіковане за кращими стандартами армій країн-членів НАТО.

Таким способом *у середньостроковій перспективі* синхронно зі вступом України до НАТО і Європейського Союзу Збройні Сили, а відтак і вся Воєнна організація України, практично запровадять службу військових капеланів при належному законодавстві.

Анастасія Сичова
кандидат політичних наук, аналітичний журнал Chekpoint

ГЕОПОЛІТИЧНІ КОДИ УКРАЇНИ: «ГРА» У СОЮЗНИКІВ І ВОРОГІВ

Геополітика завжди займала чільне місце у державних стратегіях сильних світу сього нарівні з економічною та соціальною складовими. Низці глобальних гравців вже вдалося гучно заявити про своє місце на світовій геополітичній карті або принаймні про найближчі плани на майбутнє. Йдеться про ЄС, США, країни Азії. Україна ж, незважаючи на винятково важливу, навіть унікальну позицію на євразійському континенті, поки що не може похвалитися відповідними успіхами або навіть затятістю стосовно означеного вектора. Наш запал потроху згасає, починаючи з 2014 р., коли після Революції гідності українська влада гордовито проголосила зовнішньополітичний курс на Європу.

Тотожного напрямку свого часу радили дотримуватися й численні українські науковці. Так, М. Драгоманов, орієнтуючись на своєрідний «поміркований європеїзм», наполягав на необхідності зв'язків України із Західною Європою як джерелом прогресу, на відміну від російського сусіда. М. Грушевський також рекомендував українцям вчитися в Німеччини, Швейцарії, Швеції, Франції, Англії та Італії. На підтвердження власних

слів чимало вчених[1] звертали увагу на близькість української та європейської психокультур. Європейські спостерігачі також доводять, що наявність інституції приватної власності, архетипи індивідуалізму, консерватизму та демократизму, а також схожість типів політичної культури зумовлюють європейську ідентичність української нації.

Проте євроінтеграція поступово перетворюється з пріоритетного напряму української зовнішньої політики на другорядний. Серед причин варто згадати фактично незмінне ставлення країн-членів ЄС до місця України у Європі, прагнення до «геополітичного компромісу» з Москвою за рахунок нашої держави (що наочно продемонстрували Мінські угоди), неспроможність сучасної системи європейської безпеки захистити потенційного ділового партнера проти російської агресії через небажання застосувати силові методи впливу. Та й сам вступ до Євросоюзу вже не виглядає надто принадним. Адже ЄС бракує єдиної геополітичної стратегії розвитку, що призводить до ситуативного реагування на виклики часу, як і військової потужності для відстоювання власних інтересів на глобальному рівні та елементарної згоди у вирішенні спільних проблем (міграція, економічна криза). Подібна розгалуженість здатна спровокувати найближчим часом ланцюгову реакцію розпаду, започатковану виходом Великобританії за результатами Brexit.

Тож повномасштабна інтеграція України до складу єдиної наддержави на сьогодні не є абсолютно правильним варіантом її державно-політичного розвитку. Оптимальним форма-

[1] Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): [монографія]/ О. Донченко, Ю. Романенко. — К.: Либідь, 2001. — С. 8.

том взаємин з ЄС видається режим партнерства, здатного забезпечити торговельні пільги, вільне пересування населення, потік інвестицій, реалізацію вигідних для обох сторін економічних або інфраструктурних проектів.

Сьогодення вимагає нових форм міжнародних об'єднань, зокрема й колективної безпеки. Україна має і реальну можливість, і нагальну потребу в самостійному, позбавленому поточної політичної кон'юнктури визначенні своїх природних місця й ролі серед світового співтовариства. Принципами такого самовизначення мають стати самодостатність, безумовний пріоритет національних інтересів, незалежність від інших країн, високі цивілізаційні стандарти, ініціативність у розвитку партнерства на основі реальної рівноправності та взаємних вигод. Тобто геополітичний вибір української держави зводиться або до приєднання до одного з уже існуючих блоків, або до створення власної регіональної сили на базі економічного та військово-політичного союзу.

Кілька слів про тренди

Перш ніж вишукувати варіанти, сфокусуємо увагу на спостереженні М. Пен[2], що наприкінці XX ст. на світовій арені переважають не стільки окремі національні держави, скільки їхні групи. Зазначена тенденція обумовлена, по-перше, вкрай нерівномірним розподілом по поверхні нашої планети економічної активності. Навіть у провідних країнах є величезні території, практично не залучені до глобалізаційного процесу (наприклад, північна частина Швеції або великі землеробські райони південної Італії, Іспанії і США). По-друге, поступовою

[2] Пенн М. Микротенденции: маленькие изменения, приводящие к большим переменам / Перев. с англ. А. Савинова. — М.: АСТ, 2009. — С. 205.

«деглобалізацією» багатьох промислових районів внаслідок колапсу низки економічних галузей (наприклад, Шеффілд, який на початку XX ст. мав славу найбільшого світового центру сталеливарної індустрії, або Детройт — колишня столиця світового автомобілебудування).

Цей тренд не оминув і європейський геополітичний ландшафт, позначений регіоналізацією економіки за чотирма групами. Зокрема, Вишеградська (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина); країни Балтії; держави Балканського півострова (Румунія, Болгарія, Албанія, колишня Югославія) та СНД. Перші дві, на відміну від двох останніх, відрізняються наполегливістю у переході до ринкових реформ, фінансовою і валютною платоспроможністю та інтенсивною приватизацією.

Тож на міжнародній арені — залежно від обраних критеріїв — відбувається активне формування компактних «центрів впливу» з відносно тотожною структурою. Сучасні глобалісти[3] називають такі зони передового розвитку «воротами у глобальний світ». Сильні держави прагнуть створювати нові або ж трансформувати вже існуючі транснаціональні та наддержавні мережі глобального масштабу з метою вплинути на переформатування світової спільноти в цілому та окремих її частин.

Найбільші «ворота» розташовані в трьох ключових, з геоекономічної точки зору, регіонах: Північній Америці, Європі та Східній Азії. У Північній Америці «воротами» є осі Нью-Йорк–Бостон і Сан-Франциско–Лос-Анджелес. В Європі — Лондон, Франкфурт, частково Париж, а також Роттердам–Амстердам і Мілан–Венеція[4].

[3] Андерссон Д., Андерссон А., Гольдберг М. Ворота в глобальную экономику. — М.: Фазис, 2001. — С. 14.

[4] Там само. — С. 77.

Наявність у держави власних «воріт у глобальний світ» дає можливість її політичним, економічним, науково-освітнім і культурним елітам увійти до закритого клубу обраних, які беруть участь у прийнятті ключових рішень на глобальному рівні. Їх відсутність означає перетворення національного суверенітету на фікцію. «Підпадання» під вплив «чужих воріт» може мати серйозні наслідки. По-перше, прямо пропорційна залежність економічного процвітання від природних ресурсів, що остаточно й безповоротно закріпить за Україною статус «глобального сировинного придатка». По-друге, втрата висококваліфікованих наукових кадрів. По-третє, Україна буде остаточно «розірвана» на дві нерівні частини: західна територія тяжітиме до європейських воріт, а східна — до Росії.

Балто-Чорноморський альянс як український аналог «воріт у глобальний світ»

Чимало українських політичних і громадських діячів замислювалися над геополітичним майбутнім України. Так, Ю. Бачинський, М. Міхновський[5] та С. Рудницький[6] розробляли Балто-Чорноморську геополітичну концепцію. За часів УНР видатний український історик М. Грушевський підтримав ідею попередників щодо створення регіонального альянсу у своїй роботі «Орієнтація чорноморська»[7]. Ю. Липа, один з ідеологів українського націоналізму, продовжив роз-

[5] Дністрянський М. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології / М. С. Дністрянський. — Львів.: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — С. 27.

[6] Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України / С. Л. Рудницький. — Львів.: Світ, 1994. — С. 240.

[7] Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. С. Грушевський. — К.: Знання, 1991. — С. 151.

робку геополітичної «Чорноморської доктрини», де звернув увагу на «історичну спільність народів, що населяють узбережжя Балтійського і Чорного морів»[8]. Така співпраця, на думку науковця, мала призвести «до створення Балто-Чорноморської федерації у складі України, Польщі, Литви та Білорусі»[9].

На думку експертів[10], Україна могла б стати одним із локомотивів майбутнього геополітичного об'єднання. Якби в найближчих 2–3 роки Польща, Литва, Білорусь і Україна сформували ядро БЧС, то через 10–15 років нове геополітичне утворення за своїм економічним і військовим потенціалом вийшло б на рівень Німеччини, Великої Британії і Франції разом узятих. Важко оцінити достовірність означеного очікування, оскільки неможливо спрогнозувати успішність та строки протікання реформ, задуманих українським політикумом. Останній і досі залишається у незмінному статусі «непередбачуваних особистостей».

Проте якщо два роки тому Польща ще серйозно сприймала згаданий проект, то на теперішній час її ставлення серйозно змінилося. Через політичну та економічну слабкість потенційних учасників цього конгломерату у Варшаві вирішили переформатувати спілку. Тож, у 2015 р. Балто-Чорноморська ініціатива набула нового звучання. Польський президент А. Дуда неодноразово заявляв про намір створити новітній «партнерський альянс держав»[11] від Балтійського до Чорного

[8] Липа Ю. Призначення України / Ю. І. Липа. — Львів.: Світ, 1992. – С. 121.

[9] Липа Ю. Призначення України / Ю. І. Липа. — Львів.: Світ, 1992. – С. 210.

[10] Волович А. Балтийско-Черноморский Союз: перспективы реализации (часть 1). — Режим доступа: http://bintel.com.ua/ru/article/volodich-balto/

[11] Там само.

та Адріатичного морів, відомий під назвою «Міжмор'я». Фактично поляки повернулися до вектора, започаткованого ще на початку XX ст. Ю. Пілсудським. Тогочасний геополітичний проект розглядав можливість «створення конфедеративної держави, яка включала би Польщу, Україну, Білорусь, Литву, Латвію, Естонію, Молдову, Угорщину, Румунію, Югославію, Чехословаччину, можливо, Фінляндію»[12].

По суті, ми маємо справу з польським варіантом Балто-Чорноморського альянсу. Проте навряд чи він стоїть на захисті національних інтересів України, оскільки нам відвели другорядну роль через економічну слабкість порівняно з іншими європейськими країнами. Українцям нема що запропонувати, хіба що успіхи в інтелектуально-інформаційному просторі та набутий військовий досвід у війні з РФ. Крім того, на відміну від БЧС, «Міжмор'я» не передбачає залучення країн Скандинавії, Балкан і Кавказу, без інтеграції яких українська вигода в економічному, торговому й транзитному контекстах значно зменшується. Також цей проект не можна розглядати як версію нового військово-політичного блоку, адже Польща й країни Балтії є членами НАТО, котрим забороняється паралельно вступати в інші військові альянси.

Позиція ФРН, ЄС загалом і Росії також може стати на заваді об'єднання країн Центрально-Східної Європи у єдиний союз. Оскільки ідея подібної співпраці висуває на перший план проблему перетворення їх на самостійних геополітичних суб'єктів, політика яких може відрізнятися від бачення Москви, Берліна та Євросоюзу в цілому. Чехія та Словаччина

[12] Дністрянський М. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології / М. С. Дністрянський. — Львів.: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — С. 45.

не ризикнуть йти на відкриту конфронтацію ні з РФ, ні з Німеччиною. Білорусь взагалі дотримується нейтральності, нібито підтримуючи Україну, але при цьому не відриваючись від Росії. Загалом, слабким місцем більшості концепцій створення подібного регіонального блоку видається охоплення надто великої кількості країн з різними векторами геополітичного тяжіння, що негативно впливає на стабільність цього гіпотетичного проекту.

Проект Балто-Чорноморської ініціативи може бути позитивно сприйнятий у США, Канаді та Великобританії, зацікавлених у появі альтернативної сили на європейському просторі як противаги Росії та Німеччині. Американський політолог З. Бжезінський[13] доводив, що БЧС цікавий для Америки як пояс, що зачиняє РФ з її експансіоністськими намірами в Азії та Європі. І тут українське питання займає центральне місце, оскільки в обхід нашої держави такий союз неможливий. Звісно, ми маємо розуміти, що подібний Intermarium розглядається США як можливість плідно використати своїх східноєвропейських союзників для зміцнення власної позиції в Європі. Але якщо партнерство обіцяє бути реципрокним, варто серйозно замислитися щодо залучення американської допомоги.

[13] Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза світової влади / Перекл. з англійської Г. Лелів. — Львів.: Літопис, 2012. — 168 с.

Ресурси України в геополітичному контексті

Перефразовуючи позицію Д. та О. Андерсонів[14], територія, яка претендує на роль «воріт у глобальний світ», має являти собою потужну комбінацію з транспортних вузлів, фінансових ресурсів, посередницьких послуг, системи освіти та інформаційних центрів з адекватною інфраструктурою зв'язку, виробництва в глобальному масштабі інноваційних технологій і образів (PR, шоу-бізнес, кіноіндустрія, телемовлення, висока й вулична мода, видавництва). Що з перерахованого має Україна?

Наша держава володіє численними природними ресурсами: вугіллям, залізною рудою, марганцем, нікелем тощо. Адміністрація енергетичної інформації США[15] підрахувала, що резерв запасів сланцевого газу на українській території складає 1,75% світових. За результатами дослідження компанії IHS CERA[16], в українських надрах зосереджено 11,5 трильйона кубометрів газу. Проблема полягає у відсутності належних інвестицій у розробку копалин, бо український політикум воліє підтримувати аж ніяк не вітчизняного виробника.

На пострадянському просторі наша держава перебуває на другому місці за чисельністю населення, рівнем ВВП і науково-технічним потенціалом. Ми все ще залишаємося серед

[14] Андерссон Д., Андерссон А., Гольдберг М. Ворота в глобальную экономику. — М.: Фазис, 2001. — 347 с.

[15] U. S. Energy Information Administration Summary of Natural Gas in Europe, 2017. — Online at: https://www.eia.gov/naturalgas/monthly/

[16] IHS CERA Report Украина может полностью обеспечить себя газом, если привлечь частные инвестиции. — Режим доступа: https://economics.unian.net/energetics/596766-ukraina-mojet-polnostyu-obespechit-sebya-gazom-esli-privlech-chastnyie-investitsii-ihs-cera.html

найбільш освічених націй планети. Проте у переліку країн, які інвестують великі суми у наукові дослідження, рейтинг традиційно очолює Японія (3,6% ВВП), далі — Ізраїль (4,1%), Південна Корея (4,3%), Австрія, Німеччина і Швейцарія (по 3%). Українська частка складає лише 0,6% ВВП[17], тобто наша держава взагалі відсутня на мапі інноваційного майбутнього.

В індексі свободи преси18 Україна опинилася на 129 місці серед 180 країн. Серед причин таких низьких показників фігурують залежність українських медіа від великого олігархічного капіталу й недолугість вітчизняного законодавства щодо інформаційної політики. У минулому були спроби створити незалежне громадське телемовлення, але поки що воно перебуває на проектній стадії.

Щодо посередницьких послуг, то, за версією експертів Всесвітнього економічного форуму, у 2017 р. Україна посіла аж 88 місце за туристичною привабливістю: 98 місце — за екологічний стан, 79 місце — за авіаційну інфраструктуру, 81 місце — за порт, 71 місце — за туристичний сервіс. Київ же увійшов до топ-10 найгірших для життя міст світу разом із сирійським Дамаском та Алжиром[19].

Незважаючи на те, що українська держава тримає першість з експорту зернових, соняшникової олії, цукру, за оцінками Doing Business, Legatum Prosperity Index, Україна так і не змогла суттєво покращити свої позиції в економічних рейтингах. Справа в тому, що серед світових гравців попит на сировину

[17] Глобальні економічні тренди та Україна без майбутнього. — Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/publications/2017/07/17/627005/

[18] 2017 World Press Freedom Index. — Online at: https://rsf.org/en/ranking

[19] The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. — Online at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf

стрімко падає, тож і прибутки від експорту аграрної продукції зменшуються. У структурі ВВП країн ЄС сільське господарство вже становить не більше 3%, тоді як в Україні — 11%[20] і є головним джерелом валюти.

Досвід європейських країн наочно демонструє неможливість покращення економічного стану держави виключно за рахунок агросектору, пріоритетний розвиток якого, навпаки, консервує відсталість вітчизняного ринку. Безрадісне майбутнє підтверджують статистичні дані, за якими на сьогоднішній день власність середнього американця дорівнює 345 тис. доларів, тоді як українець може протиставити лише 1 250 доларів. Прибутки міжнародних корпорацій у декілька разів перевищують бюджет України. Наприклад, компанії Apple у 2016 р. вдалося заробили 216 млрд. дол.[21], що перевищує досягнення української економіки у вісім разів. Тож Україні життєво необхідно перейти від сировинної моделі до виробництва нанотехнологій та іншої високоприбуткової, бажано інтелектуальної, продукції.

За оцінками міжнародних експертів[22], Україна посідає перше місце в Європі за коефіцієнтом транзитності завдяки вигідній географії та достатньо розвинутій системі наземних і водних шляхів сполучення. Як частина Балто-Чорноморського альянсу Україна протягом найближчих років може стати ключовою ланкою трансрегіонального співробітництва

[20] Глобальні економічні тренди та Україна без майбутнього. — Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/publications/2017/07/17/627005/

[21] Глобальні економічні тренди та Україна без майбутнього. — Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/publications/2017/07/17/627005/

[22] The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. — Online at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf

між країнами Європи, Кавказу, Центральної Азії та Близького Сходу. Так, залізничне сполучення «Вікінг» за маршрутом Іллічівськ-Клайпеда може поєднати український, литовський та білоруський напрямки з Близьким Сходом.

Перспективною постає реалізація латвійської ініціативи відновлення найкоротшого водного шляху Даугава-Дніпро та залізничного сполучення Лібава–Ромни, як і проект запуску «шовкового шляху» за маршрутом Балтійське море — Польща — Україна — Чорне море — Кавказ — Центральна Азія — Китай — Жовте море. Проте якщо до 2013 р. Україна ще фігурувала на мапах можливих шляхів для транзиту китайських товарів, то за останні роки стало зрозуміло, що вантажопотоки до в/з Піднебесної остаточно відійшли на північ. Наразі основний маршрут контейнерних поїздів із Китаю до Європи і назад проходить через Казахстан, Росію, Білорусь, Польщу, Німеччину.

У перспективі серйозною загрозою для України може стати так званий Центральний маршрут Євразійського сухопутного моста. Він пройде з Китаю в Європу через Казахстан, Узбекистан, Туркменістан, Іран, Азербайджан, Грузію і Туреччину. Зазначений маршрут має всі шанси відтягнути частину вантажопотоку, який зараз йде так званим «традиційним маршрутом». Серйозною підмогою цьому коридору слугує наявність єдиного стандарту залізничної колії в Ірані, Туреччині та більшості країн ЄС.

Не забуваймо і про проект «Міжмор'я». Транспортники Польщі все частіше схиляються до думки, що йдеться про транспортний коридор між Балтійським і Адріатичним, а не Чорним морями. Підтвердженням тому слугує низка ініціатив. Наприклад, ще в 2011 р. естонська компанія Baltic Rail

запустила контейнерний потяг Катовіце–Відень–Грац–Копер. У результаті порти Балтики і Адріатики отримали зручне вантажне залізничне сполучення. Як саме цей маршрут може нашкодити Україні? Якщо порівняти відстань між Катовіце і Копером, а також між Катовіце і Одесою, то до словенського порту з південної частини Польщі на 500 км ближче. Копер і чорноморські порти України є конкурентами відносно перевезення вантажів у країни Східного Середземномор'я, Близького і Далекого Сходу.

Але у польського коридору є дві переваги: він знаходиться в межах ЄС і не вимагає перевантаження з широкої на європейську колію. Також цей шлях може стати викликом для українських контейнерних поїздів Viking і ZUBR, що курсують між портами Чорного і Балтійського морів. Тож Україні варто активніше використовувати власний транзитний потенціал та співпрацювати з сусідами, хоча б для початку, у плані заміщення російської продукції.

Новий імпульс можуть отримати трансдержавні енергетичні проекти. Ще на початку 1990-х рр. виникла ідея створення на базі українського трубопроводу Євро-Азійського нафтотранспортного коридору (ЄАНТК). Проте через дії російської влади, яка фактично блокує появу конкурентної каспійської нафти на європейському ринку, проект нафтопроводу «Одеса–Броди–Плоцьк–Гданськ» так і не був до кінця реалізований. Зняття санкцій з Ірану у 2015 р. надає змогу повернутися до ідеї будівництва трансконтинентального газопроводу «Іран–Європа» через територію України. Слід згадати і про проект приєднання української ГТС до європейського газового коридору «Північ–Південь», що відкриє доступ Україні до європейського газового ринку.

Варто зауважити, що зона «воріт» — це місце зіткнення безлічі національних економік, і діючі там актори опиняються в подвійному інституціональному полі та змушені підкорятися не тільки нормам, встановленим на території «воріт», але і правилам власної «метрополії». Крім того, оскільки швидкість економічних, соціально-політичних та інтелектуальних трансформацій в зоні «воріт» зазвичай дуже велика, інститути часто просто не встигають закріплювати вироблені в результаті мережевої взаємодії неформальні практики.

Безсумнівно, як формування, так і входження до складу міжкраїнової соціальної мережі з пріоритетними для неї неформалізованими горизонтальними зв'язками вимагає ототожнення ціннісних установок якомога більшої кількості її учасників. За таких умов уможливлюється фіксація ідентичного змісту різними партнерами з метою вивільнення тотожних висновків для полегшення подальшої співпраці, наприклад, у ситуації інформаційного дефіциту.

Тож для ефективної взаємодії в зоні «воріт» необхідні єдині і зрозумілі для всіх правила гри. Становище ускладнюється ймовірністю неадекватної інтерпретації, яка породжується розбіжностями у сприйнятті ситуації представниками різних культурних і соціальних патернів. Так, між Україною та Польщею залишаються суперечності щодо трактування Волинської трагедії 1943 р. та діяльності ОУН–УПА. Угорщина відверто демонструє своє негативне ставлення до нового українського закону про освіту та не спішить відмовлятися від проросійської орієнтації. Напруженими залишаються відносини між польською національною меншиною та литовською владою на території Віленщини. Безперечно, що найближчим часом навряд чи вдасться досягти консенсусу щодо згаданих супе-

речок. Тож оптимальним кроком у заданих умовах видається винесення розбіжностей — по можливості — за межі дискусій щодо створення Балто-Чорноморського альянсу.

Висновок

На жаль, сьогодні Україна виглядає пасивним об'єктом у геополітичному просторі. Нею грають, а не вона створює власні правила гри. Ситуацію можна пояснити наступними причинами. По-перше, відсутність чітко окреслених глобальних пріоритетів економічного та політичного характеру, що безпосередньо випливає з невизначеності стратегічних напрямів соціально-економічних перетворень на національному рівні. По-друге, на сьогоднішній день Україна просто не має відповідного інфраструктурного та економічного базису для реалізації своїх інтересів на міжнародній арені.

Окреслене становище надзвичайно небезпечне, оскільки хаотична інтеграція України у світове товариство може призвести до негативних наслідків, поставити під загрозу самобутність і навіть незалежність держави. Тому українці мають розуміти, чи справді їм потрібно приєднуватися до певних політичних або економічних альянсів, чи краще обрати плідну співпрацю, не вступаючи до лав «єдиного європейського простору». Тобто має йтися про «керовані» зближення, про геополітику конструювання рівноправного політичного простору.

Розмови про побудову Балто-Чорноморського союзу як альтернативи ЄС в східній Європі виглядають поки що надто ідеалістично. Адже Україна має бути достатньо сильною, щоб конкурувати з тією ж Польщею за геополітичне лідерство. Наразі ми маємо лише сильну армію, певні паростки відпо-

відального громадянського суспільства та безлад на верхніх щаблях влади.

Стратегія «балансу інтересів» виступає чи не єдино вигідною для України на сьогодні. Це відповідало б не лише вимогам забезпечення стабільності потреб структурної перебудови економіки як кроку до загальноєвропейської інтеграції, а й скасувало б небезпеку блокади Росією та Туреччиною чорноморських комунікацій. Не варто забувати й про інші країни, наприклад, Молдову, Азербайджан, Грузію. З ними можна було б укласти двосторонні військові союзи й проводити спільні навчання.

Тож владі, як і суспільству, варто замислитися, перш за все, над якісним реформуванням внутрішньої складової української держави, від мікро- до макрорівня. Причому власними зусиллями, а не траншами й підказками інших країн. Тільки в цьому випадку з нами почнуть рахуватися на міжнародній арені як з рівними, а не «годувати» обіцянками й вести кулуарні переговори за нашою спиною. Бо успішна геополітична стратегія безпосередньо залежить від рівня самодостатності нації.

Михайло Гордієнко
кандидат політичних наук,
доцент Університету державної фіскальної служби України

АЛГОРИТМИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ В УМОВАХ КРЕМЛІВСЬКОЇ ІНВАЗІЇ

Не пройшло і чверть століття суверенного буття української нації, як на її терени вкотре вдерся патологічно варварський завойовник — російський неоімперіалізм, керований путінською клікою. Ця агресія була не спонтанною, а органічно вплетеною в тоталітарну вісь московсько-азійського колоніалізму, який реалізує свої імперські амбіції такими єзуїтськими методами, як Голодомор, заборона рідної мови, захоплення заручників, економічний тиск, церковно-релігійний догматизм, приватизація історії, фальшива пропаганда, що здійснює системний штурм свідомості людей різними калібрами ЗМІ, заангажованими антидемократичним контентом. Сукупно це називають гібридною експансією. Штучне нагнітання антиукраїнської істерії сублімувалося в брутальну окупацію путінською ордою наших земель. Заколиханий міфологемою слов'янської дружби, нинішній **режим олігархату України не спроможний дати адекватну відповідь агресору.** Легка здача територій кремлівським завойовникам пов'язана з **вакуумом імперативів національного сумління у корумпованої верстви вітчизняного істеблішменту,** який не тільки узурпує

владу, а й прагне адаптувати гібридну війну до своїх комерційних інтересів. Такий алгоритм політики в умовах війни веде націю до поневолення й колонізації.

Альтернативою цим деструктивним явищам є народження **альтруїстичної верстви соціуму,** ієрархія цінностей якої визначається не грошима чи владою, а патріотичним сумлінням, національною свідомістю й громадянською позицією. Йдеться про шляхетну верству добровольців, волонтерів, правозахисників, які тримають рубежі нашої держави й **формують націєтворчу візію суспільства**. Це нова генерація людей, які мислять українофільськими категоріями й мають стійкий антипутінський імунітет. Ніяка кремлівська пропаганда не зламає їхнє переконання в тому, що «відправивши своїх вояків в Україну, Росія порушила міжнародне право, зреклася цілої низки своїх договірних зобов'язань і підготувала ґрунт для європейської війни. Приводу для вторгнення в неї не було... Російська інтервенція в Україну спрямована проти ЄС, який Москва тепер вважає загрозою своїм інтересам і навіть цивілізаційним суперником... Кремль чітко заявив, що контроль за Україною є кроком до створення Євразійського Союзу»[1]. На путінську диктатуру не діють жодні міжнародно-правові норми, бо вона взяла на озброєння макіавеллівську парадигму «мета виправдовує засоби», де не лишається місця для морально-етичної комунікації та цивілізаційних імперативів буття.

Радикальна біфуркація постмайданної України змушує переосмислити алгоритми позиціонування нашої держави щодо підступного агресора, дослідити механізми збереження

[1] Снайдер Тімоті Українська історія, російська політика, європейське майбутнє / Тімоті Снайдер. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА. — 2014. — С. 109–110.

національного субстрату в перспективі вітчизняного державотворення. Наявні наукові доробки, що присвячені тим чи іншим аспектам зазначеної проблеми, втрачають свою вагомість в умовах нової соціальної реальності. Сьогодні не варті паперу, на якому надруковані, ті аналітичні рефлексії, що розглядали Московію у площині нашого стратегічного партнера, доброго сусіда, політичного союзника. Гібридна експансія Кремля проти України не просто розвіює ілюзії «братніх народів», а дає змогу **об'єктивно поглянути на обличчя азійської деспотії, яка в цивілізаційному поступі зупинилася на етапі раннього Середньовіччя.** З огляду на ці обставини, кожен український громадянин має бути мобілізованим суб'єктом у протистоянні російській інвазії. **Культ захисника Вітчизни — це пріоритетний тренд поневоленої нації.** Якщо в сучасного українця немає змоги взяти до рук зброю у війні з москалями, значить, треба протистояти ворогові якісним оновленням свідомості, піднесенням духовно-культурної сфери, сумлінною працею, громадянською активністю. А можна за допомогою наукових аргументів «лупати цю скалу».

Найперше треба спростувати міф про те, що «Донбас та Крим — споконвічно російські землі». Спираючись на цю міфологему, путінський режим **створює наратив «легітимного втручання»** в політичний простір суверенної держави. Однак поняття легітимності несумісне з ординськими інстинктами Московії, політика якої перебуває за межами добра й моральності. Д. Донцова твердить: «Україна першою розпочала цю боротьбу проти злої сили, що виходить із Москви. Ця сила впродовж тривалого часу залишалася незримою, щоб потім знову й знову виявляти своє криваве обличчя у вогні й димі так званої «Жовтневої революції», з червоним прапором і не-

видимим надписом: «Брехня замість правди! Зло замість добра! Огидне замість прекрасного! Антихрист замість Христа!» Багато тих, хто дозволив себе обдурити, підкупити чи залякати, позаяк вони влаштовують регулярні культи зі «світлом зі Сходу», вклоняються його ідолам, пропагують його диявольську доктрину, закликають людей, які ладні розділити з ним світ, до співіснування і співпраці з ним задля відбудови світу, що сповнений подивом, страхом, підлабузництвом до дикого звіра, який готує Заходові таку ж долю, яку на сьогодні вже накинули Україні й багатьом іншим народам»[2]. У російському царстві демонів «людина людині стає дияволом». Цю демонічну сутність Росії сьогодні очолює путінська диктатура і здійснює брутальну агресію проти України.

В умовах втрати цілісності держави замість тренду політичного популізму зростає попит на кризових менеджерів, які вміють об'єктивно оцінювати ситуацію і діяти адекватно до соціальних викликів. Реальний стан справ свідчить про те, що без підтримки союзників здолати кремлівського монстра з його ядерними потугами нам не під силу. Однак демократичний світ не квапиться з підтримкою України. Це зумовлено тим, що в сучасному світі наразі відбувається **зміщення пріоритетів від цінностей до інтересів.** Компетентно про нову конфігурацію міжнародної політики говорить **директор інституту зовнішньополітичних досліджень Г. Перепелиця.** Він звертає увагу на те, що «після розпаду Радянського Союзу спочатку в регіоні Центральної та Східної Європи створився вакуум безпеки, який було покрито завдяки розширенню НАТО. Росія втратила домінування в цьому регіоні, частина

[2] Донцов Д. Дух Росії / Д. Донцов // пер. з нім. Вишинського В., Зимомрі І. — К.: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. 2011. — С. 31.

країн якого обрали євроатлантичну інтеграцію. Захід думав якось позбавити антизахідне спрямування Росії, але ці спроби виявились абсолютно хибними, наголосив пан Перепелиця. І за його словами, баланс сил змінився на користь Росії, яка тепер намагається повернутись у цей регіон. Відтак Східна Європа, зокрема Україна, опинилась безпосередньо під загрозою нападу, а центральна частина Європи — під впливом гібридної війни Росії».[3] Треба додати, що після завершення «холодної війни» **путінський режим продовжує загарбницькі традиції імперської Росії,** здійснюючи поглинання територій інших держав та асиміляцію суверенних націй.

У зв'язку з цим концептуальним викликом для національної суб'єктності сучасної України є неадекватна реакція вітчизняного істеблішменту на динамічні процеси зовнішньої політики. Наша квазіеліта не спроможна діяти на випередження, проектувати превентивні заходи. Вона лише неквапливо реагує на вже звершені події. Коли уряд не виконує функції захисту національних інтересів, гальмує процеси здійснення реформ, то в нього відсутня додана вартість. Натомість баласт нашого політичного класу очевидний — тисячі загиблих українських воїнів та мирних жителів, соціальна розруха й втрата територій. Війна на Донбасі проявила такі закономірності: **по-перше, ворог наступає тоді, коли соціальний імунітет нації максимально ослаблений; по-друге, «рускій мір» комфортно приживається там, де відчутний дефіцит та зволікання у вихованні патріотичного духу громадян й утвердження української національної іден-**

[3] Сірук М. «Діяти на випередження Росії» Експерти — про місце і формати залучення України в систему регіональної безпеки / М. Сірук // День. — 2017. — № 206. — 16 листопада. — С. 3.

тичності; по-третє, інтегрує суспільство — образ ворога. Агресія має амбівалентну сутність. З одного боку, це насилля, біль, страждання, а з іншого — образ ворога є чинником інтеграції суспільства. Маємо такий парадокс: розв'язавши гібридну війну проти «бандерівців», путінський режим мобілізує національний субстрат українського державотворення. Нині українці гуртуються не лише за принципом крові, мови, культури, ментальності, а передусім зосереджуються у просторовому ареалі власної землі, спільної держави та проти зухвалого ворога.

Інтеграція України до європейської спільноти зовсім не вписується в кремлівську модель азійської деспотії. Ніякої кращої альтернативи демократичному світу, крім розв'язання гібридної війни, московські стратеги не вигадали. Відтак **путінська Росія в постмодерну добу стала на шлях варварства.** Адже «війна — це завжди кровопролиття. Війна — це завжди зруйновані життя. Це мільйони біженців, що рятуються від катастроф. Чи будуть продовжуватися вбивства в Україні? Будуть. У цьому основне завдання Путіна: розв'язати тут повномасштабну війну. Заради цього він входив до Криму — не для того, щоб в Криму панував мир, а щоб у Європі почалася війна. Було б великою помилкою вважати, що українська армія бореться з «ополченцями» та «сепаратистами». Ні тих, ні тих в Україні немає. Це пропагандистський термін російського уряду, нав'язаний російським телебаченням. Є люди зі зброєю в руках, які воюють проти України. Частина з них заслана з Росії. Інша — сформована на місцях. З'ясовувати, скільки серед них одних, скільки інших, можна лише після перемоги. Не має значення, чи взяли вони до рук автомати через власну дурість, за гроші чи з переконань. Вони воюють за

інтереси Росії — ворожої (у контексті нинішнього військового конфлікту) Україні держави. Вони вбивають в інтересах Москви»[4]. Наразі можна констатувати: бліцкриг Путіну не вдався, але і його поразки не відбулося. Росія володіє вагомим ресурсом для дестабілізації ситуації. Боротьба триває. Щоб вистояти у цьому протистоянні, українська нація мусить перейти до активної фази мобілізації й усвідомити, що **капітуляція не принесе визволення.** Ортодоксальний український націоналіст сьогодні керується принципом «перемога або смерть». Загалом у боротьбі з одіозними москалями українська нація демонструє свою громадянську зрілість і патріотизм.

Привабливе геополітичне розташування України, яке прагнуть контролювати чимало експансіоністських держав, змушувало наш народ творити націю й виборювати свободу в бездержавному стані, спираючись на потужні засоби культури, релігії, мови, традицій, ментальності тощо. На тернистому шляху національно-визвольної боротьби українці пережили злети й падіння, успіхи й поразки, радість і біль. Однак **у світі не знайшлося потуги більшої від української субстанції.** Наш народ вистояв і продовжує боротьбу за утвердження політичної нації. Характеризуючи візії націєтворення в добу незалежності, науковці відзначають, що «український національний рух наприкінці 1980-х р. був слабким, а досягнення Україною незалежності було швидше наслідком розпаду Совєтського Союзу, ніж результатом національного визволеного руху... Протягом подальшого півтора десятиліття більшість науково-аналітичних праць позначені розчаруванням від того, що

[4] Фельштинський Ю, Станчев М. ТРЕТЯ СВІТОВА: Битва за Україну / Юрій Фельштинський, Михайло Станчев. — К.: Наш Формат, 2015. — С. 318–319.

українці та Україна виявилися не такими, якими вони, власне кажучи, могли б бути, якщо виходити з нормативної перспективи. Не було національного консенсусу, громадянського суспільства, натомість замість них — роздрібненість країни, подальше панування совєтської ментальності».[5] Українські націоналісти були занадто виснаженими радянськими репресіями, щоб перехопити ініціативу в партійно-комуністичної номенклатури та взяти владу у свої руки. Тому пострадянська Україна стала на шлях дроблення національного субстрату.

Після Революції Гідності український геополітичний простір став ареною системного й зухвалого пресингу експансіоністської політики Московії з чіткими амбіціями реінкарнації імперського панування. Без підпорядкування України ця реінкарнація не відбудеться. Обтяжена зовнішньою експансією і внутрішніми чварами, наша держава ніяк не може вийти з орбіти кремлівського впливу. У цьому середовищі поляризуються світоглядні орієнтації наших громадян, вкорінюється **дихотомія української ідентичності,** яка проявляється в тому, що одна частина наших співвітчизників поділяє західні культурно-цивілізаційні цінності, а інша перебуває в просторово-часовій площині колоніальних стереотипів. Шукати консенсус у поляризованому суспільстві потрібно на основі **алгоритму сильної національної держави, яка здатна гарантувати безпеку суспільства від зовнішньої агресії.** Аргументуючи цю тезу, ми звертаємося до творчості Л. Ребета, який стверджує: «Там, де громадяни вважають державу виявом своїх переконань і ідеалів, де вона вважається долею, від якої залежить їхнє майбутнє, там держава є найяскравішим вираз-

[5] Україна. Процеси націотворення / Упор. Андреас Каппелер; пер. з нім. — К.: К.І.С., 2011. — С. 345.

ником нації. На всякий випадок модерна держава має бодай тенденційно умови бути політичною спільнотою, опертою на підтримку громадян, що мають почуття відповідальності за спільні цінності. Ці цінності, вирощені сторіччями, творять кристалізаційне ядро однаково як нації, так і держави. Традиція боротьби за здійснення й оборону цих цінностей — свободи, культури, свого власного стилю буття — це основний хребет нації та її організацій. Держава в цьому грає роль зовнішніх обручів, які своїми засобами підтримують наявну внутрішню споєність та символізують внутрішні ідейні позиції».[6] На думку Л. Ребета, держава може не тільки вивершувати формування нації, вона її кристалізує, впливаючи на вчинки, свідомість і почуття людей. Національна держава організує народ, надає стихійним імпульсам означені форми й творить із нього органічну єдність, що спроможна протидіяти гібридній війні з боку Росії.

У контексті поточної динаміки вітчизняної політики важливо навчитися ефективно реалізовувати пасіонарну біфуркацію народу. Треба визнати очевидну тенденцію: жодна з трьох революцій новітньої України не принесла позитивних змін, а навпаки, лише ускладнювала ситуацію. Причина постреволюційної деградації суспільства обумовлюється тим, що **нам бракує пасіонарних особистостей, які б могли конвертувати отримані перемоги в зрілу стратегію націєтворення.**

А поки українці щодня платять високу ціну за російську агресію. Наша земля знову стала передньою лінією оборони від кремлівської деспотії. Час працює на користь противника. Адже люди по обидва боки втомилися від війни й поневірян-

[6] Ребет Л. Теорія нації / Л. Ребет. — Львів: «Всеукраїнський політичний журнал «Державність», 1997. — С. 77.

ня, вони втрачають пильність та гублять патріотизм. Але як би тяжко не було, **неприпустимо розмінювати національні інтереси на комфорт.** Якщо українцям не вдасться досягнути успіху у реформуванні країни й побороти неоімперські амбіції Кремля, то становлення політичної нації знову буде примарним.

Ключова проблема постколоніальної України — відчуження влади від народу. Коли у суспільстві немає довіри до влади й активної участі в житті соціуму, то відбувається делегітимація політичного режиму, перетворення його у кастову структуру. Доводиться констатувати, що постгеноцидна українська нація не стала суб'єктом державотворчої ініціативи й не консолідувалася в структури громадянського суспільства, яке може здійснювати системний моніторинг корумпованої влади. «Ми маємо вже три покоління людей, які розвивалися, якщо не в умовах повної демократії, то в умовах напів або на чверть свободи, — каже Юрій Щербак. — Я маю на увазі перш за все покоління «шістдесятників», а потім і наступні генерації, які здатні були сформувати власну еліту. Річ в тому, що панівна олігархічна верхівка не допускала представників національно-патріотичної частини цієї еліти до влади. Сама думка про те, що РФ є головним ворогом України й прагне знищити наш народ, нашу культуру, мову, національну пам'ять, ніде не звучала. Це трагедія, що 25 років ми будували фантомну державу, подібну до УРСР, яка була сателітом Москви... Великою мірою, майже всі президенти України так чи інакше залежали від Москви. На жаль, лише війна розкрила цю велику істину. Війна відкрила очі на те, хто є нашим смертельним ворогом»[7].

[7] Капсамун І., Торба В. Про наслідки контрреволюції... / І. Капсамун, В. Торба // День. — 2017. — № 132. — 1 серпня — С. 4

Після цього прозріння докорінно змінюється алгоритм націєтворення — максимальна сепарація від Московії й концентрація зусиль на політиці деокупації наших територій.

Але практична реалізація цього політичного курсу пов'язана з чисельними перепонами. Зокрема, засилля патерналістської бюрократії тільки імітує справжні реформи, боротьбу з корупцією та усунення русифікації. Чинна олігархічна влада **волю народу підміняє псевдодемократичним догматом фальшивого плюралізму, що фрагментує соціальний консенсус.** Відсутність ідеологічних партій, громадянського суспільства, патріотично свідомої еліти маргіналізує державу. А зниження ефективності державного управління посилює сепаратистські тенденції. Апогеєм цього стали події в Криму та на Донбасі. Тому питання щодо артикуляції національної ідеї як легітимної основи консолідації новітньої України в умовах зовнішньої агресії, пошук оптимальних шляхів деокупації свідомості людей і території держави постають як концептуальні пріоритети поточної політики.

Майданні революції й війна на Донбасі — це **випробування для новітньої України на її демократичну зрілість і національну самодостатність.** Ми не просто обрали базові принципи європейської цивілізації — верховенство права, плюралізм, демократію, а й жертовно виборюємо національну ідентичність. Це тернистий, але правильний шлях розвитку. Європейська парадигма на теренах України зіткнулася з азійським шовінізмом, який уособлює путінський режим. На думку російського опозиційного політика Г. Каспарова, «критично важливо для виживання Росії як держави є демонтаж путінської диктатури й формування повноцінної демократії західного типу. Така демократія може бути стійкою лише

за умови, що паралельно з її побудовою буде здійснюватися повномасштабна інтеграція Росії до європейського цивілізованого простору. У протилежному випадку будь-яка демократизація суспільства приречена стати черговою нетривалою "відлигою". Неможливо будувати демократію в країні, яка бачить себе обложеною фортецею і марить про "особливий російський шлях"».[8] Не зламавши азійської парадигми мислення, наш північний сусід зводить нанівець свою демократичну перспективу.

Формулюючи узагальнення, треба сказати, що ключові виклики модерному українському націєтворенню концентруються у двох площинах — зовнішній експансії та олігархічному капіталі. Останній має компрадорську природу й заради примноження статків скоріш піде на колаборацію з ворогом, аніж буде сприяти українському державотворенню. Між іншим, **торгівля з окупантом під час війни — це мародерство.** Рецептори агресора реагують лише на мову сили. Отже, здобувши перемогу на цих двох фронтах, можна розпочинати повномасштабне націєтворення. У гібридній війні українці виборюють свої національні інтереси й суверенну державність, яка дає людині свободу й демократичні цінності. Досягнення цієї мети супроводжується чисельними викликами. Зокрема, «відсутність в Україні власної природної національної ідеї є причиною того, що суспільство опинилося на межі розпаду. Саме тому усі ці безкінечні антикорупційні органи, всі ці заміни суддів ні до чого не призводять. Бо проблемою є панування у суспільстві споживацьких цінностей. Адже суспільство, яке націлено лише на споживання, на якусь особисту вигоду, про-

[8] Каспаров Г. Торговля страхом: Избранные политические стати, 2001–2015 гг. / Г Каспаров. — К.: Саммит-Книга. — С. 212.

сто не може існувати, насправді воно може лише певний час животіти. Суспільство тримають лише спільні моральні цінності, набагато вищі за бажання добре жити. Тому це просто проблема самозбереження. Або Україна перетвориться на самодостатню цивілізацію з національною ідеєю та суспільною мораллю, солідарністю і співпрацею, або знову зникне з мапи Європи. Третього варіанта не існує».[9] До цього додамо, що інтеграція суспільства починається у свідомості його громадян. У міру визрівання критичної маси національно свідомих індивідів Україна буде змінюватися і, здолавши путінську агресію, стане гідним суб'єктом світової цивілізації.

[9] Сірук М. «Україна стане самодостатньою цивілізацією або... просто зникне» / М. Сірук // День. — 2017. — № 214. — 28 листопада — С. 11

ЧИ ЗДАТНА УКРАЇНА НА ВЛАСНИЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПРОЕКТ: МІСІЯ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Вадим Прокопов
аспірант кафедри історії України
Дніпровського національного університету
ім. Олеся Гончара

ГЕОПОЛІТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВНІСТЬ УКРАЇНИ

Будь-яка сильна країна повинна мати свою стратегію розвитку. Для її визначення варто оцінити сучасне положення, наявні ідеї, визначити основи, на яких будуватиметься нація та держава. У цій роботі ми розглянемо основні геополітичні візії України, побіжно торкнемось сучасного стану держави, звернемо увагу на фундаментальні поняття, на яких треба розвивати українську націю загалом. Завдяки їх визначенню, самозрозумілою стане й сучасна місія України.

Українська суспільна думка може продемонструвати одразу три позитивних геополітичних проекти, які в тому чи іншому вигляді обговорювались у минулому і є на слуху зараз: Балто-Чорноморський проект (у ширшому контексті — Міжмор'я); Українська Понтида (Чорноморська доктрина); проект експансії на Схід (за М.Колодзінським). Негативним проектом є вектор «геополітичного нейтралітету» та дрейфування між полюсами чужих проектів, який є «ідеєю» компрадорських псевдоеліт і рано чи пізно призводить до конфлікту та розколу суспільства та держави під впливом зовнішніх чинників. Цей варіант ми розглядати не будемо.

Балто-Чорноморський проект, або проект «Міжмор'я», у який мають бути включені країни так званої Середньої Європи між Балтикою, Адріатикою та Чорним морем. Це в першу чергу Литва, Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Румунія, Хорватія та, можливо, Україна. Ці країни позиціонуються як слабші щодо Західної Європи, але значно потужніші за країни колишнього СРСР. Політичні та суспільні кола цих країн відчувають цю різницю і прагнуть зробити макрорегіональну альтернативу цілому ЄС. Україну також іноді включають у цей простір, і українці, можливо, вважають для себе природним та доцільним долучитись до цього геополітичного організму. Якщо поглянути на даний макротерен з історичної ретроспективи, то можна територіально порівняти проект «Міжмор'я» з Річчю Посполитою або з Імперією Габсбургів (австрійська МіттельЄвропа), тобто цей регіон має певну закономірність тяжіння до об'єднання. Але, дивлячись в історію та прогнозуючи вірогідне майбутнє, слід розуміти, що є певні сюжети минулого, які мають так само сильну тенденцію до повторення.

Входження України в своєрідний союз з найближчою сусідкою Польщею та союзною Литвою створює алюзію Речі Посполитої. Однозначно сильна Річ Посполита рівноправних народів була ідеалом не тільки ранньомодерних інтелектуалів[1]. Вона залишається певним дороговказом для сучасних україно-польсько-литовських відносин. Могутня Річ Посполита (читай союз держав колишньої РП) успішно конкурує з Росією та Німеччиною.

[1] Тут слід згадати Станіслава Оріховського з його ідеєю шляхетської республіки та Йосипа Верещинського з його проектом Речі Посполитої трьох народів та надання рівних прав козацтву як народу Русі (Див. праці Д. Вирського, Н. Яковенко).

Але тут варто пам'ятати, що слабка Україна рано чи пізно підпадає під надмірний вплив Польщі, це викликає невдоволення в українців. Після пошуку союзників українців розвертає до Росії. Далі війна — Україна розділена, а через певний час стає розділеною Польща. Цей сюжет повторювався в історії двічі 1648–1667–1795; 1918–1921–1939. В обох випадках, коли ми входили до унії з Польщею у тих чи інших умовах та обставинах, ми були слабшими за поляків, і вони не вважали нас за рівноправних союзників.

Отже, для того, щоб входити в союз із сильнішими, треба мати також певний вплив та вагу, інакше потрапиш під їхню владу. Цю непросту для багатьох істину висловив ще Мак'явеллі[2]. В України потужності для рівняння з Польщею чи іншими названими країнами наразі немає. Це можливо при Іншій Україні.

Проект «Українська Понтида». Ідеологами цього задуму виступали Юрій Липа[3] та сучасний публіцист Олег Баган[4]. Ця концепція може діяти й у поєднанні з попереднім Міжморським проектом. Основна суть — вплив та «опертя», як висловлювався Ю.Липа, України має бути здійснено на море та на морських сусідів України, тобто тих, що знаходяться в акваторії Чорного моря (зараз це Румунія, Болгарія, Туреччина, Грузія, вірогідно, Вірменія та Азербайджан). Історичним тлом є Боспорське царство, Київська Русь часів особливого значення шляху з «варяг у греки», козацькі морські випра-

[2] Мак'явеллі Н. Державець. — Харків: Фоліо, 2007. — С. 477.

[3] Баган О. Українська Понтида: геополітичні виміри сучасної України. — Дрогобич: Коло, 2002. — С. 177–190.

[4] Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: у 2 т. — К.: МАУП, 2007. — Т. 2. — С. 10–154.

ви. Однак ці походи мали характер не зовсім геополітичний, а швидше як військове здобичництво. Хоча зовнішній спостерігач — американський історик Чарльз Кінг — називає козацтво самобутнім суспільством, «яке найбільше непокоїло імперії»[5].

Зараз практично Українська Понтида не є реальною без Криму. Однак це не повинно нас стримувати. Свою «Чорноморську доктрину» Ю.Липа писав ще коли не було навіть незалежної України. Нам треба повернути Крим. Росія усі ці роки прагнула здобути півострів, це стало їх основною стратегією. Це стало не тільки головною мантрою у пропаганді, а й враженим «національним почуттям» десятків тисяч «несправедливо розділених» росіян. Ми маємо хотіти, прагнути зробити Крим знову українським. Ми повинні апелювати до славних часів українотатарського союзу. Але це можливо при Іншій Україні.

Третім проектом є експансія на Схід — територіальна, економічна, гуманітарна тощо. Виразником її став Михайло Колодзінський у буремні тридцяті, коли вся Європа та світ готувались маршувати у походах один на одного[6]. Автор стверджував, що нашою перспективою має стати вихід на Каспій та Середню Азію[7]. За історичне тло ми можемо згадати походи київських князів морем через Дон і Волгу на Каспій та завою-

[5] Кінг Ч. Історія Чорного моря. — К.: Ніка-Центр, 2011. — С. 161–168.

[6] Слід відзначити, що М.Колодзінський був не єдиним у просуванні «імперських ідей», подібні ідеї були притаманні й деяким іншим інтелектуалам (детальніше див. праці Дмитра Колісника, наприклад: Колісник Д. Вперед до української імперії? — Режим доступу: https://uaterra.in.ua/?p=283

[7] Колодзінський М. Українська військова доктрина. Частина перша. — Торонто, 1957. — С. 30–31.

вання Святослава Хороброго, які, окрім закріплення Тмутаракані, нічим територіально не завершились. У XVIII столітті частина українського чумацтва відкочувала на Схід та оселилась біля Волги (сучасне місто Енгельс)[8]. Також слід згадати почасти стихійне розселення українців у так звані Клини: Малиновий — Кубань, Сірий — Північний Казахстан, Зелений — Далекий Схід. Ці етнічні анклави наразі можна вважати майже зниклими та русифікованими, однак не втраченими безслідно.

Незважаючи на всю умоглядність та нереалістичність цієї концепції, її можна розвинути у низку спостережень та геополітичних тенденцій. Дивлячись на простір Євразії (тут ми маємо на увазі колишній Радянський простір, або так звану «зону впливу» Росії, за А.Дугіним[9]), можна помітити, що ця територія мала три варіанти свого існування. Як територія, підконтрольна кочовикам — іранцям, тюркам, монголам. Як домен російського імперіалізму у різних іпостасях — царському чи радянському. Та як простір відносно незалежних держав. Очевидно Україна зацікавлена в останньому геополітичному сюжеті.

Більше того, українські політичні діячі XX століття прагнули організувати цей простір саме в такий спосіб. Згадаємо заклик Центральної ради до автономізації Російської імперії та проведення «з'їзду народів» у Києві. Подібним стало гасло ОУН «Воля народам — воля людині» з апеляцією до окремих незалежних держав Євразії, включно з Росією. Примітним

[8] Детальніше див. Синельникова В. З історії побуту українських чумаків у Нижньому Поволжі // Народна творчість та етнографія. — К., 2004. — № 3. — С. 104–118.

[9] Дугин А. Основы Геополитики. — Москва: Арктогея, 2000. — С. 169–221.

було намагання провести повторний «з'їзд народів»[10] для координації боротьби проти імперіалізму. Це гасло стало символом усієї боротьби УПА, ілюстрацією чого були відомі дереворити Н.Хасевича. На практиці ми бачимо існування інтернаціональних повстанських загонів із середньоазіатами та кавказцями. А також спроби залучити словаків, поляків, литовців, румунів, білорусів до боротьби проти спільного ворога через пропагандистські рейди[11].

Україна була серед основних промоутерів створення на місці євразійського простору незалежних держав. У цікавий спосіб у наші часи події в Україні резонують в усьому пострадянському просторі, будучи альтернативою імперським прагненням Москви[12]. До прикладу, Помаранчева революція продемонструвала, що в країні може бути відмінний розвиток подій від режисованого Росією. Наша ситуація, вірогідно, вплинула на справи в Киргизії та Білорусі, хоч вони не завершились цілком успішно, та й сама Помаранчева революція не досягла результату. Євромайдан означив корінний перелом у відносинах з Москвою, виявив її загарбницьку сутність, що побачили інші республіки. Отже, ми бачимо певний символічний та ідеологічний вплив України в пострадян-

[10] Шляхтич Р. Концепція фронту поневолених націй у працях пропагандистів ОУН(б) повоєнного часу // Український визвольний рух. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2013. — Зб. 18. — С. 111–116.

[11] Докладніше див.: В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини. — Торонто; Львів: Літопис УПА, Бібліотека, 2001. — Т. 2. — 208 с.

[12] Подібну закономірність помітив ще Збігнєв Бжезінський (Бжезінський З. Велика шахівниця. — Львів–Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — С. 92–93.

ському макрорегіоні. Але досі не зрозуміло, у якій позиції виступає Україна щодо євразійського простору.

Розглянувши наявні українські геополітичні проекти, можна сказати, що їм ще бракує реальної проробленості та стратегування. Більше того, реалізація геополітики вимагає бути гравцем, суб'єктом на міжнародній арені, бути сильною країною. Чи є Україна такою?

Сучасне положення України у глобалізованому світі

Що таке сила країни? Дослідник Тимченко виділив кілька параметрів, що характеризують будь-яку країну як сильну. Сильна нація — та, яка здатна на жертви; будує суверенітет на власній силі, а не силі інших країн; ставить важко досяжні цілі; вкладає силу у перспективу; накопичує, а не проїдає; для неї є пріоритетом власні інтереси, а не інтереси сусідів, союзників тощо[13].

Ці всі чудові параметри у багатьох випадках залежать від еліти та політичної системи, яка функціонує в державі. В Україні еліта неспроможна відповідати на виклики та приймати стратегічні рішення. Основним заняттям української владної ієрархії є заробіток за рахунок національних інтересів.

У ґрунтовному дослідженні «Чому нації занепадають» Дарон Аджемоглу і Джеймс Робінсон показали залежність успішності націй-держав від форми та ефективності політичних інститутів. Коли еліти контрольовані народом, а громадяни мають високий рівень свободи, доступ і вплив на політику та економіку[14].

[13] Тимченко В. Модерний націоналізм. Глобальні катастрофи та як їм зарадити: Кам'янець-Подільський. — ТОВ «Друкарня Рута». — С. 115–119.

[14] Аджемоґлу Д; Робінсон Д. Чому нації занепадають / Пер. з англ. О. Дем'янчука. — К.: Наш Формат, 2016. — 440 с.

А тепер давайте поглянемо на Україну.

Україну ми бачимо частіше на дні світових соціальних та економічних рейтингів. Україна не інвестує в технології та науку, відповідно майже не експортує високотехнологічних товарів, а отже, перетворюється на сировинну країну. Річна грошова виручка лише одної корпорації Apple у вісім разів більша за сукупну річну виручку України[15]. За показниками задоволеності людей своїм життям та роботою Україна на 117 місці. Звідси походить і високий рівень самогубств[16].

Київський політехнічний інститут провів ґрунтовний foresight-аналіз, за яким виділив декілька сценаріїв розвитку України та її економіки. 50–60-відсотковий сценарій — це консервування військового конфлікту на Сході та накопичення зовнішніх і внутрішніх боргів. Звідси йде дефолт економіки та подальше падіння рівня довіри до України на міжнародній арені з неможливістю брати інші позики. Сукупність цих та інших факторів призведе до сценаріїв краху економіки та самої державності, особливо в присутності агресивних сусідів[17].

До цього додається феномен глобалізації. Вважається, що цей термін вперше вжив польський філософ Зігмунт Бауман. У своїй роботі він окреслив основні плюси та мінуси глобалі-

[15] Жмеренецький О. Глобальні економічні тренди та Україна без майбутнього. — Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/publications/2017/07/17/627005/

[16] Жмеренецький О. Україна та світ. Сім спільних викликів. — Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/articles/2016/09/26/7121770/

[17] Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020– 2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М.З.Згуровський. — Київ: НТУУ «КПІ», 2015. — С. 117–131.

зації. Серед очевидних плюсів є мобільність, доступність до інформації, товарів, послуг тощо. У світі глобальної мобільності простір втратив значення й легко долається як у реальності, так і у віртуальності. Однак плюси пов'язані й з мінусами — глобальна система є єдиною, і могутніші гравці мають очевидно більший вплив у світі. На перший план виступають економічні транснаціональні корпорації, які завдяки «текучому» мережево-фінансовому простору отримують великі повноваження та намагаються контролювати держави.

З. Бауман робить висновок, що така ситуація призведе до все більшого збагачення багатих та пропорційного збіднiння бідних[18]. «Найглибший зміст ідеї глобалізації — це невизначений, некерований і самостійний характер усього, що відбувається у світі; відсутність центру, пульта керування, ради директорів або штаб-квартири. Глобалізація просто інша назва "нового світового безладу"»[19].

Зі сказаного стає зрозуміло, що сучасний стан України є ледь сумісний з життям. Ми постали перед реальною загрозою виживання нашої нації-держави. З одного боку — це агресія Росії, з другого — всепоглинаючий вир глобалізації. Ми повинні мати прагнення та силу в усіх сферах життя нації-держави. Для цього треба правильно визначити основи — фундаментальні поняття, цінності, на основі яких зрозуміємо, як нам слід вчиняти.

[18] Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. — К. Вид. дім «К-М академія», 2008. — С. 28, 48, 49–51, 55, 59, 72.

[19] Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. — К. Вид. дім «К-М академія», 2008. — С. 49–50.

Нова парадигма

Варто усвідомити, що різні частини світу розвиваються відмінними темпами. Одні нації розвиваються стрімко та роблять кроки до переходу у шостий технологічний устрій, а деякі ще перебувають на четвертому та п'ятому. Західний світ живе у парадигмі постмодерну, а інші нації не пройшли ще стадії модерну. І їхнє, іноді примусове, занурення у постмодерні реалії чинить деструктивну дію. Таку ситуацію ми бачимо в Україні. Наше фронтирне становище лише оприявнює суперечності постмодерну, показує нашу слабкість та непройдені попередні етапи.

Відмінність підходів модерну та постмодерну найбільш наочно можна показати в економіці. Неолібералізм як дітище постмодерну просуває відкриті ринки та майже повне відсторонення держави від впливу на економіку. А насправді, прихованою стає експансія з поглинанням сильнішими гравцями слабших і створенням залежності, що характерно для сьогоднішнього світу — неозалежність, неоколоніалізм. На противагу цьому виступає політика економічного націоналізму, яка, образно кажучи, пропонує впровадити «тепличні умови» для національних економік молодих держав і лише потім піддавати їх «вітрам глобалізації» та світової конкуренції[20].

[20] На цю тему див. роботи Володимира Панченка. Наприклад: Panchenko V. Neo-protectionism in international economic policy: alternatives dimensions of global interdependence // Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (2–3 листопада 2017 р.) — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. — С. 277–280; Панченко В., Резнікова Н. Політика економічного націоналізму: від витоків до нових варіацій економічного патріотизму // Економіка та держава. — К., 2017. — № 8. — С. 4–8.

У масштабних суспільно-політичних контекстах ми спостерігаємо, що Постмодерн зі своїм інструментом — глобалізацією — затирає націю та знищує державу. Тому нам слід звернути увагу на стадію, яку наша нація-держава не пройшла — модерн. Очевидно, сліпе запозичення зразків XIX – початку XX ст. було б нераціональним та неефективним. Однак треба визнати, що нації, хоч і ґрунтуються на певних примордіальних основах, є загалом конструктивними утвореннями. Націю будують. Недарма орган проводу українських націоналістів називався «Розбудова нації». ОУН проводила цілеспрямовану діяльність на розвиток найкращих національних рис та плекання нових, виходячи з обставин 1930–40-х рр.

Національна культура, яка тільки-но постала, «відродилася» у добу модерну[21], охопила все населення, не може обійтися без політичної підтримки держави. Модерн та його інструментарій створюють націоналізм та формують націю[22]. Українські націоналістичні мислителі зосереджували на цьому свою увагу. Так, Юліан Вассиян вказував, що українцям треба плекати «спаяність» власного суспільства через спільні зусилля, прагнути органічної єдності нації[23].

Націоналізм — це не стільки «пробудження» давньої, прихованої сили, скільки наслідок зміни парадигми традиції на модерн та відповідно нової форми суспільної організації, що

[21] Модерном ми називаємо парадигму виникнення та розвитку націй-держав на противагу середньовічним державам-монархіям. Модерну характерні також розвиток капіталістичного устрою, індустріалізація.

[22] Ґелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм. — К.: Таксон, 2003. — С. 86–87.

[23] Вассиян Ю. Твори. Степовий Сфінкс. — Торонто: Євшан-зілля, 1972. — С. 80, 83–84, 116.

спирається на єдині внутрішні національні культури. Вони, в свою чергу, засновані на єдиній системі освіти, власній структурі економіки й захищені власною державою[24].

Ми маємо усвідомлювати, що наша країна не пройшла до кінця етап формування нації-держави. Процеси модерну, в які були задіяні інші народи, суверенні на той час, оминули Україну. Українська турбулентність та ерозія політичних інститутів триває саме з цієї причини. Можна називати цю парадигму як завгодно — глобальний модерн, новий модерн, але сутність цього не зміниться.

Багато країн у світі, які були частиною імперій, інших політичних утворень, не сформували в собі сильних рис для виживання. Ці країни[25] потрапили у пастку, коли еліти та політичні інститути «незалежної доби» поводять себе так само, як вороги-колоніалісти, лише з іншою «патріотичною» риторикою. Так само викачуються ресурси, зводиться нанівець сила нації, але тепер всі блага осідають у кишенях псевдоеліт. Це знову відносить нас до спостережень, викладених у книзі «Чому нації занепадають» — у розвинутих країнах високим є ступінь участі громадян у політичному житті, кожен має свою частку в загальній економіці[26].

Найбільш примітним для нас є той факт, що українські націоналістичні мислителі також звертали увагу на взаємозалежність якості політичних інститутів та успішності країни. Так, Петро Федун — «Полтава», визнаючи Англію «найбагат-

[24] Ґелнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм. — К.: Таксон, 2003. — С. 82.

[25] Маються на увазі, зокрема, країни Африки, Балкан, колишнього СРСР та деякі Азійські держави.

[26] Аджемоґлу Д; Робінсон Д. Чому нації занепадають / Пер. з англ. Олександра Дем'янчука. — К.: Наш Формат, 2016. — С. 12–13; 39–42.

шою» та «найпередовішою» країною, каже, що це було результатом здібності правлячих кіл помічати проблеми, своєчасно робити реформи та усувати соціальні й політичні конфлікти. Те саме він відносить й до США як «країни справжньої рівності та політичної свободи всіх громадян»[27].

Постмодерн не може відповісти на виклики, що постали перед молодими націями, бо стоїть на позиції множинності правд, релятивізму. Звідси випливає певна онтологічна та понятійна гібридність — територіальна, військова, економічна, національна, врешті, глобальна. А насправді частіше є ширмою нового імперіалізму та неоколонізації.

Місія України та українців може полягати, окрім іншого, в розвитку парадигми «Нового Модерну» на противагу постмодерну та російському так званому «Археомодерну»[28]. Основна теза — молоді нації-держави світу потребують окремого часо-просторового варіанту розвитку. Користування сучасними технологіями — комп'ютером, Інтернетом, 3d-принтером та здобутками наукового прогресу — в цілому не ставиться під сумнів. Однак національні економіки, культури та інститути треба розвивати в інших умовах із застосуванням інших політик.

З історії ми знаємо, що в часи модерну проходило зародження політичних націй. Люди боролися за свої права з експропріаційними елітами або «купкою бандитів на чолі держави»[29], вітчизняними або загарбницькими, усвідомлювали себе

[27] Федун Петро — «Полтава». Концепція Самостійної України. — Львів, 2008. — Том 1. Твори. — С. 420.

[28] Про російську архаїзацію є чудовий текст Сергія Пацюка. — Режим доступу: http://hvylya.net/analytics/geopolitics/za-chto-voyuet-rossiya.html

[29] Термін Мансура Ослона.

частиною більшої спільноти — нації-держави. Отже, виникали республіканські інститути у сучасних багатих та розвинутих країнах, поступово завершувався модерн — нації усвідомлювали себе та «ставали на ноги».

Що таке політична нація? Це нація не тільки спільних культурних ознак, а радше добровільна спільнота. Вдале поєднання політичного (або громадянського) та етнічного націоналізму забезпечує нації-державі успіх та мобілізує її[30]. Будь-хто, поділяючи наші цінності (в першу чергу українську державність, людську гідність), може стати частиною нації, долучитися до спільної справи. В цьому наша сила, порівняно з Росією, яка зараз ґрунтує свою політику на національній та релігійній виключності, по суті, реконструюючи демон нацизму.

На сьогоднішній день ситуація в Україні така, що вузькоукраїнські гасла в етнічному сенсі не можуть забезпечити нам державницький успіх. Доцільніше розбудовувати українську політичну націю — націю-державу, яка спроможна об'єднати різну Україну та вивести її на новий ефективний рівень. Лише синергія — солідарність — співпраця усіх суспільних та етнічних верств України може привести нас до успіху. Доказом цього стали події Майдану та війни на Сході, коли поруч з етнічними українцями спочатку протестували, а потім воювали етнічні росіяни, євреї, вірмени, грузини, азербайджанці. Коли на війні велика кількість захисників України є російськомовними, але виступають носіями-поборниками української ідеї.

Так, до прикладу, з'являються ворожі пропагандистські штампи про «жидобандерівщину». Окрім приводу для смі-

[30] Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху. — К.: Ніка-Центр, 2013. — С. 140–141; 155–156.

ху, така «конструкція» має й певне реальне втілення, зокрема в Дніпрі та Одесі, де місцеві українці (в переважній більшості російськомовні) та єврейська і вірменська общини, коли почалася війна з Росією, показали приклад сили, яку може мати політична нація, об'єднана спільними цінностями. Однак у цих прикладах ми бачимо лише стихійні випадки формування політичної нації. Цей процес має бути цілеспрямованим та конструктивним. Якщо цей Чин очолять націоналісти-державники з опорою на республіканські принципи (детальніше про це далі), ми матимемо сильну державу вже через 20 років.

До політичної нації нас підводять також роботи класиків української національної думки 1940-х років. Петро Федун — «Полтава» вказував, що лише органічна політична єдність всього народу є запорукою ефективності нації та держави. «Єдність народу тільки тоді може бути основою такого (*всебічного і здорового розвитку народу — В. П.*) розвитку, коли вона є справжньою єдністю... в результаті справжнього переконання народу в правильності даної ідеології і політичної лінії, завойованої на базі справді вільного об'єднання всього народу довкола певних ідей, певних цілей національної політики»[31]. І слід сказати про проблему «оунівців на сході», які стикнулися з місцевими мешканцями, для яких не були очевидними ідеї Д. Донцова, вони потребували іншої всеохопної, організуючої програми. Це, зокрема, показано в роботах дослідника Ю. Щура[32], спостереженнях керівників визвольно-

[31] Федун Петро — «Полтава». Концепція Самостійної України. — Львів, 2008. — Том 1. Твори. — С. 404.

[32] Щур Ю. «На грані двох світів»: український націоналістичний рух на Наддніпрянщині (1920–1955 рр.). — Запоріжжя: Просвіта, 2011. — С. 200.

го руху В. Кука, В. Галаси[33]. Для опанування Східної України риторика будівничих нації повинна вміщати в себе не тільки політичні гасла, але й ґрунтовну соціально-економічну складову. Лише так різноманітні українські краї інкорпоруються в єдину Українську республіку.

Нове розуміння поточних завдань і горизонтів майбутнього нації-держави повинне вивести українську національну ідею на новий, сучасний рівень. Реалізація нового модерну потребує новітніх центрів будування та розвитку нації. Наприкінці XIX століття існував так званий «Галицький П'ємонт» як центр українського політичного та національного відродження, як зосередження прогресивних інтелектуалів. Сьогодні регіональні центри, які виказують здатність мислити у масштабах національної стратегії та підтримують державництво, в перспективі можуть розвинутись у нові українські «П'ємонти» та стати додатковими «стінами» в спільній українській Будівлі.

Так, зокрема, Олег Баган звертає увагу на те, що здоровий регіоналізм притаманний також іншим європейським державам, що стають лише сильнішими з розвитком локальних ідентичностей та спроможностей, які є складовими державно-національної ідентичності[34].

Українська державність може існувати лише у формі республіки. Дійсна Республіканська ідея здатна стати тим інструментом та натхненням для багатьох українських громадян. Республіканізм як політично-правова філософія розроблялась

[33] Русначенко А. Проблема Сходу в українській революції середини XX століття // Український визвольний рух. — Львів: ЦДВР, 2009. — Зб. 13 — С. 231–242.

[34] Баган О. Українська Понтида: геополітичні виміри сучасної України». — Дрогобич: Коло, 2002. — С. 129–142.

західними вченими Ф. Петтітом[35], К. Скіннером[36] І. Ханоханом[37]. Зокрема, Ф. Петтіт стверджує, що республіканізм може увібрати у себе багато різноманітних суспільних течій, ідей, етносів — заради громадської державності як спільної справи. Справжня Республіка — спільна справа, що може бути не тільки об'єднавчою формою діяльності (права та відповідальності) для окремих індивідів, але й виробити перспективи та мотивації для сучасного та майбутніх поколінь. Кожна людина виступає творцем своєї долі та бере участь у справах громади-нації-держави.

Ця ідея ще потребує свого розвитку та опрацювання, але вже зараз вона може виступити позитивною націоналістичною противагою сучасним деструктивним тенденціям у суспільній думці. Йдеться про деякі статті українського філософа Сергія Дацюка, де він буквально закликає до затирання нації та держави й пропагує «цивілізаційний шлях» для України, який насправді, за рецептом С. Дацюка, призведе до подальшого розколу країни, остаточної втрати її суб'єктності поруч з агресивним середовищем[38].

Україна як республіка завжди є антитезою Росії як імперії. Цей факт визнавали більшість авторів української суспільної думки. Наприклад, на цю обставину звертав увагу Дмитро Мирон — «Орлик»: «Українська національна революція при-

[35] Петит. Ф. Республиканизм. Теория свободы и государственного правления. — М.: Изд-во Института Гайдара, 2016. — 488 с.

[36] Скиннер К. Свобода до либерализма. — 2006. Спб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге. — С. 120.

[37] Honohan I. Civic Republicanism. — London; N.Y.: Routledge, 2002. — 328 p.

[38] Дацюк С. Ідея перспективи України. — Режим доступу: http://tyzhden.ua/Society/200444; Дацюк С. Нація та цивілізація. — Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/59f9a7ca7947d/

несе Україні та всім поневоленим Москвою народам не лише визволення національно-політичне, соціальне, господарське й культурне, але новий лад і культурно-цивілізаційні цінності»[39]. Це визнають і російські автори, ідеолог «руского міра» А. Дугін[40], філософ К. Мартинов[41] та західні — З. Бжезинський[42].

Лише Україна дійсної, чинної, інтегральної, якщо хочете, Республіки може бути відповіддю на небезпеки, що постали перед нами. А. Тойнбі зазначав, що цивілізація постає, коли відповідає на глобальні виклики та при цьому перетворюється на нову сутність. Спільні справи можуть поєднати українців на внутрішньому фронті, зокрема, зміна інститутів влади, за термінологією Д. Аджемоглу. Створення ефективної економіки, заснованої на традиціях української економічної думки та світових досягненнях, зокрема роботах Ф. Ліста та економічного націоналізму[43]. Справжні інновації в освіті, які вчать молодих людей мислити, приймати рішення, творити — конкурувати у глобальному світі, який є об'єктивною дійсністю.

39 Максим Орлик Ідея і Чин України. — К.: Українська видавнича спілка, 2001. — С. 204, 194, 200–205.

40 Дугин А. Основы Геополитики. — Москва: Арктогея, 2000 — С. 198.

41 Див. його лекцію 2014 року на YouTube –Режим доступу: https://youtu.be/32WobRpI_Tc?t=1h35m7s

42 Бжезінський З. Велика шахівниця. — Львів-Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — С. 47, 85, 92–93, 112–114, 122.

43 Панченко В. Формування економічної платформи українського націоналістичного руху у 1920–1950-х роках. — Д.: Свидлер А.Л., 2009. — 304 с.; Економічна стратегія ОУН 1920 — 1950-ті: розробка та реалізації. — К., 2011. — 80 с.; Ідеологія сучасного українського націоналізму: економічний аспект. — Д.: Акцент ПП, 2012. — 104 с.

Українська Дійсна Республіка зможе вистояти в буремному океані глобалізації та протистояти російській навалі. З республіканізмом будуть створені умови для рівноправного входження в союз «Міжмор'я», просування у простір Чорного моря.

Успішність українського геополітичного проекту залежить від успішності та ефективності самої української державності.

Місія України полягає у створенні Республіки в умовах нового модерну — Глобального. Республіка не зможе існувати без розвитку та розбудови нації, яка нарешті, усвідомить себе державницькою й візьме на себе відповідальність. У першу чергу за свою економіку, політику, власне майбутнє, не віддаючи їх на відкуп корумпованим та злочинним верховодам. Республіка як міжнародний суб'єкт природно увійде у геополітичний простір як реалізація успішної альтернативи та відповіді російському деспотизму. Республіка, побудована на фундаменті нового модерну, оснащена та озброєна новими технологіями, стане парадигмальною відповіддю викликам глобалізації та постмодерну з притаманним їм розмиванням територій, держав, націй, сім'ї та особистості. Лише треба докласти зусиль.

А завершити цю роботу хотілося б словами Юрія Липи, які для багатьох українців залишаються незрозумілими, але з викладеного попереднього матеріалу, сподіваюсь, стануть очевидними: «Призначення України є тільки в ній самій, її доля є в її людях».

Антон Твердовський
аспірант кафедри новітньої історії України
Запорізького національного університету

УКРАЇНА ТА НОВА ГЕОПОЛІТИЧНА РЕАЛЬНІСТЬ: «ВИКЛИКИ» VS «ВІДПОВІДІ»

Моєму земляку, батьку українського націоналізму, Д. Донцову присвячується

Злободенною детермінантою, що визначає розвиток сучасної України в усіх його сенсах, є «історичний цейтнот» в умовах прискорення «історичного часу»[1]. З одного боку, інтенсивність подій та динаміка змін у XXI ст. набагато більша, ніж, скажімо, у 80-х чи 90-х рр. XX ст., що є закономірним та невідворотним наслідком НТП, НТР та глобалізації. З іншого боку, Україна катастрофічно не встигає давати відповіді на загрози та виклики сучасності.

Зрештою, ця гегелівська проблема для України є історичною. Варто лише згадати про визрівання ідеї української незалежності у зрізі державотворчої діяльності діячів Центральної Ради тільки в IV Універсалі, ухваленому вже в умовах прямої інтервенції більшовицьких військ у січні 1918 р.

[1] Козеллек Р. Часові пласти: дослідження з теорії історії. — К.: Дух і літера, 2006. — С. 173–176.

Сьогодні ж доля української сучасності та подальшої історії не вирішена та має широкий спектр варіативності. Якою Україна піде в Європу (та чи піде взагалі?!), з якою роллю, місцем, з яким статусом вона буде (суб'єкта чи об'єкта?), який матиме територіальний склад (з АРК та Сходом чи без?) та чи буде незалежною Україна взагалі (?!) залежить насамперед від адекватності та своєчасності її «відповідей» на посталі «виклики»[2].

Найбільш гострими з «викликів» є: *1) чергова спроба імперського реваншу Росії*; *2) виникнення феномену «гібридної агресії»*; *3) криза світоустрою, системи міжнародних відносин і права*; *4) криза наднаціональних і національних інститутів*.

Якими мають бути відповіді України

1. Усвідомлення Україною сутності та імперативів сучасної «гібридної війни» з Росією.

Для успіху України у сучасній війні з Росією конче потрібно усвідомити кілька засадничих аспектів.

По-перше, **вся природа конфлікту інспірована російським бажанням повернути собі статус наддержави** та підважити США як одноосібного гегемона світу. Реалізація цього прагнення відбувається у ключі концепції **«євразійства»**, згідно з якою весь світ потрібно розділити на сфери впливу держав-лідерів. За візією Росії, Україна перебуває в орбіті саме її впливу. Причому будь-яке посягання з боку іншої великої держави на посилення своїх впливів у «чужій» сфері домінування означає «ущемлення національних інтересів».

[2] Тойнби А. Дж. Исследование истории: возникновение, рост и распад цивилизаций. — М.: Аст Москва, 2009. — С. 156–166.

По-друге, **російська агресія проти України почалася не у 2014-му, а в 1991 р**. В широкому контексті у російській *«гібридній агресії»* проти України (1991 р. — наші дні), яка для Росії є боротьбою за Україну, умовно можна диференціювати *три фази: підготовчу (пасивну), активну* (з 2014 р.) та *легітимізаційну*. *Підготовча фаза* потребувала першопочаткової внутрішньої політичної консолідації неототалітарного режиму та «масовізації» російського суспільства з метою повернення Росії статусу наддержави, що реалізується через агресивну зовнішню гуманітарну, інформаційну та економічну політику, створення альтернативних міжнародних організацій і об'єднань, проведення навчань та розташування російських військових баз на території інших країн, втручання у внутрішню політику інших держав за допомогою різних методів. *Підготовчу фазу ще можна назвати пасивною*, адже вона становить *непряму опосередковану агресію*. Початком *активної фази* є інтервенція (*пряма чи «гібридна»*) та окупація території або частини території іншої держави. *Перехід від пасивної до активної фази* для Росії переважно зумовлений ризиком втрати контролю над певним регіоном чи державою. *Остання фаза — легітимізаційна*, використовується для завуалювання агресії (витворення «демократичного фасаду») з метою легалізації вторгнення та легітимізації анексій (створення та підтримка маріонеткових квазідержавних утворень, проведення псевдореферендумів та псевдовиборів з метою представлення анексії як інкорпорації). Всі три фази супроводжує *лицемірна дипломатія*, яку застосовують для маніпулювання свідомістю внутрішнього електорату та для зменшення своєї відповідальності у зовнішньополітичній площині.

По-третє, ця «*гібридна війна*» та «*гібридний світоустрій*» — **це надовго, і повернення до того стану речей, який передував цій війні, неможливе**. Навіть після закінчення цього конфлікту з будь-яким сценарієм розвитку світ вже ніколи не буде таким, яким був до нього.

По-четверте, необхідний **чіткий аналіз і розуміння цілей обох сторін у цій війні** (див. **Табл. 1**).

Таблиця 1. Співвідношення цілей України та Росії у сучасній російсько-українській війні

Мета	**Сторони конфлікту**	
	Україна	**Росія**
Мінімум	Вижити, вистояти	Подальше утримання анексованих й окупованих територій; дестабілізація ситуації в Україні
Максимум	Повна деокупація та реінтеграція втрачених територій; остаточний вихід з-під впливу Росії	Повернення всієї України під свій контроль у тій чи іншій формі; фіаско України як самостійної держави
Надмета	Крах і розпад Росії	Повернення статусу наддержави

Стає зрозумілим, що всі цілі сторін перебувають у діалектичному взаємозв'язку і взаємозалежності. Але якщо мета-максимум і надмета Росії та України є взаємовиключними, то мінімальні цілі цілком можуть співіснувати й сприяти пе-

реходу до реалізації наступного етапу для кожної зі сторін — більш масштабної мети. Відповідно, за теперішньої ситуації доведеним фактом стає те, що ця війна — це війна на виснаження, і перемога чи поразка у ній — це питання виживання кожного з суб'єктів. Свою мету-мінімум Україна вже виконала (як і Росія). Проте подальша консервація статусу-кво мети-мінімуму буде грати насамперед проти України та сприятиме втіленню російської мети-максимуму, зважаючи на суттєве ресурсне переважання Росії (над РФ ще досить довго тяжітимуть західні санкції). Не на користь України й штучне «замороження» конфлікту, зокрема шляхом введення міжнародної миротворчої місії. Це лише відтермінує можливу деокупацію й реінтеграцію втрачених Україною територій. Окрім того, навіть за відсутності Росії у складі такої місії, вона зможе опосередковано контролювати її через представництво своїх країн-союзниць. Тобто за таких обставин Схід перетворюється на постійну *«сіру зону»*, яка буде джерелом тривалої дестабілізації та перешкодою для розвитку всієї України, а тому теж лише допомагатиме досягненню російського плану-максимуму.

Тож Україна має навчитися жити в постійному стані війни та використати чинник війни як каталізатор суспільного розвитку. Потрібно, щоб Україна обов'язково створила платформу для виконання своєї мети-максимуму, яка передбачає прискорення виснаження Росії за допомогою різних методів, у тому числі *«гібридних»*. Така платформа потребує переходу України від спорадично-хаотичної тактики до виваженої концептуальної стратегії.

2. Опанування та використання Україною «гібридних методів» ведення війни проти Росії (див. Табл. 2)

Таблиця 2. Опанування та використання Україною «гібридних методів» ведення війни проти Росії

Напрямок політики	**Сутність та характеристика заходів**
І. «Експорт демократії» в Росію. З огляду на те, що демократія для Росії — насамперед чинник дестабілізації, маємо вміло використовувати це, встановлювати контакти і тісні зв'язки з насправді опозиційними російськими ліберальними силами, розповсюджуючи в цьому середовищі ідею демократичної революції в Росії (за прикладом Грузії та України). З точки зору російської державності, така діяльність є підривною й Україна може її використовувати як метод «гібридної війни».	
ІІ. Протидія російській «гібридній агресії» та український контрнаступ	
1. Українська гуманітарна та інформаційна політика	• остаточне завершення проведення політики декомунізації та перехід до наступного етапу — деімперіалізації у вигляді дерусифікації; • утворення єдиної Української Помісної Церкви шляхом міжконфесійного діалогу та законодавчої заборони діяльності УПЦ МП; • тотальна ліквідація діяльності всіх без винятку російських організацій, об'єднань і фондів на території України; • повна заборона всієї продукції, виробленої в Росії, інформаційного контенту та гастролювання всіх російських виконавців в Україні; • стимулювання розвитку внутрішнього медійного й книжкового ринків у галузі виробництва якісного проукраїнського російськомовного продукту; • створення теле- і радіоканалів, організація телевізійних проектів, які б функціонували в західному інформаційному просторі.

2. Українська економічна політика	• повна економічна й транзитна блокада Росії й ембарго на всі російські товари; • боротьба з корупцією, детінізація економіки та виведення фінансових ресурсів з офшорів; • створення в Україні завершеного циклу виробництва; • остаточна переорієнтація ринку на ЄС; • розвиток наукомістких галузей промисловості; • модернізація ВПК; • розвідка й розробка українських родовищ паливних ресурсів; • активне впровадження використання альтернативних джерел енергетики; • лібералізація умов ведення бізнесу для залучення зовнішніх інвестицій; • підтримка дрібного та середнього сільгоспвиробника; • становлення рекреаційного господарства в Україні.
3. Підрив геополітичного впливу РФ	• терміновий вихід України з СНД; • розцінювання будь-якого, навіть дрібного підриву геополітичного впливу РФ як стратегічно важливого завдання України; • докладання максимальних зусиль для виведення Росії зі складу Ради Безпеки ООН як її постійного члена; • прискорення євроінтеграції та поглиблення співробітництва з НАТО.
4. Підтримка сепаратистських і національно-визвольних рухів у Росії	• розхитування та роздмухування сепаратизму у різних куточках РФ (Кавказ, Сибір, Бурятія, Татарстан, Калінінград та ін.) призводитиме до дестабілізації внутрішнього становища в Росії та як наслідок — до потреби розпорошення її силових ресурсів; • розігрування карти історично суперечливих японських, китайських, монгольських, грузинських, прусських територій, які перебувають у складі РФ. Цей метод потребує налагодження діяльності з місцевими радикалами-консерваторами та націоналістами.

5. Запровадження в Україні тестування для отримання громадянства	За зразком Балтійських країн громадянство і право голосу на виборах матимуть лише ті особи, які успішно склали тести з української мови, історії України та базового знання української Конституції й основ законодавства. Імплементація практики тестування слугуватиме рецептом проти «Русской весны» і популізму.
6. Запобігання російського втручання в українські вибори	• заборона діяльності відверто проросійських політиків і партій як «ворожих агентів Кремля»; • створення ефективної системи захисту від кібератак.
7. Розробка не декларативної, а чіткої стратегії і варіативної тактики деокупації та реінтеграції втрачених Україною територій	Відповідно до особливостей проведення «гібридної інтервенції» Росії у Криму та на Сході України (якщо в АРК Росія вдалася до вторгнення «зелених чоловічків» та прямої анексії, то у Донецькій і Луганській областях РФ використала метод опосередкованого загарбання), має відрізнятися й тактика повернення цих територій: • у зоні проведення АТО доцільним буде застосування тактики переходу від позиційної війни до мовчазного лицемірного оборонного неофіційного контрнаступу, реалізованого поступовим витісненням російських бойовиків (принципове використання атак супротивників для відвоювання українських територій); • натомість у Криму, зважаючи на його пряме входження до складу РФ та значну мілітаризацію регіону з часу окупації, такий метод може спричинити повномасштабні глобальні військові дії та мати непередбачувані наслідки. Тому результативнішим у поверненні Криму є соціально-економічний метод «батога і пряника». Україна має залучити недекларативну, повну, економічну, торговельну й транзитну блокаду півострова, яка б спричинила там справжню гуманітарну кризу. Водночас Україна має боротися за людей у Криму, заохочуючи їхню міграцію на материк. Найголовнішим аргументом має стати перевага економічного розвитку й підвищення рівня життя в самій Україні;

	• в обох випадках доцільним є створення й використання «похідних груп» (за зразком «похідних груп» ОУН), які б конспіративно діяли на українських окупованих територіях у тилу ворога.
8. Докорінне реформування ЗСУ	Трансформація українського війська за зразком Швейцарії, Ізраїля чи Південної Кореї. Ця модель організації передбачає наявність великого резерву та його оптимальне використання у разі потреби.
9. Реформування спеціальних служб	• структурна диференціація СБУ на внутрішні та зовнішні безпекові органи; • з компетенції Служби безпеки треба забрати економічні функції, остаточно передавши їх антикорупційним органам; • СБУ варто перетворити з суто військового на напівцивільний орган з відповідним поділом посад на військові та цивільні; • впровадження в роботу української спецслужби найновіших технічних засобів; • проведення люстрації в особовому складі СБУ з метою подолання технократичного патріотизму; • зміни у Кримінальному та Кримінально-процесуальному кодексах України з метою чіткого формулювання понять антидержавної діяльності та державної зради.
10. Україна та «лицемірна дипломатія»	• ініціатива переходу від «Мінських домовленостей». Найбільш оптимальним варіантом на сьогодні є Норманський формат переговорів, проте з обов'язковим залученням до нього США; • допоки ж такий формат переговорів не існуватиме, Україна має максимально використати російсько-терористичні порушення «Мінська» з користю для себе, застосовуючи тактику оборонного неофіційного контрнаступу та його завуалювання «лицемірною дипломатією»; • апелювання до США як головного гаранта виконання Будапештського меморандуму. В іншому разі Україна може вважати себе вільною від виконання обов'язків у галузі ядерного роззброєння.

Мета всіх перелічених заходів і методів – перехопити ініціативу у війні з Росією. Однак для досягнення «лавиноподібного ефекту» Україні потрібна також зовнішня геополітична ініціатива та нові союзники.

3. Геополітична ініціатива України: зміцнення наявних зв'язків та пошуки нових союзників у протистоянні з Росією

Спроби Росії відновити біполярний світовий устрій насправді нагадують більше реанімування Віденської системи міжнародних відносин XIX ст. (система «європейського концерту»). «*Гібридний*» поліполярний світопорядок з його рівновагою, балансом і зонами відповідальності насправді лише збільшує ризик конфліктогенності. Російська стратегія «*керованого хаосу*» не бере до уваги того, що цей хаос легко виходить з-під контролю і що вірогідність потенційної появи нових гравців-претендентів на роль «гегемона» надзвичайно велика.

За спроб Західної Європи протистояти Росії з якнайменшими ризиками для себе найголовнішими природними союзниками України стають **США** (як колишній одноосібний лідер світу) та **країни Центральної-Східної Європи** (як потенційні жертви російської агресії). Сьогоденна відносна відстороненість Сполучених Штатів Америки від конфлікту в Україні продиктована частковим використанням *кеннанівської стратегії стримання Росії*, яка орієнтована перш за все на поступове й довготривале виснаження супротивника (ресурсно недопустимо для України, яка межує безпосередньо з РФ)[3].

[3] Рожанський М. Джордж Ф. Кеннан, політика стримування та проблема Росії для Заходу на сучасному етапі [Електронний ресурс] / М. Рожанський. — Режим доступу: https://kennankyiv.org/wp-content/uploads/2016/04/Rozhansky_Agora_V16_final-15.pdf

Західна Європа також орієнтується на застарілу стратегію — концепцію *Центрально-Східної Європи як «буферної зони»* між «Старою Європою» та Росією, що зародилася ще у міжвоєнну добу. Тоді Європа знехтувала цим регіоном, віддавши його на поталу спочатку Гітлеру, а потім Сталіну. Політика «умиротворення агресора» спричинила у підсумку фактичний крах Західної континентальної Європи у Другій світовій війні та втрату її політичної ваги (післявоєнний світоустрій формували іншоконтинентальні США, острівна Британія та азійський СРСР). Тобто теорія *«буферної зони»* не працює, в сучасному світі вона тільки перетворить Центрально-Східну Європу на постійну *«сіру зону»*, що стане дестабілізуючим чинником для всієї Європи.

Відтак для успішності протистояння Росії потрібно, щоб всі великі геополітичні гравці зрозуміли сутність і небезпеку реалій нового *«гібридного світоустрою»*. І саме Україна має переконати західні держави в тому, що сучасна російська агресія, спрямована проти України та кількох інших регіонів світу, є насамперед викликом РФ всьому Заходу (а не лише Україні).

Іншим вектором пошуку союзників України є Азія. На Кавказі наш союзник — **Грузія**, яка вже відчула на собі підступність Росії. На Ближньому Сході такою державою для України стає **Туреччина**, оскільки на тлі загострення ірано-американських відносин Росія все більше підтримуватиме Іран — давнього суперника Туреччини за домінування у цьому регіоні (це протистояння загострюється також етноконфесійним фактором: Іран — шиїтська держава, натомість більшість населення світської Туреччини сповідує іслам суннітського зразка). До того ж, не варто відкидати й кримськотатарський чинник: у Туреччині проживає понад 150 тис. кримських та-

тар. На Далекому Сході Україна має заручитися підтримкою **Китаю**, який на сьогодні все ж таки є ситуативним союзником РФ. Проте від співробітництва до відкритої ворожнечі між Китаєм та Росією — один крок. Китай тільки набирає обертів економічного розвитку (і доволі вдало), але дуже скоро заявить про свої наміри бути гегемоном, що призведе до прямого зіткнення інтересів з Росією.

Тож Україна у протистоянні з Росією повинна поглиблювати зв'язки зі своїми нинішніми союзниками, переконуючи Захід у доленосності цієї війни, та шукати нових партнерів у цьому напрямку для *формування антиросійської союзницької осі: США — Західна Європа — Центрально-Східна Європа — Грузія — Туреччина — Китай* (оточення й затиснення кордонів РФ з усіх флангів). Причому найважливішою ланкою у цьому антимосковському ланцюзі виступає саме Центрально-Східна Європа.

4. «Європа регіонів» або місце України в оновленій Європі

Сутність сучасного Європейського Союзу досить влучно описують слова британського історика Майкла Геффернена: «єдність у розділенні та розділення в єдності». Вони означають, що ЄС не є чимось більшим за суму національних держав-складників, які створили його переважно з традиційних національних міркувань. ЄС не існує і не може існувати незалежно від цих держав[4]. Створення Євросоюзу визначалося саме внутрішніми інтересами держав і було б неможливе без узгодження інтересів з національними урядами, що й пояс-

[4] Геффернен М. Значення Європи: географія та геополітика. — К.: Дух і літера, 2011. — С. 303, 394.

нює, зокрема, складність шляху еволюції ЄС і всі розбіжності у візіях щодо його розбудови (поглиблення інтеграції чи географічне розширення).

З огляду на це, євроінтеграція зовсім не пов'язана з розривом з традиційною національною геополітикою, а радше є узгодженням національних та міжнародних цілей. І як би парадоксально не було, ЄС лише посилив владу традиційних європейських національних держав[5] (на тлі світового домінування США та СРСР Європа мала консолідуватися, щоб скласти їм хоч якусь конкуренцію та банально вижити). Тобто ЄС — це наслідок еволюції європейської національної держави, а не розрив з нею. І попри всі сумніви скептиків і сподівання прибічників «Федеративних Штатів Європи», саме національна держава залишиться основною геополітичною одиницею, принаймні на найближчі кількасот років. Тому до справжньої кризи держави як інституту ще дуже й дуже далеко (референдум у Каталонії — радше прояв проблеми історичної деконсолідації Іспанії, а курдський референдум — ніщо інше як вияв руху за національне самовизначення), і вона життєздатно функціонуватиме у рамках більш глобальних інституцій.

Сьогоднішня криза ЄС зовсім не виглядає як кінець доби об'єднаної Європи. Проте це не означає, що вирішення наявних в ЄС проблем можна відкладати на потім. Європейський проект потребує серйозного реформування або реорганізації, і одним із варіантів цього може стати трансформація Європейської Спільноти на засадах «Європи регіонів».

Реалізація цього проекту передбачає *створення двох великих центрів тяжіння у Європі*: *західноєвропейського* (*«Стара*

[5] Там само. — С. 340.

Європа») та *середньоєвропейського* (нім. «*Mitteleuropa*»). Якщо ядро Західної Європи вже сформоване й представлене Німеччиною та Францією, то серцевиною Центрально-Східної Європи можуть стати *Україна* та *Польща*. Такий геополітичний сценарій дозволив би вирішити низку проблем самої Європи, насамперед дилему непропорційного економічного розвитку різних країн, та сприяв би політичній рівновазі європейських регіонів на континенті, «омолоджуючи» «Стару Європу» (поки що центрально-східноєвропейський регіон є менш духовно занепадницьким і більш консервативним у порівнянні з Заходом). Однак головна мета такої консолідації держав Центральної Європи — захист від агресії імперської Росії та її геополітична ізоляція від Європи з фактичним поверненням до стану «допетровських часів». Важливо, що за такою програмою Центральна Європа перетворюється з периферії та «сірої буферної зони» у провідний регіон, якому відводиться ключова роль у реорганізації всієї європейської системи.

До творення такої осі, яка може існувати як у форматі офіційної чи неофіційної конфедерації, так і у вигляді організації чи співдружності сусідніх країн (зі спільними цінностями, метою і політичними засадами), пов'язаних системою альянсів і міждержавних договорів, існує багато предтеч. В українській візії — це *Чорноморсько-Балтійська федерація/конфедерація/союз чи вісь* (її ідеологи — Юрій Липа та до певної міри Михайло Грушевський), у польській — проект «*Міжмор'я*» (задум Юзефа Пілсудського). Витоки такої концепції віднаходимо ще у Гадяцькій угоді 1658 р., в якій йдеться про федерацію трьох рівних народів: поляків, литовців та українців.

Сьогодні ці ідеї актуальні як ніколи, зважаючи на те, що центрально-східноєвропейські нації мають спільне минуле та

спільні загрози й проблеми сучасності. Йдеться насамперед про спільний історичний досвід державотворення польської, литовської, української та білоруської націй у таких ранньомодерних європейських державах, як Велике князівство Литовське та Річ Посполита. Причому занепад всіх цих націй прямо пов'язаний з їхньою деконсолідованістю та став наслідком появи нових можливостей експансії для Москви. Польща починає занепадати саме з середини XVII ст., що було пов'язано перш за все з переходом Гетьманщини під протекторат Московії (це зумовило доленосну для всієї Європи зміну сил геополітичного становища). Водночас надто красномовними для українців є слова Т. Г. Шевченка: «Польща впала — та нас задавила»[6]. Поділи Польщі сприяли остаточному формуванню та затвердженню гегемонії Російської імперії, в якій становище українців лише погіршилося протягом XIX ст. (відбулася повна інтеграція й асиміляція України в російському імперському просторі). А вже протягом XX ст. Україна, Польща, Литва та Білорусь, кожна по-своєму, пережили російський «комуністичний експеримент». Тож сучасна політична еліта Польщі має добре обдумати й засвоїти уроки історії та пам'ятати про польські національні катастрофи 1795 р., 1939 р. та 1944–1945 рр., перш ніж роботи популістично-демагогічні заяви на адресу України, псуючи міждержавні відносини у такий доленосний для обох країн час.

Сучасна російська неоімперіалістична загроза мусить об'єднати Центрально-Східну Європу. Консолідаційним ядром цього регіону першочергово мають стати Україна, Польща та Балтійські країни (Литва, Латвія та Естонія). Тактичною

[6] Грушевский М. Иллюстрированная история Украины. — Донецк: Бао, 2003. — С. 498.

метою стає зміна підросійського політичного режиму у Білорусі, яка дозволить їй приєднатися до альянсу, що значно послабить РФ. Після чого для остаточного відрізання Росії від Європи необхідним є поглинення Калінінградської області РФ. З кристалізацією та зміцненням союзу до нього потенційно також можуть долучитися Чехія, Словаччина, Молдова, Румунія, Угорщина, деякі Балканські країни та Фінляндія. Головними стратегічними й військовими союзниками «Серединної Європи» у Причорномор'ї мають стати Грузія та Туреччина (це не дасть можливості Росії рухатися південними шляхами).

Провідне місце у цьому геополітичному об'єднанні посідає саме Україна, зважаючи на її консолідаційну ініціативу, ЕГП, територіальні, людські ресурси та практичний досвід ведення війни з Росією у XXI ст.

Отже, Україна, паралельно з опануванням *«гібридних засобів»* ведення війни й перехопленням зовнішньополітичної ініціативи (зміцненням наявних зовнішніх зв'язків і встановленням нових), має стати ініціатором консолідаційних процесів у Центрально-Східній Європі та взяти активну участь у реорганізації ЄС.

***

Україна просто зобов'язана нарешті подолати свою гегелівську проблему, яка вже вкотре нависає над нею «дамокловим мечем»: наша кількість революцій має перейти в якість. І наскільки швидко хаотичну епоху змінить нормальна[7], залежить насамперед від України.

[7] Донцов Д. Дух нашої давнини. — Дрогобич: Відродження, 1991. — С. 322.

Перемога у цій війні потребує переходу України від мінімального національного інтересу — «вижити», до максимального — завдати поразки своєму історичному ворогу — Росії (провал «євразійського» проекту означає для РФ втрату статусу великої потуги й підрив нинішнього політичного режиму). Для каталізації виснаження РФ Україна повинна опанувати інструменти ведення *«гібридної війни»* та перехопити зовнішньополітичну ініціативу шляхом зміцнення наявних зовнішніх зв'язків і встановлення нових для творення глобальної антиросійської осі: США — Західна Європа — Центрально-Східна Європа — Грузія — Туреччина — Китай (оточення й затиснення кордонів РФ з усіх флангів). Найважливішою ланкою у цьому ланцюзі стає саме центрально-східноєвропейський регіон, в якому Україні відводиться місце лідера та ініціатора інтеграційних процесів. В перспективі це дасть їй змогу взяти активну участь в реорганізації, «оздоровленні» та «омолодженні» всього ЄС.

Чупак Олександр
студент Селкірк Коледж(Канада)

ГЕОПОЛІТИЧНА СПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ: ВІД ВНУТРІШНІХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ДО МІЖНАРОДНОГО ЛІДЕРСТВА

Націоналізм та відповідальність як чинники української сили

Упродовж двадцяти шести років з часу відновлення Української самостійності держава демонструє вразливість до зовнішніх впливів та нездатність брати справжню участь в ухваленні рішень на міжнародному рівні. Досі не позбувшись репутації «перехідної» держави, Україна є ласим шматком для західної та московської агентур, що на офіційному та неофіційному рівнях просувають тут цінності власних ідеологій.

Подібні можливості для пропаганди забезпечують власне самі українці, або радше ті, хто визначає чинний внутрішньо- та зовнішньополітичний вектори. Відсутність належного захисту мови, кордонів, індивідуальної власності тощо максимально спрощує завдання насаджування впливів, які націоналістичні кола вважають катастрофічними з точки зору перспектив побудови націєцентричної держави. Просування нехарактерних для українців проблем (передусім одностатевих стосунків та нерівності між чоловіком та жінкою), популяризація іноземних мов (окрім російської активно пропагується нагальна потреба знання й поширення англійської

мови), а також кампанія проти мілітаризації суспільства створюють умови для того, щоб Україна на довгі роки загрузла у процесі вирішення дріб'язкових проблем, облишивши спроби перетворитися на потужну геополітичну одиницю.

За словами Юрія Липи, без очищення краю і душі не буде української величі[1]. Оскільки процес формування націєцентричної України за умови збереження чинного політичного ладу може тривати багато десятиліть, головним завданням українців має стати продовження революції, що почалася сто років тому. Як тоді гарантами хоч і нетривалої самостійності були бійці війська УНР, сьогодні провідним чинником у становленні нового суспільно-політичного устрою мають стати загартовані у боях із московськими загарбниками воїни, передусім ті, які взяли до рук зброю з усвідомленням національно-визвольного та світоглядового характеру боротьби.

Чи не головною причиною теперішньої зовнішньополітичної слабкості України варто вважати повну зорієнтованість владної верхівки на внутрішню міжпартійну боротьбу та олігархічні війни. Як свідчить новітній досвід західних демократій, країни з ліберальними парламентськими моделями влади з року в рік все більше поступаються національними інтересами внутрішнього та зовнішнього векторів. Саме ліберальний парламентаризм виступає чинником, що провокує політичні кола будь-якої країни спрямовувати максимум ресурсів на завоювання популярності серед виборців, а не на роботу задля забезпечення непорушності національного інтересу[2].

[1] Фундамент українського націоналізму / Микола Кравченко — К.: Орієнтир, 2016. — С. 234.

[2] Сціборський М. Націократія. — Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. — С. 22.

Відповідно, пріоритетним завданням національної революції має стати зміна державного ладу з метою надання достатнього впливу, а заразом і відповідальності, єдиному лідеру. Цього можна досягнути, розширивши права Президента й об'єднавши його посаду з посадою голови уряду. Тоді, позбавлений клейма осередку колективної безвідповідальності парламент, окрім законодавчої виконуватиме функцію зрівноваження влади лідера. Позбувшись деструктивного тиску, Президент зможе зосередити зусилля на формуванні внутрішньої та зовнішньої політики, що відповідала б національним інтересам та була б заснована на ідеології націоналізму.

Наріжним каменем цього переформатування стане факт обрання ідеологічно відповідного лідера, що буде дієвим очільником сил національної революції. З історії України можемо переконатися, що дійсної величі українська нація досягала саме тоді, коли біля її керма перебували незаперечні авторитети: майстерний полководець та націоналіст Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Симон Петлюра (соціаліст за партійністю, націоналіст за діями). Так звана «притаманна українцям любов до демократії» проявлялася передусім у тому, що лідер завжди відповідав за свої рішення перед народом (яскравий приклад — козацьке віче), не маючи гарантій збереження влади за умов недолугого керівництва.

Підсумовуючи думки, які висловив Бінґгем Павел в «Енциклопедії уряду та політики»[3], робимо висновок, що ефективною влада може бути лише за таких трьох умов:

[3] Hawkesworth M. Encyclopedia of Government and Politics: Second Edition / M. Hawkesworth, M. Kogan. — London: Routledge, 2004. — P. 254.

1) популярності серед народу;
2) підтримки її з боку сильного та розвинутого війська;
3) узгодженості з національною традицією.

Як бачимо з історії України часів відновленої самостійності, будь-яка з попередніх влад могла похизуватися тільки першим пунктом, та й то лише протягом короткого періоду та завдяки протестному фактору цієї популярності. У випадку ж зміни влади за умов означеного сценарію матимемо протилежні результати.

По-перше, буде складно отримати позитивне (а не протестне) схвалення більшості населення через низьку політичну культуру народу. По-друге, складність обумовлюється також неуникним спротивом власників великого капіталу (олігархів), що передусім означатиме повну мобілізацію підконтрольних їм засобів масової інформації. З іншого боку, оскільки національна революція здійснюватиметься через відродження (передусім ідейно) збройних сил, можемо сподіватися на дотримання другої умови. Націоналістична ж спрямованість влади повністю відповідатиме українській (руській) державній традиції, продовживши справу «славних прадідів великих». Врешті, за умов невтручання у роботу нової влади ідеологічних антиподів, робота на захист національних інтересів гарантує популярність, що призведе до замикання кола ефективності.

Отже, першим кроком до набуття Україною геополітичної сили стане побудова націоналістично-орієнтованого державного апарату. Позбувшись безплідної парламентської метушні та отримавши лідера, що нестиме відповідальність за дії держави, Україна зможе зосередити зусилля на здобутті статусу впливової фігури на світовій геополітичній шахівниці.

Орієнтири зовнішньої політики: від «традиційних» партнерів до власних сфер впливу

Розмову про зовнішньополітичну місію України варто почати з огляду традиційних напрямів міжнародних відносин в роки незалежності. А оскільки питання конструктивних стосунків з Москвою може поставати лише в маргінальних колах української політики, потрібно вести мову про західні чинники.

Завдяки активній пропаганді ЗМІ, зміцнення відносин між Україною та Європейським співтовариством пересічний українець досі сприймає як головну мету Революції гідності. Справді, зовнішня торгівля та загальнополітичний вектор наразі зазнають визначального впливу Брюсселя (35,76% загального обсягу експорту та 43,71% загального обсягу імпорту за 2016 рік[4]). Однак перспективи економічного співробітництва видаються щонайменше сумнівними. Структура торгівлі з ЄС очевидно свідчить про консервацію сировинного статусу України: вивезення сировини та ввезення кінцевої продукції[5] руйнують передумови розвитку високотехнологічного виробництва. Яскравим прикладом цієї політики Європи є вимога скасувати

[4] Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. Торговельно-економічне співробітництво Україна-ЄС / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-trade

[5] Економічний дискусійний клуб. Міжнародна торгівля товарами в Україні та Євросоюзі. Підсумки 2016 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://edclub.com.ua/analityka/mizhnarodna-torgivlya-tovaramy-v-ukrayini-ta-yevrosoyuzi-pidsumky-2016-roku

заборону на вивезення з України лісу-кругляка[6]. Про це ж свідчить і занепокоєність Брюсселя щодо відсутності в Україні ринку землі. Недосконало врегульовані норми, що визначатимуть процедури передачі земельних ділянок, дадуть змогу великим землевласникам по-хижацькому привласнити поля, що зруйнує будь-які надії на запровадження в Україні стану фермерів середнього класу.

Однак економічні претензії є лише передумовою до планової ідеологічної експансії. Нафтова криза 70-х років минулого століття знаменувала не лише відхід від консервативних (кейнсіанських) методів регулювання економіки[7], а й лібералізацію процесів загальнополітичного управління в країнах Заходу. «Рейганоміка» у Сполучених Штатах і «тетчеризм» у Великій Британії стали прикладом для багатьох країн світу. Ця лібералізація запустила невпинний руйнівний процес виникнення ліворадикальних організацій, що почали проникати до найвищих органів управління провідних держав світу. Ядром їхньої ідеології був принцип відходу від встановлених консервативних норм обов'язку, відповідальності, моральності, релігійності тощо. Через бурхливу діяльність цих рухів на сьогодні європейські мовці подають їхні принципи як незаперечні істини.

Проникнувши до владних структур, ліворадикальні організації отримали доступ до колосальних можливостей. І в цьому захована найбільша загроза для України. Будучи зв'язаними

[6] Україна і ЄС: примарне членство та невиконані обіцянки. BBC Україна / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/features-42113109

[7] Blaug M. Economic Theory in Retrospect: Fifth Edition. — NY: Cambridge University Press, 1996. — P. 539.

торговельними угодами, ми відкриваємо партнерам необмежені можливості для інвестицій. Відповідно до значної кількості започаткованих програм, ініціатив, університетських курсів, поданих законопроектів тощо західні організації виділяють значні кошти на впровадження в українське суспільство власних ідеологічних цінностей. Яскравим прикладом на рівні найвищого державного управління є програма «Гендерного бюджетування», яку розробляли за підтримки уряду Швеції[8]. Окрім витрачання коштів державного та місцевих бюджетів, програма просуває введення в українську законодавчу практику небезпечного терміна «гендер», до якого ліворадикали прив'язують визначення «соціальна стать», заперечуючи доцільність зведення статевої термінології до понять «чоловік» та «жінка».

Очевидно, що партнерство з західним світом має не лише переваги, які пропагують представники чинної влади, але й небезпеки. На сьогодні підтримка дружніх стосунків з Брюсселем є життєво важливою для України. Однак не варто забувати, що подібно до військово-культурної експансії Москви існує загроза культурно-економічної експансії Європи. Вона стає дедалі потужнішою тоді, коли Україна демонструє повну готовність діяти за вказівками «західних партнерів», відмовляючись самостійно ухвалювати рішення в будь-якій галузі.

Те ж саме, щоправда, меншою мірою, можна сказати й про відносини зі Сполученими Штатами Америки. У цьому кон-

[8] Гендерний бюджетний аналіз програм, які фінансуються з державного та місцевого бюджетів. Стислий виклад [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://grbproject.org/wp-content/uploads/2017/04/Summary-email-ukr.pdf

тексті вагомим є чинник віддаленості, але ним не варто нехтувати, зважаючи на приклади країн Близького Сходу.

Далі варто говорити про близьких сусідів з Україною. Ці країни часто називають нашими «природними союзниками». Це країни Прибалтики, Польща, Грузія, Туреччина та інші.

Насамперед спадають на думку обговорювані не перше десятиліття концепції «Міжмор'я» або ж «Балто-Чорноморського» співтовариства. За задумом їхніх розробників, країни між Балтійським та Чорним морями, завдяки географічному розташуванню між Західною Європою та Азією, мають систему спільних інтересів. Зокрема Юрій Липа припускав, що вісь «Північ-Південь» є найсприятливішою для розвитку як України, так і її найближчих сусідів-союзників[9].

Однак варто брати до уваги те, якими бачать перспективи цього утворення пропоновані партнери. Наприклад, польський Центр аналізу пропаганди та дезінформації на початку 2017 року у звіті щодо можливих цілей московської пропаганди в Польщі окремо виділив загрозу просування агентами Москви питання щодо утворення союзу «Міжмор'я»[10]. Неоднозначність підходів до балто-чорноморського питання накладається на відверто ворожі заяви та дії держав-сусідів України. Румунія, Угорщина і та ж Польща не приховують територіальних претензій до нашої держави, використовуючи слабкість чинної української влади. Якщо сюди додати періо-

[9] Василевич Ю. Чорноморська концепція Юрія Липи у геополітичній думці України // Наукові праці. Політологія. — 2012. — Вип. 166. — Т. 178. — С. 8–11.

[10] Kowalska M. Forecast: primary goals of Russian propaganda in Poland for 2017 / M. Kowalska, A. Lelonek. — Centrum Analiz Propagandy i Dezinformacji, 2017. — P. 5.

дично-ситуативні потепління стосунків Москви й Туреччини (що нагадує про політику Стамбула часів Гетьманщини), варто відмовитися від сподівань на перспективу надійних дружніх зв'язків з державами близького закордону.

Вирішити цю проблему може тактична дипломатія, спрямована на пошук і артикуляцію спільних інтересів (протистояння Москві, економічна співпраця, побудова в регіоні геополітичного простору, менш залежного від традиційних центрів впливу). Відповідно, Україні не варто відмовлятися від обговорення питання «Міжморського» співтовариства через недоцільність отримання додаткових фронтів боротьби. Проте пам'ятаймо, що обов'язковою передумовою налагодження стосунків з недоброзичливими сусідами є посилення наразі слабкого авторитету України на зовнішньополітичній арені.

Непевні перспективи щодо стосунків з нібито очевидними союзниками відкривають шлях до роздумів про інший спосіб набуття Україною геополітичної потужності. Свого часу Богдан Хмельницький, втомившись шукати порозуміння з найближчими сусідами, вів активні перемовини та підписував договори з далекою Швецією. Сумнівний з точки зору сучасників вибір згодом став чинником надважливої, хоч і нещасливої, співпраці гетьмана Івана Мазепи зі скандинавами. Відповідно, географічна віддаленість та нестандартність зовнішньополітичних взаємин не може бути гарантією відсутності майбутніх результатів.

Оскільки двостороння вигода завжди була найпотужнішим фактором міжнародних стосунків, саме на ній повинна зосередитись геополітична стратегія України. Очевидно, наша держава, на відміну від світових лідерів, сьогодні не може бути однаково корисною для всіх країн світу. Тому пошук

партнерів для тісної співпраці варто зорієнтувати на регіони, що можуть мати найбільшу вигоду від політико-економічних взаємин з Україною.

Зрозуміло, що підхід абсолютного послуху та угодовства, який наразі діє у взаєминах із Заходом, є неприйнятним. Головним критерієм побудови нової системи відносин має стати власний інтерес у різних площинах. З точки зору економіки потрібно шукати ринки збуту для виробленої в Україні кінцевої продукції, у найсуворіший спосіб обмежуючи вивезення сировини. Цю політику в загальних рисах сформулювала ще приблизно у XV столітті школа меркантилістів[11], і наразі вона є запорукою політико-економічного домінування західних держав (незважаючи на їхню критику меркантилізму протягом кількох століть).

Політичні вигоди витікатимуть з економічних і полягатимуть у взаємному виході з-під впливу транснаціонального капіталу, що слугує інструментом уповільнення розвитку незаможних країн світу. Стосунки з Україною, яка не вестиме агресивно-експансіоністської економічної політики, можуть стати для цих країн фундаментом майбутнього розвитку. Водночас для нас це чудова можливість диверсифікувати торгові зв'язки та набути політичного значення сили, що може впливати на геополітичну ситуацію в окремих регіонах.

Найбільш відповідним прикладом такого регіону є Західна Африка. Кілька політико-економічних причин вказують на можливості України здійснювати там геополітичну експансію. Серед них такі:

1) західноафриканські країни демонструють значні темпи

[11] Дахно І. Міжнародна торгівля: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2003. — С. 9.

зростання економіки, зокрема завдяки розташуванню на їхній території значних покладів корисних копалин[12];

2) для країн Західної Африки характерна постійна продовольча проблема, що робить їх ідеальним ринком збуту для української сільськогосподарської продукції протягом нетривалого часу (доки буде збережена чинна агроорієнтована структура господарства України);

3) як і більшість колишніх колоній, африканські країни досі зазнають потужних політико-економічних впливів колишніх метрополій. Посилення взаємин з Україною стане для них можливістю набуття економічної, а надалі й політичної незалежності;

4) сприятливе географічне положення Західної Африки є запорукою швидкості й ефективності різних комунікацій в майбутньому.

Очевидним контраргументом буде закид щодо слабкості та несамостійності держав цього регіону. Однак саме це робить їх привабливими з точки зору просування геополітичних інтересів та побудови системи домінантних зовнішніх зв'язків України. Цей сценарій продиктований насамперед неможливістю швидко набути вагомого політичного впливу в середовищі так званих «традиційних» партнерів та держав Заходу.

Можемо припустити, що Україна також не зуміє найближчим часом побудувати потрібних нам відносин з країнами групи БРІСК (Бразилія, Росія, Індія, Південна Африка, Китай), що перебувають під значним впливом Москви. Тому другим за привабливістю регіоном, відповідно до бажаного рівня економічного зростання та орієнтації на міжнародні

[12] Zamfir I. Africa's Economic Growth. Taking off or Slowing Down? — European Parliamentary Research Service, 2016. — P. 14.

центри, є Південно-Східна Азія, зокрема півострів Індокитай.

Країни цієї місцевості (Таїланд, Камбоджа, Лаос, Філіппіни тощо) мають характерне геополітичне розташування: сусідять з потужними економіко-політичними центрами — Китаєм, Індією, Японією, Австралією та Республікою Кореєю. Зацікавленість України Південно-Східною Азією може бути політично виразнішою та тривалішою у порівнянні з Західною Африкою. Можна передбачити, що намагання цих країн вийти з орбіти Китаю та інших великих гравців врешті призведе до посилення зв'язків з Москвою. Через політичну експансію та віднайдення взаємовигідних сфер економічного співробітництва Україна може зіграти на випередження, не допустивши утворення ще одного форпосту московських інтересів на мапі світу.

Пошук можливих союзників у жодному разі не обмежується запропонованими територіями. До зазначених критеріїв сприятливої співпраці можна дібрати багато окремих держав. Надалі все залежатиме від майстерності українських дипломатів.

Висновки

Отже, геополітична місія України з точки зору націоналізму не може обмежуватися теперішнім станом, за якого держава демонструє безхребетність, угодовство та готовність слухатися наказів інших країн. Наші перспективи як держави-лідера вимагають таких дій від влади, за яких буде створено систему домінування України на геополітичній мапі світу.

Досягнути цього неможливо без фундаментальних перетворень всередині Україні, цілковитого перегляду пріоритетів

та вибору підходів до формування стратегій зовнішньої політики. Шлях до геополітичної потужності складається з ґрунтовних кроків, здійснення яких вимагає зусиль найкращих представників української нації — носіїв націоналістичної ідеології.

Очевидна взаємозалежність стану міжнародних відносин та внутрішньої ситуації вказує на абсолютну неможливість України здобути світове лідерство за чинної системи влади. Принцип демократичного парламентаризму породжує панування колективної безвідповідальності, що є запорукою безпорадності на рівні міждержавних зв'язків. Відповідно, потрібно побудувати систему, що ґрунтуватиметься на засадах добору особистостей, які своїми діями довели відданість ідеям борців за волю України. Їхній прихід до влади забезпечить новітня національна революція, основу сил якої становитимуть герої московсько-української війни.

Життєво важливим є переосмислення пріоритетів зовнішньої політики щодо взаємин із сучасними країнами-центрами світових економіко-політичних впливів. На зміну сліпому послуху вказівкам Європи та США має прийти виважена стратегія, що забезпечуватиме структурну перебудову економіки України та не допускатиме агресивного поширення ліворадикальних ідеологій.

Стосунки з найближчими сусідами та «традиційними» союзниками мають стати первинним полем для просування ідеї про геополітично сильну Україну. Сила полягатиме, з одного боку, у запровадженні суворих пропагандивних заходів у відповідь на агресивні дії чи заяви цих країн, а з іншого — в активному пошуку точок ефективного політико-економічного співробітництва. Насамперед потрібно відкинути ідеї про

обов'язкову доброзичливість сусідів. Вихідною точкою нової стратегії щодо цих держав має стати концепція суворої інформаційної діяльності.

Шлях до набуття геополітичної сили варто розпочинати з усвідомленої потреби домінантного та експансіоністського чинника в українській зовнішній політиці. Пошук партнерів варто проводити з позиції здобуття й утримання стійкого економічного та політичного впливу на окремих територіях. Вихідним фактором має стати взаємна економічна чи політична вигода, результатом якої буде обопільне зниження рівня впливу Заходу, Москви тощо. Домінантні стосунки з пропонованими партнерами (державами Західної Африки, Південно-Східної Азії та іншими) у майбутньому можуть стати фактором, що виведе Україну на рівень західних держав за критерієм впливу на світову геополітичну ситуацію.

Андрій Бурка
студент Державного вищого навчального закладу
«Червоноградський гірничо-економічний коледж»

ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНИ В ГЕОПОЛІТИЦІ

«А ви думали, що Україна так просто. Україна — це супер. Україна — це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартом. В умовах сучасного світу їй немає ціни».

Ліна Костенко

Україні вже 26 років і, правду кажучи, великих успіхів у побудові країни чи обороні національних інтересів наша держава донедавна не мала. Все ж: чи здатна Україна на власний геополітичний проект? Дискусійне питання, адже можна навести багато аргументів за і проти. У цій роботі розгляну кілька геополітичних проектів, які Україна може реалізувати чи вже реалізовує.

1. Балто-Чорноморський союз
2. Україно-Молдовський союз
3. ГУАМ
4. Міжнародна коаліція на підтримку України

1. Балто-Чорноморська вісь

«Балто-Чорноморська вісь» (Балто-Чорноморський союз) — геополітичний проект, про який вже доволі довго говорять політики й громадські діячі України, Литви й Білорусі (щоправда, останні — досить обережно). Зараз його можна схарактеризувати як спільну дружбу проти Росії. «Балто-Чорноморська вісь» передбачає створення свого геополітичного регіону впливу між так званим «Західним світом» і «Пострадянським сходом», який динамічно обертається навколо Росії. Коріння проекту сягає ще історії Великого Князівства Литовського і Речі Посполитої. Українська інтелігенція почала його розробляти ще на початку XX століття, зокрема під час національно-визвольної війни. Участь у розробці брали президент УНР Михайло Грушевський, ідеолог українського націоналізму 1930-х Юрій Липа. Останній розвинув геополітичну «Чорноморську доктрину», вказавши на історичну тяглість орієнтації за віссю Північ–Південь: від Скандинавії та балтійських країн до Чорного моря, Малої Азії і Близького Сходу. З часів Київської Русі, що сформувалась уздовж торговельного шляху «з варяг у греки», така ідея не втрачає актуальності й сьогодні. Після неприхованої російської агресії проти України та різких висловлювань російських лідерів про те, що російські танки за кілька днів можуть бути у Варшаві, Ризі й Таллінні, криза європейської системи безпеки стала очевиднішою. У зв'язку з одночасною девальвацією Будапештського меморандуму й задекларованими кремлівською пропагандою намірами відновити СРСР та повернути у свою сферу впливу Центральну Європу, чимало країн Східної Європи — від Фінляндії до Грузії, опинилися в однаковому геополітично-

му становищі. Загрози країнам Балтійсько-Чорноморського регіону, які звучать з уст державних керівників РФ (і які підтвердилися на практиці агресивними окупаційними діями), зумовлюють об'єктивні підстави для формування нового військово-політичного союзу на території Східної Європи, спрямованого проти РФ. Для України, яка вже зазнала прямої російської агресії, єдиними союзниками, як і потенційними жертвами російської агресії, є наші найближчі сусіди: Польща, Молдова, Грузія, Литва, Латвія та Естонія, а віднедавна й Туреччина. Характерно, що більшість потенційних учасниць Балто-Чорноморської осі вже до певної міри втягнуто в гібридну, інформаційну, історично-ідеологічну, торговельну, холодну або й гарячу війну з Росією.

На думку експертів, створюються передумови для розподілу сфер впливу на пострадянських теренах між двома групами — з РФ залишаються Білорусь, Казахстан і Киргизстан з Таджикистаном, а Грузія, Азербайджан і Молдова орієнтуються на Київ. Узбекистан і Туркменістан, у зв'язку з віддаленістю від Європи, досі перебувають у невизначеному стані, хоча скористаються прерогативою сильнішого. Зрештою, вони тяжітимуть до суто Азійського регіону, не нехтуймо фактором релігійної та культурної самобутності народів, які проживають на цих теренах. Попри те, для України перспективними є економічні зв'язки з Вірменією. Остання наразі є проросійською, що насамперед зумовлено проблемою Нагірного Карабаху, за який вона бореться з Азербайджаном. Україна може бути лідером в об'єднанні завдяки демографічному й територіально-економічному лідерству, а також через неможливість проведення стратегічних транзитних шляхів поза контролем Києва. Проте для реалізації цього проекту потріб-

но чітко вибудувати дипломатичні мости між країнами, а ще мати політичну волю й бажання народів самих країн.

У сучасній ситуації блок Міжмор'я не був би тісним союзом або повномасштабним альянсом. Головною його метою було б обмеження та стримування російської експансії шляхом спільної оборони країн, готових допомагати одна одній у гібридних війнах. Така антиросійська коаліція об'єднала б держави, готові взяти на себе зобов'язання військового та іншого співробітництва, щоб протистояти імперським амбіціям Москви. Проте такий союз міг би відігравати й провідну роль у житті Європи, стати противагою Німеччині й усунути її з місця головного гравця в європейській політиці. Якщо не зовсім «усунути», то, принаймні, вона мала б брати до уваги інтереси інших держав.

Щодо економіко-геополітичних засад, для існування БЧВ потрібні хоча б дві держави, які б входили до складу союзу, як-от Польща та Україна. Ці дві країни — так званий «мінімум». Входження бодай цих країн як найбільших в регіоні територій до складу союзу створить об'єднаний політико-економічний простір в ЦСЄ, який матиме вихід до Чорного й Балтійського морів, складе ядро союзу, запанує над важливими торговими потоками, відіграватиме роль бар'єра між Заходом та Росією. Щодо «максимуму» БЧС, теоретично можна припустити входження до нього усіх країн ЦСЄ включно з балканськими та балтійськими й скандинавськими країнами, Білоруссю (якщо відмовиться від проросійської орієнтації), Туреччиною, Грузією й Азербайджаном. Та найбільше зацікавлені в створенні такого союзу саме Україна та Польща.

У військовому аспекті такий союз потенційно перевищуватиме російські збройні потужності й стане вагомим стри-

муючим фактором для подальших експансіоністських планів Кремля. Військово-морський флот Туреччини (разом з ВМС України й Румунії) перевищить міць флоту РФ у Чорному морі, а контроль Туреччини над Босфором взагалі дасть можливість ізолювати Чорноморський флот РФ.

За потреби і ядерний арсенал можна якнайшвидше створити з допомогою технологічних центрів цих потенційних країн-учасниць, від яких європейська спільнота більше не матиме навіть морального права вимагати без'ядерного статусу в умовах власної безсилості перед російським агресором.

На геополітичній карті Європи Балто-Чорноморська вісь представлятиме величезний простір від берегів Балтійського моря до Туреччини або (у разі приєднання скандинавських країн) від Скандинавії до Туреччини з Азербайджаном з не менш величезним потенціалом, у межах якого вже є кілька регіональних об'єднань, зокрема та ж Вишеградська четвірка, Північна Рада, Рада країн Балтійського моря, ГУАМ, ОЧЕС, ЦЕІ. Міжрегіональне співробітництво між Україною та іншими країнами Міжмор'я забезпечує Українсько-польська міжурядова координаційна рада з питань міжрегіонального співробітництва (МКРМС), Міжрегіональна асоціація «Карпатський єврорегіон», Програма транскордонного співробітництва «Польща–Білорусь–Україна» та інші. За підтримки канадських та американських Збройних сил між Україною, Польщею та Литвою реалізується діалог і у військовій сфері, зокрема відбуватимуться спільні військові навчання, консультації і т. д. І ось тут якраз досвід України у гібридній війні, у боротьбі з тероризмом та на інформаційному полі може бути дуже корисним для західних партнерів.

Можна сказати, що для можливих країн-учасниць БЧВ буде таким собі консервативним осередком держав, які не підтримують політики ЄС стосовно мігрантів і знищення через це національної самобутності країн. Саме створення союзу могло б примирити деякі народи на рівні суспільств (як-от українців та поляків), між якими існують давні суперечки, та згуртувати їх перед спільним ворогом.

Однак попри всі успіхи у військово-політичному й міжнаціональному діалозі та попри всю привабливість ідеї, держави Балто-Чорноморської дуги надто розділені, аби виступити зараз єдиним фронтом. Україна, Грузія та Молдова досі не є членами ані ЄС, ані НАТО, на відміну від тієї ж Польщі чи Литви. Білорусь обирає нейтральну позицію, підтримуючи Україну, але зберігаючи при цьому досить міцні стосунки з Росією. Чехія та Словаччина не ризикнуть йти на відкриту конфронтацію ні з РФ, ні з Німеччиною, Туреччина намагається сидіти зразу на двох стільцях, зберігаючи нейтралітет, Азербайджан поки вирішує свою проблему з Карабахом.

Поки що Балто-Чорноморський союз залишається ідеєю, яка тримається лише на окремих фактах історії, політики та економіки. Однак на тлі незадоволення політикою ЄС та посилення експансії Росії ця ідея стає дедалі актуальнішою та формалізується. Що більше вона буде актуалізуватись, то скоріше БЧС стане реальністю.

2. Україно-Молдовський союз можна схарактеризувати як «дружбу проти Придністров'я». Адже ця невизнана республіка — як ракова пухлина для обох країн. А після початку бойових дій на сході України вона несе постійну загрозу південним кордонам нашої держави, адже тут, ніби для охо-

рони складів, дислокується «Оперативная группа российских войск в Приднестровье», яка у разі повномасштабної війни була б таким собі диверсантом в тилу наших військ. Українсько-молдовські відносини можна поділити на два етапи: до 2014 року і після. До 2014 року це були просто добросусідські стосунки. Україна виступала посередником в перемовинах між двома сторонами. У 2005 році був навіть представлений так званий «план Ющенка». Проте нас цікавить період «після», адже тоді почала зароджуватись можливість союзу. Україна поміняла свою стратегію щодо конфлікту в Придністров'ї, підтримала тиск Кишинева на Тирасполь за допомогою денонсації договору про «Угоди між урядом України та урядом РФ про організацію військових міждержавних перевезень та розрахунки за них» та «Угоди між урядом України та урядом РФ про транзит через територію України військових формувань РФ, які тимчасово знаходяться на території Республіки Молдова». У такий спосіб Україна відрізала миротворчий контингент, позбавивши Росію можливості ротації. Так само Україна закрила небо для приватних літаків з російськими політиками. Україна для себе визначила один з пріоритетів — демілітаризація військового контингенту РФ в Придністров'ї. Проте, крім політичного тиску, Україна й Молдова виступили єдиним фронтом і в економічному питанні: придністровським компаніям було заборонено транзит через Україну товарів, які потребують фітосанітарного контролю, якщо вони не оформлені в Національному агентстві безпеки харчових продуктів Республіки Молдова, тобто відповідно до молдовського законодавства. Для цього на українсько-молдовському пункті пропуску для перевірки транспорту залучили молдовських прикордонників з українського боку. Молдова розро-

бляє проект особливого статусу Придністров'я у складі цілісної Молдови. Зараз також обговорюють можливе повернення до діалогу стосовно Придністров'я в форматі «5+2».

Хоча цей союз напевно є одним з найвигідніших для двох країн, оскільки контроль Придністров'я однією з країн автоматично покращує ситуацію в регіоні, а в результаті відбувається ліквідація замороженого конфлікту. Після поглиблення відносин можна продовжити діалог стосовно державного кордону між нашими державами й передачі Україні права власності на 7,7 км автодороги Одеса–Рені та землі в районі населеного пункту Паланка.

Проте зараз, на жаль, говорити про подальший розвиток цього геополітичного союзу складно, адже на останніх президентських виборах в Молдові переміг проросійський президент Ігор Додон, який був проти спільних навчань українсько-молдовських військовослужбовців і двічі не підписав кандидатуру міністра оборони Молдови. Зараз там триває активна боротьба між президентом і парламентом. Тому поки не буде переможця, доля цього геополітичного проекту не з'ясована.

3. ГУАМ

Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ — регіональне об'єднання чотирьох держав: Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова. В основі утворення цієї форми співпраці лежить єдність позицій країн з подібними політичними й економічними зовнішніми орієнтирами. Організація створена в 1997, аби протистояти впливу Росії в регіоні. На сьогодні в організації всі мають рівні права. Одним з першочергових завдань

могло стати зосередження політичної влади саме в Україні. Тоді наша країна змогла б ще більше тиснути на Росію через ГУАМ. Проте навіть якщо все залишиться так, як є, для України важливо, щоб кількість членів організації зростала, щоб приєдналися, наприклад, країни Прибалтики, Польща, Румунія та, зважаючи на «похолодання» російсько-казахстанських відносин, Казахстан, що став би ідеальним доповненням в розробці транспортного коридору з Європи в Азію в обхід РФ. Це б сильно вдарило по економіці РФ, а для України було б дуже вигідним. Це, мабуть, єдиний з запропонованих мною можливих геополітичних проектів, який може приносити державам-членам прибутки через розвиток проекту «нового шовкового шляху». У березні 2017 року країни члени ГУАМ підписали договір про створення зони вільної торгівлі між країнами-членами. Можна підсумувати, що Україна надзвичайно зацікавлена в діяльності ГУАМ, розвитку співробітництва з її учасниками в різноманітних галузях. Необхідно брати до уваги й те, що країни ГУАМ виявили глибоку прихильність ідеї створення надійного поясу безпеки між Європою, Кавказом і Азією, який пролягатиме територіями держав-учасниць.

Варто зазначити, що розвиток ГУАМу можливий не тільки в економічній галузі, але й у військовій, оскільки кожна країна, що є учасником ГУАМ, має на своїй території «невизнані республіки». У Молдови є Придністров'я, у Грузії — Абхазія і Південна Осетія, в Азербайджану — Нагорний Карабах, в України з 2014 року — власний територіальний конфлікт на Донбасі й незаконно анексований Крим. Через це активно ведуться дискусії про можливість створення спільного миротворчого контингенту ГУАМ, який мав би замінити миро-

творців РФ в невизнаних республіках. Про таке бажання заявив парламент Грузії. Також ще у 2007 році лунали заклики від тодішнього секретаря РНБО України Івана Плюща про можливість створення спільного антитерористичного центру ГУАМ, втім, вони так і залишились пропозицією.

4. Міжнародна коаліція на підтримку України

Для України надзвичайно важливо мати своє коло союзників, які допомагатимуть нам. Звичайно, допомогу надають, але не таку, якої б хотілося. Для чого нам потрібний такий геополітичний проект? Сильні союзники (зрештою, будь-які союзники) завжди стають у пригоді: чи то копійчиною допоможуть, чи зброєю, чи навичками поділяться. Для нашої країни це важливо перш за все на мінських перемовинах, адже Україна й невизнані республіки вигравали для себе вигідні позиції чи то від нових територіальних надбавок, чи то від ухвалення певних міжнародних політичних рішень. Союзники також допоможуть тиснути на міжнародні організації, щоб вводити нові санкції проти РФ і її високопосадовців. Сьогодні Київ має кілька близьких союзників, які не лише «висловлюють стурбованість», але реальними справами доводять, що безпека України для них так само важлива, як і власна. До таких належать США, Великобританія, Франція, Німеччина, Австралія, Канада, Японія, Румунія, Польща і країни Прибалтики. Цей список далеко не повний, в ньому можуть бути ще багато країн, військово-політичних союзів... Наразі головна мета для нашої країни — утримати коло союзників, а у перспективі розширити його. За будь-яких умов Україна не має допустити зменшення санаційного тиску на РФ. Ми повинні лише нарощувати його. Також важливо, аби сама Україна

лобіювала свої інтереси в цій коаліції, щоб не США збирали друзів для України, а сама Україна шукала нових союзників.

Україна має низку скромніших, але не менш важливих геополітичних проектів у політичному, економічному й правовому аспектах. Вони є внутрішніми для нашої країни, однак применшувати їхню важливість не варто, бо їхня реалізація є одним з основних фундаментів для побудови сильної, економічно стійкої держави.

Правовий аспект — це збереження суверенітету і державності. Наразі наша країна активно бореться на Сході за право на існування. А наші дипломати відбивають зазіхання тепер вже і з Заходу з боку Угорщини.

Економічний аспект — це розвиток країни й покращення добробуту людей. Незалежна держава неможлива без створення високоефективної національної економіки. Для України це надзвичайно важливо, бо коли буде ліпша нагода, щоб наздогнати Європу, як не в процесі приєднання до ЄС. І починати потрібно з реформи соціального страхування, яка, на жаль, є вкрай корумпованою.

Політичний аспект — забезпечення цивілізаційного майбутнього українського суспільства. З цим поки що дуже складно, бо ще не маємо достатнього рівня «політичної культури». Бабуся готова проголосувати за кандидата на виборах за дешевий продуктовий набір, а потім протягом тих років, коли він буде при владі, згадувати його не найкращими словами. Крім того, велику проблему маємо й із самими політичними силами в Україні. Ті, які діють у нас, створені не на основі політичної ідеї, а на основі лідера. І варто лише забрати цього політика, як вся сила валиться. У нашій країні партії — це лише «драбина» до крісла президента. І, сказати по правді, за-

раз у нас немає можливості виховати політично зріле суспільство, адже європейські країни не один десяток років йшли до того, аби збудувати свою демократичну модель. Втім, не втрачаймо надії!

Іванна Кондратьєва
вчитель Нікопольської
середньої загальноосвітньої школи I–III ступенів № 20
Дніпропетровської області

БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКИЙ СОЮЗ — МІЖ ГЛОБАЛІЗАЦІЄЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ЗАГРОЗОЮ

Швидкий розвиток глобалізаційних процесів і посилення їх впливу на сучасний світ є закономірною реальністю. Темпи глобалізації постійно зростають та набувають нових форм. Процеси глобалізації — дедалі вищої взаємозалежності держав у сучасному світі — стали викликом для більшості національних держав, незважаючи на їх просторове розміщення та рівень політичного й економічного розвитку. Ці процеси зупинити неможливо, але кожна держава, мета якої — зберегти свою державність та самобутність, має виробити власну систему реагування на виклики глобалізації. У цьому сенсі для України важливо врахувати й використати можливості глобалізації, щоб не залишитися обабіч світових процесів. Глобалізація по своїй суті має як негативні, так і позитивні наслідки, тому все залежить від того, як держава й суспільство реагуватимуть на ці тенденції. Слід визнати, що з часу розпаду СРСР та здобуття Україною незалежності держава та суспільство є надзвичайно вразливими та незахищеними від глобалізаційних викликів та загроз. І як результат на початку

XXI століття Україна зіткнулася з низкою культурних, соціальних, економічних та політичних проблем, спричинених цими процесами.

Деякі глобалізаційні процеси неминуче призводять до руйнування економічного, політичного й соціокультурного буття національних держав, часткової або ж повної втрати духовних основ їхнього суспільного життя. Поширюючись у світовому просторі, такі процеси набувають спільних рис, зі збільшенням яких підвищується ефективність процесів трансформації та інтеграції суб'єктів загальноцивілізаційних процесів. Отже, для України є життєво необхідною національна стратегія адаптації до цих процесів, яка б жорстко реагувала на негативні чинники глобалізації. Вона повинна передбачати становлення власного цивілізаційного ритму, культурно-етнічної самоідентифікації українського суспільства на підставі усвідомленої й модернізованої національної культури, збагаченої кращими зразками сучасної цивілізації, що справляють позитивний вплив на власну культуру.

Найважливішим завданням України у боротьбі за гідне місце в Європі та світі є повернення та збереження власної національної ідентичності. Жоден з геополітичних гравців, були б то Європейський Союз чи Росія, не сприятиме цим процесам в Україні, адже це не відповідає їхнім особистим геополітичним інтересам. Український політолог М. Михальченко справедливо зазначає, що стосовно України НАТО і ЄС здійснюють стратегію політичного й економічного тиску (батіг) і дозованої допомоги, кредитів і т. д. (медяник). Ця стратегія має за мету не лише прив'язати Україну до Заходу, перебудувати її економіку відповідно до західних інтересів, а й не допустити реінтеґрації з Росією, щоб не відбулося відродження

«Великої Росії». Отже, така позиція західних партнерів не збігається з національними інтересами України й не допоможе у справі зростання економічної могутності України. Таку позицію слід розглядати як свідому політику, яка переслідує розповсюдження соціально-економічного та культурно-ідеологічного впливу ЄС на Україну, що спирається на ідеологію глобалізму та мультикультуралізму та загрожує українській державності. В найближчий час, незважаючи на всі ті начебто успішні євроінтеграційні кроки, Україна не стане ні членом ЄС, ні членом НАТО, тому Україні слід шукати інший формат відносин з цими структурами у сфері безпеки. Подальше посилення ЄС призведе лише до зменшення ролі України у Європі та обмеження її самостійності як у зовнішній, так і внутрішній політиці.

Отже, фактично Україна будує свою державність між двома імперіями — між Росією та Європейським Союзом. Політика так званої багатовекторності засвідчила хибність і безперспективність цього шляху. Саме тому актуальним є переорієнтація пріоритетів зовнішньої політики на регіональний рівень. За таких обставин ледь чи не єдиним виходом є створення союзу країн Центральної та Східної Європи, так званого Союзу Міжмор'я (Балто-Чорноморський союз), що б гарантувало безпеку у цьому регіоні та сприяло позбавленню статусу буферної зони між Росією та Заходом.

Ідея створення такого союзу в умовах протистояння з Росією не є новою для України. Про такі тенденції свідчить ще шведський зовнішньополітичний курс Б. Хмельницького, а надалі й І. Мазепи, що мав на меті дистанціюватися від азійської Московщини в напрямку Європи. Надалі в добу Української національної революції С. Петлюра, з огляду на про-

тистояння більшовицькій Росії та генералові А. Денікіну, 30 жовтня 1919 р. висловлюється про прийнятність комбінації союзу: Польща–Україна–Латвія–Литва–Естонія. І був не проти долучити до нього Кубань, Грузію та Азербайджан. Непересічною подією мала стати конференція балтійських держав у Булдурі 1920 р., на якій була присутня делегація з України. Саме українське представництво виводило можливе регіональне об'єднання за межі Балтики. Можливо, саме ця конференція мала б стати відправною точкою для творення своєрідного міжрегіонального об'єднання й відповідно нового розкладу сил у Центрально-Східній Європі та іншої міжнародної ситуації. Проте висновки конференції не мали позитивних чи реальних наслідків.

Можливість поглиблення військово-політичного співробітництва країн Балто-Чорноморського регіону шляхом створення конфедеративного об'єднання, спрямованого на захист від агресії з боку Росії, на рівні ідеї в 1918–1934 рр. порушувалися як зарубіжними (Ю. Пілсудський — проект «Міжмор'я»; К. Маннергейм і Р. Холсті — Балтійський союз; З. Мейеровіц — Балто-Чорноморський союз; Ю. Мерошевський — доктрина ULB; В. Сікорський — Польсько-Чехословацька конфедерації), так і українськими (М. Грушевський — Балтійсько-Чорноморський альянс; С. Рудницький — Балто-Понтійська федерація; Ю. Липа — Чорноморсько-Балтійська федерація) громадськими й державними діячами.

У наш час ідея Балто-Чорноморського союзу не втратила своєї актуальності. Україна, виходячи зі свого географічного положення та історичної тяглості цієї зовнішньополітичної традиції, цілком може виступити ініціатором реалізації такої концепції. Таке об'єднання в майбутньому має залучити до себе

Литву, Латвію, Естонію, Польщу, Білорусь, Молдову, Грузію, Швецію, Фінляндію, Болгарію та Румунію. Через союз такого формату Україна має позбутися так званого буферного стану між Європою та Азією. А найголовніше — цей союз має стати реальною противагою Російській Федерації, яка загрожує безпеці ледве не всіх перспективних членів згаданого союзу. Україна й Росія залишатимуться сусідами, остання з незалежною Україною не змириться ніколи, тому з Росією діалог будь-якого формату не дасть потрібних Україні результатів, а очікування на гарантії безпеки від ЄС не викликають великих надій.

На даному етапі Україна як активний член Організації Чорноморського економічного співробітництва та спостерігач у Раді країн Балтійського моря має всі шанси стати центром міжрегіональних об'єднавчих ініціатив. І хоча єдність Балто-Чорноморського простору було лише задекларовано, вважаю, що інституалізація союзу не лише необхідна, а й дуже перспективна. По-перше, це дасть можливість об'єднати транспортні коридори своєрідного нового шляху «з варягів у греки» з Великим Шовковим шляхом (від Китаю до Середньої Азії) в єдину транспортну систему, що мало б грандіозний економічний та політичний ефект та гарантувало самодостатність та потужність цього союзу. По-друге, такий союз виключатиме домінування Франції та Німеччини у сфері оборони та безпеки, адже досягнення ними геополітичних компромісів з Росією ціною інтересів держав регіону не є вигідним державам останнього. Це є надзвичайно важливим в умовах, коли США і Велика Британія не виконали своїх зобов'язань щодо захисту суверенітету України згідно з Будапештським меморандумом, і жодна із західноєвропейських держав не збирається зупиняти силовими методами російську військову агресію проти

України. По-третє, об'єднання дасть можливість формування зони вільної торгівлі, започаткування спільних транспортних та енергетичних проектів, співробітництва в транспортуванні каспійських, іранських та іракських енергоресурсів на європейський ринок тощо. Останнє є надзвичайно актуальним для України щодо енергетичної незалежності від Росії та деверсифікації джерел та маршрутів енергоносіїв.

Важливим є те, що ідея такого союзу звучить і сьогодні на міжнародній арені. Зокрема, новообраний президент Польщі Анджей Дуда виступив за відродження даного проекту об'єднання. Напередодні інавгурації 6 серпня 2015 р. А. Дуда висловився за створення Балто-Чорноморського альянсу держав у складі Польщі, України, Білорусі, Латвії, Литви, Естонії, Молдови, Угорщини, Румунії, Болгарії, Словаччини, Чехії та шести країн колишньої Югославії. Окрім того, він зазначив, що ключова роль у цьому проекті відводитиметься Україні. Очевидно, що основою для формування будь-яких геополітичних утворень на Балто-Чорноморській осі має стати ідея спільного простору безпеки. Уже сьогодні Україна й Польща мають спільні проекти у сфері безпеки: виробництво боєприпасів, інженерної техніки та технологій захисних споруд, удосконалення медичного забезпечення. На жаль, напружені відносини з Польською державою є перешкодою у реалізації проекту Балто-Чорноморського союзу. Тому Україна й Польща мають на рівних умовах продовжити політику примирення та зближення, унеможливити російський вплив на українсько-польські стосунки, адже маємо загрозу для державних та культурних підвалин обох країн.

На жаль, за чверть століття українська геополітична стратегія не стала самодостатньою, потенційно сильні сторони

політико-географічного розташування ніяк не оцінені та не використані. Маючи величезні природно-енергетичні запаси, Україна залишається найбіднішою країною регіону. Таку ситуацію маємо, власне, через те, що політичну волю було дозволено здійснювати еліті, яка нічого спільного з державністю не має, яка є меншовартісною й пасивною та реалізує політичну волю інших держав в Україні. Надзвичайно влучно причини ганебної зовнішньої політики України визначає політолог О. Баган, зазначаючи, що в Україні майже немає теоретиків геополітики, які б вивчали й ідейно відштовхувалися від класичної української геополітичної думки (І. Франко, С. Томашівський, С. Рудницький, Д. Донцов, Ю. Липа та ін), через малоросійське походження або через ментально засвоєну традицію бездержавницького мислення українські геополітики мислять лише категоріями втрапляння у геостратегічні плани великих держав-імперій або Російської Федерації, якщо це закінчені малороси, або США і ЄС, якщо це новосформовані ліберальні космополіти.

Незважаючи на наслідки такої недолугої політики, Україна має надзвичайний геополітичний потенціал, що ґрунтується на значному розмірі території, кількості населення, науковій та економічній базах, широкій мережі наземних та водних шляхів сполучення тощо. До того ж Україна на Сході стримує Росію, яка прагне домінування у Центральній та Східній Європі. Тому наша держава не просто може ініціювати власний геополітичний проект у формі регіонального союзу, Україна має це зробити задля власної безпеки та безпеки країн регіону. Однак лише одного вигідного географічного розташування замало для ініціювання такого союзу, його реалізація можлива при перетворенні дещо декларативних ознак наці-

ональної держави на реальні. Це стане можливим у разі виконання важливих умов, серед яких є: подолання політичної кризи, очищення влади на всіх рівнях, усунення від влади олігархії та антидержавних елементів, відновлення демографічного потенціалу держави, повернення ядерного статусу, впровадження ефективної політики національної пам'яті, а також тотальна й безапеляційна українізація державного, освітнього та культурного простору.

Перебування при владі партій ліберального спрямування унеможливлює виконання цих умов і, відповідно, ініціювання Балто-Чорноморського союзу. За півсторіччя політичні сили ліберально-демократичного спрямування повністю дискредитували себе та втратили весь той потенціал, що мала держава після розпаду Радянського Союзу. Вирішення таких складних внутрішньополітичних та геополітичних проблем України можливе лише за впровадження націоналістичної державницької позиції та програми, що дасть можливість досягти військово-політичної, економічної самостійності, а головне — самодостатності (традиціоналізм), що допоможе позбавитись негативного впливу зовнішніх факторів та глобалізації.

На щастя, зараз у країнах Європейського Союзу відбуваються події, які свідчать про активізацію протидії глобалізаційним процесам та посилення позицій націоналістів у країнах Європи. До таких подій слід віднести позитивні результати референдуму щодо виходу Великобританії зі складу Європейського Союзу, а також активізація руху щодо незалежності Каталонії тощо. Це абсолютно не відповідає гіпотезам про начебто архаїчність націоналізму та його безперспективність. Безперечно, що в наш час український націоналізм потре-

бує розроблення чіткої платформи, яка б відповідала сучасним викликам в геополітиці, економіці, культурі тощо та не була абстрактною. Ідеологічна база, розроблена Організацію українських націоналістів, є, без сумнівів, універсальною, але вона має бути адаптована під сучасні реалії. Беззаперечною у цьому плані є думка історика О. Сича про те, що загрозам національної ідентичності цілком відповідає соціально-консервативний націоналізм. Його спрямованість мають визначати такі фактори, як постколоніальний, олігархічний, глобалізаційний, імміграційний та демографічний.

На жаль, з моменту розвалу Радянського Союзу Україні не вдалося подолати наслідків свого колоніального статусу та відповідно перебудувати державний механізм на новий лад. Мізерні кроки, здійснені владою у цьому напрямку, не нівелюють такого стану речей, тому сьогодні вкрай важливо визнати постколоніальний стан економіки, політичної системи, культури та рухатися від цієї точки у напрямку деколонізації цих сфер. Як один із жахливих наслідків цього маємо політичні еліти, які не змінилися з часів СРСР та не виражають національних інтересів, ба більше, на чолі держави перебувають особи неукраїнського етнічного походження. Зміна такого стану речей можлива лише з кардинальною зміною системи влади, що буде заснована на реальній люстрації діючої влади, забороні діяльності антиукраїнських структур та впровадженні жорсткої відповідальності за злочини на державних посадах. Основою цього має стати реальна деолігархізація, без якої побудова міцної соціальної та правової держави неможлива.

Важливим кроком має стати також подолання катастрофічної демографічної ситуації, що склалася в Україні. На вирі-

шення цієї проблеми має бути спрямовано соціальну політику держави, що дасть можливість молодим спеціалістам мати гідну роботу в Україні, а не за кордоном, а молодим сім'ям умови для народження та виховання дітей, зокрема житло. Надзвичайно небезпечним у світлі глобалізаційних процесів для України є питання емігрантів. Україна є країною прийому емігрантів і водночас країною, що зумовлює імміграцію. Сьогодні Україна більше експортує робочих рук, ніж товарів. Тому Україні конче необхідно вже зараз впорядкувати імміграційне законодавство, здійснити його перегляд та змінити з огляду на загрози нелегальної міграції та тероризму.

Для перетворення України з суб'єкта геополітики в об'єкт, який здатний і себе захистити, і впливати на зовнішньополітичну ситуацію, Україна має порушити питання про повернення їй ядерного статусу. Суверенітет і цілісність кордонів України брутально й безпрецедентно порушено, і жодна зі сторін того ж Будапештського меморандуму не виконали своїх гарантій, отже, й Україна може вийти з договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Цілком очевидними є небезпеки такого кроку, але в умовах війни він є необхідним.

Ще одна загроза глобалізації для України пов'язана з процесами інтеграції української культури у спільну світову культуру. На фоні глибоких наслідків тривалої окупації України ця загроза є дуже актуальною, адже зараз про сформовану національну самосвідомість українців годі говорити. Майже все, що сьогодні приходить в Україну з масовою культурою, є безнаціональним або відверто загрозливим ідеологічно. Для України ліберальна політика щодо культури та мови російської етнічної меншини закінчилася фатально — втратою Криму та війною на Сході з Росією. Тому актуальним є впровадження

жорсткої мовної політики та українізація культурного, освітнього та інформаційного простору. Збереження національної ідентичності під час деструктивних глобалізаційних процесів має стати пріоритетним у проведенні культурно-освітньої політики.

Отже, Україна на даному відрізку своєї державності опинилася посеред двох потужних політичних утворень — з одного боку Росії, яка надалі продовжує свою експансіоністську та імперську політику щодо України, окупувавши Крим та Схід України, загрожує державному існуванню України; з іншого боку Європейського Союзу, який проводить щодо України агресивну політику, що заснована на мультикультуралізмі та глобалізмі. Тому маємо нагальну необхідність у створенні серединного об'єднання, яке б стало противагою ліберальній диктатурі ЄС та убезпечило від російської агресії. Балто-Чорноморський союз дасть потужний імпульс для розвитку країн Центральної та Східної Європи в економічній, оборонній, культурно-освітній сферах. До того ж країни, що належать до Балто-Чорноморської осі, є християнськими та мають потужні історичні зв'язки, що має об'єднати навколо посилення позицій традиціоналізму та церкви. Адже ігнорування проблем культури, освіти, церкви, мови, духовних основ життя нації є великою загрозою у світі, що активно глобалізується. Нація, що не зможе захистити свої споконвічні устої, є такою, що не зможе захистити і свою державу в епоху агресивної глобалізації.

Ті політичні сили, що перебувають сьогодні при владі в Україні, не здатні гідно та послідовно відповідати на виклики глобалізації, адже їхня позиція не була і не є україноцентричною, а завжди відповідає лише інтересам іноземних центрів впливу. Завданням націоналістів є найширша консолідація

українців для втілення ідеї національної держави, боротьби за соціальну справедливість та оборони української культури. До того ж, Україна має покликання та шанс консолідувати інші нації та держави для загальної мети. Вона «повинна стати ідейним, моральним і культурним центром, навколо якого повинні зосереджуватись змагання інших поневолених народів... Україна має бути їх ідейним і моральним провідником у їхніх визвольних змаганнях» (Я. Стецько).

Ростислав Кирій
учень Рихтицької середньої
загальноосвітньої школи I–III ступенів
Дрогобицького району
Львівської області

ХРИСТИЯНСЬКА УКРАЇНА — АЛЬТЕРНАТИВА ДЛЯ ЄВРОПИ

Вироблення Україною власного геополітичного проекту означало б, що із пасивного суб'єкта сучасної міжнародної політики вона стає одним із гравців на її арені. Як правило, гравцем бути вигідніше, аніж пасивним суб'єктом, тому вироблення власного геополітичного проекту — річ бажана. Інша справа, що він не повинен бути фейковим — за ним має стояти реальний дієвий потенціал, який вочевидь мусили б визнавати наші сусіди — близькі й далекі. Отож насамперед потрібно добре подумати: у чому Україна може претендувати на роль лідера, принаймні — у своєму регіоні.

Про роль економічного лідера можна відразу ж забути на найближчі двадцять років — у кращому випадку. У нас є непоганий науковий потенціал, зокрема і в оборонній промисловості, проте новітні види озброєнь українські підприємства переважно виробляють не для української армії, а причина — в економічних та почасти — політичних проблемах нашої держави, які миттєво вирішити неможливо. А відтак у питаннях оборони ми ще довго будемо залежними від когось —

від НАТО або від Росії — третього варіанту немає! Втім, є ще «третій варіант» — балансування між НАТО і Росією, але без належного військового потенціалу цей «третій» може виявитись згубним для України. Принаймні так воно є у сучасних політичних умовах, коли керівництво Росії намагається позиціонувати свою державу як країну агресора.

Економічні проблеми породжують постійний відтік працездатного населення з України, що не сприяє ні їх вирішенню, ані посиленню її обороноздатності. За цих обставин видається, що Україна не може мати власного реального геополітичного проекту щонайменше у найближчі 30 років, позаяк приречена ще довго бути «тріскою, яку кидають в той чи інший бік політичні хвилі». Але тут слід мати на увазі, що геополітика XX та XXI ст. — це зовсім різні речі. Геополітику XX ст. можна охарактеризувати як імперську, позаяк вона, як правило, розрахована на реалізацію своєї головної мети: розширення кордонів або принаймні територіальних сфер прямого політичного впливу. Не було б геополітики як науки, ця мета б для потужних держав («наддержав») все одно залишалася б основною — як і тисячі років до цього. Саме тому настільки й схожі між собою геополітичні концепції XX ст.: Альфреда Мехена, Ніколаса Спайкмена (США); Хелфорда Маккіндера (Великобританія); Карла Хаусхофера, Фрідріха Ратцеля, Карла Шмітта (Німеччина); Відаля де ла Блаша (Франція)...

Але у XXI ст. не лише був задекларованим, але й почав втілюватись у життя принцип колективного виживання, який прийшов на зміну грубій відвертій боротьбі між «наддержавами» за роль світового лідера. Цей принцип має величезну перспективу не лише тому, що його моделі, на зразок ЄС та НАТО, виявилися достатньо ефективними, але ще й тому, що у світі

наростають фактори потенційної небезпеки для європейських країн. Найперше потрібно згадати, що у сучасному світі існують два типи демографічної проблеми: 1) перенаселення; 2) перевищення смертності над народжуваністю. Від перенаселення страждають насамперед Китай (1,4 мільярда населення) та Індія (1,3 мільярда населення), а від перевищення смертності над народжуваністю — низка країн Європи, зокрема Україна. Саме європейські народи, які протягом християнської доби створили унікальну вершинну культуру, що надає сенс існуванню людства, стають «зникаючим видом»!

Якщо Індія, зважаючи на менталітет, не може розглядатися як потенційний агресор, то цього не можна сказати про Китай, де менталітет населення зовсім інакший. Окрім того, існує фактор ісламського світу з його специфічними традиціями, що тяжіють до мілітаризму та релігійної нетерпимості. Цей світ утворений із арабських країн (сумарна кількість населення близько 360 млн); Пакистану (близько 207 млн населення); Ісламської республіки Ірану та Туреччини (у кожній із яких налічується близько 80 млн населення); республік Середньої Азії (сумарна кількість населення — понад 44 млн); Афганістану (32 млн населення); а також — із ще трьох мусульманських країн із сумарною кількістю населення понад 15 мільйонів. Іслам сповідує також 88% населення Індонезії (із 237,5 млн), проте ця країна, зважаючи на її географічне розташування, очевидно, не має особливих перспектив для активної ролі в можливих спільних геополітичних проектах ісламського світу — принаймні важко собі уявити участь індонезійців у джихаді.

Наразі ісламський світ поділений різновекторними політичними інтересами. Але все іноді міняється в дуже короткий

історичний проміжок. Теоретична можливість оголошення джихаду релігійними лідерами ісламу може виявитись застосовною на практиці, а відтак ісламський світ об'єднається за лічені дні...

Тенденції до такого розвитку політичних подій наростають із року в рік. Все більша кількість європейців це усвідомлює. Зокрема, за результатами опитування, проведеного у 38 країнах дослідницьким центром зі США Pew Research Center (у липні 2017 р.), 62% опитаних вважають найбільшою загрозою для національної безпеки своїх країн саме ісламську державу (з ресурсу Громадське радіо).

Праві політичні сили країн Заходу використовують відповідні настрої західних європейців, завдяки чому рейтинг правих зростає. Це у свою чергу використовує Росія, яка задекларувала орієнтацію на традиційні вартості. У підсумку праві політичні партії Західної Європи починають необачно орієнтуватися на Росію, де зовсім не такі «праві», як на Заході, де «правими» називають себе вульгарні шовіністи на зразок Жириновського.

Аби не допустити посилення впливу Росії, Європейський Союз рано чи пізно муситиме поступово відмовлятися від ліберальних цінностей. І Україна — також!

За цих умов до низки лідерів у Європі невдовзі мають належати ті країни, яким пощастить реалізувати на власному прикладі ту державну модель, яка ідеально вписується у концепцію нового світу (що прийде на зміну існуючому), у якій би принцип колективного виживання знайшов своє дієве віддзеркалення.

Україна, з її надвисоким рівнем корупції, наразі перебуває дуже далеко від створення такої державної моделі, але, за

умови, що у найближчі п'ять років в Україні буде наведений правовий порядок — у чому немає нічого неможливого, у неї з'явиться перспектива на створення власного геополітичного проекту.

На яких принципах мав би будуватися сам цей проект та мало б забезпечуватися створення його передумов?

На принципі гармонії. Йдеться про відновлення гармонії в суспільстві й налагодження гармонійних стосунків з іншими країнами — насамперед із сусідами. При цьому такі стосунки мають налагоджуватись не за рахунок задоволень сусідських територіальних претензій та претензій на втручання у внутрішню політику України. У таких зазіханнях нічого спільного із гармонією немає. Гармонія у міжнародних зв'язках розпочинається там, де вони стають вочевидь взаємовигідними.

Гармонія у суспільстві є неможливою без соціальної справедливості, яка досягається рівними умовами всіх його громадян перед законом.

Гармонія в суспільстві є неможливою без вирішення екологічної проблеми. Фактор екології щороку стає все більш нагальним. Для його вирішення необхідно застосовувати всі можливі цивілізовані методи. Зокрема, метод економічний (створення державою сприятливих умов для впровадження альтернативних енергоносіїв та енергоощадних технологій; запровадження більш жорстких норм на промислове забруднення повітря та встановлення високих штрафів, надходження з яких мають потрапляти винятково до екологічного державного фонду, а його кошти використовуватися винятково для відновлення екологічного балансу в країні; укладення договорів між державою та громадянами, які б зобов'язували громадян практикувати екологічно безпечні методи ведення

господарства, отримуючи за це дотації у вигляді зниження податків); метод адміністративний (встановлення кількарічного мораторію на вирубування лісів у тих регіонах, де воно багато років поспіль відбувалося варварськими методами; встановлення жорстких адміністративних стягнень за спалювання пластикового сміття).

Водночас проблему екології необхідно вирішувати й на міжнародному рівні — шляхом внесення пропозицій посилення економічної відповідальності країн за перевищення норм забруднення повітря, а водночас — пропозицій понизити рівень цих обмежуючих норм, чим зробити їх більш жорсткими.

Гармонія в суспільстві є неможливою без високого рівня суспільної моралі. Між державою та її громадянами мають укладатися договори, які зобов'язуватимуть громадян не вживати брудних слів, не палити в громадських місцях та у власному помешканні, не смітити на вулиці. Громадяни, які укладуть ці договори, матимуть переваги при працевлаштуванні, надбавку до пенсії тощо. Громадяни, які укладуть ці договори й не будуть дотримуватись зобов'язань, мають бути позбавлені права працювати на державних роботах, і в такий спосіб відбуватиметься автоматичне відсіювання безвідповідальних осіб від відповідальних посад. Головна користь від такої практики полягатиме у тому, що поводитися аморально буде непрестижно і школярі менше наслідуватимуть зразки аморальної поведінки.

Приватні телеканали мають бути поділені за рейтингом на три категорії залежно від того, наскільки їхня діяльність відповідає державним інтересам. Власники телеканалів першої категорії, які пропагуватимуть моральні вартості, повинні пла-

тити вдвічі менший податок за телеканали другої категорії, які цього не роблять послідовно; на телеканали третьої категорії, де наявна пропаганда аморальності, податок повинен бути накладений у кілька разів більший за попередню. До того ж такі речі можна зробити цілком цивілізовано — без порушення демократичних засад. Загальний податок визначається за третьою категорією, а дві інші отримуватимуть знижки відповідно до типу договорів, які власники укладатимуть із державою. За відверте недотримання договорів — позбавлення ліцензій!

До цього йшлося про створення передумов, а тепер — щодо самого геополітичного проекту.

Практично всі країни ЄС є християнськими. Проте у країнах ЄС останнім часом інтенсивно збільшується кількість осіб ісламського віросповідання, які згодом можуть тут відіграти роль «п'ятої колони», а подекуди вже її відіграють. Скажімо, у Франції після паризького теракту кількість осіб, які прийняли іслам, збільшилася за короткий час на 20%. У міру того, як арабський світ все більше зможе порозумітися з Іраном, який уособлює на нинішній день державницьке втілення ідеї ісламського фундаменталізму, ця загроза зростатиме, а відтак — політична платформа християнства у Європі ставатиме все більш популярною. Християнство буде тим основним фактором, який консолідуватиме Західну Європу перед новими політичними викликами, що надходитимуть із Азії. За цих умов зросте політична вага тих країн, де державна політика будується з уважним врахуванням традиційних християнських цінностей, а такими є сучасна Польща та Ірландія. Реставрація християнської культури в Західній Європі набере статусу політичного завдання, яке стоятиме перед урядами країн. Зважаючи на антихристиянську позицію сучасного

західноєвропейського лібералізму, представники якого контролюють верховну владу в більшості європейських держав, у це важко повірити, проте принцип колективного виживання цього вимагатиме, і сильні світу цього, які ще нині орієнтуються на лібералізм, підуть на поступки — так як Сталін під час Другої Світової війни пішов на поступки перед РПЦ...

Отож єдиний можливий власний геополітичний проект України полягає в ініціюванні реставрації традиційної європейської християнської культури й духовності, нерозривно пов'язаної із національними культурами європейських народів, на що так чи інакше буде змушений переорієнтуватися ЄС. Якщо цей проект не запропонує Європі Україна, його їй обов'язково запропонує Польща, але це станеться на кілька років пізніше, що обернеться загальними втратами. Та для того, щоб запропонувати Європі такий геополітичний проект, Україна має розпочати із себе...

Зараз багато говорять про необхідність розвитку демократії. Очевидно, цей розвиток має бути спрямованим насамперед на подолання її відхилень, її непослідовності. Демократія будується на засадах керівної ролі більшості. Більшість обирає президента, парламент, всі органи місцевої влади. Президент, парламент, всі органи місцевої влади у своїй діяльності орієнтуються на інтереси більшості, якщо лише не обдурюють її. Чи дотримується сучасна демократія цього принципу в питанні сприяння релігійним запитам більшості? Абсолютно ні. Сучасний тип демократії дає можливість безкарно ображати релігійні почуття більшості, чим навіть мізерна меншість нерідко користається з деструктивною метою. Отже, випливає висновок, що сучасний тип демократії не є послідовним — у матеріальній та політичній сферах інтереси біль-

шості він нібито враховує, а в духовній — з ними відверто не рахується. Та ж сама формула виявляє себе в ігноруванні сучасним типом української демократії культурних інтересів титульної нації — українська національна культура навіть у сумнозвісні радянські часи пропагувалася значно більше, аніж зараз.

Вся перевага демократії зводиться до пошуку справедливості. Демократія, у якій немає справедливості — найгірший із усіх суспільних устроїв, позаяк вона втрачає свою єдину перевагу, яку так цінують у сучасному світі. Справжнє демократичне суспільство — це те, у якому більшість вирішує все, делегуючи свою владу окремим політикам на свій розсуд, а меншість — не дискримінується. Їй дозволено задовольняти усі свої цивілізовані запити, проте — не за рахунок утиску інтересів більшості. Скажете, як меншість може утискати більшість?! Теоретично це — малоймовірно, але на практиці таке явище доволі поширене у сучасному світі та в історії. Там, де демократія відсутня або демократія фальшива — утиск інтересів більшості з боку владної меншості простежується майже у всіх випадках, за незначними винятками. На жаль, до цих винятків політична ситуація в модерній Україні не належить...

Отже, основне першочергове завдання, яке стоїть перед Україною, полягає у тому, щоб зробити українську демократію послідовною й ефективною, а її демократичний вибір — не позбавленим сенсу.

За даними досліджень Центру Разумкова, які проводилися у 2017 р., православні, греко-католики та римо-католики у своїй сукупності становлять 77% українського суспільства[1].

[1] Церква, суспільство, держава у протистоянні викликам і загрозам сьогодення», С. 31.

А ще 7% вважають себе просто християнами, які не визначилися з конфесією[2]. Отже, в Україні налічується 84% християн (не рахуючи протестантів, які також вважаються християнами і яких в Україні — 0,8%). Це — абсолютна більшість. Тим паче що віруючих, які не визначилися з віросповіданням (не усвідомлюють, християни вони чи просто релігійні екуменісти?), аж 12,6%.

Отже, решту релігій, що можуть виявитись несумісними із християнством (чи світоглядних систем, які декому замінюють релігію), сповідують лише 3,6% населення України, із яких найбільш чисельну групу становлять ті, хто визнав себе переконаним атеїстом (2,5%).

Отож в Україні простежується тенденція, яка залишає величезну можливість для релігійної консолідації цілого народу — можливість, яку необхідно використати. У тих країнах, де населення ділиться принаймні на дві-три великі релігійні групи, релігія іноді стає на перешкоді консолідації народу і в його інтересах — приймати нейтральне до релігії законодавство. Сказане значною мірою стосується Росії, де, окрім християнства, доволі поширені іслам та буддизм. Дуже вигідним таке ставлення держави до релігії є для США — країни, де різноманітні релігійні спільноти досить численні. Але в Україні зовсім інша ситуація — тут християни становлять абсолютну основу населення країни, при цьому 84% українців — традиційні християни, яких їхня релігія мала б об'єднувати, а не роз'єднувати.

До православ'я негативно ставляться в Україні лише 1,3% її мешканців; до греко-католицизму — лише 4,1%[3]. Попри те,

[2] Там само.

[3] Там само. — С. 38.

що римо-католиків в Україні налічується 1%, релігійним лідером довіри українців є Папа Римський — 37,7%, а вже слідом за ним йде Патріарх Філарет — 35,9%[4]. А відтак українці себе позиціонують насамперед як традиційні християни, а вже потім — як представники якоїсь із конфесій. Це той результат, про який кожна із країн ЄС може лише мріяти — якщо виходити з політичної перспективи найближчого майбутнього.

Країна, яка хоче висунути свій геополітичний проект, має насамперед усвідомити свої основні переваги, свою унікальність. І ми маємо добре подумати, яка з цих переваг може надати нашій державі перспективу лідерства в Європі. Це не наш чорнозем (його можуть скупити іноземці), це не наша співуча гармонійна мова (її можуть заборонити), це не високий естетичний рівень нашої антропології (нею можуть торгувати), це навіть не наша працьовитість і не наш високий природний інтелектуальний потенціал. Основна наша перевага, яка може надати нашій державі перспективу лідерства в Європі, це монолітність світогляду українського народу, яка надає можливість його консолідації на цінностях, що не є фейковими, скороминущими. Це тим більше, що саме в такому світогляді невдовзі Європа відчуватиме гостру потребу.

Відхід від політики лібералізму серед іншого призведе насамперед до закінчення війни на сході України. Цю війну Кремль подає перед громадянами Росії як «боротьбу за Україну» — проти її лібералізації. Якщо Україна за власною ініціативою перестане себе позиціонувати як держава із ліберальною системою цінностей, війна Кремля з Україною стане непопулярною серед росіян, а відтак керівництво Росії буде

[4] Там само. — С. 40.

вимушеним шукати нові об'єкти для власної експансії (з метою консолідації суспільства в країні перед зовнішньою «загрозою»).

У концепції Степана Бандери українська держава мала бути не лише національною, але й християнською. Зважаючи на комуністично-атеїстичне минуле більшості депутатів Верховної Ради 1-го скликання, Україна не могла стати національною християнською державою у 1991 р. — до цього рівня політичної свідомості потрібно було ще дорости. З того часу наша держава пройшла складний шлях спроб і помилок, але українці збагатилися значним політичним досвідом, пізнавши зовнішній блиск і внутрішнє убозтво ліберальних вартостей — настав час кожному усвідомити наші загальні переваги й зрозуміти, чого нам бракує, аби спромогтися виробити власний геополітичний проект, який став би відгуком на запит часу.

Юрій Тодосійчук
студент Чернівецького національного
університету імені Ю. Федьковича

ЯК НЕ ЗАЛИШИТИСЬ ПЕРИФЕРІЄЮ

Частина І: α та ω сучасної геополітики

1. Війна за голови

Перші геополітики визначають контроль над простором як основну геополітичну мету держави. Вони пояснювали це тим, що великий простір дає значну кількість ресурсів та місце, де народ зможе вільно розселятися й жити. Але практика показує, що населення відіграє значно більшу роль, ніж територія, оскільки без нього простір буде лише необжитою пусткою.

В сучасному глобалізованому світі не треба воювати за простір, щоб отримати доступ до ресурсів або робочої сили. Ресурси легко можна купити, тим паче власники ресурсів також зацікавлені в такій трансакції. Щодо людей, то тут трохи складніше. Аби отримати робочу силу з інших країн, достатньо, щоб вони захотіли працювати в твоїй державі.

Тому в сучасному світі війни за території будуть вести все рідше. Тепер набагато важливішим є контроль над інформаційним дискурсом, який формує свідомість людей. Маси створюють свою думку про щось, беручи інформацію з відкритих джерел, і результат (ставлення) буде залежати від подачі певної ідеї.

Сучасна демократія зробила будь-яку владу залежною від думки народу, і якщо інформаційний простір контролює ворожа держава, панівну еліту можна легко дискредитувати та позбавити підтримки. Ось чому великі та потужні держави борються за інформаційний вплив у світі.

2. М'який підхід

Якщо раніше війни вигравали ті, хто мав гостріший меч, то зараз виграє той, хто оперує громадською думкою противника. М'яка сила є одним з найефективніших способів виграти війну за голови. Значення грубої військової сили нині зведено до фактора стримування.

Суть м'якої сили полягає в тому, щоб створити позитивний та привабливий образ своєї держави в очах свого населення та інших народів. Велика держава має бути привабливою для сусідніх або ж залежних країн. В такому разі прихід до влади лояльних політичних сил є більш імовірним.

Важливим є те, що на відміну від зброї, м'яка сила діє непомітно та поступово. Вона працює через фільми, кухню, традиції, спосіб життя. Вона поступово переконує, що, наприклад, певна країна є місцем життя щасливих людей або землею можливостей. Через деякий час населення може спробувати поміняти щось в себе на зразок «кращої» моделі або емігрувати до тієї країни, де ця модель працює.

Найкращим прикладом прояву м'якої сили є США, які поширюють ідеї демократії та західного способу життя по всьому світу. Також елементи дії м'якої сили помітні в діяльності ЄС, таких країн, як Китай та Росія, однак з меншою ефективністю.

3. Economics first

При цьому війна на ментальному фронті потребує реальної основи. В конкретному випадку цією основою є високий ступінь розвитку економіки. Якщо раніше економіка створювала передумови для наявності потужного ВПК та перетворювалася в грубу військову силу, то тепер вона трансформується в силу м'яку. Тільки значна кількість грошей та високий рівень економіки може допомогти виграти три війни: війну за голови та технології, війну за природні ресурси та війну за робочу силу.

У разі економічної переваги та значної різниці в рівні життя та доходів між двома державами багатша може витягувати робочу силу з біднішої. Засуджувати трудових емігрантів не можна, оскільки вони просто прагнуть забезпечити собі належний, як вони думають, рівень життя. У результаті сильніша країна отримує кваліфікованих працівників для заводів та тих, хто готовий робити «брудну роботу», емігранти отримують потрібні їм гроші, а слабша країна втрачає і те, і те.

З «головами» ситуація трохи складніша. Вони мають достатній потенціал, щоб забезпечити собі високий рівень життя в будь-якій країні, однак ми бачимо, що вони часто хочуть переїхати в США, держави ЄС та інші. Іноді вони мають іншу мотивацію, і це не тільки вищі доходи, краща освіта і т. д., насамперед це можливість втілити свій задум в життя, бо часто генії не мають перспективи зробити щось на батьківщині. Тим часом розробка, яка могла підняти когось з колін, відправила в космос того, хто добре стояв на ногах.

Зараз економічний розвиток країн часто залежить від геополітичних рішень, які вони ухвалювали раніше. В глобалізованому світі відбувається інтенсифікація торгових вза-

ємин. Якщо держава не приєднається до певного торгового об'єднання, яке знищить митні бар'єри, в майбутньому це їй може дуже дорого обійтися. Наприклад, свого часу країни Центрально-Східної Європи змогли використати свій шанс та приєдналися до Євроатлантичних структур, натомість Україна свій шанс втратила й тепер програє їм і в економічній сфері, і щодо впровадження «м'якої сили».

Частина ІІ: «Для міцної будівлі потрібен міцний фундамент»

1. Колос на глиняних ногах

На мою думку, ця метафора дуже добре підходить для характеристики України як геополітичного гравця. Ми є колосом, який може бути суворим, але наші ноги зроблені з глини і навіть порив вітру може нас розбити. Як відомо, геополітика є дуже складною та вимагає довгого, планового втілення в життя і лише з часом приносить плоди. Така діяльність потребує продуманого рішення, що й було зроблено в Польщі, Угорщині та інших країнах в 1990-х, однак не в нашій державі.

Ноги колоса в моєму трактуванні — це народ, який обирає запропонований політиками курс і на який лягає основний тягар реформ та змін. В усіх провалах заведено звинувачувати політиків та їхні сили, однак не варто забувати, що політик уособлює інтереси певної групи людей.

Український електорат відрізняється від електорату інших країн. Основною його особливістю до 2014 року був чіткий поділ на «захід» та «схід». При цьому обидві групи мали протилежне бачення зовнішньої політики України. Як відомо з фізики, сума протилежно скерованих векторів дорівнює нулю.

Саме через це Україна так і не змогла інтегруватись хоч кудись, а спроби виправити ситуацію наштовхувалися на великий опір опозиції, яка паралізувала роботу керівних структур.

По суті, сталося те, чого так боявся Юрій Липа: СРСР вдалося асимілювати південно-східну частину території України. Підкидало дров до вогню й те, що Україна так і не змогла вийти на рівень економічного розвитку 1991 року, чого не скажеш про наших сусідів. Багато українців ностальгувало за «старими добрими часами», і це не давало змоги рухатися вперед. Обидва табори доходили згоди лише щодо одного: в Україні жити погано й треба щось змінювати. Однак їхня діяльність лише кристалізувала цю ситуацію і аж ніяк її не вирішувала.

До того ж власне українська національна ідея виявилась мало підкріпленою, тобто вона мала гучні гасла, вимагала все більше жертв від її носіїв, однак не приносила реального щастя тим, хто її сповідував. Тобто вона почала набувати сакралізованого значення, як це було з комунізмом в СРСР. Через це Україна програла й не створила образу сильної та цвітучої країни не лише для найближчого закордоння, а й навіть на своїй території. Про це свідчить міграція українців в багатші країни та успіх інших прикордонних держав. Як би не важко було це визнавати, навіть діяльність Росії була успішнішою, і це давало їй змогу майже без перешкод місцевого населення окупувати частину наших територій.

2. Ceterum censeo Carthaginem esse delendam[1]

Саме так Марк Порцій Катон закінчував кожну свою промову в Римському сенаті. Карфаген таки був знищений і став

[1] Карфаген потрібно зруйнувати.

символом заклятого ворога. Сьогодні Україна має свій Карфаген, але він розташований північніше й називається Москвою. Ми можемо чути з новин про діяльність «північного Ганнібала» ледь не щодня. Попри тактичні поразки України, вважаю, що стратегічно ми у виграші.

Цей висновок парадоксальний, однак він логічний і має підґрунтя: «Ніхто з українських політиків не зробив так багато для єдності нашої держави, як В. В. Путін». Саме завдяки його активності, жителі Східної України, які раніше підтримували ідеї євразійської інтеграції, збагнули всю небезпеку з боку північного сусіда. Тим паче росіяни окупували ті частини території України, де проживали здебільшого прихильники Росії. А наявність спільного ворога змогла згуртувати українців в націю, ніколи доти Україна не відчувала себе такою єдиною.

І тепер «колос» вже не стоїть на глиняних ногах, бо нарешті за весь час незалежності з'явився визначений зовнішньополітичний курс — на захід, і зараз в Україні немає жодної великої політичної сили, яка могла б запропонувати східну альтернативу (як було раніше). Тому можемо мати певність, що проєвропейський рух не зупиниться після закінчення повноважень Петра Порошенка.

Однак ця війна щодня спричиняє жертви серед українців, дає великі можливості для наживи найгіршим представникам нашого суспільства і є «зручним» поясненням поганій економічній ситуації в країні.

3. Жити на мості неможливо

«Зовнішню політику визначає географія» — саме так звучить одна з геополітичних істин. В цьому сенсі українська географія є дещо спірною. З одного боку, Україна розміщена

вигідно — положення між заходом та сходом дає змогу отримувати непогані доходи з транзиту товарів та енергоресурсів. Однак набагато важливішим є розташування відносно інших держав.

З цього погляду розташування України важко назвати вдалим. Фактично протягом всієї історії України ми не мали сильних та надійних союзників, а сусіди завжди були зацікавлені в наших територіях. З цією проблемою в різні часи стикалися українські гетьмани та діячі УНР, саме через це наша незалежність тривала так недовго. Зараз ситуація трохи інша. З одного боку, ми межуємо з країнами Європейського союзу, зі сходу та півночі маємо створене Росією Євразійське об'єднання.

Через причини, які описані вище, Україна вибрала статус «позаблоковості» або повної невизначеності, а тим часом економічна інтеграція набирала значних обертів та давала свої плоди, а ми фактично відстали від усіх сусідів, утворивши такий собі «міст» між сходом та заходом. Чи принесло це користь Україні? Ні!

Життя на «мосту» не давало жодних переваг Україні, тільки сприяло консервації (в кращому разі) наявного стану, тим часом як держави члени об'єднань міцніли. Звичайно, обидві сторони проявляли інтерес до України. Однак українська сторона надавала перевагу «сидінню на двох стільцях», через що ми втратили свої шанси.

Про приєднання до євразійських структур на чолі з Росією не може бути й мови, оскільки пролита кров цього не пробачить. Спроба будь-якого політика заговорити про це може враз стати його політичною смертю, і не важливо, чи ми говоримо про Київ, чи про Москву.

Європейський союз сьогодні переживає не найліпші часи, через що не може далі розширюватись. До того ж, Україна не є одним із пріоритетів ЄС, чого не скажеш про Західні Балкани. Натомість Брюссель зацікавлений утримувати Україну в орбіті своїх інтересів.

Про членство в НАТО говорити зарано: поки Україна має територіальний конфлікт, ніхто в Альянс нас не прийме. Однак ми можемо розраховувати на їхню підтримку в реформуванні нашої армії.

Тож ми перебуваємо в геополітичній пастці, з якої нам потрібно якомога швидше вибратися.

Частина III: Future is coming!

1. «Восток — дело тонкое»

Одним із пріоритетів в майбутньому стане відновлення територіальної цілісності України. Зрозуміло тільки одне: Україна не може використати військовий спосіб розв'язання конфлікту. У разі штурму ОРДЛО ми ризикуємо втратити дуже багато людей, як військових, так і цивільних, а зважаючи на допомогу бойовикам з боку армії РФ, ми навіть ризикуємо програти.

У разі атаки Криму ми дамо привід РФ трактувати це як оголошення війни. Зважаючи на те, що українська територія відкрита зі сходу, а наша армія зосереджена біля ОРДЛО, всього однієї танкової армії буде достатньо, щоб прорватися, наприклад, в Сумській області та повторити події 1240 або ж 1918 року. Такі фактори роблять нашу оборону вимушеною.

Потрібно розуміти, що ми не зможемо повернути втрачені території доти, поки країна-агресор сама не захоче їх поверну-

ти, або населення окупованих територій не захоче повернутися до складу України, або має статися і одне, і друге.

З першим пунктом складно, оскільки теперішня ситуація відповідає інтересам Російської Федерації. Можливі варіанти, коли РФ «захоче» нам повернути окуповані землі:

а) в результаті виборів у РФ до влади прийде більш ліберальна верхівка, однак це малоймовірно через характер російської влади;

б) РФ буде готова передати Україні ОРДЛО за умови, що ми там самі все відбудуємо та амністуємо всіх злочинців. Такий варіант РФ може запропонувати, однак в результаті це лише ослабить країну, до того ж Росія не погодиться віддати Крим;

в) ціна утримання територій стане надто високою, в основному це може статися тільки через санкції, однак, зважаючи на стратегічну важливість Криму для контролю над Чорним морем, Росія готова її платити;

г) в самій Росії почнуться внутрішні негаразди, через що вона не зможе утримувати ці території.

Останній варіант гарантує нам виграш, однак він є найбільш ризикованим. Це пояснюється тим, що у випадку громадянської війни або простого розвалу Росії виникне багато питань з приводу ядерної зброї, яка розміщена по всій території. До того ж утвориться гігантська зона нестабільності, яку ніхто не зможе взяти під контроль.

Мусимо пам'ятати, що ми маємо виграти війну за мізки тих людей, які проживають на окупованих територіях, а не просто повернути Україні спустошені території. Тому треба попрацювати, щоб ідея життя в складі України була для них привабливою. Однією зі складових цього є економічний розвиток та рівень життя населення, і нам потрібно конкурувати в цьому

питанні не тільки з ОРДЛО, а й з країною, яка їх утримує. Потрібно дати їм зрозуміти, що Україна — це не «діра», а «дірою» є країна-агресор.

Однак подібні дії можуть тривати дуже довго, навіть десятиріччями, і нам треба бути готовим до цього.

2. Теорія глобальної урбанізації

Це теорія є спробою спрогнозувати результати глобалізації, те, що станеться з людьми та державами в майбутньому. Вона заснована на аналізі явища урбанізації, тобто переселення великої кількості людей із сіл до міст. Для початку проаналізуємо, чому урбанізація відбулася.

Однією з основних причин цього явища є особиста свобода, завдяки якій люди отримали можливість переїхати зі свого рідного села в місто. Основним мотивом цього було бажання реалізувати свій потенціал, мати кращі умови життя та більші доходи. Важливо, що місто потребувало нових робітників та було готове їх прийняти.

В результаті кількість міських жителів значно зросла, а село втрачало найбільш обдарованих та перспективних мешканців. Віддалені села досі бідують або вимирають. Села «виживають» лише в тому разі, якщо розташовані біля міст. Тоді вони мають хороші перспективи для розвитку дачного господарства або для проживання. До того ж трапляється, що літні люди повертаються в село, де доживають свої роки.

На мою думку, велика різниця між світовими економічними центрами та світовою периферією породить подібні наслідки, але в набагато більших масштабах. Основною рисою глобалізації є стирання межі між державами, вона забезпечує

вільний рух товарів, капіталів та робочої сили. Тобто дає можливість переселятися, але в більших масштабах.

Імовірною є концентрація продуктивного людства на невеликій площі, при цьому периферія втратить будь-яку можливість для розвитку, оскільки перетвориться на економічно нерозвинутий, не сильно заселений, однак екологічно чистий регіон.

Україна за такого розвитку подій, найімовірніше, стане периферією, яка вироблятиме харчові продукти для багатшого центру, хоча навіть зараз є тенденції до такого повороту подій.

Однак якщо таке станеться, то загине вся геополітика в сучасному її розумінні. Густонаселені центри будуть поліетнічними та не зможуть акумулювати які-небудь політичні національні інтереси, оскільки більшість населення таких центрів буде сповідувати космополітизм та власні винятково економічні інтереси.

3. Чи може Україна бути суб'єктом геополітики?

Щодо найближчого майбутнього України зрозуміло тільки одне: ми не можемо створити глобального геополітичного проекту через відсутність потрібних ресурсів. Висновок: натомість можемо бути частиною проектів великих та потужних держав, або нам слід спуститися з небес на землю. Тобто з рівня глобального на регіональний.

Наприклад, якщо ми зараз вступимо в Європейський Союз, Україна може втратити більшість робочої сили, як сталося в Болгарії, або всю промисловість, як було в Греції. Однак якщо ми спробуємо торгувати спочатку з сусідами, тобто на обмеженому рівні, то можемо досягти успіху й посилити наші позиції. Після того, як ми піднімемось бодай на середній рі-

вень економічно розвинутих країн, зможемо закріпити наші амбіції на реальній основі.

А поки що Україна є об'єктом геополітики: через нав'язану війну ми залежимо від зовнішньої допомоги. Звичайно, можемо сподіватися, що це швидко закінчиться, однак тривалість цієї війни не залежить від волі України. До того ж, нам варто пам'ятати про нестабільність міжнародних відносин, і що зовсім скоро ситуація може кардинально змінитися. Певні держави або союзи можуть розпастися, інші гравці можуть тільки посилити свої позиції, і нам треба бути готовим до всяких змін.

Епілог

Тепер можемо перейти до висновків. Поки що Україна не стала великим геополітичним гравцем та не має для цього близьких перспектив. По суті, Україна є залежною та слабкою у порівнянні з сусідніми країнами. Однак зараз маємо можливість проаналізувати наші помилки та уникати їх в майбутньому.

Для міжнародних відносин характерна динаміка та зміни, тому ситуація може кардинально змінитися. Україна й надалі залежатиме від подій в сусідніх країнах, і цього не може уникнути жодна держава світу.

Втім, ми можемо проявляти ініціативу на меншому, більш локальному або регіональному рівні. При цьому нам варто подумати про те, що може запропонувати Україна для того, щоб зацікавити міжнародних партнерів і укласти взаємовигідні угоди.

Станіслав Ткачук
студент Рівненського державного
гуманітарного університету

ГЕОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В СВІТІ: УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

XXI століття вносить свої корективи у розвиток націй та збереження традиційних суспільств. Ми стоїмо на порозі великих змін та трансформацій, які непомітно впливають на наше світобачення та філософські категорії українського націоналізму. Сьогодні тема української перспективи в умовах глобалізації, наступу європейського космополітизму та російського імперіалізму є надзвичайно актуальною й потребує окремої дискусії. Тому намагатимусь максимально лаконічно охарактеризувати світові виклики, які стоять перед Україною.

У статті доктора філософських наук Володимира Личковаха «Повернення Європи. Філософські та культурно антропологічні засади «універсалізму» як альтернативного, «пан'європейського» шляху глобалізації» йдеться про два шляхи розвитку української нації, між якими триває перманентна боротьба. Перший: курс на глобалізацію та злиття з західним світом. Другий: збереження української національної ідентичності за рахунок певної самоізоляції як культурної, так і економічної.

Виходячи з цього, варто поставити питання, а чи можливе завершення української національної революції? Чи здат-

на Україна побудувати власний шлях відповідно до викликів третього тисячоліття? На якому етапі знаходиться українська нація в системі координат побудови зовнішньополітичної концепції та формування цінностей у міжнародній політиці української держави? Зрештою, які ключові речі мають стати запобіжниками України у світовій дипломатії?

Перш за все потрібно зрозуміти, в якій ситуації знаходиться зараз Україна. На думку доктора філософських наук Петра Іванишина, Україна — це типовий приклад постколоніальної держави, яка ще не завершила національної революції.

Направду вважаю, що якісний і концептуальний підхід української зовнішньої політики є одним із етапів у процесі завершення української національної революції. У зовнішній політиці мають з'явитися слово «ультиматум» та нав'язування власного бачення розвитку держави. Вдала зовнішня політика має стати не просто захистом для української ідентичності, а й приносити вигоду для нас, зокрема в частині мілітаризації.

Українська перспектива зовнішньополітичного розвитку України виглядає вбого. В першу чергу це пов'язано із відсутністю державної стратегії та намаганням загравати з ворогами, що може привести до серйозних політичних, економічних, демографічних та культурних втрат.

Відносини з сусідами: виклики та реакція влади

Україна — Росія

Вкотре переконуємось, що головним стратегічним ворогом для України залишається шовіністична Росія. Для того, щоб прослідкувати взаємовідносини цих держав, варто звернутись до праць відомого історика Віктора Брехуненка. Зокрема, йдеться про книги: «Війна за свідомість. Російські міфи про

Україну та її минуле» та «Братня навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст.». Прослідкувавши відносини обидвох держав, можна зробити висновок: мета шовіністичної Московії — знищення української нації шляхом поневолення та використання українців як звичайного економічного ресурсу для задоволення апетитів владної верхівки Москви. Відносини обох держав формувались на нав'язуванні міфів, вигадок і цілеспрямованому процесі асиміляції з боку Росії та неможливості української інтелектуальної еліти на кшталт драгоманівців протистояти шовіністичній позиції Москви через відсутність ультимативної та україноцентричної позиції. Сьогодні є очевидним, що з Росією потрібно діяти формою ультиматумів як мілітарних, так і дипломатичних.

Україна — Білорусь

Система зовнішніх зв'язків Білорусі побудована виключно на диктаті з боку Росії. Зовнішня політика Білорусі залежна від Російської федерації в зв'язку з тотальним контролем її економіки Росією. Про це свідчать такі цифри. Головні країни-експортери у 2016 році: Росія — 39%; Велика Британія — 11,2%; Україна — 9,5%. Головні країни імпортери: Росія — 56,6%; Китайська народна республіка — 7,9%; Німеччина — 4,6% (2015 р.).

Окрім того, на території Білорусі регулярно проводяться спільні військові навчання білорусько-російських військ, що є прямою загрозою українському суверенітету. Президент Білорусі Олександр Лукашенко не є самостійною фігурою у світовій політиці, і тому Українська держава має бути напоготові, бо направду білоруський кордон є таким же потенційно небезпечним, як і кордон з Росією. В цій ситуації ми маємо

діяти шляхом поступового першочергового укріплення кордонів з Білоруссю, бо саме на цих кордонах може відкритися північний фронт. Негативу у сусідських стосунках додає і нездатність на повномасштабне повстання білорусів проти диктатури та залежності від Москви. Хоча не потрібно виключати, що в майбутньому Білорусь може стати стратегічним партнером України як у культурному, так і соціально-економічному аспектах.

Україна — Польща

Сьогоднішні перспективи України добросусідських відносин з Польщею на фоні московсько-української війни стають все холоднішими. Ситуація почала набувати негативних відтінків ще у 2013 році, коли 177 депутатів Верховної Ради України (регіонали й комуністи) закликали польський сейм визнати Волинську трагедію геноцидом поляків. Польща насправді є стратегічним партнером України, але деякі представники польської владної верхівки, зокрема президент Польщі Анджей Дуда, закидають Україні звинувачення через Степана Бандеру, Волинську трагедію, критикують Український інститут національної пам'яті. Очевидно, що комплекс цих маніпуляцій породжений Москвою. Поляки досі не зрозуміли, що це ігри з вогнем, які можуть призвести до серйозних наслідків в першу чергу для самих поляків. У цьому загостренні свою роль українська влада не зіграє й не намагається зіграти. Простий приклад — це заява бізнесмена, одного з засновників злочинної партії регіонів, президента України — олігарха Петра Порошенка про те, що Юзеф Пілсудський буцімто об'єднує українців і поляків. Напевно, Порошенко забув про процеси пацифікації, обмеження прав українців за націо-

нальною ознакою. Як на мене, формула відносин з поляками проста: наша дипломатія має будуватись на засадах української суб'єктності та не давати полякам чи будь-кому іншому виставляти нам якісь претензії та умови. Влада має постійно нагадувати про головного ворога — Москву. Бо інакше програємо обоє.

Україна — Словаччина

Говорячи про відносини та партнерство України та Словаччини, одразу можна зазначити, що сьогодні це справді стратегічний партнер, який відповідально ставиться до зовнішньої політики й намагається побудувати добросусідські відносини з Україною. Нас поєднує в першу чергу економічна складова. Якщо говорити про етнонаціональні відносини, то насправді вони мають позитивну динаміку. Безумовно, є загрози. Тому що гіпотетично, і зважаючи на історичні паралелі, Словаччину на свій бік може схилити Польща у разі приходу до влади шовіністів, або Угорщина, яка виставляє серйозні претензії Україні щодо території та роздмухує осередки сепаратизму в українському Закарпатті.

Україна — Угорщина, Румунія

Сьогодні ситуація з відносинами українців і угорців є критичною. Останні заяви голови МЗС Угорщини Петра Сіяйтро у Румунії говорять про справжні наміри цих країн щодо нашої держави. У разі військової активізації, наприклад, Угорщини паралельні процеси почнуться в Румунії. Їхня мета — це окупація українських земель, а не захист прав угорців чи румунів на території України. На Донбасі теж бажали захисту, і тому питання риторичне: всі задоволені тим, що вийшло в резуль-

татi? На державних установах Закарпатської області поруч з українським стягом розвішені угорські символи. Представники угорських шовіністичних партій говорять про захоплення українського Закарпаття. Ситуація схожа на передвоєнний Донбас. Формула проста: поки не пізно, потрібно максимально українізувати закарпатський простір. Наше МЗС має оперативно реагувати на такі процеси, адже йдеться про втрату українського суверенітету. На жаль, реакція української влади на такі випадки — це відкриття справ на осіб, які в межах закону знімали прапори іншої держави на українських установах, меншовартість та боягузтво. Зрештою, контролювати діяльність ворожих суб'єктів на українській землі і поза її межами.

Україна — Молдова

Молдова демонструє аналогічні речі як Угорщина і Румунія. Це говорить про те, що Україна на правильному шляху. Головне від нього не відмовлятись. У контексті відносин з Молдовою акцентувати увагу потрібно на Придністров'ї, бо, як на мене, — це бомба сповільненої дії, яка рано чи пізно вибухне. Придністров'я — це потенційно третій фронт боротьби з Росією.

Насправді відносини кожної країни, яка зазначена вище, потрібно глибоко аналізувати та робити висновки. Водночас стає очевидним той факт, що теперішня українська влада нездатна проводити якісну зовнішню політику. У влади немає почуття суб'єктності та відповідальності за майбутнє держави. Інакше проблем з нашими сусідами просто не було б. Власне, сьогодні потрібно сміливо, без почуття меншовартості гнути свою лінію, поступово й планомірно. Я думаю, що

шлях України у геополітичному контексті — це, з одного боку, виклик, з іншого — шанс.

Тактичні та стратегічні союзники України в світі

Світова система взаємовідносин держав уже себе вичерпала. Про це говорить різке збільшення конфліктів в Африці, війна на Сході України, проблеми курдів у Туреччині та активізація терористично налаштованих організацій на кшталт ІДІЛу. В цій ситуації Україна має напрацювати чітку концепцію дипломатичного захисту від потенційних ворогів. Розпочнемо з Мінських домовленостей. Без перебільшення — це поразка української держави на теренах світової дипломатії. Політична імпотенція влади породжує відсутність чіткої національно-державницької позиції у переговорах з країнами-партнерами. Сучасна українська дипломатія має базуватись на одному з основоположних документів, який регулює міждержавні відносини, часів незалежності — Будапештському меморандумі. Саме цей документ має стати не просто гарантією безпеки України від агресорів на кшталт Росії, а базовим договором, від якого буде формуватись розстановка сил у світі щодо України. Україна має повернутись до такого формату переговорів з країнами, які в обмін на ядерну зброю гарантували нам безпеку та мир на українській землі. Безумовно, що в цьому контексті очевидним є факт стратегічного партнерства України з США та Великою Британією. Українським дипломатам потрібно дати чіткий і якісний орієнтир на проблеми відносин України та Росії, дати зрозуміти важливість ролі України в Європі і світі у контексті відносин з Російською Федерацією. Світова дипломатія не просто має стати на наш бік, а, розуміючи загрозу Росії, всіляко сприяти

та допомагати в нарощенні військового потенціалу України. Не в обмін на притулок для біженців, постачання сировини, відмову від традиційних цінностей українського суспільства, натомість Європа має зрозуміти, що ми є щитом для європейських націй. Це головне завдання української дипломатії сьогодні.

Варто відзначити роль країн «третього світу», а також Туреччини та Об'єднаних Арабських Еміратів у зовнішньополітичних стосунках та подальшій співпраці. За даними Українського інституту майбутнього, Південний Судан, Демократична Республіка Конго є одними з найбільших покупців української зброї на африканському континенті. Також до цього переліку можна віднести країни Азії: Таїланд, Індонезію, Монголію. Співпраця з цими державами має й далі поглиблюватись для того, аби розширювати ринки збуту та далі формувати імідж України як сильної мілітарної держави, здатної захистити себе та у власних національних інтересах допомогти іншим державам.

Для української держави ключовим стратегічним пріоритетом має стати утворення нової європейської формації держав Балто-Чорноморського союзу. Свого часу цю концепцію висловлювали ряд східноєвропейських істориків, політиків, громадських діячів. Головним українським ідеологом створення Балто-Чорноморського союзу (до складу увійдуть: Україна, Польща, Білорусь, Литва, Латвія, Естонія, Молдова) є Юрій Липа. Насправді до такого розвитку подій більшість експертів ставляться скептично та називають його утопією. Звісно, якщо дивитись на сучасний стан справ та банальну неспроможність української дипломатії виконувати свої функції, то така перспектива є далекою. Проте це єдиний шлях до

розвитку та захисту територіальної цілісності України. Балто-Чорноморський союз має стати потужною мілітарно-політичною формацією, яка відображатиме традиції різних держав Європи. Над цим зараз і мають працювати українські націоналісти.

Василь Сич
магістр історії Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА УКРАЇНИ

На сьогоднішній день ми можемо говорити про створення багатополярного світу, де першість хочуть мати такі потужні гравці, як США, Росія, Китай, Індія, Бразилія та ЄС (останній може претендувати на роль лідера за умови сильнішої інтеграції, можливо, навіть федералізації). Френсіс Фукуяма у 1992 р. твердив про «кінець історії» і перемогу лібералізму. Однак саме процес усталення перерахованих вище держав як регіональних і світових лідерів показує, що це не кінець історії, а початок нової геополітичної ери, що проявляється в занепаді традиційних західних цивілізацій і піднесенні азійських і латиноамериканських суспільств. Якою ж фігурою є Україна на цьому шаховому полі, де є такі економічні, мілітарні й демографічні гіганти, як США чи Китай?

З початку 1990-х рр. Україна не змогла вибудувати свою геополітичну стратегію чи навіть сталу зовнішню й внутрішню політику. Не варто загострювати увагу на проблемі «сидіння на двох стільцях», адже наслідки спроби співпраці зі Сходом і Заходом ми можемо спостерігати на Донбасі чи в Криму. Сьогодні ми твердо говоримо про те, що обрали західний вектор розвитку, але з цим питанням потрібно розібратися дещо детальніше. Вибудовуючи майбутню зовнішньо- і вну-

трішньополітичну стратегію, варто зауважити, що Україна входить до традиційних сфер впливу Росії. Що б не заявляли західні політики, але іти на конфронтацію з сьогоднішньою Російською Федерацією США та ЄС заради України не збираються. Це стає очевидним після аналізу риторики партнерів щодо надання летальної зброї чи впровадження в життя «мінських домовленостей», які в першу чергу задовольняють світову спільноту, адже утверджують статус-кво і позбавляють «головного болю» з гарячим конфліктом поблизу кордонів НАТО. 12 грудня 2017 р. Д. Трамп підписав оборонний бюджет, згідно з яким Україна отримає летальну зброю. Це запустило ланцюгову реакцію, і вже наступного дня Канада також дозволила продавати летальну зброю Україні, зокрема протитанкові ракети Javelin. Таке рішення вже дещо втратило свою актуальність. Це потрібно було робити у 2014–2015 рр., коли відбувалися сильні бої на Донбасі. Більше того, це продемонструвало б зацікавленість Заходу у цьому регіоні і його готовність стримувати Росію в її імперських амбіціях. У контексті цих прикладів варто згадати й «мапу перспективи» (процес розширення ЄС і співпраця з країнами Східного партнерства). Україна входить до країн Східного партнерства разом з Білоруссю, Молдовою, Грузією, Вірменією та Азербайджаном. Але що має на меті ця організація, створена 2009 року в Празі? Економічна співпраця, лібералізація візового режиму, утвердження демократії та верховенства права у перерахованих країнах, але не більше. Звісно, ці зміни можуть бути позитивними в контексті розвитку країни, але програма не передбачає права подальшого членства в ЄС, а відповідно, і можливості отримувати капіталовкладення в економіку. Тим більше, що Україна взагалі не відіграє важ-

ливої ролі в контексті Східного партнерства, адже ключовими гравцями серед цих шести є Азербайджан і Грузія. Саме з Азербайджану через Грузію до країн Європейського Союзу постачається близько 5% всієї потрібної ЄС нафти. Останній Брюссельський саміт Східного партнерства у 2017 р. так і не зміг утвердити право України на членство у ЄС, що показує незацікавленість в Україні як у серйозному гравці на східних кордонах Європи.

Так що мусить робити Україна в ситуації, що склалася? Перш за все необхідно тверезо оцінювати реалії, в яких ми перебуваємо. Завдання максимум для України в найближчі 15–20 років — це перебрати на себе роль регіонального лідера на кшталт Туреччини, яка починає відігравати значну роль на Близькому Сході й в Чорноморському регіоні. Сьогодні роль політичного і військового лідера у Центрально-Східній Європі намагаються утвердити Польща й Румунія. Зокрема, ці країни прагнуть стати форпостом НАТО у Східній Європі й на Чорному морі. Польща пропонує досить популярну в польських владних колах ідею Міжмор'я (Międzymorza), основною метою якої є створення економічного, політичного, військового союзу України, Литви, Польщі, звичайно, під домінацією останньої. Це мало б на меті відтворення давньої Речі Посполитої, до якої в перспективі мала б увійти й Білорусь. Останні нападки сусідів України (Польща, Угорщина, Румунія) є яскравою ілюстрацією того, що країна перестає бути повноправним суб'єктом міжнародного права, а перетворюється на територію, яка може допомогти впровадити в життя імперські амбіції Польщі, Угорщини, Румунії, Росії. Тобто це показує, що в України немає важелів впливу, що могли б бути використані задля

запобігання таких принизливих речей, як вказівки з Варшави, які мають бути в України герої, як треба писати історію, ба більше, якими іменами українці мусять називати вулиці в Києві чи Полтаві. Важко собі уявити, щоб Польща з такими закидами зверталася би до Британії чи Росії. А от зображати на своїх паспортах пам'ятки Львова й Вільнюса як польських міст — цілком реально.

Для того, щоб убезпечити себе від нападок сусідів і забезпечити регіональне лідерство, посунувши вже згаданих гравців, Україна зобов'язана вибудувати свою чітку візію подальшого розвитку. Не можна обмежуватися розмитими кліше: «Україна — це Європа», «Україна обрала європейський шлях розвитку» тощо. Необхідно дещо більше конкретики, адже, як було зазначено вище, Заходу Україна не надто потрібна, і вкладати значні ресурси в нашу державу українські партнери не збираються. Наприклад, прямі інвестиції в Україну у 2016 р. становили 4,4 млрд доларів США, за аналогічний період в Польщі ця сума складала 12,6 млрд доларів. Звісно, така ситуація складається через низку об'єктивних причин: корупція, бюрократія, політична нестабільність, війна. Можна сказати, що першим і основним кроком для того, щоб пропонувати й реалізовувати свою геополітичну стратегію в регіоні і світі, є подолання цих викликів.

Візьмемо за вихідний пункт той факт, що ми наблизилися до вирішення всіх названих проблем. Тож яку стратегію потрібно випрацювати для диктування власних умов на теренах Ценрально-Східної Європи і в Чорноморському регіоні? На початку варто зазначити, що держава на сьогодні має і що може розвивати:

1) відносно розвинений агрокомплекс, але спрямований

на виробництво сировини, а не готової продукції;

2) величезна територія, що використовується для транзиту, морські порти;

3) дешева і якісна робоча сила;

4) розвинені потужності ВПК і космічної сфери.

Саме на основі цих сфер можна будувати геополітичну стратегію України у середньостроковій перспективі. Хотілося б пояснити, чому не є актуальними такі популістські ідеї, як перетворення нашої держави на нову «Силіконову долину» чи експортера нафти й газу. Найперше будь-які сфери діяльності, що не входять у перераховані пункти, не можуть бути реалізовані за 15–20 років, навіть за умови знищення корупції чи політичної нестабільності. Сьогодні люблять повторювати, що Україна виходить на топові місця в ІТ секторі. Але якщо розглянути це питання більш детально, стає зрозуміло, що український експорт — це лише дрібні продукти, такі як програмне забезпечення для відеокарт чи додатки у Play Маркет. Тобто це те, що може створити талановита людина, користуючись потужним стаціонарним комп'ютером. По суті, це дрібна сфера обслуговування транснаціональних ІТ гігантів. Варто проаналізувати діяльність 3-х найбільших компаній України, що входять до ТОП-500 компаній світу: EPAM, SoftServer, Luxoft. Жодна з них не пропонує розвиток якогось власного масштабного проекту. Для того щоб грати на ринку інформаційної сфери як глобальний гравець і диктувати свою волю, необхідно вкладати десятки мільярдів доларів в розвиток спеціальних ІТ центрів, що займалися б створенням чогось подібного до американського Yahoo чи хоча б російської групи mail.ru, що завоювала ринок всього пострадянського простору. А не гратися

зі смішними 4,4 млрд доларів прямих інвестицій на рік. На сьогоднішній день українська ІТ сфера не може забезпечити навіть функціонування власної соціальної мережі Ukrainian після блокування російського ВКонтакті.

Тепер варто перейти до формування власної геополітичної стратегії на основі зазначених 4 пунктів. Розглянемо декілька можливих сценаріїв, що змінюються за умови боротьби чи неборотьби з корупцією, політичною нестабільністю, бюрократизацією, війною на Донбасі, Кримом і рівнем соціального забезпечення.

Зупинимося на найбільш реалістичних геополітичних проектах, але з такими вихідними даними: корупція залишається на високому рівні, хоча й відбуваються деякі позитивні зрушення, ріст ВВП на рівні прогнозованих 3% на рік, соціальне забезпечення дещо покращується, але невисокими темпами, проходить реформа державної служби і зменшується бюрократичний і податковий тягар на середній бізнес, зберігається олігархат, заморожується конфлікт на Донбасі із сезонним загостренням, Крим залишається за Росією. Середня перспектива — 20 років. Тобто виходимо з того, що ми маємо сьогодні. За цей час ми можемо запропонувати регіону й світу не дуже багато, але головні геополітичні курси мусять бути спрямовані на такі моменти.

1. Статус-кво України як головного транзитного партнера Заходу і збереження залежності Росії від української газотранспортної системи. За сприятливих обставин — можна говорити про зміну політичних еліт і нестабільність у Білорусі. Це може мати як сприятливі, так і вкрай негативні наслідки для України в її геополітичних іграх. Позитивний варіант полягає в тому, що до влади в Білорусі прийдуть

ліберальні кола, що розірвуть тісні союзницькі відносини з Росією і перенесуть вектор розвитку на Захід. За таких умов і політичної волі України можна говорити про шантаж Росії нашою державою, Білоруссю, Литвою, Латвією, Естонією, адже в руках антиросійських політиків буде підконтрольна їм вся транзитна система. Навіть запуск Північного і Турецького потоків не зможе забезпечити потужності, які надає Білорусь і Україна. За негативного сценарію розвитку територія Білорусі буде анексована Росією, що використає політичну нестабільність як привід до анексії цієї держави. Про негативні наслідки цього процесу для геополітичного утвердження України в регіоні годі говорити. Тобто першим геополітичним проектом України є утвердження себе як головного транзитного партнера ЄС і Росії.

2. Найважливішою й найефективнішою сферою, за допомогою якої Україна може стати лідером в регіоні, є її ВПК і аерокосмічна сфера. Сьогодні українська армія єдина в Європі і одна з небагатьох у світі веде сухопутну війну. У нас є унікальна можливість в умовах бойових дій вдосконалювати свою техніку й тактику. Ба більше, у спадок від СРСР у нас залишилися значні виробничі потужності, які хоч і застаріли, але їх вдосконалення й модернізацію провести значно легше й дешевше, ніж будувати такі гіганти, як ХТЗ чи «Мотор Січ» з нуля. Навряд на території України збудують у найближчих 20 років щось подібне, адже проблема залишається навіть з будівництвом патронного заводу, що замінив би окупований у Луганську. Але саме за допомогою модернізованого війська й експорту новітніх зразків зброї можна диктувати свою волю в регіоні. Варто зупинитися на врегулюванні конфлікту на Донбасі. Тут необхідно усвідомити, що

військовий розвиток подій можливий лише за умови потужної нестабільності в самій Росії і погодження від США та ЄС. Особисто моя точка зору — це силовий варіант вирішення. Ключовим у цьому питанні є кількість і якість технологічної зброї в України. Чи матиме наша держава можливість нанести такі втрати російській армії у разі її вторгнення після початку силової операції на Донбасі, щоб це вторгнення не відбулося? Але в будь-якому випадку можливість повернути Донбас силою підвищить авторитет України як потужної мілітарної держави. Складніше питання Криму, яке не буде остаточно вирішене навіть за умови зміни влади в Росії, адже жодна політична сила не буде втрачати підтримку виборців таким непопулярним кроком, як повернення півострова Україні. Варіант можливого проведення легітимного референдуму за українським законодавством і з міжнародними та українськими спостерігачами успіху не принесе. Після n-ї кількості років під російською окупацією і з російською пропагандою, тим більше із уже новим поколінням людей, що досягли повноліття за Росії, результати будуть навряд чи втішними для нас. Проявити себе Україна може у врегулюванні придністровського, абхазького та осетинського конфліктів, що дасть можливість утвердити Україну як регіонального миротворця. Саме цей шлях може принести нам іміджеві геополітичні бали. Продовжуючи тему України як миротворця, необхідно звернутися до прикладу Польщі, яка втрутилася у війну в Іраку в 2003 р. Зі смиренного прохача, який хоче вступити до ЄС, Польща перетворилася на учасника геополітики, що вирішує долю третьої країни. Таким самим шляхом мусить пройти Україна. Але від нашої держави вимагається більше агресивності, адже ми маємо більше

можливостей як у виробництві, так і будучи живою силою, яка отримала бойовий досвід. Україна мусить відкинути можливі суспільні протести й долучитися до всіх можливих миротворчих операцій, в тому числі у гарячих точках. Це дасть можливість Україні заявити про себе й диктувати третім країнам свою волю, поступово стаючи вагомою фігурою світової політики. Участь у підписанні договорів конфліктних країн допоможе не лише заробити політичні бали, а й створити вигідні умови для розвитку свого ВПК. Насамперед це полягає у торгівлі зброєю. Нарощення виробництва унікальних видів зброї дасть змогу конкурувати зі світовими торговцями цим товаром, адже нашою перевагою може стати висока якість порівняно з дешевизною: дешева робоча сила, місцева матеріальна база й українські конструкторські бюро можуть знизити собівартість. Прикладом слугує проект українського винищувача, який за параметрами не буде гірший за МІГ-29, але значно дешевший.

3. Однією з найбільш перспективних сфер для розвитку України як геополітичного гравця є створення «замкненого циклу» в агросфері. Сьогодні ми маємо жахливу ситуацію, коли наша країна постачає сировину за сезонними цінами, що пропонують наші західні партнери. Наприклад, Нідерланди у 2015 р. експортували сільськогосподарської продукції на 84 млрд євро, в України за аналогічний період сума складає 17 млрд євро. Не варто акцентувати увагу на цьому питанні, адже «годівниця Європи» безнадійно відстає у впровадженні передових технологій. Основні проблеми агросфери — це відсутність переробної промисловості, що дозволила б експортувати готову продукцію, брак сучасних елеваторів, які дозволять зберігати зерно роками. Але клю-

човою проблемою є застаріла матеріально-технічна база й опір впровадженню нових сортів зерна, овочів, фруктів. В Україні працює лише декілька лабораторій, що займаються виведенням нових сортів, найбільша з яких належить компанії НІБУЛОН. У перспективі якісний розвиток агросектору дасть можливість наростити експорт у регіони, де постійно збільшується населення, але обмаль ресурсів. Перспективним у цьому плані є Китай, де після відміни закону «однієї дитини» очікується сплеск народжуваності. Варто було б розглянути як потенційного покупця нашої продукції ООН, яка проводить все більш потужнішу політику гуманітарної допомоги. Цього року загальна сума тендерів на закупку продуктів харчування сягнула 68 млрд євро. Але у цій сфері варто остерігатися боротьби з такими традиційними гравцями, як США, Франція, ФРН тощо.

4. Якісна й дешева робоча сила — це те, про що мріє кожна розвинена держава світу. На жаль, сьогодні ми не використовуємо цей ресурс. Геополітичний проект із робочою силою — це перетворення України на «кузню Європи», як це, наприклад, сталося зі Словаччиною, куди у нульових роках перенесли своє виробництво німецькі, італійські та французькі автовиробники. Більшість автомобілів європейських брендів 2000-х рр. виготовлені у Росії або Словаччині. Сьогодні подібну нішу може зайняти Україна, зміцнюючи свої індустріальні потужності, але за умови залучення десятків мільярдів інвестицій, які можуть прийти в Україну лише за політичної стабільності й відсутності корупції.

Насамкінець хотілося б сказати, що Україна має значні перспективи у розвитку будь-якої сфери, що у свою чергу дасть можливість стати домінуючою країною у своєму ре-

гіоні й впливовим геополітичним гравцем. Прикро спостерігати, що на сьогоднішній день немає далекосяжної стратегії розвитку України, а план максимум нашої влади — це президентська стратегія 2020. Але цілком реальним є те, що Україна може стати політичним та економічним лідером в Центрально-Східній Європі за якихось 15–20 років, як це сьогодні вдається Польщі. Необхідно лише подолати корупцію, реформувати державну службу, знищити олігархат, підтримати середній клас.

Науково-громадське видання

МІСІЯ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ВІЗІЯ НАЦІОНАЛІСТІВ

5-ті бандерівські читання. Збірник матеріалів

Упорядники – Юрій Сиротюк, Тетяна Бойко, Богдан Галайко
Науковий редактор – Богдан Галайко
Літературний редактор – Олександра Салій

Недержавний аналітичний центр
«Українські студії стратегічних досліджень»
Науково-дослідний інститут українознавства

Підписано до друку 03.05.2018. Формат 84×108 $^{1}/_{32}$
Папір офсетний. Гарнітура «Minion Pro».
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 31,92.

Видавництво «Астролябія», ТзОВ
а/с 66, Львів, 79000, Україна
Тел.: + 38032 243 56 72, факс: + 38032 276 23 00
Моб. тел.: + 38050 431 54 64
Ел. пошта: info@astrolabium.com.ua.
Web-сторінка: http://www.astrolabium.com.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців
ДК № 967 від 27.06.2002 року

Віддруковано у ПАТ «ХКФ «Глобус»
КП ДАК «Укрвидавполіграфія»
Зам. 8-06-1112.

MISSION OF UKRAINE AND ITS NATIONAL INTERESTS IN THE GLOBALIZED WORLD: VISION OF NATIONALS. Collection of Materials of the Fifth Bandera Conference (February 9, 2018, Kyiv) / Ed. by T. Boiko, B. Halaiko, Y. Syrotiuk. — Kyiv–Lviv: Non-State Analytical Center "Ukrainian Studies of Strategic Researches". – Astrolabe Publishing, 2018. — 608 p. [Ukrainian language edition]

How does Ukraine, after centuries of occupation, become the subject of international politics? Can Ukraine realize its own geopolitical project? How can we preserve Ukrainian identity in the globalized world? Ultimately, how can we resist adequately the constant Russian imperial threat? This was discussed by well-known scholars, journalists, politicians, veterans of the Russian-Ukrainian war during the Fifth Bandera Conference. The book also contains the best works of the All-Ukrainian Essay Competition for Young Scientists on the topic "Is Ukraine ready for its own geopolitical project: mission of Ukraine and its national interests in the globalized world".

ISBN 978-617-664-147-6